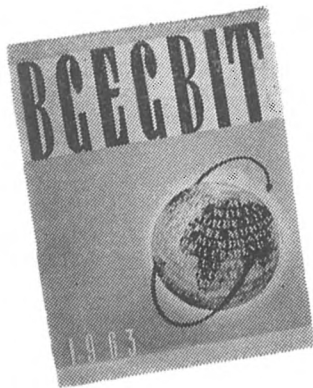

ВРЕМЯ

9 6 3

N 1

ОРГАН СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ДРУЖБИ І КУЛЬТУРНОГО ЗВ'ЯЗКУ
З ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ

В ЦЬОМУ НОМЕРІ: ПОЕЗІЯ, ПРОЗА, ДРАМАТУРГІЯ

СОМЕРСЕТ МОЕМ. Радощі життя, або сімейна таємниця. Роман.

12

Сомерсет Моєм (нар. 1874 р.) — один з найстаріших і найвідоміших сучасних англійських письменників-реалістів, автор численних романів, повістей, збірок оповідань, літературознавчих праць та мемуарів. В багатьох своїх творах він, за виразом Джеймса Олдріджа, «люто нападає на дрібнобуржуазні норми, які тепер, більш ніж будь-коли, псують англійське суспільство». Таким є невідомий радянському читачеві ранній роман С. Моєма «Радощі життя» (1930 р.), написаний у жанрі біографічного роману. В образі Едварда Дріффілда, змальованого на широкому фоні літературного життя кінця XIX — поч. XX ст., вгадується постать письменника Томаса Харді.

РАБІНДРАНАТ ТАГОР. Ми вперед торуєм путь. Приніс із дому я... В одній руці меч. Питання. Жебрачка. Гармонія світу. Поезії.

48

Вміщені у цьому номері поезії письменника, філософа і громадського діяча Рабіндраната Тагора (1861—1941) написані в період, обмежений двома світовими війнами, і в стислій образній формі передають гуманістичні настрої великого сина індійського народу. Особливий інтерес викликає написаний незадовго до смерті вірш «Гармонія світу», який можна назвати поетичним заповітом Тагора.

ГЕНРІХ БЕЛЛЬ. Біля мосту. Новела.

58

Німецький письменник Генріх Белль (нар. 1917 р.) живе і працює в ФРН. У повістях і романах «Поїзд приходив вчасно» (1949), «Де ти був, Адаме?» (1951), «Дім без господаря» (1954), «Більярд о пів на десяту» (1959) та ін. письменник викриває капіталістичне суспільство, виступає, як пристрасний антимілітарист. Перу Белля належить також чимало оповідань. Ми друкуємо одне з останніх, опубліковане у вересні 1962 р. у газеті австрійської компартії «Фольксштimme».

УМБЕРТО АРЕНАЛЬ. Свинцеве сонце. Повість.

75

Повість «Свинцеве сонце» — перший великий твір молодого кубинського письменника Умберто Аренала — змальовує мужню боротьбу революціонерів-підпільників під час профашистської диктатури Батісти. Введені в повісті герої — це ті, хто згодом став у лави славних бійців Фіделя Кастро.

ГУРДІАЛ СІНГХ ПХУЛ. Серденько. Комедія на одну дію.

121

Сучасний індійський письменник Г. С. Пхул пише мовою панджабі. Комедія «Серденько» зачіпає проблему рівноправності жінок в Індії.

Рибалка Анансі. Казка народу ашанті.

145

Для молодих держав Африки, народи яких не мали багатовікової класичної літератури, а часто і просто письменності, казка була одним з елементів самобутньої національної культури, що протистояли духовному насильству колонізаторів. Народ ашанті живе у республіці Гані. Ця казка перекладена з однієї з міжнародних літературних мов Африки — суахілі.

СТАТТІ, НАРИСИ

ТАДЕУШ БРЕЗА. Листи з Гавани. 3

Т. Бреза (нар. 1905 р.) належить до найцікавіших польських письменників старшого покоління. Друковані в цьому номері розділи про нову Кубу взято із книжки Брези «Листи з Гавани», написаної в 1961 році.

В. ПАЩЕНКО. Франсуаза Саган та її герої. 106

В. КОЛОС. Література Народної Кореї. 111

СТАНІСЛАВ ЛЕМ. Проблема наукової фантастики в кіно. 113

К. КАЛИНОВСЬКА. Театр «Агир Фикр». 128

Св. КОТЕНКО. Єжи Кавалерович. 137

ІРЖІ КОТАЛІК. Митець радості. 148

Ю. ЛІДСЬКИЙ. Ілюстрований життєпис Хемінгуея. 154

«ВСЕСВІТ» ЗГАДУЄ,

«ВСЕСВІТ» НАГАДУЄ

УІЛЬЯМ ШІРЕР. Народження тиранії. 115

Уривок з книги У. Шірера «Піднесення і падіння III Рейху» (див. «Всесвіт» №№ 5, 12, за 1962 р.).

ЧИТАЮЧИ НОВІ КНИГИ. В Мінач. Довгий час чекання;
Живі і мертві; Дзвони провіщають день. Є. Шабліовський. 150

РЕПОРТАЖ, ІНФОРМАЦІЯ, РІЗНЕ

Л. ШОЛТИС. Побачення з Татрами. 46

Видимі думки. 55

Вбивство у Ксохікалько. 56

Ямайка без прикрас. 60

200 років тому. 62

Телестанція у космосі. 72

69 злочинів Фріца Ольмеса. 103

Останні дні Макао. 104

Про що мріяли наші предки. 142

Двадцять перше сторіччя 144

Оплески за гроші. 156

КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ 63

НАШІ ІНТЕРВ'Ю 52, 74

ЖИТТЯ МИСТЕЦТВ 130

КАЛЕЙДОСКОП «ВСЕСВІТУ» 11, 56, 57, 120 139, 143, 155

ЗВІДУСІЛЬ ПОТРОХУ 158

МУДРІСТЬ НАРОДНА 59, 102

ВЕСЕЛІ СТОРІНКИ

Гумор наших друзів. 140

У ВИДАВНИЦТВАХ РЕСПУБЛІКИ 159

Головний редактор О. І. Полторацький

Відповідальний секретар
Н. А. Халемський

Художній редактор М. Я. Коваленко
Технічна редакція Є. Б. Борського

Редакційна колегія:

А. О. Білецький, В. Л. Василевська,
Д. В. Затонський, А. С. Кисіль,
О. Є. Корнійчук, К. З. Литвин, М. О. Лукаш
А. С. Малишко, Л. С. Первомайський,
М. Т. Рильський, Ю. К. Смолич,
М. О. Упеник, Т. К. Якимович.

Вечір з Фіделем Кастро

Я зустрічаюсь з людьми, читаю, пишу, знову зустрічаюсь з людьми, знову читаю, пишу, і так весь час. Написавши наступного листа, цілий день загоряю на пляжі, а ввечері йду в кіно. Вчора закінчив чергового листа, сьогодні накупався і належався, а зараз збираюсь піти вечеряти. Викликаю ліфт, раз, другий, третій. Безрезультатно. Біля мене з'являється пані Беата Бабат, кореспондентка Польського агентства преси, яка живе на цьому самому поверсі літераторів і журналістів. Чекаємо вдвох. Нарешті, засвічується вогник. Спочатку

Тадеуш Бреза розмовляє з Фіделем Кастро.

ЛИСТИ З ГАВАНИ

ТАДЕУШ БРЕЗА

перший і зразу ж, один за одним,— наступні. Ліфт з блискавичною швидкістю мчить нагору. Зупиняється на нашому поверсі. Двері відчиняються. Ліфтер широким жестом запрошує увійти. З'їжджаємо також дуже швидко. «Що сталося?» — питаємо у ліфтера. «Внизу Фідель»,— відповідає він.

Фідель! Я на Кубі вже багато тижнів, а ще його не зустрічав. І найгірше те, що ніхто не обіцяє влаштувати мені зустріч з ним. Зустрічі з міністрами, провідними революційними діячами — будь ласка. Але як тільки я згадував про Фіделя, у кожного, до кого я звертався, вираз обличчя ставав безпорадним. Всі відповідали ме-

ні однаково: «Все, що хочете, але не зустріч з Кастро. Він здебільшого перебуває серед людей, але заздалегідь призначених зустрічей не визнає. Тут ми безсилі».

Я знав більше. Знав, що Кастро не має свого робочого столу, не має кабінету. Ставши прем'єром, він так скоротив свій бюджет, що його ледве вистачало на двох секретарок та двох секретарів. Секретарки працювали в одній кімнаті — секретаріаті. Вони вели листування. Секретарі по черзі їздили з Фіделем Кастро

по країні, записували його доручення і охороняли його в дорозі. Отже, не було навіть місця, де можна було б домовитися про зустріч.

Залишалося лише покластися на щасливу нагоду. Я не втрачав надії зустрітися з Кастро, бо ми кружляли по одних «орбітах». Він, як і я, відвідував найважливіші збори чи з'їзди, бував на типових для кубинського громадсько - політичного життя банкетах, що проводилися вскладчину з приводу різних подій чи ювілеїв, заглядав також на прийоми до посольств. Отже, шанси були. Але певності не було.

А тепер він стояв за кілька кроків від нас серед невеликої групи людей. Як розповів нам ліфтер під час блискавичного спуску, Кастро приїхав до нашого готелю, щоб відвідати курси крою і шиття для сільських дівчат, а учениці саме цього вечора всі разом подалися на концерт. Отож він стояв і щось обмірковував. Не вищий за мене (я маю сто вісімдесят п'ять сантиметрів), але значно ширший в плечах, з класичним грецьким профілем, ренесансовою бородою і поставою, на мою думку, еллінською.

Ми підійшли і відрекомендувалися. Він чув і про пані Бабат і про мене. Чув, що Польське агентство преси має зараз в Гавані своє відділення, а також, що на Кубі вже кілька тижнів перебуває польський письменник Бреза. Пані Бабат запитала Кастро, чи не міг би він приділити нам півгодини. Відповів не одразу. Справи, справи і справи. Був четвер, і він, щоб не образити нас відмовою, дуже ввічливо, тоном прекрасно вихованої людини, перелічив нам все, що мав зробити до неділі. Але раптом запитав: «А ви вечеряли?» — «Ні!» — закричав я. «Ні!» — також голосно підтвердила пані Бабат, бо ми вже опинилися за кілька кроків від ньо-

го. На всіх поверхах стало відомо, що в готелі Фідель Кастро. Людей навколо нього ставало все більше. П'ять, десять, п'ятдесят. Той з проською, той з привітанням, той з порадою. Ми не були певні, що Фідель почув нас. Повторювати свої слова, однак, вже не було можливості. А коло людей все ширилось. Кастро вислуховував всіх. Перепитував, коли не розумів, про що йдеться. Переривав, якщо чиясь пояснення затягувалось. Керував думкою співрозмовника, конкретизував її. Минуло хвилин з двадцять, коли він вперше простяг руку до свого секретаря і звелів йому щось записати. Далі робив це весь час, не тому, що думки, висловлювані пізніше, були більш важливими, і не тому, що він нехтував попередніми. Що це було не так, я знав з розмови, яку недавно мав Джон Марінілло з Кастро і яку він потім переказав мені. Кастро скаржився, що у нього вже не та пам'ять і що, зустрічаючись з людьми, він після двадцятої розмови мусить записувати зміст наступних.

Ми стояли мовчки, як і раніше. Раптом Кастро зник. Ми знову побачили його на дверях біля виходу, а потім на сходах. Він збігав вниз легкою гірською ходою, якою завжди ходив і яку ще вдосконалив протягом двох років, проведених у Сьєрра-Маестра. Нам прикро. Ми не рушаємо з місця. Але недовго, бо хтось торкається моєї руки: «Фідель вас чекає!». Це секретар Кастро — той, що нотував. Він прокладає нам дорогу крізь натовп. Тепер і ми збігаємо по сходах великими стрибками. Перед готелем дві автомашини. В тій, що стоїть віддалік, двоє людей, з якими розмовляв Кастро, коли ми підійшли до нього в готелі. У відкритому невеликому автомобілі — Кастро поруч із водієм. Позаду

розмістились секретар і ми. Вирушаємо. За брамою Кастро запитує, чи знає хто-небудь з нас цей ресторан (його неонове світло падало прямо на нас). «Знаю», — відповідаю я. «Чи хороший?» — «Прекрасний». — «Значить, не змінився, — говорить він. — Я пам'ятаю його з колишнього мого життя». З колишнього — це значить перед ув'язненням і революцією, коли він був юнаком, якого балували батьки і який мав стати прекрасним адвокатом.

Я дивлюсь на годинник. Пів на десяту. В цю пору «Монсеньйор», обладнаний в стилі вісімнадцятого століття, майже напівпорожній, як і інші ресторани в Гавані. Кастро вибирає столик посеред залу. Сідаємо. Він, ми, секретар і ще кілька чоловік. Ніхто не п'є, крім мене. Я випиваю порцію рому, щоб відразу активізувати сіру масу свого мозку, трохи розслаблену сонцем і купанням.

Проте це було зовсім не обов'язково, тому що з самого початку весь тягар розмови бере на себе Кастро. У нього прекрасна дикція, що рідко буває у кубинців. Це дає мені можливість зрозуміти кожне його слово. Кожна його думка вражає глибиною. Виголошуючи промови, він часто вдається до класичної риторики, в розмові ж не робить цього ніколи. Рідко коли злітає з його уст слово, що діє на почуття чи уяву слухачів. Йому це не потрібно. Мова його настільки пристрасна, що і так хвилює. Знаючи це і водночас розуміючи, що полум'я, роздмухане промовою, гасне, Кастро намагається завжди тільки переконувати. В розмові це виявляється ще виразніше; крім того, для нього характерне прагнення до уточнень. Він проти будь-яких скорочень чи стрибків у міркуваннях. Всюди і завжди — методич-

ність і докладність. Звідси розтягнутість його висловлювань. Кастро знає, що є кінцевою метою його дій, хоч шлях до цієї мети розкривається не відразу, а по етапах. Виголошуючи промови, він чітко розуміє, до чого спрямовані його заклики, хоч окремі їх ланки стають яснішими в міру їх викладу перед слухачами.

Кастро не морщить лоба, не грає очима, не знижує й не підвищує голосу, не вдається до жодних ораторських прийомів. У мене навіть склалося враження, що він занадто стримує свій темперамент, не даючи йому виявитися навіть в дрібницях. Внаслідок цього вони проявляються в такому характерному для Кастро русі, як раптовий поворот голови і всього тіла, коли він закінчує черговий етап свого залізного доказу.

Його доповіді ніколи не здаються довгими тим, для кого питання, які він порушує, є важливими. Тому кубинці можуть слухати його годинами. Іноді в промовах Кастро серйозні сентенції чергуються з чудовим гумором. Іноколи, завдяки своїй витонченості, невимушеності й легкій будові, вони бувають просто геніальні, як та, приміром, яку він виголосив під час серйозного обговорення ролі преси на вечорі, присвяченому журналові «Револьюсьйон». Після довгої промови, що складалася, як завжди, з пояснень і доказів, відчуваючи, що час розрядити напруження, він, перш за все, в кількох словах похвалив організаторів банкету, а далі дав волю своїй фантазії і чверть години розповідав, як уявляє собі банкет контрреволюційних, емігрантських журналістів. Це було чудово! Щось сюрреалістичне і гоголівське. І гумор, і радість, якщо не затумують їх обставини, є постійним елементом його спілкування з людьми. Кубинці

вдячні йому за це. Саме такий тип контакту зближує з ним людей і остаточно руйнує бар'єр між цим видатним трибуном і народом, залучає народ якимсь таємничим способом до революції. Колись я почув від випадкового співбесідника: «Хіба ж не чудово, що ми такі веселі, а домоглися чогось такого серйозного!»

Розмова за столом переходить з теми на тему. Я ставлю запитання англій-

ською мовою, яку Кастро знає. Однак, вона його зв'язує. Він віддає перевагу іспанській, якою висловлюється дуже точно і яскраво. Я іспанську розумію добре, але розмовляю нею гірше. Тема, на якій ми зупиняємось довше: система його роботи. Ця система індивідуальна, і відповідає умовам, що склалися на Кубі. Вона можливо непридатна для інших країн, але для Куби, на його думку, необхід-

В центрі Гавани.

на. Частково це пояснюється тим, що серед шести мільйонів кубинців чимало повністю або частково неписьменних, які не можуть читати газети. До них треба доходити живим словом, поки дасть свої плоди велика боротьба з неписьменністю — виступати раз у раз перед мікрофоном чи перед телевізійною камерою. І, крім цього, треба також безустанно перевіряти, як поза кабінетами і установами виконуються закони й накази.

«Кажете, що я не маю столу, за яким сидів би? Що не маю кабінету? До цього я не можу привчитися. Маю до цього ідіосинкразію. Чи хотіли б ви, зрештою, щоб ми зараз сиділи не в ресторані, а в кабінеті — я за столом, ви — перед ним, я — зайнятий виконанням службових обов'язків, ви — занепокоєні тим, що час спливає?». «Ні, не хотів би», — відповідаю. «А щодо паперів, звітів, зведень, то цього хліба насущного державних діячів повинно бути якомога менше і особливо в бурхливий період, тому що віра в мертве слово легко переходить у них в погану звичку». Висловлюючи такі думки, він весь час застерігає, що має на увазі лише Кубу на даному етапі її розвитку. «Тут не можна нічого узагальнювати». Це дійсно так.

Але ось настає час нам, гостям, яких так люб'язно запрошено на цей вечір, відійти на другий план. Кастро починає розмову з представниками Інституту туризму Монтаном і Гінтером. Він щоразу ввічливо звертається до нас, залучаючи до бесіди. Їх розмова торкається деяких технічних проблем. Вони говорять про різні проблеми внутрішнього туризму, які захоплюють Кастро, бо до Гавани з'їжджаються з сіл і містечок сотні тисяч людей, що її раніше ніколи не бачили, Во-

ни заповнюють ресторани і готелі. Таким чином, ліквідується одна з давніх несправедливостей і водночас забезпечується зайнятість обслуговуючому персоналу цих закладів.

Нарешті, підводимося. Представники Інституту туризму залишають нас. Зал наповнюється людьми. З сусіднього будинку приводять фотографа. Напевно, стіни ресторану тепер прикрасить велике фото Фіделя Кастро. Для мене таке фото теж було б цінним. Шукаю очима фотографа. Перехопивши мій погляд, Кастро торкається моєї манжети. Я можу не турбуватися про фото. Все буде в порядку. Для Кастро характерна витончена іспанська чемність, поєднана із стокою спостережливістю. Я простягнув руку за сигарою. Кастро в цей час заглибився в туристичні розрахунки. Але помітив мій жест і поправив мій вбір.

«Ви краще зробіть, — сказав він мені, — якщо візьмете не цю темну сигару, а оту світлішу, — вона не така міцна. Ви, здається, небагато палите?»

І справді, протягом разом проведених годин я не палив...

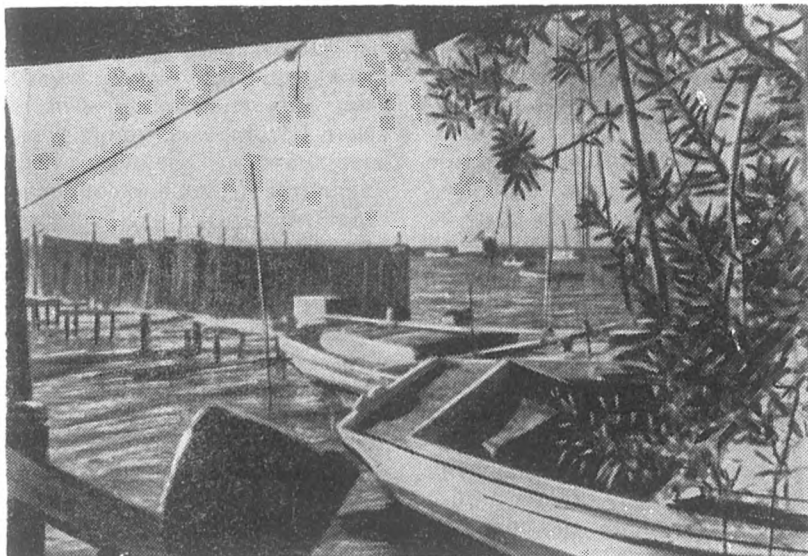
І ось знову старенький непоказний автомобіль. «Праворуч, ліворуч, прямо, ще прямо, ще прямо і далі!» Це Кастро віддає накази своєму водію. Бо, як виявляється, навіть той не знає, куди ми їдемо. Стоп. Зупиняємося. Двадцятиповерховий будинок. Секретар пояснює: чоловічий студентський гуртожиток, збудований два місяці тому. Кастро багато разів обіцяв приїхати оглянути його. Нарешті, зібрався цього вечора, для Гавани не пізнього, бо нема ще одинадцяті. Оглядаємо будинок. Бібліотеки, робочі приміщення, спальні. Щоразу зупиняємося, розмовляємо про життя в новому студентському гур-

тожитку. Кастро оточують студенти. Звертаються до нього: «Фіделю!», «Докторе!», «Фіделю!», «Тепер я Тепер моя черга!».

Про що, наприклад, хоче сказати той, останній, який доводить, що його черга поговорити з Кастро? Йдеться про те, що йому і його колегам, які вивчають технічні науки, не вистачає книжок, в той час, як в квартирах інженерів, що залишили Кубу, їх багато. Оце проблема! Не проста. Бо інженер, хоч і залишив країну, не втратив права на своє майно і на квартиру, якщо в ній і далі мешкає хтось з членів його родини. Такий закон і такий порядок на Кубі. Але найважливішою справою зараз є техніка, кадри, наука! Зав'язується дискусія, в якій студенти наступають, а Кастро їм заперечує, наводячи серйозні докази. «Ні, Фіделю!», «Докторе, а якщо я доведу, що там насправді ніхто не мешкає, — говорить один з студентів, — а тільки іноді хтось ночує про людське око. А технічних книг є не менше півтисячі». «Запиши, — звертається Кастро до свого секретаря. — Перевіримо. Якщо це так, як ти кажеш, бібліотека буде вашою!».

Лунають вигуки: «Viva! Viva!» Кричать і майбутні інженери, і майбутні лікарі і майбутні економісти.

Тоді Кастро робить типовий для нього швидкий, еластичний поворот і зникає в дверях. Піднімається поверхом вище. Невеличкий гімнастичний зал, настільний теніс. Кастро підходить до гравців. Гра на кілька хвилин припиняється. Та ось Кастро приймає виклик. За ним в зал втискуються всі, що залишилися внизу. Настрій змінюється. Від серйозної дискусії не лишилося й сліду, бо так хоче Кастро. Він скидає куртку, одягає окуляри і починає матч. Грає майстерно, тишиться, коли йому вдається ви-

Рибальський порт у Сантьяго.

грати очко. Прикушує губи, коли на них з'являється усмішка задоволення. Партія затягується, бо Кастро натрапив на такого ж досвідченого партнера, яким був колись і сам. Нарешті Кастро виграє. Знову починається розмова про спорт, про те, що зал тісний. Ще п'ятнадцять хвилин. Ще півгодини. І ми залишаємо студентський гуртожиток.

Наближається дванадцята година, але для Гавани це не пізній час. Отож, коли ми зупиняємося ще перед одним будинком, я не дивуюсь. Це жіночий гуртожиток. «Стій!» — кричить дівчина-міліціонер, не бачачи, хто йде. Темно. Стоїмо перед великим вестибюлем. Засвітлюється яскрава люстра. Нас оточує багато дівчат. Тепер я згадую, що коли ми були в чоловічому студентському гуртожитку, точилася розмова про те, що спочатку в їх будинку мешкали й дівчата. Два тижні тому вони переселилися до власного. «Фіделю, їм же там нудно, — сказав тоді один із студентів, — ти повинен і до них поїхати, бо вони не можуть зрозуміти, чому їм наказали від нас виїхати!». «Може, колись поїду», — відповів на це Кастро. Тепер він стоїть

біля гуртожитку, залитий світлом з вікон вестибюля. Його постать добре видно з темної вулиці. «Погасить ці люстри, я надто освітлений», — говорить Кастро. Тут я збагнув те, що хвилює багатьох кубинців. Кастро щохвилини ризикує своїм життям. Його рятує насамперед те, що ніколи нікому невідомо, де і звідки він з'явиться. І друге — це інстинкт, вироблений під час громадянської війни, який підказує йому, як от зараз, не давати ніяких шансів терористам.

Переступаємо поріг будинку. Великий зал наповнюють студентки. Кастро сідає на диван. І відразу ж починається розмова про те, чому їх переселили. «А як в Польщі?» — запитує у мене Кастро. Відповідаю, що часто студентські їдальні бувають спільні. Таке розв'язання питання подобається слухачам. Кастро, однак, пояснює, що в даному випадку це неможливо, бо немає спільної кухні. Слухають його, не перебивають. А коли закінчує, його раптом починають атакувати з іншого боку: «Коли ми жили з хлопцями, то вони не ходили обідрані і завжди у них були пришиті гудзики!». Однак, хоч аргу-

мент і розвеселив усіх, він зовсім не є таким смішним. Друга додала, що не можна обшивати на відстані. «То ви зайдіть до них і запропонуйте свою допомогу», — говорить Кастро. Виявляється, що це питання розв'язати неможливо. «Мусите подумати про це самі!». Час уже звільнитися від важливих проблем. Студентки починають співати. Соло, квартетом, хором. Настрій хороший. Але вже перша година. Кастро залишає гуртожиток.

Тепер фінал. Готель. Кафе — в цю пору порожнє. Оранжерея, ще одна сигара і повна зміна настрою. «Було б приємно зустрітися ще раз, — говорить Кастро, — але бачите, як воно є!» Розводить руками. В порожньому кафе напівтемрява. Секретар вдивляється в свій зошит, але мені здається, що це привід, щоб на хвилину заплющити очі. Тільки Кастро свіжий, ніби щойно прокинувся. Приятелі звуть його *el caballo*, тобто кінь. Це приблизно те, що у нас людина з кінським здоров'ям. Хоч і не видно, щоб він був втомлений, голос його набирає якоїсь вечірньої, філософської інтонації. Ніч — час згадок — і на нього впливає. Я запитую про окремі деталі його великого походу, про найтяжчі хвилини в його житті. Далі питаю, що було причиною таких його дій, як пов'язана з величезним ризиком вистадка на Кубі заgonу повстанців? Чим викликана їх необхідність? Якими розрахунками? Якими політичними міркуваннями? Він замислюється. Говорить: «Усвідомлення того, що ця справа мала бути виконаною, бажання порушити довгу тишу навколо злочину, яким була диктатура». Палить сигару. Дивиться на жаринку, що світиться в напівтемному кафе. «Тільки це, — додає, — більше нічого». Раптом, як він це робить завжди, міцно

стискує сигару губами. Дивиться на годинник. Третя година. «О, ви вже напевне втомилися!». Прощається, потім торкає руку секретаря, який низько схилив голову над нотатками, і легким кроком горянина йде з готелю. Виходить через бічні двері і прямує до свого автомобіля.

Карнавал

Карнавал уже закінчився. Останній кортеж можна було побачити в неділю. Карнавальна процесія розпочалася о десятій, а закінчилася о другій годині ночі. Потім ще довго танцювали в барах, в дансінгах та на площах. Одні в карнавальних костюмах, інші в звичайному вбранні, але з певними святковими аксесуарами на зразок карикатурної кольорової шапочки чи маски. Як тільки карнавал закінчився, по вулицях міста почав гасати перший в цьому сезоні вітер, один з так званих великопісних вітрів. Час для карнавалу був вибраний на диво вдало. Кубинці жартома вважають себе за народ, що слабо справляється з примхами природи. В цьому випадку ніхто не може сказати, що розподіл часу був недосконалим.

Карнавал тривав місяць: з середини лютого до середини березня. Він розпочався виборами королеви. На обранні королеви і на коронаційних церемоніях я не був присутній через хворобу. З самою королевою Зейдою І я познайомився на балконі в ратуші, з якого разом з численними почесними гостями спостерігав одну з карнавальних процесій. Королева Зейда, мініатюрна іспанка, здалася мені чарівною. Щодо карнавальних церемоній, то їх в основному було дві: кортеж карет і колісниць і похід так званих «компарсас», тобто

танцювальних груп. Деякі з них давно відомі. Під час свят вони виступають кілька разів. Інші — нові і тільки торують собі шлях. Щосуботи і щонеділі відбувається один похід «компарсас» і один кортеж. Але в одну з субот не було походу — в країні оголосили триденний народний траур з приводу вбивства Лумумби. В другу суботу не відбулася вечірня процесія, тому що в неділю Гавана посилала добровольців на збір цукрової тростини. Щоб забезпечити успіх карнавалу, було вирішено відкласти ці святкування.

Післяобідні розваги починаються о четвертій годині, а вечірні — о дев'ятій. Перший раз я з'явився в точно призначений час. Навколо — ані душі. Мої кубинські приятелі жартома говорили, що з двохтисячного натовпу, який в цей день прийшов подивитися на карнавал, я був першим. Дійсно, начекався я таки вдосталь, але не жалкував. Перш ніж рушила процесія, почали з'являтися поодинокі постаті статистів — так перед початком спектаклю в театрі на просценіум виходять епізодичні актори. До початку процесії мало хто на них звертав увагу. Вони походжали, хизувалися.

Хто вони? Кого зображують? Різних історичних діячів, солдатів давніх часів, піратів і корсарів, конкістадорів і рабів, грандів і ремісників, ремесла яких тепер забуті, у вбранні різних віків. Вони неначе збиралися у великий історичний похід, що мав відбити всю історію Куби. Але це лише частина карнавального походу. Друга частина процесії — ляльки. Гіганти з пап'є-маше, вони поділяються на таких, що нічого не означають, і на таких, які когось чи щось зображують, найчастіше — політичних діячів. На них немає написів, але люди, побачивши ці ляльки, кричать

і глузують з них, бо відразу впізнають. А ось п'ятиметрова потвора — Ейзенхауер, що символізує Сполучені Штати, має напис, і дуже цікавий: «Solavaya». Це закляття (дослівно означає: відійти геть!), яке людина повинна промовити, коли за нею приходить смерть. Нарешті третя частина карнавальних постатей — це чорти і домовики, запозичені з католицької теології чи іконографії, але в негритянському стилі. До негритянського світу належать також постаті, схожі на яскраві опудала. Це негритянські старости та їхні слуги з різних часів епохи рабства. Були вони старостами на один день. Це був єдиний великий день на рік, коли на Кубі не було рабства. Протягом цього дня ніхто не мав права будь-що наказувати рабам. А вони могли вимагати від своїх панів стільки їжі, скільки хотіли. Проте до їжі раби виявляли, здається, стриманість, чого не можна сказати про танці. Потреба в русі, яка нагромаджувалася в чорних рабах надто довго, не підкорялася ніяким законам. І коли раз на рік неграм-рабам випадав День свободи, вони використовували його перш за все для руху й демонстрування своєї майстерності в танцях. Для руху швидкого, дедалі швидшого, для руху шаленого!

Звідси виникав клопіт. Губернатори видавали все нові й нові укази, а саме: хто в цей день має право танцювати, на яких вулицях, до якої години. Нагляд за рабами посилювався. Особливо в ті останні години Дня свободи, коли розваги переносилися за межі міста. Кажу розваги, але це було щось більше ніж розваги, це був ритуал і велике очищення — загальне, масове, яке охоплювало всіх, хто брав участь у цьому святі свободи і руху. А для декого це свято було особливе ще й тим, що

вони крадькома, вночі, виконували свої священні танці.

Губернатори не згадували про це в своїх указах. Не згадували, щоб не наклика-ти лиха, тобто святої інквізиції, бо і вона втручалася у справи негрів. Причиною цього втручання було те, що негри займалися магією і вірили в чорних богів, хоч і були всі хрещені. Вони також шанували диявола, явно симпатизували йому. Нікому не спадало на думку, що вони любили зображувати його в День свободи саме тому, що він був чорний і в пеклі карав білих.

На щастя, теологи інквізиції поділяли думку про те, що негри ще не є дозрілими людськими істотами. Ця думка мала економічну основу. Наскільки не було певності в тому, що негри є повноцінними людьми, настільки ж було відомо, що вони є повноцінною й вигідною робочою силою. Дедалі обмежуючи День свободи, губернатори прагнули до того, щоб в цей великий день на вулицях з'являлося якомога менше масок, чортів і страховищ.

Однак всі ці чорти, негритянські старости та їх слуги, так само як і історичні особи, народні типи в костюмах різних епох, як я

вже зазначав,—це ще не головні герої. Нарешті, з'являються і вони. Попереду всіх королева Зейда. Вона сидить на великій колісниці, запряженій білими, гривастими аргамаками. Дещо нижче влаштувались її придворні.

Коли колісниця королеви зникає, наступає черга варти. Перед нами повільно проїжджають герої стародавньої кавалерії. А потім з'являються або танцювальні групи, або карети й екіпажі. Монтуються вони найчастіше на великих вантажних машинах. Все, що є на вулицях живого, рухається. Лише міліціонер, який стежить за дотриманням правил безпеки, стоїть непорушно. Решта виконує вінок тих чи інших танців, найчастіше народних, які для наших, тобто європейських, очей і вух є надзвичайно екзотичними. Виняткові досягнення демонструють ефектно оформлені машини, які під час карнавалу можна побачити не один раз. В цьому році до них належать: «Рік освіти», «Наше Металургійне Майбутнє», «Народний транспорт», «Куба в повітряних і морських просторах світу», «Тріумф Народного Китаю». Всі вони відзначаються тим, що нові досягнення показують за

допомогою винахідливого оформлення. «Транспорт» і «Куба в просторах» справляють враження швидкості і спритності не тільки завдяки ритмічному танцю дівчат, але й завдяки дії різних механізмів. «Куба в просторах» — схожа на гігантську іграшку. Маленькі літаки кружляють навколо машини. Нижче обертаються кораблі. Десятки радарних установок виставили свої антени, десятки маяків засвічуються й гаснуть. Описуючи їх, хотілося б сказати те, що ми чуємо від наших радіокоментаторів в кульмінаційні моменти спортивних змагань: шкода, що ви не можете цього побачити!

Але час переходити до другого, основного елемента карнавальних походів, до вже кілька разів згадуваних «компарсас».

Ці танцювальні групи виникли на Кубі дуже давно. Деякі з них виступали тільки в своєму селі чи містечку. Були, однак, і такі, що мандрували по провінції для заробітку. Вони демонстрували свою майстерність на площах, ринках, перед великими будинками й палацами. У Гавані також було багато танцювальних груп. А провінціальні почали з'являтися на її бруківках досить пізно. Це були гуртки, що їх провінціальні власті посиляли до столиці — демонструвати свою майстерність перед губернатором напередодні Нового року. В цей час сановники, службовці і купці переступали пороги палацу, щоб скласти новорічні поздоровлення губернатору. Танцюристи згаданих груп мали представляти народ.

Коли іспанці залишили Кубу, для виступів танцюристів у Гавані знайшовся новий, більш вдалий привід,— карнавал.

...Екіпажі і колісниці описати можна. Набагато важче розповісти про танцювальні групи. Вони мають

Королева карнавалу Зейда І.

різні назви. Не наводитиму всі. Ось кілька для прикладу: «Афрокубинська фантазія», «Князі милосердя», «Квіти Карібського моря», «Зірки Севільї». Люди не називають їх так, а дають їм назви за місцевістю, з якої вони прибули. Інколи ці групи бувають дуже великі, як наприклад група «Скорпіонів з Белень» (назва району в Гавані), яка складається з двохсот сорока чоловік. Але найчастіше до їх складу входить близько п'ятдесяти танцюристів і танцюристок.

Очолює їх шеф — танцмейстер і капельмейстер. Слідом за ним виступає барвіста ритмічна танцювальна група. Коли я вперше побачив танцювальні колективи, всі вони здалися мені прекрасними і з хореографічної точки зору подібними одна до одної. Тільки після третього чи четвертого виступу я трохи почав їх розрізняти. Але моя наука на цьому припинилася, бо карнавал закінчився.

Вулицями Пасео де Март, Гемеза чи Інфанти можна буде тепер пройти спокійно ввечері і вночі. Ніхто не кидатиме в тебе паперових стрічок чи конфетті, і ти нічим ні в кого не кидатимеш. Групи очманілих від танців дітей не заступатимуть тобі дорогу, галасливо вимагаючи почастувати їх кока-колою. Коні на цих вулицях тобі вже не загрожуватимуть. З вітрин магазинів, які містяться на спеціально пристосованій для карнавалу алеї Обіспо, вилучать найцінніші експонати, позичені з колекцій чи музеїв. З вуличних ліхтарів познімають маски з пап'є-маше. Половину з них складуть у підвалах ратуші, друга половина піде на переробку. Королева покладе корону до шафи і вже як звичайна дівчина Зейда Бальбіна Похецо знову відкриє університетські конспекти. З рогів вулиць зник-

нуть кіоски з карнавальними шапочками. На їх місці з'являться вуличні продавці панам. За тиждень, коли пронизливі вітри вщухнуть, без легкого крилатого капелюха не можна буде вийти з дому.

Квадратура кола

Подібно до першого року кубинської революції, який має назву Рік свободи, наступні роки також мають свої назви. Рік 1960 — це Рік аграрної реформи, рік 1961 — це Рік боротьби з неписьменністю. Як би їх не називали, вони є ланками єдиного драматичного сюжету. Найкраще зрозуміти події цього часу можна, переглянувши підшивки журналів. На їх перших сторінках раз у раз з'являються матеріали під великими заголовками, що висвітлюють найгострішу проблему цієї епохи — конфлікт між Кубою і Сполученими Штатами.

Весь свій вільний час я охоче проводжу у прекрасній Гаванській народній бібліотеці. Це висотний сімнадцятиповерховий будинок. З вікон читальні, де протягом кількох хвилин можна одержати виписану з каталогу книжку, а потрібний журнал переглянути на місці, розкривається широкий краєвид. Праворуч висотний будинок Інституту аграрної реформи і ліворуч — висотний будинок Головного поштамту, прямо — П'яцца Цівіка, найбільша площа, яку я будь-коли бачив у своєму житті, — місце мільйонних мітингів.

У великій, тихій і прохолодній читальні я переглядаю журнали.

Тепер подій так багато, вони так переплітаються, що їх неможливо вже подати в певних рамках часу. Сполучені Штати ведуть наступ на

господарство Куби в кількох напрямках відразу. На кожний удар Кастро теж відповідає ударом. Це в основному попередження про націоналізацію депозитів, а далі проведення її. Під кінець другого року революції у американців нічого не залишилось від їх великих капіталовкладень на Кубі.

Отже, битви і знову битви. Не всі вони обмежуються заборонами і законами. Деякі з них криваві.

Зміни в господарстві Куби приводять до змін політичних. Прискорюють ідеологічні процеси у різних класах і верствах населення острова. Сприяє цьому передусім вищезгадана націоналізація. Вона викликає глибокі зрушення. Так, Сполученим Штатам спало на думку завдати ще одного слабенького стусана Кубі: вони відкликали з країни всі технічні місії, а з націоналізованих підприємств — всіх американських інженерів і техніків. Принаймні половина промислових підприємств на Кубі належала американцям, а цукрових заводів — навіть більше, ніж половина. Отже, виникли труднощі з кадрами. І фабриками, які стали народною власністю, почав управляти сам народ. Для населення Куби відкрилося широке поле діяльності. Відповідальність за проведення націоналізації окремих промислових об'єктів у багатьох випадках лягла на майстрів і робітників, яких висували на керівні посади. Це мало радикальний вплив на робітничий клас, мобілізувало його.

Тимчасом гра Америки ставала дедалі запальнішою і настирливішою, що, на решті, привело до розриву дипломатичних відносин. Чому це все сталося?

Причиною цього є неможливість розв'язання певної квадратури кола, простіше кажучи, конфлікту, який виник між двома формулами: старою — американською,

багато років застосованою в Південній Америці, і новою, яку висунув Фідель Кастро.

З якого боку не розглядали б ми цей конфлікт між двома формулами — капіталу і революції, зміст його завжди однаковий, тільки виникають нові варіанти. Америка купує, а точніше купувала, кубинський цукор щороку на п'ятсот мільйонів доларів, та плантації тростини і цукрові заводи належали американським монополіям. Отже, половину чистого прибутку Куба втрачала. Але Вашингтон на це не зважав і, укладаючи торговельні угоди, вимагав, щоб Куба закуповувала в Штатах товари на таку ж суму, на яку продавала їм цукор та інші продукти. В зв'язку з цим виникав дефіцит у платіжному балансі Куби. Господарство багатого острова розвалювалось. Безробіття в країні постійно зростало. Воно було одним

з найбільших у світі ще й у зв'язку із специфічними умовами вирощування тростини. Цукрову тростину сіють раз на кілька років. Вона міцна і не боїться бур'янів. Її не треба ні полоти, ні удобрювати. Коли вона дозріває, її збирають і відвозять на цукровий завод. Роботи по збиранню тростини тривають лише два місяці. Решта року для робітників плантацій і цукрових заводів — це мертвий час. Для того, щоб зайняти їх в цей час, потрібен широкий розвиток промисловості. Але на які кошти? В той час, як в інших країнах національні кошти використовувалися на відбудову господарства, з Куби їх вивозили...

Ось що являють собою ці дві формули. Революційна, яка прагне визволити Кубу від експлуатації, і американська, яка бореться за її збереження. Роль американського капіталу на Кубі

була, безумовно, огидною. Пожирання переважної частини чужого національного прибутку, гальмування розвитку кубинського господарства і це все за допомогою різних диктатур, які Вашингтон підтримував своєю зброєю, а потім, коли їх скидали, називав (як уряд Батісти) в «Білих книгах», «жадібними, деморалізованими, грубими і байдужими до потреб народу». Американський капітал не хоче піти ні на які угоди з Кубою, бо прийняття формули Фіделя Кастро для нього дорівнює смерті, бо ця формула може покласти край пануванню капіталу в усій Латинській Америці. Через це уряд Сполучених Штатів і дотримується своєї ролі — ролі жандарма латиноамериканських країн.

Скорочений переклад з польської

КАЛЕНДАР КОЛ ВСЕСВІТУ

РОДОВІД МОРОЗИВА.
Звідки походить морозиво, до якого ласі всі народи? Виявляється, морозиво вперше з'явилося в Китаї ще три тисячі років тому. Його виготовляли з фруктових соків і звичайного снігу. В

Європі рецепт виготовлення морозива з'явився у XIII столітті. Його привіз сюди відомий мандрівник Марко Поло.

КУПУЙТЕ ТИШУ! В англійських ресторанах і барах тепер можна за гроші придбати собі ...тишу. В існуючих музичних автоматах, які досі приголомшували відвідувачів дикими твістами та іншою ультрасучасною музикою, дещо переоблено. Зараз, вкинувши в отвір певну монету, можна примусити цей автомат деякий час мовчати. Отже, ра-

ніше ці автомати «продавали» музику, тепер вони «продають» тишу.

СКІЛЬКИ Ж ЇЙ РОКІВ?
Під час перепису населення в африканській країні Ліверія знайшли стару жінку, яка твердить, що їй 150 чи 160 років. Жінка розповідає, що була колись служницею тутешнього імператора Сао Босо. Але, як відомо, цей імператор помер понад 120 років тому. В усякому разі ота жінка старша за саму державу Ліверія, засновану 1847 року.

РАДОЩІ

АБО СІМЕЙНА

Малюнки Ю. Кремньова

РОМАН

Розділ
перший

Я вже помітив — коли хтось дзвонить вам по телефону і, не заставши вдома, просить передати, щоб ви одразу ж, як тільки повернетесь, подзвонили, бо справа, моляв, дуже важлива, — так і знайте: вона важливіша для того, хто дзвонив, ніж для вас. Коли ж трапляється нагода зробити приємність або послугу вам, тоді більшість людей стають напрочуд стриманими. Тому, коли я повернувся додому, розраховуючи випити чогось міцного, вичурити сигарету і почитати газету, перш ніж настане час переодягатися до обіду, і почув од міс Феллоус, моєї господині, що містер Олрой Кір дуже просив негайно йому подзвонити, то зрозумів, що можу просто не зважати на його прохання.

— Це той самий, письменник? — спитала міс Феллоус.

— Так, той самий.

Вона кинула на телефон ніжний погляд.

— Може, вас з'єднати з ним?

— Дякую, не треба.

— А що ж йому сказати, коли він знову подзвонить?

— Запишіть, чого йому треба.

— Гарзд, сер.

Міс Феллоус міцно стулила губи. Вона взяла порожній сифон, обвела поглядом

кімнату, чи все в ній на своєму місці, і вийшла. Міс Феллоус дуже любить романи. Я певен, що вона прочитала всі книжки Роя. А її незадоволення з моєї неувважності свідчить, що вона читала їх з великою насолодою.

Повернувшись пізніше додому, я помітив на буфеті записку, написану розгонистим, чітким почерком міс Феллоус:

«Містер Кір дзвонив двічі. Чи зможете Ви поспідати з ним завтра? Якщо ні, то який день Вас більше влаштує?»

Я підвів здивовано брови. Востаннє я бачив Роя місяців три тому на одному з вечорів; він був, як завжди, дуже привітний, а коли прощалися, навіть висловив жаль, що ми так рідко зустрічаємось.

— Лондон жахливий, — заявив він. — Не маєш часу навіть для того, щоб зустрітись з приємною тобі людиною. Давайте поспідаємо разом наступного тижня!

— Охоче, — відповів я.

— Я подивлюся вдома в свою записну книжку і подзвоню вам.

— Гарзд.

Я був знайомий з Роєм уже двадцять років і прекрасно знав, що в лівій верхній кишені свого жилету він завжди носить невеличку записну книжку, в якій занотовано, коли і з ким має зустрітись, тому я зовсім не дивувався, що він не нагадує про своє запрошення. Тепер ніхто не зміг би переконати мене, що його палке бажання зустрітись зі мною безкорисливе. Попихкуючи люлькою, перед тим як лягти спати, я перебрав у пам'яті всі причини, які могли примусити Роя запросити мене на сніданок. Може, він поступився настирливим проханням якоїсь поклонниці. Або ж американський видавець, приїхавши всього на кілька днів до Лондона, попросив, щоб Рой влаштував йому зі мною побачення. Але хіба міг я подумати, щоб мій приятель та не зміг би сам знайти вихід з такого становища? Крім того, він надав мені право самому визначити день зустрічі. Отже, навряд чи тут був замішаний ще хтось третій.

Ніхто краще за Роя не вмів виявити стільки щирої сердечності до прославленого колеги-письменника. Так само як ніхто швидше за Роя не відвернеться від того ж колеги, коли чорна смуга невдач або успіх іншого затьмарять скороминущу славу. У кожного письменника є свої зльоти і падіння. А саме зараз я чомусь почав користуватися підвищеною увагою читачів. Звичайно, я міг би знайти якусь причину, щоб, не образивши Роя, відхилити його запрошення. Але він така людина, яку ніщо не позбавило б рішучості зустрітись зі мною. Відкараскатися від нього можна було, лише пославши його під три чорти. Та мене це запрошення зацікавило. Зреш-

ЖИТТЯ
ТАЄМНИЦЯ

тою, я почуваю навіть певну симпатію до Роя.

Я з захопленням спостерігав як зростає його літературна слава. Кар'єра Роя може служити добрим прикладом для тих юнаків, які обрали своїм фахом обробіток літературної ниви. Не пригадую жодного з моїх сучасників, який би, маючи так мало таланту, став таким авторитетом у літературі. Цей талант, подібно до тієї дози патентованих ліків, яку приймають розумні люди, міг би вільно вміститися в одній столовій ложці. Рой добре це знає і часом йому самому, мабуть, здається чудом, що при таких здібностях він написав уже десь біля тридцяти книг. Певно, для нього було справжнім відкриттям, коли він уперше прочитав, ніби Чарльз Діккенс одного разу заявив, що геніальність являє собою лише безмежну працьовитість. Рой довго думав над цим висловом і, мабуть, вирішив: якщо справа тільки в цьому — я обов'язково стану генієм. А коли захоплений оглядач якоїсь газетки для жіноцтва в рецензії на одну з його книг вжив це слово (останнім часом критики почали надто вільно з ним поводитися),— Рой зітхнув із задоволенням людини, якій після довгого напруження пощастило, нарешті, розв'язати складний кросворд. Кожний, хто на протязі років спостерігав невтомну працьовитість Роя, не міг не визнати, що він заслужив право називатися генієм.

Рою пощастило з самого початку. Він був єдиним сином урядовця, який, після довгого перебування на посту резидента в Гонконгу, завершив свою кар'єру губернатором Ямайки. Якщо ви звернетесь до біографічного довідника «Хто є хто», то прочитаєте таке: «О л р о й К і р — єдиний син сера Раймонда Кіра, кавалера орденів Святого Михаїла і Святого Георгія 2-го ступеня, кавалера ордена королеви Вікторії 2-го ступеня, та Емілії, молодшої дочки покійного генерал-майора індійської армії Персі Кемпердауна». Освіту Рой здобув в Вінчестері та в Оксфордському університеті. Він був головою студентського товариства, і якби несподівано не захворів на кір, то легко б завоював блакитну майку чемпіона з веслування. Його наукові успіхи були скоріш пристойні, ніж видатні, зате він закінчив університет, не маючи жодного пенні боргу, бо вже тоді був ощадливою вдачею і не виявляв схильності до марнотратства. Отож, Рой ріс хорошим сином — він знав, що батькам нелегко було дати йому таку дорогу освіту. Після виходу у відставку батько Роя жив у скромному, але пристойному будинку недалеко від Страуда, в Глостері. Час від часу він наїжджав до Лондона, щоб узяти участь в офіційному обіді, який влаштовувався його колишнім депар-

таментом. Тоді він обов'язково відвідував клуб «Атенеум», членом якого був довгі роки. За допомогою старого приятеля, теж члена клубу, він влаштував свого сина, який щойно закінчив навчання в Оксфорді, особистим секретарем до одного політичного діяча, котрий двічі осоромив себе на посаді державного секретаря двох консервативних урядів, за що й був кінець кінцем удостоєний звання пера. Це дало Рсю змогу вже з перших кроків самостійного життя познайомитися з впливовими можновладцями. І він непогано скористався з такої нагоди. Ви ніколи не знайдете в його романах помилок, які псують твори тих, хто вивчав життя вищих верств суспільства тільки по ілюстрованих журналах. Він досконало знає, як розмовляють між собою герцоги, як повинні звертатися до них депутати парламенту, адвокати, букмекери, камердинери. Читача мимоволі захоплює та невимущеність, з якою він поводить у своїх ранніх романах з віце-королями, послами, прем'єр-міністрами, з особами королівської крові та знатними леді. Дружній без зверхності і фамільярний без зухвалості, він не дозволяє вам забувати про їхні титули, але дає приємну можливість відчувати, що всі ці вельможі з тієї ж плоті, що й ви. Я часто думав: як прикро, що, повіривши моді, ніби життя аристократії не може бути вже темою солідних романів, Рой у своїх наступних творах обмежився змалюванням духовних конфліктів присяжних повірених, бухгалтерів та маклерів. Він не зміг увійти в ці кола з такою ж упевненістю, з якою увійшов у вищі.

Вперше я познайомився з Роєм, коли він тільки-но покинув секретарювання, щоб повністю присвятити себе літературі. Красивим його не можна було назвати. Але шість футів росту, широкі плечі і впевнена осанка спортсмена, а до того ще й відкритий погляд великих блакитних очей, кучеряве каштанове волосся, трохи короткий широкуватий ніс і квадратне підборіддя робили його привабливим на вигляд юнаком. Рой був спортсменом у душі. Той, хто читав у його ранніх творах описи полювання з гончаками, такі яскраві й точні, не міг не відчувати, що Рой використовував власні враження. Ще зовсім недавно він час від часу охоче міняв перо на мисливську рушницю. Із своїми першими романами Рой виступив тоді, коли письменники, щоб довести свою мужність, пили багато пива і ще більше грали в крикет; декілька років його ім'я завжди згадувалось у першому десятку таких письменників. Письменники цієї школи, не знаю вже чому, втратили своє завзяття, їхні книги не користуються нині популярністю, і хоч вони й досі греють у крикет, але дедалі з більшими труднощами

знаходять видавців для своїх нових творів. Рой перестав грати в крикет багато років тому і зробився тонким знавцем кларету.

Рой був дуже скромної думки про свій перший твір. Роман був короткий, лаконічний і, як всі його твори, написаний зі справжнім смаком. Рой розіслав його всім визначним письменникам разом з люб'язним листом. В ньому він писав про ту велику наसолоду, яку мав, читаючи твори цього письменника, писав про те, як багато нового він з них дізнався, як палко прагне йти тим шляхом (о, звичайно, на пристойній відстані), що його проклав блискучий талант цього письменника. Він складає свою книгу до ніг великого митця, як данину юнака, що, вступаючи на літературну ниву, не може не вклонитися тому, кого він завжди вважатиме своїм учителем. Повністю усвідомлюючи, що це величезна зухвалість — просити таку переобтяжену роботою людину витрачати дорогоцінний час на читання слабкої літературної спроби новачка, він усе ж благає критично оцінити твір і стати керівником у подальшій роботі. Серед відповідей, які він отримав, було лише кілька побіжних. Улещені його дифірамбами письменники здебільшого відгукнулися довгими листами. Вони хвалили його книгу, а багато хто з них запрошував його на сніданок. Їх причарувала Роева відвертість, вони були розчулені його ентузіазмом. Він просив їхніх порад із зворушливою покірністю і з вражаючою щирістю обіцяв виконувати ці поради. Задля такої людини, вважали вони, варто було пожертвувати якусь хвилину свого часу.

Роман мав значний успіх. Завдяки цьому у Роя з'явилося чимало друзів у літературних колах. Минуло небагато часу, і вже неможливо було уявити собі вечір у Блумсбері, Кемпден Хіллі чи у Вестмінстері без Роя, який розносив бутерброди або допомагав якійсь старенькій леді позбутися порожньої чайної чашки. Він був такий молодий, такий незграбний, такий веселий, так щиро сміявся з чужих жартів, що усі несамохіть проймалися до нього симпатією. Він став членом клубів, які орендували підвальні приміщення готелів на Вікторія-стріт чи у Холборні; в них письменники, молоді адвокати, а також леді в сукнях «ліберті», обговорювали за дешевим обідом проблеми літератури і мистецтва. Невдовзі виявилось, що Рой володіє неабияким умінням вести післяобідню розмову. Він був такий симпатичний хлопець, що колеги-письменники, і суперники й прибічники, вибачали йому навіть його джентльменство. Він щедро хвалив їхні незрілі твори і, рецензуючи рукописи, ніколи не знаходив у них недоліків. За це його вважали не тільки чудовим хлопцем, але й добрим суддею.

Рой написав другий роман. Він не пошкодував на нього праці і скористався з усіх порад, які йому дали більш досвідчені старші письменники. Цілком природно, що за його проханням дехто з них написав рецензії для газети, з редактором якої Рой приятелював; звичайно, рецензії були схвальні. Його другий роман був вдалим, але не настільки, щоб викликати заздрість суперників. Більше того, цей твір підтвердив їхню впевненість, що Рой ніколи не запалить Темзи. Він був надзвичайно хороший хлопець, — такі ніколи не гнуть кирпу, — і вони ладні були допомогти йому — все одно він не підніметься високо і не стане їм на перешкоді. Я знаю людей, які гірко посміхаються, коли згадують свою помилку.

Та коли б хтось сказав, що Рой зазнається, це було б несправедливістю — він ніколи не втрачав скромності, яка ще в молоді роки була його найпривабливішою рисою.

— Я знаю, що я не великий романіст, — часто повторює він. — Коли я порівнюю себе з титанами літератури, то відчуваю, що мене просто не існує. Раніше я думав, що коли-небудь напишу справді значний твір. Але я вже давно перестав навіть сподіватися цього. Хай би люди зрозуміли одне: я роблю все, що можу. Я багато працюю і ніколи не дозволяю собі ніякої недбалості. Гадаю, що я добрий оповідач і створюю правдиві характери. А втім, щоб оцінити пудинг, його треба покуштувати. До речі, моє «Вушко голки» розійшлося тиражем у тридцять п'ять тисяч примірників в Англії і вісімдесят тисяч — в Америці. А за право випустити мою наступну книгу видавці заплатили мені найвищий гонорар, який я будь-коли одержував.

То що ж, коли не скромність, примушує Роя і досі посилати листи рецензентам, дякуючи за похвали і запрошуючи поспідати у ресторані? Більше навіть! Якщо комусь заманеться виступити з різкою критикою, він не робить так, як ми, грішні, — знижуємо плечима, лаємо в думці негідника, якому не сподобалась наша робота і зразу про це забуваємо. О, ні, Рой, особливо після того, як зросла його популярність, не робить нічого подібного до цього. Він сідає й пише довгого листа критикові: його дуже засмутила, мовляв, негативна думка про книгу, але рецензія була настільки цікава сама по собі і продемонструвала таку глибину критичної думки й таке велике чуття слова, що він вважає своїм обов'язком написати цього листа. Ніхто більш за нього не прагне до вдосконалення, і він сподівається, що не втратив іще здатності вчитися. Він не хоче бути настирливим, але, якщо критик не має важливіших справ у четвер або п'ятницю,

то чи не згодився б він поснідати в «Савої» і розповісти детальніше, що саме не сподобалося йому в книзі? Ніхто не вмів замовляти сніданки краще за Роя. І тому не дивно, що, проковтнувши півдюжини устриць і шматок ягнячого сидельця, критик ковтав разом з цим усі свої зауваження. Отож, цілком закономірно, що наступний роман Роя він уже розцінював, як значний крок уперед.

Одна з труднощів, що їх має подолати людина на своєму життєвому шляху, полягає ось у чому: як поводитись із людьми, з якими ви колись були у близьких стосунках, коли ваш інтерес до них певною мірою знизився? Якщо обидві сторони займають скромне громадське становище, то розрив відбувається непомітно і ні для кого не болісно. Якщо ж одна з них стає знаменитістю — це робить справу важчою. У такої людини з'являється багато нових друзів, тисячі нових обов'язків. Але давні друзі не вблаганні: вони вважають, що мають більше прав на вашу особу, ніж будь-хто. Оскільки ж ваша особа не лишається в їхньому повному розпорядженні, вони зітхають і, знижуючи плечима, зауважують:

— Що ж, виявляється, ви подібні до всіх інших. Слід чекати скорого кінця нашої дружби. Адже вам так пощастило...

Рою саме цього й хотілося: кінця дружби. Та де взяти сміливості? З більшістю давніх знайомих він не наважився порвати всіх зв'язків, але тепер уже неохоче приймає їхні запрошення повечеряти в неділю. Ростбіф у них з мороженого м'яса, приставленого з Австралії. Його смажили ще опівдні і пересмажили. А бургундське! Господи, чому вони звуть його бургундським? Невже їм ніколи не доводилося бувати в Боні¹ і зупинятися в «Hôtel de la Poste»? Звичайно, приємно згадувати чудові давно минулі дні, коли ви разом жили в бідній мансарді і ділилися останньою скоринкою хліба. Та вам робиться якось не по собі, коли приятель починає розповідати, що його книжки не користуються попитом, що не друкують його оповідань, а п'єс видавці навіть не хочуть читати. Коли ж він порівнює їх з тією нісенітницею, що йде на сцені (при цьому він чомусь дивиться на вас з німим докором)... Втім, краще не згадувати! Вам незручно. Ви відводите очі кудись убік і навмисне перебільшуєте власні невдачі: нехай він зрозуміє, що вам теж непереливки. Ви говорите про свою роботу з найбільшою зневагою, на яку тільки здатні, і з великим здивуванням виявляєте, що співрозмовник цілком поділяє ваші твердження. Ви говорите про мінливість смаків публіки: нехай людина потішить себе думкою, ніби ваша

популярність теж не триватиме вічно. Старий приятель — доброзичливий, але суворий критик.

— Я не читав вашої останньої книги,— говорить він,— але читав попередню. Забув її назву.

Ви йому нагадуєте.

— Я був трохи розчарований. Вона здалася мені слабкішою за ваші ранні твори. Ви, звичайно, знаєте, що мені найбільш подобається?

І ви, чувши це й від інших, називаєте свою першу книгу; тоді вам було двадцять років, книга ваша була недовершена і безпорадна, з кожної сторінки так і випирала недосвідченість її автора.

— Ви ніколи не напишете нічого ліпшого,— щиро говорить друг. І ви починаєте усвідомлювати, що вся ваша кар'єра, не рахуючи того випадкового успіху, була довгим суцільним занепадом.— Я часто думаю: вам так і не судилося виправдати надії, породжені першою книгою.

Вас обсипає то жаром, то холодом. Ви непомітно позираєте на годинник і роздумуєте: чи не образиться ваш давній приятель, якщо ви підете о десятих? Ви наказали шоферу чекати вас за рогом, щоб машина не стояла біля дверей і своєю пишністю не ображала вашого злиденного приятеля. Та ось біля самих дверей він каже:

— Автобус зупиняється в кінці кварталу. Я трохи вас проведу.

Долаючи раптовий приступ страху, ви признаєтесь, що маєте автомобіль. Йому здається дуже дивним, що шоферу доводиться чекати за рогом.

— Це одне з дивацтв мого шофера,— пояснюєте ви.

Коли ви наближаєтесь до автомобіля, ваш приятель дивиться на вас з виразом моральної переваги. Нервуючи, ви запрошуєте його пообідати з вами найближчими днями. Ви обіцяєте написати йому і від'їжджаєте, міркуючи: чи не вважатиме він вас хвальком, якщо ви запросите його у «Кларідж», або склярою, якщо запропонуєте піти в один з ресторанів Сохо?

Серце Роя Кіра не краялось подібними турботами. Жодна з цих проблем не поставала перед ним. Декому моє твердження може здатися трохи грубим, але, ніде правди діти: взявши від людини все, що можна, він поривав з нею. Це можна було б висловити і делікатніше, але для цього треба багато часу, треба плести тонке мереживо натяків та напівнатяків, ніжних чи жартівливих, а тому гадаю, що можна сказати саме так, як сказано, зважаючи на те, що я передаю суть справи. Більшість з нас, зробивши підлість людині, мимоволі на неї гніваються. В серці ж Роя не було місця для

¹ Місто в Бургундії, відоме своїм вином.

подібних дрібниць. Висмоктавши з людини всі соки, він ніколи вже не відчував після цього до неї зичливості.

— Бідолаха Сміт,— говорив Рой у цих випадках.— Він такий симпатичний. Я його щиро поважаю і дуже шкодую, що справи його йдуть так погано. Хоч би хто-небудь допоміг йому. Я вже забув, коли його й бачив. Дуже погано, коли доводиться штучно підтримувати давню дружбу — це боляче для обох сторін. Коли переростаєш людину, тобі лишається один вихід — примиритися з цим.

Якщо ж йому траплялося випадково зустрітися з цим самим Смітом, скажімо, на галереї для публіки під час зборів Королівської академії,— важко й уявити більшу радість. Він потискав Смітові руку і запевняв, що ця зустріч — справжнє свято для нього. Обличчя його сяяло. Близьк очей здатний був змагатися із самим сонцем. Сміт просто купався в променях дружніх почуттів, а безмежно схвилюваний Рой заявляв, що ладен головою своєю накласти, аби лише написати книгу хоч наполовину таку талановиту, як останній роман Сміта. Та коли Рою здавалося, що давній приятель його не помітив, він спокійно відвертався в інший бік. Але Сміт помічав Роя і почував себе глибоко ображеним. Бідолашний Сміт злостився. Він згадував, що колись Рой був радий розділити з ним єдиний біфштекс у третьорозрядному ресторані, або провести відпустку в рибальській халупі в Сент-Айзі. «Рой — підлиза, він сноб і лицемір»,— заявляв тепер Сміт.

Але в цьому він помилявся. Найяскравішою рисою Елроя Кіра була щирість. Ніхто не може бути лицеміром на протязі двадцяти п'яти років. З усіх вад лицемірство — найважча і найвиснажуча; лицемірство вимагає невпинної пильності і рідкісної душевної зібраності. Воно не може, подібно до перелюбства чи обжерливості, виявлятися час від часу; це — хронічний стан. Воно вимагає також цинічного складу характеру і веселої вдачі. А Рой, хоч сміявся часто й охоче, не був, на мою думку, веселун, хоча, я певен, він не був і цинік. Признаюся, я спромігся дочитати до кінця далеко не всі його романи, і все ж переконаний, що його щирість відбилася на кожній з написаних ним сторінок. І це, безумовно,— головна причина його тривалої популярності. Рой завжди щиро вірив у те, в що вірили на той час усі. Коли він писав романи з життя аристократів, він справді вірив, що аристократія, хоч яка вона розбещена та аморальна, має досить шляхетства і природжених здібностей для керування Британською Імперією; коли ж згодом він почав писати про середні верстви суспільства, він так само щиро вірив, що тіль-

ки вони — становий хребет країни. Його негідники завжди мерзенні, герої — героїчні, а дівчата — цнотливі.

Коли Рой запрошував автора схвальної рецензії на сніданок — це завжди було виявом його щирої вдячності до рецензента за його добру думку; коли ж він запрошував автора негативної статті — причина полягала в тому, що він від усього серця прагнув до самовдосконалення. Коли невідомі прихильники його таланту з Техасу або Західної Австралії приїздили до Лондона, він водив їх у Національну галерею не тільки заради того, щоб зміцнити свою популярність, але й тому, що дуже цікавився їхнім ставленням до мистецтва. Щоб пересвідчитися в Роєвій щирості, досить було побувати лише на одному з його публічних виступів.

Коли, одягнувши свій улюблений вечірній костюм, або ж, якщо вимагають обставини, вже поношений, але прекрасно зшитий костюм вільного крою, він стоїть на трибуні, звернувши до слухачів серйозне, щире, приємно схвилюване обличчя, то кожному видно, що він повністю віддається своєму покликанию. Інколи він затинається, ніби підшукуючи потрібне слово. Але тим ефектніше звучить воно, коли він його нарешті вимовляє. Голос у нього низький, приємного тембру. Особливо він любить виступати з лекціями про творчість молодих письменників Англії та Америки. Він говорить про їхні досягнення з ентузіазмом, який свідчить про його великодушність. Говорить він, правда, забагато, бо, послухавши таку лекцію, ви відчуваєте, що дізналися про того чи іншого письменника майже все, так що його творів можна тепер і не читати. Певно, саме через це після виступів Роя попит на книги письменників, про яких він говорив у лекціях, різко падав, тоді як на його власні — значно зростав. Його енергія невичерпна. Він не тільки здійснив кілька успішних подорожей по Сполучених Штатах, але й об'їздив усю Великобританію. Рой ніколи не відхилив запрошення навіть найменшого клубу або маловпливового товариства. Час від часу він переглядає свої лекції і видає їх гарненькими книжечками. Більшість людей, які цікавляться цими питаннями, певно, хоч у руках тримали його праці «Сучасні романісти», «Російська белетристика» і «Деякі письменники»; і мало хто не погодиться з тим, що ці книжечки позначені справжнім літературним смаком та самобутністю.

Та це жодною мірою не вичерпує діяльності Роя. Він — активний член організацій, які були засновані для захисту прав письменників або полегшення їхньої важкої долі тоді, коли хвороба чи похилий вік приведуть їх до злиднів. Він завжди охоче допомагає

законодавчим органам, коли авторські права стають предметом їхньої турботи. Його ще ніколи не застукувала зненацька пропозиція взяти участь у подорожі за кордон, якщо ця подорож впливала з необхідності налагодити дружні контакти з письменниками інших націй. Можна завжди розраховувати, що він, у разі потреби, виступить як представник літературних кіл на офіційному обіді; він — постійний член комітету, створеного для того, щоб як належить приймати заморські літературні знаменитості. Жоден книжковий базар не проходить без того, щоб на ньому не було бодай однієї з його книг, прикрашеної автографом. Він ніколи не відмовляється давати інтерв'ю. Адже ніхто, твердить він, краще за нього не знає труднощів письменницької праці, в нього ніколи не вистачить жорстокості відмовити бідоласі-газетяреві в інтерв'ю — хай чоловік заробить кілька гіней. Він, як правило, запрошує свого інтерв'юера на сніданок, і йому рідко коли не щастить справити на репортера приємне враження. Але Рой завжди висуває вимогу: він хоче бачити статтю до того, як вона буде надрукована. Рой завжди чемний з журналістами, які в найнезручніші моменти звертаються до знаменитостей по телефону з єдиним проханням: поінформувати читачів газети, чи вірить знаменитість у бога, або чим знаменитість снідає. Він буває присутній майже на всіх дискусіях, і публіка завжди точно знає, що він думає про сухий закон, про вегетаріанство, джаз, часник, фізичні вправи, політику, шлюб і місце жінки в сім'ї.

Щоправда, його міркування про шлюб дещо абстрактні, оскільки досі йому успішно щастило уникати стану, який більшість письменників вважає несумісним з важким тягарем, що його несе в собі їхнє покликання. Всім відомо, що протягом кількох років він був безнадійно закоханий в заміжню жінку з вищого світу; він ніколи не згадував про неї інакше, як з лицарським захопленням, хоч усі знали, що поводитися вона з ним жорстоко. В романах того періоду чимало слідів його власного душевного стану. Пережита драма навчила його успішно уникати намагань певного гатунку жінок (не ображаючи їх при цьому), які прагнуть будь-що змінити своє хитке сучасне на забезпечене майбутнє дружини популярного письменника. Коли він помічає в їх збуджено сяючих очах бодай натяк на відділ реєстрації шлюбів муніципалітету, він одразу ж каже їм, що пам'ятає про перше велике кохання ніколи не дозволить йому поєднати свою долю з чиеюсь іншою. Донкіхотство Роя може дратувати жінок, але воно ніколи їх не ображає. Він злегка зітхає, коли каже, що має назавжди відмовитись від домашнього

вогнища, від щастя стати батьком; це, мовляв, жертва, яку він ладен принести не тільки власним ідеалам, але й тій, хто поділить з ним радість кохання. Рой помітив, що, як правило, люди не люблять дружин письменників і художників. Митець, який всюди ходить з дружиною, робиться докучливою людиною, і, врешті, його перестають запрошувати туди, куди він дуже хотів би піти; коли ж він лишає свою дружину вдома, то потрапляє під таку зливу докорів та звинувачень, що від спокою, який конче потрібен для плідної творчості, не зостається й сліду. Елрой Кір ще й досі парубок і, маючи вже п'ятдесят років, так і хоче ним залишитися.

Він — приклад того, що може зробити письменник, на які висоти він може піднятися, якщо він працьовитий, чесний, має здоровий глузд і вміє використовувати всі засоби для досягнення мети. Він — чудовий хлопець і ніхто, крім упертого причепа, не заздритиме його успіху. Я помітив, що лягати спати, думаючи про нього, — значить поринути у глибокий, спокійний сон. Тому я швиденько нашкрябав записку міс Феллоус і пішов спочивати.

Розділ другий

Наступного ранку разом з листами й газетами я одержав також відповідь на свою записку до міс Феллоус: містер Елрой Кір чекатиме на мене о чверть на другу в клубі на Сент Джеймс-стріт. За кілька хвилин до першої я вирушив у свій клуб випити коктейль, бо був певен, що коктейлем Рой мене не почастує. Потім, ліниво поглядаючи на вітрини магазинів, пройшовся по Сент Джеймс-стріт і, маючи кілька вільних хвилин (я не хотів приходити на побачення точно у визначений час), заглянув у салон, щоб подивитись, чи нема там чого-небудь цікавого. Аукціон вже почався, і якісь смагляві люди передавали з рук у руки срібні вироби часів Вікторії, тоді як аукціонер, з нудьгою стежачи за їхніми рухами, мимрив монотонно: «Давать десять шилінгів, одинадцять, одинадцять з половиною...» Цього погожого червневого дня повітря на Кінг-стріт було прозоре. Тому й картини на стінах Крісті мали особливо брудний вигляд. Я вийшов на свіже повітря. Люди йшли по вулиці якось мляво, ніби їхні душі оповив денний спокій, і серед своїх буденних справ вони із здивуванням відчували раптову необхідність притишити крок і придивитись до навколишнього життя.

В Роевому клубі панував незворушний спокій. У вестибюлі мене зустріли тільки старенький швейцар і хлопчик-розсильний; складалося враження, що всі його члени пішли на похорон метрдотеля. Як тільки я

назвав ім'я Роя, хлопчик-розсильний провів мене спочатку в порожній гардероб, де я лишив свій капелюх і ціпок, а потім у теж порожній зал, стіни якого були обвішані величезними портретами державних діячів часів Вікторії. Рой підвівся з шкіряного дивана і тепло привітав мене.

— Може, відразу підемо нагору?— запропонував він.

Отже, я мав рацію, гадаючи, що він не почаствує мене коктейлем, і похвалив себе за передбачливість. Рой повів мене сходами, вкритими важким килимом; тут ми теж нікого не зустріли. Ми ввійшли до їдальні для гостей і виявились єдиними її відвідувачами. Це була досить простора кімната, дуже чиста й світла, з великим вікном. Ми сіли біля нього, і дуже стриманий офіціант подав нам меню. Яловичина, баранина, сьомга, пиріг з яблуками, з ревенем, з агрусом... Продивляючись нескінченний список страв, я потихеньку зітхав, згадуючи про ресторани за рогом — де є і французька кухня, і жваві розмови, і чарівні жінки в легких платтях.

— Я порадив би замовити телятину і шинку,— сказав Рой.

— Не заперечую.

— Салат я приготую сам,— кинув він владно офіціанту. Потім, знову поглянувши на меню, великодушно додав:— А якщо ми до цього додамо спаржі?

— Це було б чудово.

Рой тримався дедалі величніше.

— Дві порції спаржі. І скажіть головному кухареві, щоб він сам її вибрав. Тепер, що б нам випити? Може, пляшку хоку¹? Він тут дуже непоганий.

Коли я погодився, Рой наказав офіціанту покликати буфетника. Я мимоволі замилювався впевненою і водночас винятково ввічливою манерою, з якою він віддавав накази. Мабуть, саме так чемний король посилає за своїм фельдмаршалом. Буфетник — дуже показний в своєму фракі, із срібним ланцюжком на грудях — швидко підійшов з карткою вин у руках. Рой дружньо кивнув йому головою.

— Алло, Армстронг, ми хотіли б випити пляшку того самого «Лібфраумільх» урожаю двадцять першого року.

— Слухаю, сер.

— Як він іде? Добре? Мабуть, більше ми його не дістанемо?

— Боюсь, що так, сер.

— Втім, навіщо хвалитися передчасно, чи не так, Армстронг?

Рой сердечно посміхнувся йому. Маючи досвід поводження з членами клубу, буфетник відчув, що зауваження вимагає відповіді.

— О, так, сер.

Рой засміявся і подивився на мене — мовляв, оригінал цей Армстронг.

— Охолодіть його, будь ласка, не дуже сильно, а саме так, як треба. Я хочу показати моєму гостю, що тут теж розуміють що до чого.— Він обернувся до мене.— Армстронг служить у нас уже сорок вісім років.— І, коли буфетник пішов, додав:— Сподіваюся, ви не жалкуєте, що прийшли сюди? Тут затишно і ніхто не заважатиме нашій розмові. Ми ж так давно не бачились. А вигляд у вас чудовий.

— Та все ж далеко не такий, як у вас.

— Наслідок чесного, тверезого і благочестивого життя,— засміявся він.— Багато працюю. Багато роблю фізичних вправ. Як ви до гольфа? Може, зіграємо цими днями.

Я знав — Рой сильний гравець і ніщо не дасть йому меншого задоволення, ніж перспектива змарнувати день з таким профаном як я, але відчув, що можу спокійно приймати це мимохідь кинуте запрошення. Рой являв собою зразок здорової людини. Його кучеряве волосся почало вже сивіти, але сивина йому була до лиця, і його відкрите, засмагле обличчя здавалося навіть молодшим. Очі, які дивилися на світ з невідробною щирістю, були ясні і чисті. Рой був уже не такий стрункий, як у молоді роки, і мене не здивувало, що коли офіціант приніс нам булочки, він попросив дієтичних хлібців Рай-Віта. Оглядність і повільність рухів робили Роя поважним і додавали ваги його словам. Він сидів так упевнено, що вам мимоволі здавалося, ніби під ним не крісло, а п'єдестал.

Не знаю, чи пощастило мені, описуючи його діалог з офіціантом, показати, що мова його здебільшого відзначалася не дотепністю, а невимушеністю. Він так багато сміявся, що іноді це створювало ілюзію, ніби сказане ним справді смішне. Він ніколи не ліз за словом у кишеню, і його розмова не стомлювала слухачів.

Багато письменників мають погану звичку при розмові надто ретельно вибирати слова. Особам з вищих верств суспільства, чий словник обмежений їхніми простими духовними потребами, розмови з такими письменниками здаються дещо важкуватими і тому не завжди бажаними. З Роєм такого ніколи не траплялося. У розмові з швейцаром він вживав цілком зрозумілі для того вирази, а з закоханою у кінські перегони графінею розмовляв мовою її грумів. Люди захоплено кажуть, що Рой анітрішечки не схожий на письменника, і жоден комплімент не приносить йому більшої втіхи. Розумні люди переважно користуються певною кількістю готових фраз, популярних прикметників і дієслів, значення яких зрозуміле лише даному колу людей; вони нада-

¹ Біле рейнське вино.

ють легкості й домашньої невимушеності розмові і дозволяють уникати потреби думати. Американці — ділові люди — так удосконалили цей метод і вигадали таку велику кількість штампів, що можуть вести веселу і жваву розмову, ані на мить не замислюючись над її змістом і лишаючи, таким чином, мозок вільним для вирішення більш важливих справ великого бізнесу і блуду. Словник Роя був необмежений, а його чуття слова, потрібного саме в дану хвилину, — непогрішиме; його мова від цього ставала колоритна, і водночас зрозуміла; кожного разу він користувався цими штампами з таким завзяттям, ніби його багатющий мозок сам карбував їх.

Зараз Рой був у доброму гуморі і з великим захопленням говорив про те, про се: про наших спільних друзів, про останні книги, про оперу. Щоправда, він завжди відзначався душевною теплотою, але сьогодні говорив так щиро, що аж серце в'яло. Він ремствував, що ми рідко бачимось, і з щирою відвертістю (а вона була однією з найприємніших його рис) признався, якої він високої думки про мене. Я відчув, що на такі виявлення дружніх почуттів не можна не відповісти. Він спитав мене, над чим я зараз працюю, а я поцікавився, над чим працює він. Поговорили про те, що жоден з нас не має того успіху, на який заслуговує. Ми їли пиріг з телятиною й шинкою. Рой розповідав мені, як він готує салат. Ми пили хок і прицмокували губами.

А я весь час думав: коли ж він перейде до діла?

Здавалося неймовірним, що тільки заради розмови про Матісса, про російський балет і Марселя Пруста Олрой Кір у самий розпал лондонського сезону здатний витратити час на колегу, який не є рецензентом і взагалі ніде не має жодного впливу. Але факт лишався фактом. Більше того, крізь його веселість просвічувало легке хвилювання. Якби я не знав про його матеріальне становище, то міг би запідозрити, що він має на думці позичити сотню фунтів. Мабуть, подумав я, сніданок закінчиться, а Рой так і не знайде нагоди сказати, що в нього на думці. Я знаю — він обережний і, напевно, знаючи, що цю першу після такої великої перерви зустріч краще використати лише для відновлення дружніх стосунків, вирішив просто принадити мене приємним, поживним сніданком.

— Чи не перейти нам до іншої кімнати випити кави? — спитав Рой.

— Як вам загодно.

— Гадаю, там буде затишніше.

Ми перейшли в другу, значно просторішу кімнату з великими шкіряними кріслами й диванами; на столах лежали газети та журнали. Два літні джентльмени тихо розмов-

ляли в кутку. Вони зміряли нас неприязними поглядами, але це не завадило Рою сердечно привітатися до них.

— Привіт, генерале, — вигукнув він весело.

Я постояв трохи біля вікна, милуючись красою дня і думаючи, що варто було б знати більше про минуле Сент Джеймстріт. Незручно, що я не знаю навіть назви клубу, який міститься навпроти, а в Роя спитати боязко: він зневажатиме мене за незнання того, що відомо кожній порядній людині. Та ось Рой спитав мене, чи питиму я з кавою коньяк; я відмовився, але він почав запевняти, що коньяк у клубі чудовий. Ми сіли на диван біля вишуканого каміна й запалили сигари.

— Коли Едвард Дріффілд востаннє приїздив до Лондона, ми тут снідали з ним, — побіжно зауважив Рой. — Я переконав старого покуштувати наш коньяк, і він був просто захоплений. Минулого тижня я провів з його вдовою весь уїк-енд.

— Справді?

— Вона передавала вам щире вітання.

— Мило з її боку. Не думав, що вона мене пам'ятає.

— Ого, ще як пам'ятає! Ви снідали в них шість років тому, правда ж? Вона каже, що старий був дуже радий бачити вас.

— Але тільки не вона.

— О, ви помиляєтесь. Щоправда, їй доводилося бути насторожі. Старому надочукали відвідувачі, а вона повинна була берегти його сили, адже він так багато працював. Подумайте самі — вона зберегла йому життя й енергію аж до вісімдесяти чотирьох років. Я часто бачуся з нею після того, як помер старий. Вона страшенно самотня. Зрештою, протягом цілих двадцяти п'яти років вона доглядала його. Знаєте, яка це титанічна праця.

— Вона ще досить молода і могла б одружитися знову.

— О ні, цього вона не зробить. Це було б жахливо.

Ми помовчали і сьорбнули трохи коньяку.

— Ви — один з небагатьох живих людей, хто знав Дріффілда, коли він ще не був відомий. Адже ви з ним часто зустрічалися, правда ж?

— Якоюсь мірою так. Тоді я був майже хлопчиком, а він — людиною середнього віку. Ми з ним не були товаришами по чарці.

— Звичайно, ні! Але ви, напевне, знаєте про нього багато такого, чого не знають інші.

— Гадаю, що знаю.

— І вам ніколи не спадало на думку написати спогади про нього?

— Боронь боже!

— А ви не вважаєте, що вам слід було б це зробити? Він був одним з найвідоміших письменників сучасності, останнім вікторіанцем. Його романи здобули право на безсмертя. Вони належать до найкращих творів, написаних за останні сто років.

— Справді? Я завжди вважав їх нуднуватими.

Рой підвів на мене очі — в них стрибали хитрі бісики.

— Як це схоже на вас! Але ж ви не перечуватимете, що більшість дотримується іншої думки. Можете повірити — я читав його романи не раз і не двічі, а принаймні разів шість. І вони подобаються мені дедалі більше. Ви читали статті, які з'явилися після його смерті?

— Деякі читав.

— Я читав усі і мушу сказати: єдність думок разюча.

— Якщо всі твердили одне й те саме, то чи варто було їх читати?

Рой іронічно знизав своїми широкими плечима, але не відповів нічого.

— Стаття в літературному додатку «Таймса» видалася мені чудовою. Старому було б дуже приємно прочитати її. Я чув, що деякі тримісячні журнали мають намір вмістити статті в наступних номерах.

— І все ж його романи трохи нудні.

— А ви не почуваєте незручності від того, що ваша думка не збігається з думками солідних людей? — поблажливо посміхнувся Рой.

— Анітрохи. Я пишу вже тридцять п'ять років і ви не уявляєте собі, скільки я зустрічав письменників, яких проголошували геніями. Вони якийсь час втішалися цією славою, а потім поринали в забуття. Хотів би я знати, де вони зараз. Чи вони померли, чи їх запроторили в будинки для божевільних, чи вони киснуть по різних конторах? Може, вони й зараз нишком дарують на згадку свої книги лікарю або покоївці десь у глухому селі? А може, вони живуть у якогось італійському пансіонаті, де їх і досі вважають знаменитостями.

— О, так, вони як бульки на воді. Я знавав таких.

— Ви навіть читали про них лекції.

— Доводилося. Хотілося, по можливості, допомогти їм стати на ноги, хоч я й знав заздалегідь, що з них нічого путнього не вийде. Хай йому біс, можна ж дозволити собі таку щедрість. Але Дріффід не був на них схожий. Збірка його творів на тридцять сім томів, яка вийшла недавно, продавалася по сімдесят вісім фунтів. Красномовна цифра. Його твори з кожним роком розкуповуються все краще, можете мені повірити. Коли я останій раз був у місці Дріффід, вона показувала мені його по-

точний рахунок. Дріффід здобув загальне визнання.

— Ніхто цього напевно не знає.

— Але ж вам здається, що ви знаєте, — ехидно зауважив Рой.

Та він мені не дошкулив. Я знав, що драгую його, і це мене тішило.

— Гадаю, що ті оцінки, які інстинктивно склалися у мене ще в дитинстві, найвірніші. Мені казали, що Карлейль — великий письменник, і я дуже соромився, коли побачив, що його «Французьку революцію» і «Сартор Резартус» просто неможливо читати. І хіба їх зараз читають? Інші, міркував я, краще за мене розбираються в людях, і я картав себе за те, що в глибині душі вважав Джорджа Мередіта манірним, багатослівним і нещирим. Зараз майже всі про нього такої думки. Оскільки мені казали, що любити Уолтера Патера — значить бути культурною людиною, я любив Уолтера Патера, але, господи, яким нудним здавався мені «Маріус»!

— Ну, я не допускаю, щоб зараз хто-небудь читав Патера, і, звичайно, Мередіта спокійнісінько забули, а Карлейль був просто самовпевнений пустомеля.

— Ви навіть не уявляєте, як на них усі молилися тридцять років тому.

— І ви ніколи не помилялися? — поцікавився Рой.

— Всього раз чи двічі. Про Ньюмена був значно нижчої думки, ніж зараз, а дзвінкі строфи Фіцджеральда здавалися мені колись кращими. Я не міг читати «Вільгельма Мейстера» Гете, тепер я вважаю його шедевром.

— А про що ваша думка лишилася незмінною?

— Ну, скажімо, «Трістрам Шенді», «Амелія», «Ярмарка марнославства», «Мадам Боварі», «Пармський монастир», «Анна Кареніна», Вордсворт, Кітс, Верлен.

— А ви, пробачте, не дуже оригінальні.

— Я теж такої думки. Але ви спитали мене, чому я покладаюся лише на свій смак, і я намагався пояснити вам. Справа не у відвертості і не в побоюванні піти наперекір загальній думці — мені справді не подобався дехто з тих письменників, ким тоді модно було захоплюватися. І, здається, роки довели, що я мав рацію, бо те, що інстинктивно любив тоді, витримало випробування часу.

Рой трохи помовчав, дивлячись у чашку. Що він хотів знайти там: залишки кави, чи потрібні йому слова — не знаю. Я поглянув на годинник, що стояв на каміні: пора було йти додому. Мабуть, я помилюся — Рой запросив мене лише для того, щоб знічев'я побалакати про Шекспіра та музику. Мені стало незручно за свої недобрі думки, і я поглянув на нього з турботою. Якщо це бу-

ла єдина його мета,— значить, він відчуває себе стомленим або розчарованим. Якщо у нього немає корисливої мети,— це може означати лиш одне: в даний момент він нудиться світом. Рой перехопив мій погляд і заговорив:

— Гадаю, ви не заперечуватимете, що людину, котра здатна на протязі шістдесяти років писати книгу за книгою, завойовуючи кожною все більшу популярність, не можна вважати звичайною. Кінець кінцем, у книгарні Ферн Корт є полиці, заповнені перекладами творів Дріффілда на мови всіх культурних народів. Звичайно, я готовий визнати, що сьогодні багато з написаного ним здається трохи старомодним. Він творив у важкий час і мав схильність до багатослів'я; більшість його творів мелодраматична. Та є в нього одна риса, якої ви не зможете заперечити: чуття краси.

— Справді? — спитав я.

— Врешті-решт, це єдина річ, яка береється до уваги. А Дріффілд не написав жодної сторінки, котра не була б сповнена краси.

— Справді? — знову спитав я.

— Хотів би я, щоб ви були разом з нами, коли в день вісімдесятиріччя Дріффілда ми прийшли подарувати старому його портрет. Це був дійсно незабутній день!

— Я читав про це в газетах.

— Там, як ви знаєте, були не тільки письменники. Звідусіль з'їхалися представники науки, політики, бізнесу, мистецтва, вищого світу. Не знаю, чи доведеться вам коли бачити разом стільки видатних людей, скільки вийшло з поїзда в Блекстейблі. Всі були дуже зворушені, коли прем'єр-міністр, виголосивши чудову промову, вручив старому орден «За заслуги». Важко сказати, наскільки очам у той день блищали сльози!

— Дріффілд теж плакав?

— Ні, він був на диво спокійний. Він, як завжди: трохи соромливий, дуже витриманий, привітний, звичайно, але спокійний і навіть дещо сухий. Місіс Дріффілд не хотіла, щоб він перевтомлювався, і коли ми пішли снідати, старий залишився в кабінеті; вона послала йому сніданок туди. Поки всі пили каву, я непомітно прослизнув до нього. Він палив люльку і дивився на портрет. Я спитав його, що він про нього думає. Він нічого не відповів, тільки злегка посміхнувся і спитав, чи можна йому виїняти штучні зуби. Але я його відрадив, бо зараз повинна була зайти депутація, щоб попрощатися з ним. Потім я запитав, що він думає про цей незабутній день. «Кумедний,— відповів він,— просто кумедний». Здавалось, він відчував себе втомленим. Останнім часом Дріффілд неохайно їв і неохайно палив — набиваючи люльку, розсипав тютюн навколо себе. Місіс Дріффілд не хотіла, щоб

його бачили в такому стані, але я був винятком з правила. Я трохи причепурих старого, потім зайшли усі інші, потиснули йому руку, і ми вирушили назад до міста.

Я підвівся.

— На жаль, треба йти. Мені було дуже приємно побачитись з вами.

— Я саме йду на закриту виставку у Лестер Геллері. У мене там знайомі, і якщо хочете, можемо піти вдвох.

— Дуже мило з вашого боку, але у мене теж є запрошення. Та я не збираюся туди йти.

Ми спустилися на перший поверх, я взяв свого капелюха. Коли вийшли на вулицю, і я повернув у бік Пікаділлі, Рой сказав:

— Я трохи пройду з вами,— і пішов поруч зі мною, намагаючись крокувати в ногу.— Ви, здається, знали його першу дружину?

— Чию?

— Дріффілда.

— А!— Я зовсім забув про старого письменника.— Так, знав.

— І добре знали? Кажуть, вона була жахлива.

— Я цього не помітив.

— Вона, мабуть, була страшенно вульгарна. Здається, вона служила буфетницею?

— Еге ж.

— Хотів би я знати, якого біса він з нею одружився. Я чув, що вона зраджувала його на кожному кроці.

— Так, зраджувала.

— Ви пам'ятаєте її?

— Дуже добре,— посміхнувся я.— Вона була гарненька.

Рой засміявся.

— Не всі такої думки.

Я не сказав нічого. Ми дійшли до Пікаділлі і, зупинившись, я простягнув Рою руку. Він потиснув її, але мені здалося, без звичайної сердечності. Складалося враження, ніби він розчарований з нашої зустрічі, тільки чому — я не міг збагнути. Адже він навіть не натякнув, чого хоче. Йдучи аркадою готелю «Ріц», а потім уздовж огорожі парку до Хаф-Мун-стріт, я намагався зрозуміти, чи не була моя поведінка чомусь відразливою для Роя, адже він, безумовно, відчув, що момент прохати про послугу явно невідходячий.

Я йшов по Хаф-Мун-стріт. Після веселого галасу Пікаділлі ця вулиця була приємно спокійна й тиха. В багатьох будинках здавалися пожильцям квартири, але оголошували про це дуже стримані об'яви. На декотрих дверях блищали начищені мідні таблички, такі, як у лікарів, на інших слова «вільні квартири» були акуратно написані на фразузі над входом. На одній чи двох табличках стояло лише прізвище власника,

і недосвідчена людина могла подумати, що це ім'я кравця чи лихваря. Тут не було жвавого вуличного руху Джермін-стріт, де теж здавалися квартири. Біля деяких дверей стояли шикарні автомобілі, подекуди з таксі виходили середнього віку жінки. Відчувалося, що тут мешкають не ті веселі, з трохи зіпсованою репутацією люди з Джермін-стріт,— любителі скачок, що вранці прокидаються з нестерпним головним болем і з величезним бажанням похмелитися,— а поважні жінки, що приїхали з провінції на шість тижнів великосвітського лондонського сезону, та літні джентльмени, які відвідують привілейовані клуби. З року в рік приїздять вони у той самий будинок, знаючи, мабуть, його власника ще відтоді, коли він служив у когось із знайомих. Моя господиня, міс Феллоус, служила куховаркою в дуже багатих людей, але ви ніколи б цього не сказали, побачивши, як вона йде за продуктами на Шефердський базар. Якщо хто-небудь уявляє куховарку товстою, червоною, неохайною жінкою, то міс Феллоус — худорлява, дуже пряма, чисто і модно вдягнена дама середнього віку з рішучими рисами; вона фарбує губи і носить окуляри. Вона — практична, спокійно цинічна і править за пансіон немалі гроші.

Кімнати, які я наймав, містилися на першому поверсі. Вітальня була обклеєна старими шпалерами під мармур, на стінах висіли акварелі на романтичні сюжети з зображенням кавалерів, які вклоняються дамам, і рицарів, які бенкетують у пишних залах. У вазонах стояла папороть, а крісла були оббиті витертою шкірою. Кімната нагадувала неповторні вісімдесяті роки минулого сторіччя, і коли я визирав у вікно, мені здавалося, що зараз замість шестициліндрового крейсера я побачу приватний двоколісний екіпаж. Завіси були з важкого червоного репсу.

Розділ третій

На сьогодні в мене було намічено багато справ. Але позавчорашня розмова з Роєм, події минулого, які і досі жили в моїй пам'яті, моя кімната — все це, не знаю чому, звернуло мої думки в русло спогадів. Здавалося, всі, хто колись мешкав у моїй оселі,— чоловіки в сюртуках, з довгими, схожими на баранячі котлети бакенбардами, жінки в платтях з турнюрами та оборками — незримо тіснилися біля мене. Гуркіт Лондона,— чи то справжній чи уявний (будинок стояв у кінці Хаф-Мун-стріт),— краса сонячного червневого дня — все це надавало моїм мріям приємно хвилюючої гостроти. Минуле, що пропливало переді мною, здавалося, втратило свою реальність, і я бачив його так, ніби це була сцена з вистави, а я — глядач з гальорки.

На мій погляд, життя зараз набагато веселіше, ніж сорок років тому. І люди привабливіші, ніж у ті далекі часи. Тоді вони поводитись поважніше, мали більше доброчесності і, кажуть, ґрунтовніші знання. Не знаю. Зате знаю напевно: вони були сварливіші, через міру їли, а деякі й пили, мало займалися фізичними вправами. У більшості з них була хвора печінка, а часто й зіпсоване травлення. Вони були дразливі. Не кажу про Лондон, про який я нічого не знав, поки не став дорослим. Не маю також на увазі вельмож, які полювали і займалися стрілецьким спортом. Я кажу про жителів сільської місцевості і про звичайних не дуже багатих людей — джентльменів скромних достатків, священиків, відставних офіцерів — про тих, хто становив місцеве товариство. Життя їхнє було неймовірно нудне. Їх не приваблював гольф; лише в небагатьох були поганенькі тенісні майданчики, та й на них грала переважно молодь; один раз на рік у залі муніципальності влаштовувались танці; ті, у кого були карети, каталися після обіду; інші йшли робити моціон! Можуть сказати, що вони не відчували нестачі розваг, про які нічого не знали, а натомість час від часу влаштовували то в одного, то в іншого вечірки, на які просили вас принести музичний інструмент, і ви там співали пісні Мод Валері Уайт і Тості. Але дні тягнулися нестерпно довго й нудно. Люди, які жили за милою один від одного, люто сварилися і, щодня зустрічаючись, не віталися по двадцять років. Вони були пихаті і вперті. Напевно, саме таке життя породжувало диваків; люди не були схожі один на одного, як зараз. Нелегко було жити з ними в згоді. Може, ми й справді несерйозні і безтурботні, але ставимось один до одного без колишнього підозріння; незважаючи на грубість наших манер, ми не такі скупі і, звісно, не такі сварливі.

Я жив у дядька й тітки на околиці маленького кентського містечка біля самого моря. Містечко називалося Блекстейбл, і мій дядько був місцевим священиком. Тітка моя була німкеня. Вона походила із знатного, але збіднілого роду і єдиним її віном були мозаїчний письмовий стіл, зроблений для її предка в сімнадцятому сторіччі, та набір келехів для вина. За моєї пам'яті їх лишилося зовсім мало і правили вони за прикрасу вітальні. Мені дуже подобалися вирізьблені на них величні геральдичні щити з гербами, які тітка мала звичку серйозно витлумачувати мені: по обидва боки від щита стояли лицарі, а казковий звір над короною здавався мені вельми романтичним. Тітка була звичайна стара жінка лагідної християнської вдачі; але хоч одружилася більш як тридцять років тому, із

скромним священиком з дуже невеликими прибутками, ніколи не забувала, що вона hochwohlgeboren¹. Коли один багатий лондонський банкір, дуже відомий у фінансових колах, поселився влітку в сусідньому будинку, мій дядько хотів запросити його на чай, але вона рішуче заперечила, бо «він був торговець». Ніхто не назвав її снобом. Навпаки, це було сприйнято, як звичайна річ. У банкіра був хлопчик одного зі мною віку і, вже не пам'ятаю як, я познайомився з ним. Я й досі пам'ятаю, яка суперечка спалахнула з приводу того, чи можу я запросити його до себе: мені з неохотою дозволили, але категорично заборонили ходити до нього. Тітка зауважила, що тепер, чого доброго, мені ще захочеться піти до вугляра, а дядько додав:

— Погані знайомства псують добрі манери.

Банкір, звичайно, відвідував церкву кожної неділі і завжди клав на тацю півсоверна, але якщо йому здавалося, що ця щедрість справляє добре враження, він глибоко помилявся. Весь Блекстейбл вважав, що він просто хизується своїм багатством.

У Блекстейблі було чимало довгих звивистих вулиць з маленькими двоповерховими будинками і з великою кількістю крамничок. Вулиці вели до моря. Навколо гавані ліпилося безліч вузеньких звивистих тупичків. Судна привозили з Ньюкастла вугілля, і в гавані завжди буяло життя. Коли я настільки підріс, що мені дозволяли ходити всюди самостійно, я годинами блукав навколо гавані, дивився на галасливих брудних чоловіків у фуфайках і спостерігав, як розвантажують вугілля.

Саме в Блекстейблі я вперше побачив Едварда Дріффілда. Мені було п'ятнадцять років, я щойно повернувся із школи на літні канікули. Приїхавши додому, я першого ж ранку взяв рушник, купальний костюм і пішов на берег. На небі ані хмаринки, повітря чисте й тепле. Північне море надавало йому особливого присмаку. Яка це насолода: жити й дихати! Взимку жителі Блекстейбла, зіщулившись, якнайшвидше перебігають пустинну вулицю, на яку налітають шквали східного вітру. Зараз вони нікуди не поспішали, а стояли групками на площі між тавернами «Герцог Кентський» і «Ведмідь і риф». Я чув їхню трохи тягучу східноанглійську говірку, — для когось, може, й неприємну, але для мене сповнену чарівної повільності. Всі вони були червонощокі, з блакитними очима, широкими вилицями й світлим волоссям. Може, їм бракувало кмітливості, але вони мали чесний, простодушний і здоровий вигляд; невисокі на зріст, вони були здебільшого дужі й

енергійні. Рух на вулицях Блекстейбла в ті часи був невеликий, і людям, які стояли групками посеред вулиці й розмовляли, рідко доводилося давати кому-небудь дорогу — хіба тільки лікаревому візку або ресорній двоколці булочника.

Проходячи повз банк, я зайшов привітатися з управителем, який був церковним старостою, а коли виходив — зустрів курата¹. Ми потиснули один одному руки. З ним був незвідомий мені чоловік. Курат не познайомив нас. Незнайомий бородань був невисокого зросту, вдягнений досить крикливо: в яскраво-коричневий костюм, з короткими вузькими штанами, блакитні панчохи, чорні черевики, на голові він мав капелюх з широкими крисами. Короткі штани ще не ввійшли тоді в моду, принаймні в Блекстейблі, і, як кожний швидкий на оцінки підліток-школяр, я одразу ж вирішив, що він — непорядна людина. Поки я розмовляв з куратом, незнайомиць дружньо розглядав мене своїми усміхненими блідо-голубими очима. Відчувши, що він ладен ось-ось втрутитися в розмову, я прибрав гордого вигляду. Я не збирався розмовляти з людиною, котра носить короткі штани, як лісник; і взагалі мене обурила фамільярність його погляду. Сам я був одягнений бездоганно: білі фланелеві штани, блакитна спортивна куртка з емблемою моєї школи на нагрудній кишені і чорно-білий солом'яний капелюх з дуже широкими крисами. Раптом курат заявив, що йому час іти (дуже доречно, бо я ніколи не вмів перервати розмову на вулиці й завжди мучився, марно шукаючи якого-небудь приводу), але зауважив, що трохи пізніше ще зайде до нас, і попросив попередити дядька. Прощаючись, незнайомиць кивнув мені головою і посміхнувся, але я відповів йому холодним поглядом. Я вважав його за дачника, а ми в Блекстейблі не зналися з дачниками, бо вважали лондонців вульгарними. Жахливо, говорили ми, кожного року мати справу з різною потолочню, яка вигідна лише торговцям. Та навіть вони зітхали з полегшенням, коли кінчався вересень, і Блекстейбл знову принавав у свою звичайну тишу.

Повернувшись після купання додому, я розповів, що зустрів курата і що він обіцяв зайти до нас трохи згодом.

— Минулої ночі вмерла стара місіс Шеферд, — сказав мій дядько.

Куратове прізвище було Галловей. Високий худорлявий, незграбний, з кудлатим чорним волоссям і маленьким темно-жовтим обличчям — цей зовсім молодий чоловік здався мені літньою людиною. Розмовляв він дуже швидко, жваво жестикулюючи; через це люди вважали його екс-

¹ Високого походження.

¹ Помічник парафіяльного священика.

центричним. Дядько нізачо б його не тримав, якби не його енергійність,— сам дуже лінивий, дядько з радістю перекладав більшість своїх справ на куратові плечі. Уладнавши справи, заради яких він завітав у будинок священика, містер Галловей зайшов до тітки привітатися, і вона запросила його на чай.

— З ким це ви стояли сьогодні вранці? — спитав я, коли він сів за стіл.

— А, це Едвард Дріффілд. Я вас не познайомив, бо не знаю, чи дядько дозволить вам знатися з ним.

— Думаю, це не дуже бажане знайомство,— зауважив дядько.

— А хто він такий? Він, певно, не тутешній?

— Він народився в цій парафії,— сказав дядько.— Його батько був управителем маєтку старої міс Вулф у Ферн-Корт. Але вони нонконформісти¹.

— Він одружений з тутешньою дівчиною,— сказав містер Галловей.

— Сподіваюся, він вінчався? — спитала тітка.— Це правда, що вона буфетниця з «Рейлвей Армз»?

— Цілком можливо, якщо робити висновки з її зовнішності,— усміхаючись, відповів містер Галловей.

— Чи довго вони збираються тут бути?

— Гадаю, що довго. Вони найняли будинок на тій вулиці, де стоїть конгрегаційна церква,— відповів курат.

В ті часи, хоч нові вулиці й мали назви, ніхто в Блекстейблі не знав і не вживав їх.

— Він ходить до церкви? — спитав дядько.

— Я ще не встиг побалакати з ним про це,— відповів містер Галловей.— Але, знаєте, він справляє враження вихованої людини.

— Не дуже я цьому вірю,— зауважив дядько.

— Дріффілд учився в Хавершемській школі, одержував стипендію і навіть нагороди. Він міг продовжувати навчання у Ведхемі, але натомість втік, щоб стати моряком,— розповідав Галловей.

— Я чув, що він справжній вітрогон,— сказав дядько.

— Він не дуже схожий на матроса,— зауважив я.

— Ну, морем він перестав цікавитися вже давно. А відтоді займався чим завгодно.

— Талантів тьма, а діла чорт-ма,— сказав дядько.

— Тепер він став письменником.

— Довго ним не буде,— заперечив дядько.

Я ще ніколи не бачив живого письменника, і це мене зацікавило.

¹ Люди, що належать до різних протестантських сект, відокремлених од англіканської церкви.

— Що ж він пише? — спитав я.— Романи?

— Здається, що й романи,— відповів курат.— А також статті. Цієї весни вийшов його новий роман. Він обіцяв мені подарувати книгу.

— Я б на вашому місці не марнував часу на такі дурниці,— заявив дядько, який крім газет «Таймс» та «Гардіан» ніколи нічого не читав.

— Як називається книга? — поцікавився я.

— Він сказав мені, та я забув.

— Як би там не було, тобі зовсім не обов'язково це знати,— зауважив дядько.— Я категорично проти того, щоб ти читав безглузді романи. Найкраще заняття під час канікул — як можна більше гуляти на свіжому повітрі. Гадаю, вам дали якесь завдання на літо?

Завдання мені дали. Я мав познайомитися з «Айвенго». Цей твір я прочитав у десять років, і перспектива читати його знову та ще й писати виклад дратувала мене.

Роздумуючи про велич, якої кінець кінцем досяг Едвард Дріффілд, і згадавши манеру, в якій про нього висловлювались за дядьковим столом, я мимоволі посміхався. Коли він нещодавно помер, і його поклонники вели кампанію за те, щоб поховати його у Вестмінстерському абатстві, нішній священик Блекстейбла (третій наступник мого дядька) писав у «Дейлі мейл», що Дріффілд народився в цій парафії і не тільки провів тут без виїзду останні двадцять п'ять років свого життя, але й зробив Блекстейбл місцем дії своїх найславніших романів; з цього випливає тільки те, що його прах повинен спочивати на кладовищі, де під кентськими в'язами сплять вічним сном його батько й мати. У Блекстейблі зітхнули з полегшенням, коли місіс Дріффілд надрукувала в пресі сповнений гідності лист, у якому обіцяла, що виконає найпалкіше бажання свого покійного чоловіка, котрий хотів, щоб його поховали серед простих людей, яких він так добре знав і так щиро любив (як стало відомо, настоятель Вестмінстера різко відмовив надати Дріффілдові місце в абатстві). Якщо Блекстейблська верхівка не дуже змінилася з часів мого дитинства, то їй навряд чи сподобалися слова «прості люди»; але, як я дізнався пізніше, вона взагалі терпіти не могла другу місіс Дріффілд.

Розділ четвертий Уявіть моє здивування, коли через два чи три дні після сніданку з Олроєм Кіром я одержав листа від вдови Едварда Дріффілда. В ньому говорилося:

«Любий друже,
як мені стало відомо, минулого тижня Ви

з Роєм багато розмовляли про Едварда Дріффілда; мені дуже приємно довідатись, що Ви згадували про нього з такою теплотою. Едвард часто розповідав мені про Вас. Він був дуже високої думки про Ваш талант і щиро радів, коли Ви завітали до нас снідати. Я б дуже хотіла знати, чи є у Вас листи від нього, і якщо є — чи не могли б ви люб'язно дозволити зняти з них копії. Я була б дуже рада, якби мені пощастило переконати Вас провести зі мною два-три дні. Я живу дуже самотньо, тому Ви самі можете вибрати час для зустрічі. Мені буде дуже приємно побачити Вас знову і згадати минуле. У мене до Вас є особиста справа, і я певна, що в пам'ять мого дорогого покійного чоловіка Ви мені не відмовите.

Завжди щиро Ваша

Емі Дріффілд».

Ми бачилися з місіс Дріффілд тільки раз у житті, і вона не дуже мене цікавила. Крім того, я не люблю, коли мене називають «дорогим другом». Вже одного цього було б досить, щоб відмовитися від її запрошення. До того ж, мене вкрай роздратував увесь зміст листа, бо я не міг виставити жодної відмовки, яка б не свідчила, що я просто не бажаю приїхати. А їхати до неї я справді не хотів. У мене не було листів Дріффілда. Може, колись він і прислав мені кілька коротких записок, але тоді він був маловідомий письменник, і, якби я навіть збирав листи, мені ніколи б не спало на думку зберегти і його послання. Чи міг я знати, що колись його оголосять найбільшим письменником сучасності? Я вагався тільки через те, що у місіс Дріффілд, як вона писала, була до мене якась особиста справа. Було б, звичайно, незручно і навіть неввічливо не виконати її прохання. Та й, зрештою, її чоловік був справді визначна людина.

Лист прийшов з ранковою поштою, і після сніданку я подзвонив Рою. Тільки-но я назвав себе, секретарка одразу ж з'єднала мене з ним. Якби я писав детективний роман, то запідозрив би, що на мій дзвінок чекали. А бадьорий голос Роя тільки підтвердив би мою підозру: ніхто не буває таким веселим з раннього ранку.

— Сподіваюся, я не розбудив вас? — спитав я.

— Та що ви, бог з вами! — линув з трубки його здоровий сміх. — Я з сьомої години на ногах. Катався верхи в парку і саме збираюся снідати. Приходьте, поснідаємо разом.

— Я дуже вас люблю, Рою, — відповів я, — але ви не та людина, з якою я хотів би снідати. Крім того, я вже поснідав. Послухайте, я щойно одержав листа від місіс Дріффілд, вона запрошує мене в гості.

— Так, вона говорила мені, що збирається вас запросити. Ми могли б поїхати разом. У неї чудовий зелений моріжок, і вона дуже добре приймає. Певен, що вам сподобається.

— Чого вона від мене хоче?

— О, гадаю, їй приємніше буде сказати це самій.

В голосі Роя вчувалися лагідні нотки; якби він був лікарем, то саме так, мабуть, повідомив би майбутнього батька, що його дружина незабаром ошчасливить його нащадком. Та на мене це не вплинуло.

— Облишмо, Рою, — відповів я. — Я стріляний горобець, і ви мене не піддурите. Кажіть прямо, що там таке.

На другому кінці дроту запала коротка пауза. Я відчув, що Рою мої слова не сподобалися.

— Ви дуже зайняті сьогодні вранці?! — раптом спитав він. — Я хотів би зайти до вас.

— Що ж, заходьте. Я буду вдома до першої.

— За годину я прийду.

Я поклав телефонну трубку, запалив свою люльку і знову поглянув на лист місіс Дріффілд.

Переді мною жваво постав сніданок, про який вона згадувала. Мені довелося тоді провести неділю під Тенкенбері з леді Годмарш — культурною і приємною американкою, дружиною не дуже розумного, але добре вихованого баронета-спортсмена. Мабуть, щоб якось розважитись і відпочити від домашніх справ, вона звичайно приймала в себе людей, котрі мають якесь відношення до мистецтва. Її вечори були різноманітні й веселі. Аристократи і дрібні дворяни із здивуванням і острахом зустрічалися там з художниками, письменниками та акторами. Леді Годмарш не читала книг і не дивилася картин людей, перед якими гостинно розчинила двері свого дому, але любила їх товариство і пишалася тим, що має великі знайомства в артистичних колах. Одного разу мова зайшла про Едварда Дріффілда — її прославленого сусіда. Я зауважив, що колись був з ним добре знайомий. Тоді вона раптом запропонувала піти до нього поснідати у понеділок, коли більшість її гостей поїде до Лондона. Я завагався, бо не бачився з Дріффілдом тридцять п'ять років і не був певний, чи пам'ятає він мене (та про це я, звичайно, не говорив), якщо ж і пам'ятає, то навряд чи йому приємно буде мене бачити. Але серед нас був молодий пер — лорд Скалліон. Людина з такими серйозними літературними нахилами, що замість того, щоб управляти країною, як веліли б йому всі людські й

природні закони, він усі свої сили віддавав писанню пригодницьких романів. Його бажання побачити Дріффілда було безмежне, і як тільки леді Годмарш висловила свою пропозицію, він заявив, що це так чудово, що краще й бути не може. Найзначнішим гостем у компанії була молода огрядна герцогиня; її любов до знаменитого письменника виявилася настільки великою, що вона ладна була не їхати в понеділок до Лондона і вирішила лишитися тут до вечора.

— Нас буде четверо,— сказала леді Годмарш.— Не думаю, що вони змогли б прийняти більше. Я зразу ж пошлю телеграму місіс Дріффілд.

Я не міг уявити, як можна йти до Дріффілда такою компанією, тому спробував охолодити їх запал.

— Це тільки вкрай стомить його,— сказав я.— Дріффілдові буде страшенно неприємно, коли його обсяде юрба незнайомих людей. Адже він дуже стара людина.

— Отож коли ми хочемо побачити його, то повинні робити це зараз. Довго він уже не житиме. Місіс Дріффілд казала, що він любить зустрічатися з людьми. Вони ні з ким, окрім лікаря й священника, не бачаться, і це буде для них розвагою. Місіс Дріффілд казала, що до них завжди можна привести кого-небудь оригінального. Щоправда, їй доводиться бути обачною. Адже йому набридають різні люди, які йдуть до нього заради звичайної цікавості, та ще різні там газетярі, письменники, які хочуть, щоб він прочитав їхні книги, недоумкуваті істеричні жінки. Але місіс Дріффілд просто чудо: не пускає до нього нікого, крім тих, кого вона вважає за потрібне пропустити. Він, напевно, помер би через тиждень, якби зустрічався з усіма, хто до нього приходить. Звичайно, ми зовсім не такі, як усі.

Про себе я думав якраз навпаки. Та поглянувши на інших, я впевнився, що герцогиня і лорд Скалліон однієї думки з леді Годмарш, тому краще було не сперечатися.

Ми поїхали в ясно-жовтому роллс-ройсі. До Ферн-Корт всього три милі від Блекстейбла. Це був вкритий штукатуркою будинок, збудований десь близько 1840 року — простий і скромний, але досить міцний. Він виглядав однаково і з фасаду і з протилежного боку; між двома великими арками були парадні двері, дві інші арки підтримували другий поверх, простий дерев'яний бар'єр закривав низький дах. Будинок стояв у садку, досить густому, але добре догляненому, площею близько акра; з вікон вітальні відкривався чудовий краєвид на гаї і зелені луки. Вітальня була умебльована саме так, як має бути умебльована кімната в скромному сільському будинку.

Чохли з барвистого ситцю вкривали м'які крісла і великий диван; з такого ж ситцю були зроблені й штори. На маленьких чиппендельських¹ столиках стояли великі східні вази з ароматичною сумішшю. На кремового кольору стінах висіли чудові акварелі художників, добре відомих на початку сторіччя. Тут і там стояли вдало підібрані букети квітів, а на великому роялі в срібних рамках — портрети славетних актрис, покійних письменників та якихось членів королівської родини.

Отже не дивно, що герцогині ця кімната видалася чарівною. Саме в такій кімнаті відомий письменник мав провести кінець свого життя. Місіс Дріффілд зустріла нас із скромною гідністю. У неї було маленьке бліде лице з приємними гострими рисами. На вигляд вона мала біля сорока п'яти років. На ній був сірий костюм; на голові міцно сидів чорний капелюшок у вигляді ковпака. Вона була не висока і не низька, мала стрункий стан. Місіс Дріффілд нагадувала овдовілу дочку поміщика, яка мала неабиякі організаторські здібності і верховодила у всій окрузі. Вона відрекомендувала нас священнику й жінці, які підвелися, коли ми зайшли. Це були вікарій Блекстейбла і його дружина. Леді Годмарш і герцогиня відразу ж прибрали ласкаво запобігливого вигляду, якого знатні особи прибирають у стосунках з нижчими за становищем людьми, даючи зрозуміти їм, що зовсім не зважають на соціальну нерівність.

Потім зайшов Едвард Дріффілд. Я інколи зустрічав його портрети в ілюстрованих журналах, але тепер, коли побачив, на що він звівся, мене огорнув жаль. Він виглядав нижчим, ніж я його пам'ятав, і дуже худим. Красиве срібне волосся страшенно поріділо, він був чисто виголений; шкіра аж просвічувала. Його голубі очі вицвіли, а повіки стали червоні. Він мав вигляд старої людини, якій залишилось три чисниці до смерті; дуже білі штучні зуби робили його посмішку теж штучною і вимушеною. Я ніколи раніше не бачив його без бороди; губи в нього були тонкі й бліді. Він був одягнений в новий, добре зшитий костюм з синього сержу, а низький комірець сорочки, на два або навіть три номери більший потрібного, відкривав зморшувату, сухорляву шию. На ній висіла гарна чорна краватка з великою перлиною. Він трохи скидався на духовну особу в світському вбранні під час літньої поїздки до Швейцарії.

Тільки-но він зайшов, місіс Дріффілд кинула на нього швидкий погляд і підбадьорююче посміхнулася. Він потиснув руки кожному з гостей і кожному сказав щось

¹ Стиль англійських меблів XVIII сторіччя.

приємне. Коли черга дійшла до мене, він промовив:

— Як це чудово, коли ділова людина, котра досягла таких успіхів, як ви, не боїться змарнувати час заради того, щоб побачитися з старим диваком.

Я трохи збентежився: він говорив так, боцімто ніколи досі мене не бачив. Мої друзі могли подумати, що я просто хвалився, кажучи, ніби колись був добре знайомий з ним. Мені кортіло довідатися, чи справді старий зовсім забув мене.

— Вже й не знаю, скільки минуло років з часу нашої останньої зустрічі,— сказав я, намагаючись надати сердечності своїм словам.

Дріффільд подивився на мене, здається, не більше кількох секунд, але мені вони видалися годиною, і раптом я оторопів: він нишком підморгнув мені. Зробив він це так швидко, що ніхто, крім мене, нічого не помітив. Я не сподівався такого від поважного дідугана і навіть не повірив власним очам. За мить його обличчя знову стало зосереджене і мудро лагідне. Нас запросили до столу, і ми посунули натовпом в їдальню. Їдальня теж була прибрана з найвишуканішим смаком. На чиппендельському буфеті стояли срібні свічники. Ми посідали на чиппендельських стільцях навколо чиппендельського столу. Посередині у срібній вазі стояли троянди; довкола в срібних тарілочках — шоколадні цукерки і м'ятні помадки; сільниці, певно, георгіанської доби, теж були срібні і начищені до блиску. На світлих стінах висіло кілька літографованих жіночих портретів роботи сера Пітера Лелі, а на камінній полиці стояв голубий сервіз дельфтської порцеляни. Прислужували за столом дві служниці в коричневих убраннях, і місіс Дріффільд, підтримуючи невимушену розмову, не зводила з них очей. Мене зацікавило: як їй вдалося отак вимуштрувати цих веселих кентських дівчат? (Здоровий колір їх облич і широкі вилиці незаперечно доводили, що вони місцеві). Сніданок був саме такий, якого вимагали обставини, — смачний, але не розкішний: рибне філе під білим соусом, смажене курча з молододо картоплею і зеленим горошком, спаржа і агрусовий кисіль з вершками. Їдальня, сніданок і навколишня обстановка — все відповідало становищу великого письменника з помірним достатком.

Місіс Дріффільд, як і більшість жінок письменників, дуже любила побалакати і не давала погаснути розмові на своєму кінці столу; через це не було анінайменшої змоги почути, що говорить її чоловік. Вона була весела, навіть збуджена. Хоч, напевне, здоров'я і похилий вік Едварда Дріффільда примушували її більшу частину року

жити в селі, все ж вона частенько їздила до Лондона й була в курсі всіх новин. Вона жваво обговорювала з лордом Скалліоном вистави лондонських театрів і ремствувала з приводу жахливого натовпу на виставці у Королівській академії. Вона була там аж двічі, хотіла оглянути всі картини, однак акварелей так і не бачила. Вона, мовляв, дуже любить акварелі — за їх скромність, і терпіти не може нескромних речей.

Оскільки господар і господиня сиділи на чільних місцях, священик опинився поруч із лордом Скалліоном, а його дружина — з герцогинею. Герцогиня розпочала з нею розмову про житлові умови робітничого класу — на цьому вона розумілася краще, ніж її сусідка за столом. Я був вільний від розмов і тому ніщо не перешкоджало мені стежити за Едвардом Дріффільдом, коли він розмовляв з леді Годмарш. Вона, напевно, пояснювала йому, як писати романи, і перераховувала книги, які він обов'язково повинен прочитати. Він ввічливо слухав її, інколи вставляючи зауваження таким тихим голосом, що я нічого не міг розібрати. Коли вона пускала дотеп (а пускала леді Годмарш їх часто, і вони були майже завжди гострі), він злегка посміхався і кидав на неї швидкий погляд, ніби кажучи: ця жінка, врешті, не така вже й дурна. Згадуючи минуле, я питав себе: що він думає про цю великосвітську компанію, про свою ошатно вдягнену дружину, таку хазяйновиту й енергійну, про вишукане товариство, серед якого живе? Мене цікавило, чи жалкував він про свої минулі роки, повні пригод? Може, за цією милою люб'язністю крилася страшенна нудьга? Певно, він відчув мій погляд, бо підвів очі. Якийсь час старий дивився на мене задумливо, лагідно і допитливо; раптом, — цього разу мені вже не могло привидітися, — він знову підморгнув мені. Легковажна гримаса цього старого, висушеного обличчя більш ніж здивувала — вона збентежила мене; я розгубився і не знав, що діяти. А губи мої самі собою розтягнулися в певну посмішку.

Скориставшись з того, що герцогиня приєдналася до розмови на кінці столу, дружина священика повернулася до мене.

— Ви, здається, знали його багато років тому? — тихо спитала вона мене, і глянула на товариство, щоб упевнитися, що ніхто не слухає нас.

— Його дружина боїться, щоб ви, бува, не розбудили в ньому старих спогадів, які можуть завдати йому болю. Він, знаєте, дуже кволий, і найменше хвилювання виводить його з рівноваги.

— Я буду обережний.

— Доглядальниця з неї просто чудова. Її відданість може служити прикладом для

всіх нас. Вона усвідомлює, який почесний обов'язок випав на її долю. Її безкорисливість не описати словами.— Дружина священика ще більше стишила голос.— Звичайно, він дуже стара людина, а старі люди часом бувають вередливі, але я ніколи не бачила, щоб вона втратила самовладання. У своєму роді вона такий самий талант, як і він.

На це зауваження важко було відповісти, але я відчув, що від мене чекають відповіді.

— Зважаючи на обставини, можна сказати, що вигляд у нього чудовий,— пробурмотів я.

— Все це завдяки їй.

Покінчивши з сніданком, ми повернулися до вітальні. Я розмовляв з вікарієм, і не знайшовши цікавішої теми, захоплювався краєвидом. Через кілька хвилин до нас підійшов Едвард Дріфффілд. Я повернувся до нього.

— Ми щойно говорили, який мальовничий цей ряд котеджів.

— Так, якщо дивитися звідси.— Дріфффілд глянув у той бік, й іронічна посмішка скривила його тонкі губи.— В одному з них я народився. Дивно, правда?

Але до нас уже поспішала привітлива місіс Дріфффілд.

— О Едварде,— жваво мовила вона своїм мелодійним голосом,— я певна, що герцогині хотілося б поглянути на твій кабінет. Їй уже час від'їздити.

— Дуже шкода, але мені треба встигнути на поїзд, який відходить з Теркенбері в три вісімнадцять,— сказала герцогиня.

Ми вишикувалися в кабінеті Дріфффілда. Це була велика кімната в протилежному крилі будинку. Її кругле вікно виходило в той самий бік, що й вікна їдальні. Все в ній свідчило про ту увагу й відданість, з якою ставиться дружина до свого чоловіка-письменника. В кабінеті панував зразковий порядок, а великі вази з квітами нагадували про дбайливу жіночу руку.

— За цим письмовим столом він писав останні свої твори,— сказала місіс Дріфффілд, закриваючи книгу, що лежала на ньому догори корінцем.— Це фронтиспіс третього тому ювілейного видання — робота тогочасного художника.

Ми всі захоплено озирали письмовий стіл, а леді Годмарш нишком провела по ньому пальцями, щоб упевнитися, чи він справжній. Місіс Дріфффілд звернулася до нас з легкою привітною посмішкою.

— Може, показати вам один з його рукописів?

— Звичайно,— вигукнула герцогиня,— а потім мені доведеться поспішити на станцію.

Місіс Дріфффілд вийняла з шафи рукопис,

оправлений в синій сап'ян. Поки інші шанобливо розглядали його, я пробіг поглядом по книгах, якими була заставлена кімната. Як кожний письменник, я перш за все хотів відшукати свої книги, але не знайшов жодної. Зате, я побачив повний комплект книг Олроя Кіра і велику кількість романів у яскравих обкладинках. Я подумав, що це були роботи письменників, які надіслали їх живому класику з поваги до його таланту і, мабуть, сподіваючися на кілька схвальних слів, які можна було б використати в рекламних проспектах. Більшість книжок стояла так рівненько, була така чиста, що в мене склалося враження, ніби їх дуже рідко читають. Тут був оксфордський словник і стандартні видання більшості англійських класиків у розкішних оправках: Філдінг, Босуелл, Гезлітт та інші, а також багато книг про море. Серед них я впізнав різноколірні зачитані томи різних мореходних довідників, виданих Адміралтейством; багато книг було з питань садівництва. Кімната мала вигляд не робочого кабінету письменника, а скоріше нагадувала музей видатної людини. І послужлива уява відразу ж наповнила її млявими екскурсантами, які знічев'я блукають по ній, вдихаючи пліснявий дух музею, до якого рідко хто навідується. У мене виникла підозра: якщо Дріфффілд зараз і читає щонебудь, то це «Садівничу хроніку» або «Морську газету» — їх підшивки я вгледів у кутку на столі.

Коли дами оглянули все, що хотіли, ми почали прощатися з господарями. Але леді Годмарш була тактовною жінкою, і, оскільки їй спало на думку, що, послуживши приводом до візиту, я не сказав Едвардові Дріфффілду навіть двох слів, вона, наділивши мене дружньою посмішкою, вже біля самих дверей сказала господарці:

— Мені було так цікаво дізнатися, що ви з містером Ешенденом давні знайомі. Який він був хлопчиком?

Дріфффілд подивився на мене своїм іронічним поглядом. І мені здалося, що коли б тут нікого не було, він показав би мені язика.

— Соромливий,— відповів старий.— Я вчив його їздити на велосипеді.

Ми знову посідали у великий жовтий роллс-ройс і поїхали.

— Він дуже милий,— заявила герцогиня.— Я така рада, що ми відвідали його.

— У нього такі чудові манери, правда? — додала леді Годмарш.

— Невже ви сподівалися, що він їстиме горох з допомогою ножа? — спитав я.

— А чом би й ні? — заперечив Скалліон.— Це була б мальовнича картина.

— Мені здається, це дуже незручно,— промовила герцогиня.— Я пробувала бага-

то разів, і мені ніколи не щастило вдержати горошини на ножі.

— Треба було їх наколювати на кінчик ножа,— порадив Скалліон.

— Зовсім ні,— заперечила герцогиня.— Просто ніж слід тримати боком, хоч горошини і скочуються з нього.

— Що ви думаєте про місіс Дріффілд? — спитала леді Годмарш.

— Я думаю, вона знає свою справу,— сказала герцогиня.

— Бідолаха Дріффілд такий старий; за ним обов'язково треба комусь ходити. Знаєте, вона працювала сиділкою в лікарні.

— Справді? — здивувалась герцогиня.— А я гадала, що вона була його секретарка або друкарка.

— Місіс Дріффілд дуже мила,— сказала леді Годмарш, захищаючи свою приятельку.

— О, надзвичайно.

— Двадцять років тому він довго хворів, і вона була в нього сиділкою. А коли Дріффілд видужав, вони побралися.

— Чого тільки не буває в житті. Вона, очевидно, набагато молодша за нього. Навряд чи їй більше сорока — сорока п'яти років.

— Мабуть, сорок сім. Мені казали, Дріффілд багато чим їй завдячує. Вона зробила його цілком презентабельним. Олрой Кір розповідав мені, що раніше він вів майже божественний спосіб життя.

— Здебільшого жінки письменників огидні.

— Навіщо письменники взагалі одружуються?

— Дивно. Невже вони самі не бачать убогості своїх майбутніх жінок?

— А письменникам здається, що люди вважають їх дружин цікавими,— пробурмотів я.

Ми доїхали до Теркенбері, залишили герцогиню на станції і рушили далі.

Розділ

п'ятий

Едвард Дріффілд справді вчив мене кататися на велосипеді. Власне, саме тому я й познайомився з ним. Не знаю, коли вийдено велосипед, але у віддаленій частині Кенту, де я жив, на той час він був незвичайною річчю. Коли вам доводилося побачити чоловіка, що мчав на цій машині, ви оберталися і проводжали його поглядом, поки він не зникав з очей. Велосипед був вдячним об'єктом глузувань для джентльменів середнього віку і безмірно тривожив літніх жінок, які відскакували з дороги, як тільки вгледять велосипедиста. Протягом якогось часу я мучився від заздрості до хлопчиків, які приїздили в школу на велосипедах; вони мали величезну можливість похизуватися, в'їжджаючи у ворота «без

руля». Я не давав спокою дядькові, випрошуючи в нього дозволу купити велосипед до літніх канікул. І хоч тітка була проти цього і вважала, що я обов'язково скручу собі в'язи, дядько нарешті піддався моїй наполегливості, тим більше, що платити за велосипед я мав з власних грошей. Перед закінченням учбового року я послав замовлення і за кілька днів розсильний представив велосипед з Теркенбері.

Я твердо вирішив навчитися їздити самотужки, адже хлопці в школі казали, що опановували це мистецтво за якихось півгодини. Після неодноразових спроб я нарешті прийшов до висновку, що я — абсолютний нездара (зараз я схильний вважати, що тоді трохи перебільшував). Навіть по-жертвувавши власною гідністю і дозволивши садівникові підтримувати мене, протягом першого ранку я так і не навчився самотійно сідати на машину. Однак наступного дня, вважаючи алею в саду священика надто покрученою і тому малопридатною для успішної їзди, я повів велосипед на дорогу, яка, на мій погляд, була абсолютно рівна, пряма й майже безлюдна — там ніхто не побачить, як я клеїтиму дурня. Кілька разів я намагався сісти, але щоразу падав. Я обідрав собі голінки об педалі, спітнів і стомився. Після години марних спроб, я почав схилитися до думки, що бог настроений проти того, щоб навчити мене їздити на велосипеді (мене лякали саркастичні зауваження дядька, божого представника у Блекстейблі), але я був сповнений рішучості будь-що домогтися свого. Тут я раптом побачив двох велосипедистів, які їхали по моїй безлюдній дорозі. Я негайно відвів свою машину вбік до огорожі і сів на перелаз, байдуже дивлячись на море, з таким виглядом, ніби щойно катався, а зараз відпочиваю, заглиблений у споглядання величного океану. Я мрійливо дивився в далечінь, але краєм ока стежив за ними і бачив, що це чоловік і жінка. Коли вони проїздили повз мене, велосипед жінки крутнувся, вона наштотхнула на мене і полетіла додолу.

— Ой, вибачте,— сказала вона.— Тільки-но я побачила вас, як відчула, що впаду.

За цих обставин неможливо було напукати на себе байдужий вигляд і, зашарівшись, я відповів, що вона мене ані трохи не потурбувала.

Коли вона впала, чоловік миттю скочив зі свого велосипеда.

— Ти не забилася? — захвилювався він.

— Та ні.

І тоді я впізнав Едварда Дріффілда — письменника, якого бачив з куратом.

— Я ще тільки вчуся їздити,— сказала його супутниця.— І падаю кожного разу, коли побачу кого-небудь на дорозі.

— Ви племінник священика?— спитав Дріффільд.— Я бачив вас цими днями. Галловей сказав мені, хто ви. Це моя дружина.

Вона сердечно потиснула мою руку, посміхнувшись при цьому губами й очима. В її посмішці було щось таке, що навіть тоді вельми приємно вразило мене. Я стояв збентежений — незнайомі люди викликали у мене страшенну соромливість. Мабуть, через це я не зміг запам'ятати жодної риси її обличчя, і тільки помітив, що жінка була висока й білява. Очевидно, пізніше я пригадав, що на ній була широка спідниця із саржі, рожева блузка з накрохмаленим коміром і солом'яний капелюшок, котрий в ті дні називали, здається, матросиком; він сидів на самому вершечку великої копиці її золотавого волосся.

— Чудова це річ — їзда на велосипеді, правда?— спитала вона, дивлячись на мою прегарну новеньку машину, що стояла біля перелазу.— Мабуть, дуже приємно вміти добре їздити?

В її словах я відчув захоплення моєю правдивістю.

— Все залежить від практики,— зауважив я.

— Це тільки мій третій урок. Містер Дріффільд каже, що я роблю великі успіхи, але я така нездара, що просто ненавиджу себе. Ви довго вчилися їздити?

Зашарівшись по самі вуха, я ледь спромігся на ганебне визнання.

— Я ще не вмію їздити. Я тільки-но купив велосипед, і це моя перша спроба.

Тут я трохи покривив душею, але одразу помирився із своєю совістю, додавши:

— Окрім учорашньої спроби вдома в саду.

— Я дам вам урок, якщо не заперечуєте,— сказав добродушно Дріффільд.— Ходіть-но сюди.

— О, дякую,— сказав я.— Я навіть мріяти про це не можу.

— Чому?— спитала його дружина, в її синіх очах і досі світилася посмішка.— Містеру Дріффільду це подобається, а я тимчасом відпочину.

Містер Дріффільд узяв мій велосипед, і я, не маючи змоги опиратися його дружній настирливості, незграбно сів на машину. Я хитався з боку в бік, але він тримав мене твердою рукою.

— Швидше,— вигукнув Дріффільд.

Я натискав на педалі, а він біг поруч. Коли ж, попри всі його зусилля, я все-таки впав, ми обидва обливались потом. За таких обставин дуже важко було зберігати відстань, яка личила племіннику священика у відносинах з сином управителя міс Вулф. А коли ми спробували ще раз і я проїхав тридцять або сорок ярдів самотійно, і міс Дріффільд, взявшись у боки, вибігла на

середину дороги, й вигукнула: «Пішов, пішов! Ставлю два проти одного!», я так сміявся, що зовсім забув про своє соціальне становище. З велосипеда я зійшов самотійно. На моєму обличчі сяяв щирий триумф, і без будь-якого незадоволення я вислухав похвалу Дріффільда моїм здібностям.

— Ану подивимось, чи зможу я самотійно поїхати,— заявила міс Дріффільд, а я знову виліз на перелаз і разом з чоловіком спостерігав її марні спроби.

Врешті, розчарована, стомлена, але весела, вона сіла поруч відпочити. Дріффільд запалив люльку, і ми завели розмову. Тоді я, звичайно, не розумів, але тепер добре пригадую, що в її манері поводитись була якась особлива щирість, обеззброююча невимушеність. Розмовляла вона з завзяттям, як дитина, що пускає бульки від надміру радощів життя, а її очі весь час світилися чарівною усмішкою, яка вже подобалася мені. Вона нагадувала усмішку пустотливої дитини, котра зробить щось, на її думку, смішне, і чекає вашого осуду; дитина певна, що ви не дуже розсердитесь, і якщо ви не відразу помітите її витівки, то вона сама прийде і розповість про це. Але тоді я відчув тільки одне: її посмішка породжує приємне заспокоєння.

Аж ось, поглянувши на годинник, Дріффільд заявив, що їм пора вирушати назад, і запропонував поїхати разом. Якраз о цій порі мої тітка й дядько завжди поверталися додому після щоденної прогулянки по місту, і я не наважився повернутися їм на очі з людьми, проти знайомства з якими вони заперечували. Я попросив нових знайомих не чекати мене, бо вони, мовляв, їздять швидше, ніж я. Міс Дріффільд навіть слухати про це не хотіла, але Дріффільд поглянув на мене з такою веселою усмішкою, що я подумав: він бачить мене наскрізь — і залився багряно-червоним рум'янцем. А він зауважив:

— Хай хлопець їде сам. Це йому піде на користь.

— Ну, що ж, нехай. Ви будете тут завтра? Ми теж приїдемо.

— Постараюся,— відповів я.

Вони поїхали, а через кілька хвилин рушив і я. Дуже задоволений собою, я проїхав усю дорогу до дядькового будинку, жодного разу не впавши. Пам'ятаю, я багато хваستався за обідом, але й словом не прохопився, що зустрів Дріффільдів.

Наступного дня приблизно об одинадцятій годині я вивів свій велосипед з каретного сараю. Хоч сарай і називався каретним, в ньому не було навіть двоколки для поні; садівник тримав там косарку для газонів і каток, а Мері-Енн ставила туди мішок з кормом для курчат. Я підвів велоси-

пед до огорожі і, з деякими труднощами сівши на нього, поїхав по Теркенбері-Роуд до старої застави, а потім повернув на Джой-Лейн.

Небо було синє, повітря прозоре. Сонячні промені, здавалося, падали на дорогу з розгону і відскакували, як гумові м'ячі.

Я їздив туди й сюди, чекаючи Дріффілдів, і незабаром побачив їх. Я помахав їм рукою, повернув свій велосипед (для цього мені довелося злізти), і ми поїхали разом. Місіс Дріффілд і я похвалили одне одного за успіхи. Ми посувалися вперед, напружено тримаючись за рулі, але сповнені тріумфом, і Дріффілд зауважив, що тільки-но ми відчуємо себе впевненіше, можна буде робити далекі екскурсії.

— Я хочу зняти зліпки з кількох мідних дощок тут поблизу,— сказав він.

Я не зрозумів, що це означає, а він не пояснив.

— Почекайте, я вам покажу, як це робиться,— почав він.— Чи змогли б ви проїхати завтра чотирнадцять миль — сім туди й сім назад?

— Авжеж,— відповів я.

— Я принесу вам аркуш паперу й трохи воску, і ви зможете теж зробити зліпок. Але вам краще спитати дозволу в дядька.

— Це зовсім не обов'язково.

— Гадаю, все-таки краще спитати.

Місіс Дріффілд кинула на мене свій особливий погляд — пустотливий і водночас дружній, і я запалав всіма відтінками червоного кольору. Я знав: почни я тільки питати в дядька — і він не дозволить. Краще нічого йому не казати. В цей час повз нас проїхав лікар у своїй двоколці. Я вступився просто себе, плекаючи марну надію, що, коли не дивитимуся на нього, він не зверне на мене уваги. Я був сам не свій. Адже, коли лікар побачить мене, про це швидко дізнається дядько або тітка. Я подумав, що безпечніше буде відкрити самому секрет. Коли ми прощалися біля воріт священицького будинку (цього разу я не зміг нічого вдіяти), Дріффілд сказав, що, в разі, якщо я зможу взяти участь у завтрашній екскурсії, найкраще було б, якби я заїхав за ними якомога раніше.

— Сподіваюсь, ви знаєте, де ми живемо? Поруч із конгрегаційною церквою. Наша оселя зветься Лайм Коттедж.

За обідом я весь час шукав нагоди, щоб ніби між іншим розповісти, що випадково зустрівся з Дріффілдами; але новини ширилися в Блекстейблі блискавично.

— З ким це ти катався на велосипеді сьогодні вранці? — поцікавилася тітка. — Ми зустріли лікаря Енстея, і він сказав, що бачив тебе.

Дядько, похмуро дивлячись у тарілку, жував свій ростибіф.

— З Дріффілдами,— відповів я недбало. — Та ви їх знаєте, він письменник. Містер Галловей знайомий з ними.

— Це люди з дуже сумнівною репутацією,— зауважив дядько. — Я не хочу, щоб ти водився з ними.

— Чому? — спитав я.

— Не вважаю за потрібне пояснювати тобі причини. Досить того, що я не хочу цього.

— Як ти познайомився з ними? — розпитувала тітка.

— Я саме катався на велосипеді, і вони каталися теж, от вони й спитали, чи не хотів би я проїхатися з ними, — трохи видозмінюючи правду, пояснив я.

— Яке нахабство,— зауважила тітка.

Я розсердився. І щоб виявити якимось своє обурення, відмовився від десерту, хоч на десерт був мій улюблений малиновий пиріг. Тітка захвилювалась, чи не захворів я бува.

— Ні,— відповів я з найбільшою гідністю, на яку був здатний, — все гаразд.

— З'їж шматочок,— попросила тітка.

— Я не голодний.

— Заради мене.

— Він сам знає, чого йому хочеться,— сказав дядько, і я кинув на нього сердитий погляд.

— Хіба що зовсім маленький,— погодився я.

Тітка дала мені кусень пирога. Я з'їв його з виглядом людини, яка виконує вельми неприємну їй справу, керуючись виключно почуттям обов'язку. Це був смачний малиновий пиріг. Мері-Енн вміла пекти чудовий сухий бісквіт, який просто танув у роті. Однак коли тітка спитала, чи не з'їв би я ще шматочок, я гордовито відмовився. Вона не наполягала. Дядько прочитав молитву, і я, ображений, пішов у вітальню.

Коли, на мою думку, слуги закінчили обідати, я пішов на кухню. Емілі чистила срібло в буфетній. Мері-Енн мила посуд.

— Чим погані люди Дріффілди? — спитав я її.

Мері-Енн прийшла в будинок священика, коли їй було вісімнадцять років. Вона купала мене ще маленьким хлопчиком, коли я хворів, давала мені порошки із сливовим варенням, укладала мою корзинку, коли я йшов до школи, доглядала мене, коли я нездужав, читала мені, коли я сумував, і лаяла мене, коли не слухався. Служниця Емілі, була легковажна молода особа, і Мері-Енн не могла собі навіть уявити, що сталося б зі мною, якби вона доглядала мене. Мері-Енн була з Блекстейбла. Вона ні разу за своє життя не їздила в Лондон, а в Теркенбері була не більше трьох-чотирьох разів. Вона ніколи не хворіла і ніколи не мала відпусток. Їй платили дванадцять

фунтів на рік. Раз на тиждень вона ходила до міста, щоб побачитися з матір'ю, яка прала білизну священика, а в недільні вечори відвідувала церкву. Але Мері-Енн знала всі блекстейблські новини. Вона знала, хто з чого жив, хто з ким одружився, від чого помер чий батько і скільки дітей в тієї чи іншої жінки, а також як їх звуть.

Коли Мері-Енн почула моє запитання, вона жбурнула мокру ганчірку в раковину.

— Я вважаю, що ваш дядько має рацію,— сказала вона.— Я також не дозволила б вам знатися з такими людьми, якби ви були моїм племінником. А вони ще й запрошують вас кататися з ними на велосипеді!

Мені одразу стало ясно, що Мері-Енн вже знає про розмову в їдальні.

— Я не дитина,— зауважив я.

— Тим гірше. Взагалі нахабство, що вони приїхали сюди. Найняли будинок і удають із себе леді й джентльмена. І не чіпайте пирога!

Малиновий пиріг стояв на столі. Я відламав од нього скоринку й вкинув у рота.

— Це на вечерю. Якщо ви хотіли ще, то чому не їли за обідом? Тед Дріффільд ніяк не міг знайти собі справжнього діла. А ще має добру освіту! Кого мені справді шкода, так це його матір. Він завжди завадав їй клопоту, від дня народження. А потім раптом одружився з Розі Генн. Коли він сказав матері, що має з нею побратися, мати захворіла й пролежала три тижні, ні з ким навіть розмовляти не хотіла.

— Місіс Дріффільд до шлюбу була Розі Генн? Це з яких вона Геннів?

Генн — найпоширеніше прізвище у Блекстейблі. На кладовищі було повно їх могил.

— Та ви їх не знали. Її батько — старий Джошуа Генн. Загонистий був чоловік. Він пішов у солдати і повернувся на костурі. Він був маляр, але частіше сидів дома без роботи. Жили ці люди поруч із нами на Рай-Лейн. Ми з Розі ходили разом до недільної школи.

— Але ж вона молодша за вас,— бовкнув я.

— Їй вже за тридцять.— Мері-Енн була маленького зросту жінка, ніс у неї був кирпатий, зуби гнилі, але обличчя пашіло свіжістю; вона мала не більше тридцяти п'яти років.— І вона лише на чотири чи п'ять років молодша за мене! Кажуть, її тепер не впізнати, така вона вичепурена.

— Це правда, що вона була буфетницею?— спитав я.

— Так, була. У «Рейлвей Армз», а пізніше в «Принці Уельському» в Гавершемі. Місіс Рівз взяла її прислужувати в «Рейлвей Армз», але Розі так поводитися, що довелося її вигнати.

«Рейлвей Армз» — дуже скромна маленька корчма, якраз напроти станції на залізниці Лондон — Четем — Дувр. Вона користувалася не дуже доброю репутацією. Мій дядько ставився до цього закладу дуже негативно і багато років домагався, щоб його закрили. Постійними відвідувачами тут були залізничні носильники, вуглекопи і батраки. Поважні жителі Блекстейбла обминали його; коли ж вони хотіли випити кухоль пива, то йшли у «Ведмідь і Ключ» або ж у таверну «Герцог Кентський».

— Що ж вона таке робила?— спитав я, і очі в мене заблищали від цікавості.

— Що робила?— перепитала Мері-Енн.— А що б сказав ваш дядько, коли б почув, як я розповідаю вам про такі речі? Не було відвідувача, з яким би вона не крутила. Байдуже з ким. Вона не могла зупинитися на комусь одному, і робила це з кожним. Жах та й годі! Спочатку це був лорд Джордж. Взагалі він не відвідував таких місць — адже людина він статечна. Кажуть, що зайшов він туди випадково, коли спізнився його поїзд, і там побачив її. Після цього він не вилазив з корчми — водився там з простим людом; звичайно, всі знали, чого він там сидить. А у нього є дружина і троє дітей. Мені було страшенно соромно за неї. А які пішли балачки! Отож місіс Рівз заявила, що вона не хоче більше бачити її, і звільнила Розі, наказавши зібрати свої речі й забиратися геть. Катюзі по заслугі, ось що я скажу.

Лорда Джорджа я знав дуже добре. Його звали Джордж Кемп, а титулували його іронічно, з огляду на поважні манери. Він поставляв нам вугілля, але торгував також хатнім майном і володів на паях одним-двома кораблями-вугільниками. Жив він у новому цегляному будинку, який стояв на його власній землі, і мав власну коляску. Це був огрядний чоловік з гострою борідкою, рум'яним обличчям і зухвалими синіми очима. Як я пам'ятаю, він скидався на веселого червонощогого крамаря із старої голландської картини. Він був завжди крикливо вдягнений; всі мимоволі звертали на нього увагу, коли він гордо проїздив у колясці по Хай-стріт у світло-коричневому короткому пальті з великими гудзиками, коричневому котелку набакир і червоною трояндою в петлиці. В неділю він звичайно приходив до церкви, в сюртуку й блискучому циліндрі. Всі знали, що він прагне стати церковним старостою. Звичайно, його енергія могла б дати користь, та свого часу дядько сказав «ні», і через це лорд Джордж на знак протесту цілий рік відвідував нонконформістську каплицю. Тоді ж він перестав вітатися з дядьком, зустрічаючи його в місті. Потім відбулося примирення, і лорд Джордж знову почав ходити

до церкви, але дядько поступився тільки частково — лорда Джорджа призначили лише церковним прислужником. За пихатість і хвальковитість дворянство вважало його дуже вульгарним. Їм не подобався його гучний голос і різкий сміх — коли він розмовляв з кимось на одному боці вулиці, на іншому все було чути. З дворянами він розмовляв, як з рівними, а не так, як личить торговцю; і тому його манери вважали жакливими, поведінку — розв'язною, а його самого — набридливим. Він дуже помилявся, гадаючи, що його товариськість і активність у громадських справах, його відкритий гаманець, коли треба було зібрати кошти на щорічну регату або на свято врожаю, його готовість зробити кожному добру послугу здатні були зламати бар'єр, що відгороджував його від блекстейблського панства. Його зусилля встановити дружні стосунки з місцевим товариством наштовхнулись на неприховану ворожість.

Пам'ятаю, тітка сиділа якось з дружиною лікаря, коли раптом заходить Емілі й каже, що з дядьком хоче поговорити містер Джордж Кемп.

— Але ж, Емілі, я чула, як хтось подзвонив біля парадних дверей, — зауважила тітка.

— Так, мем, він зайшов через парадний хід.

На якусь мить всім стало не по собі. Ніхто не знав, як поведеться в такій незвичайній ситуації; навіть Емілі, яка знала, хто має заходити через парадний хід, хто через боковий, а хто через чорний, виглядала трохи схвильованою. Тітка — людина доброї душі — була щиро стурбована тим, що хтось потрапив у таку фальшиву ситуацію; лікарева дружина зневажливо пирхнула. Нарешті дядько знайшов вихід.

— Проведіть його в кабінет, Емілі, — сказав він. — Я вийду до нього, як тільки доп'ю чай.

Але лорд Джордж, незважаючи ні на що, лишався веселим, ошатним, галасливим і невгамовним. Він заявляв, що місто спить і його треба розбудити. Він мав намір просити залізничну компанію, щоб вона ввела для лондонців спеціальні поїзди до Блекстейбла і не міг збагнути, чому Блекстейбл не може стати другим Маргетом¹. І чому б нам не завести мера? Ферн-Бей має свого мера.

— Мабуть, він сам збирається стати мером, — говорили мешканці Блекстейбла і кривили губи. — Гординя до добра не доводить.

А дядько сказав: «Можна примусити коня ввійти у воду, але ви ніколи не примусите його напитися».

Я дивився на лорда Джорджа з такою ж зневагою, як і інші. Мене обурювало, що він зупиняв мене на вулиці, називав просто на ім'я і розмовляв так, ніби між нами не існувало ніякої соціальної різниці. Він навіть наважився якось запропонувати мені грати у крокет з його синами, які були моїми однолітками. Але їх відправили до звичайної середньої школи в Гавершемі¹, само собою, я не міг більше зустрічатися з ними.

Мене приголомшило і заінтригувало те, про що розповіла Мері-Енн, — це було просто неймовірно. Я прочитав багато романів і наслухався немало різних розмов у школі, й тому знав уже дещо про кохання, але завжди думав, що це стосується тільки молодих. Як може людина з бородою, людина, сини якої були моїми ровесниками, думати про якісь там почуття! Я був переконаний, що після одруження всьому цьому настає кінець. Мені здавалося огидним, що люди, яким уже за тридцять, можуть закохуватися.

— Ви гадаєте, що в них було щось серйозне? — спитав я Мері-Енн.

— Ті, хто мені розповідав, не сумнівалися в цьому. І лорд Джордж не був єдиним.

— Але чому ж у такому разі в неї нема дитини?

У романах, які я читав, завжди було так: тільки-но жінка зробить хибний крок — у неї відразу ж з'являється дитина. Причина викладалася дуже обережно, інколи тільки з допомогою самих лише крапок, але наслідки були неминучі.

— Йй, мабуть, просто щастило, — відповіла Мері-Енн. Враз вона отямилася і перестала витирати тарілки. — Здається мені, ви знаєте значно більше, ніж вам слід знати, — заявила вона.

— Звичайно, знаю, — відповів я поважно. — Я вже дорослий, хіба ні?

— Я вам можу сказати одне, — мовила Мері-Енн. — Коли місіс Рівз вигнала Розі, лорд Джордж влаштував її в «Перах принца Уельського» в Гавершемі і щодня їздив туди своєю двоколкою. Але хто може сказати, що Гавершемське пиво чимось відрізняється від тутешнього?

— Чому ж тоді Тед Дріффілд одружився з нею?! — здивувався я.

— Хіба я знаю? — відповіла Мері-Енн. — Він побачив її в «Перах». Мабуть, не міг знайти нікого, хто б погодився піти за нього.

— І він знав усе про неї?

— Спитайте краще в нього.

Я помовчав. Все це здавалося дуже загадковим.

— Як вона виглядає зараз? — спитала Мері-Енн. — Я жодного разу не бачила її з тої пори, як вона вийшла заміж. Я навіть ніко-

¹ Маргет — відомий англійський морський курорт.

ли не розмовляла з нею відтоді, як почувала, що діється в «Рейлвей Армз».

— Вона виглядає дуже добре,— відповів я.

— Спитайте її, чи пам'ятає вона мене, і побачите, що вона скаже.

Розділ шостий

Я твердо вирішив поїхати наступного ранку з Дріффілдами, не питаючись дозволу в дядька. Якщо він довідається про це і зчинить галас — буде вже пізно, а коли Тед Дріффілд спитає мене, чи дозволив мені дядько, я відповім позитивно. Однак мені не довелося брехати. Серед дня, якраз під час припливу, я пішов купатися. Частину шляху ми йшли разом з дядьком — в нього були справи в місті. Саме коли ми проходили повз «Ведмідь і ключ», звідти вийшов Тед Дріффілд. Вгледівши нас, він спокійно і впевнено попрямував просто до дядька. Я навіть перелякався.

— Добрий день, панотче,— привітався він.— Ви пам'ятаєте мене? Коли я був хлопчиком, то часто співав у вашому хорі. Мене звуть Тед Дріффілд, мій батько служив управителем маєтку міс Вулф.

Дядько був людина похлиха; він навіть відсахнувся.

— О так, пам'ятаю. Добрий день. Я дуже шкодував, почувши про смерть вашого батька.

— Я познайомився з вашим молодим племінником. Чи не дозволите ви йому поїхати зі мною завтра? Йому нудно самому, а я саме збираюся зробити кілька зліпків з меморіальних дощок у фернській церкві.

— Це дуже люб'язно з вашого боку, але...

Дядько ладнався відмовити, однак Дріффілд перебив його.

— Я стежитиму, щоб він не потрапив у якусь біду. Гадаю, йому теж захочеться зробити кілька зліпків. Я дам свій папір і віск, щоб йому це нічого не коштувало.

Дядько не вмів послідовно мислити, і пропозиція Теда Дріффілда заплатити за мій папір і віск настільки його обурила, що він зовсім забув про свій намір заборонити мені їхати.

— Він сам може купити собі папір і віск,— заявив дядько.— У нього досить кишенькових грошей, і краще нехай він витратить їх на щось корисне, ніж на солодощі, від яких тільки хворіють.

— Тоді хай піде до торговця канцелярським приладдям Хейворда і попросить такого самого паперу і воску, які купив я.

— Я вже йду,— заявив я і, боючись, щоб дядько не передумав, помчав через дорогу.

Розділ сьомий

Не знаю, що, як не доброта, примушувало Дріффілдів панькатися зі мною. Я був нудний, не дуже балакучий хлопчина. Його, мабуть, розважало моє зверхнє ставлення. Мені ж здавалося, що з мого боку це величезна поблажливість — дружити з сином управителя міс Вулф, з людиною, яку дядько називав писакою; коли на моє прохання подарувати одну з його книг, він відповів, що мені вона буде нецікава, я не наполягав. Дозволивши мені один раз поїхати з Дріффілдами, дядько більше ніколи не заперечував проти моєї дружби з ними. Інколи ми разом робили морські прогулянки, відвідували різні мальовничі місця, і Дріффілд писав маленькі акварелі. Не знаю, чи англійський клімат був кращий у ті дні, чи це тільки ілюзія юності, але пам'ятаю, що протягом усього літа стояли сонячні дні. Я почав перейматися якоюсь дивною любов'ю до багатой і ласкавої кентської землі, до її пагористих краєвидів. Ми здійснювали далекі подорожі від однієї церкви до іншої, роблячи копії з меморіальних дощок, на яких були зображені рицарі в панцирах і леді в спідницях з фіжмами. Тед Дріффілд запалював мене своїм ентузіазмом до цієї нескладної справи, і я копіював з задоволенням. Я гордо показував дядькові наслідки старанної праці, і, гадаю, він був певен, що в якому б тоوارстві я не перебував, зі мною не скоїться нічого поганого, поки мої заняття пов'язані з церквами. В той час, як ми працювали, міс Дріффілд лишалася на церковному дворі — не читала, не вишивала, а просто гуляла; здавалося, вона могла скільки завгодно нічого не робити й не відчувати нудьги. Інколи я виходив з церкви й сидів з нею на траві. Ми розмовляли про школу, про моїх друзів та вчителів, про жителів Блекстейбла і взагалі ні про що. Вона лестила моєму самолюбству, називаючи мене містер Ешенден. Здається, вона перша назвала мене на прізвище, і через це я відчув себе дорослим. Я дуже не любив, коли мене називали мастер Віллі і вважав це ім'я найогиднішим у світі. Кажучи правду, я не любив ні свого імені, ні прізвища і багато часу витрачав на те, щоб вигадувати інші, які б краще мені пасували. Найбільше мені подобалося Родерік Ревенсворт, і я списував цілі аркуші паперу, розучуючи цей підпис. Не заперечував я також проти Людовіка Монтоммері.

Я ніяк не міг забути того, що розповіла мені Мері-Енн про міс Дріффілд. Хоч теоретично я й знав, що роблять одружені люди, і міг детально все описати, фактично ж я нічого ще не розумів. Так само мені було відомо, що земля кругла, але я знав і те, що вона плоска. Міс Дріффілд зда-

валася такою щирою, її сміх був такий відвертий і приємний, вона поводитися з такою дитячою безпосередністю, що я не міг уявити, як це вона «крутить» з матросами і, особливо, з такою потворою, як лорд Джордж. Вона зовсім не була схожа на тих поганих жінок, про яких я читав у романах. Звичайно, я знав, що їй бракувало «хорошого тону», бо розмовляла вона з блекстейблським акцентом, неправильно вимовляла деякі слова, часом дуже вільно поводитися з граматиною. Але вона мимоволі мені подобалась. І тому я зробив висновок: все те, що казала Мері-Енн,— суцільна брехня.

Одного дня я згадав у розмові, що Мері-Енн служить у нас куховаркою.

— Вона казала, що жила поруч з вами в Рай-Лейн,— додав я, сподіваючись почути, як місіс Дріфффілд скаже, що ніколи навіть не чула про неї.

Але вона радісно засміялась.

— Вірно. Вона часто водила мене до недільної школи. Багато їй було зі мною морки. Я чула, що вона пішла служити до священика. Значить, вона й досі там?! Я її сто років не бачила. Хотіла б я знову побачити її і побалакати про минулі дні. Передайте їй привіт і попросіть завітати до мене, коли в неї буде вільний вечір. Я з радістю почастивала б її чаєм.

Її слова спантеличили мене. Адже Дріфффілди жили в будинку, який мали намір купити, і в них була служниця. Запросити Мері-Енн на чай! На їхньому місці я б почував себе дуже прикро, а для них це була звичайна річ. Здавалося, вони не розуміють, що можна і чого не можна робити. Мене завжди дивувало, з якою легкістю згадували вони окремі випадки з минулого, які, на мою думку, слід було б забути. Не пам'ятаю, щоб люди, серед яких я жив, видавали себе за багатших і вельможніших, ніж були насправді. Але, пригадую, як ретельно ховалися вони за маскою респектабельності. Ви ніколи б не застали їх у сорочці з короткими рукавами і з ногами на столі. Жінки, бувало, нізачо не з'являться перед вами, доки не вдягнуть вечірній туалет; у щоденному житті вони дотримувались такої жорстокої економії, що годі було й сподіватися зайти до них пообідати, та коли вони приймали гостей, столи аж вигиналися під стравами. Хоч би яке нещастя спіткало родину, там ніколи не забували про гідність. Один із синів міг одружитися з актрисою, але вони ніколи не говорили про це, і товариство робило все, щоб ніхто й словом не прохопився про театр у присутності потерпілих. Всі знали, що дружина майора Грінкорта, власника таверни «Три віконця», походить з сім'ї, яка займалася торгівлею, але і вона, і майор

ретельно зберігали цю ганебну таємницю; і, насміхаючись над ними за їхніми спинами, ми в їхній присутності навіть не згадували про таку річ, як посуд (джерело прибутків родини місіс Грінкорт). Інколи траплялося, що розгнівані батьки позбавляли спадщини сина, або забороняли дочці (яка, подібно до моєї матері, одружилася з присяжним) переступати їхній поріг. Все це було звичне, і тому здавалось цілком природним. Водночас мене неприємно вражало, що Тед Дріфффілд розповідає про свою службу офіціантом у холборнському ресторані так, ніби це була найзвичайніша справа в світі. Я знаю, що він тікав у море, але це було романтично: хлопчики, найменні в книгах, часто ставали моряками й переживали хвилюючі пригоди, перш ніж їм щастило одружитися з графською дочкою. Але Тед Дріфффілд був також візником у Мейдстоуні, а потім залізничним касиром у Бірмінгемі. Одного разу, коли ми проїздили на велосипедах повз «Рейлвей Армз», місіс Дріфффілд цілком спокійно заявила, що працювала тут протягом трьох років.

— Це було моє перше місце,— сказала вона.— Звідси я перейшла у «Пера» в Хавершемі й працювала там, поки не вийшла заміж.

Вона засміялась, і здавалось, ці спогади були їй приємні. Я не знав, що сказати, не знав, куди подіти очі, і весь зашарівся. Іншого разу, коли, повертаючись з далекої екскурсії, ми проїздили Ферн-Бей— стояв жаркий день, і ми просто вмирали від спраги— вона запропонувала зайти в «Дельфін» випити по склянці пива. Там вона затіяла розмову з дівчиною, яка стояла за стойкою бару, і я з жахом почув, як вона сама сказала, що теж виконувала таку роботу протягом п'яти років. Підійшов хазяїн, і Тед Дріфффілд запропонував йому пива, а місіс Дріфффілд додала, що буфетниці теж слід випити чарочку портвейну; якийсь час вони балакали про торгівлю, про важкі часи і про те, що ціни неймовірно зростають. Тимчасом я обливався то холодним, то гарячим потом і не знав, що робити з собою. Коли ми, нарешті, вийшли, місіс Дріфффілд зауважила:

— Мені дуже сподобалася ця дівчина, Теде. Вона знайде тут своє щастя. Я сказала їй, що життя буфетниці важке, але веселе. Завжди буваєш серед людей і, якщо матимеш розум, обов'язково вигідно вийдеш заміж. Я помітила в неї на пальці обручку, але вона пояснила, що носить її тільки заради того, щоб подратувати хлопців.

Дріфффілд засміявся, а вона звернулася до мене.

— Я весело жила, коли була буфетни-

цею, але, звичайно, таке життя не може тривати вічно. Треба дбати і про майбутнє.

Однак на мене чекало ще більше потрясіння. Стояла середина вересня, канікули наближалися до кінця. Я марив Дріффільдами, але дядько стримував моє бажання весь час говорити про них.

— Ми не хочемо цілий день слухати тільки про твоїх друзів,— заявляв він.— Є багато інших, цікавіших тем для розмови. До речі, якщо Тед Дріффільд народився в цій парафії і зустрічається з тобою майже кожного дня,— він міг би інколи завітати й до церкви.

Одного разу я сказав Дріффільду:

— Мій дядько хотів би, щоб ви прийшли до церкви.

— Ну що ж. Давай підемо туди у неділю ввечері, Розі.

— Гаразд, підемо,— погодилася вона.

Я розповів про це Мері-Енн. У церкві я сидів на лаві родини священика, якраз за сквайром, і не міг озирнутися, але з поведінки сусідів відчув, що вони тут. Наступного дня при першій нагоді я спитав у Мері-Енн, чи бачила вона їх.

— Її я добре бачила,— похмуро відповіла Мері-Енн.

— Пощастило вам, зрештою, побалакати з нею?

— Мені?— раптом розлютилася вона.— Забирайтеся геть з кухні! Чого ви вештаєтесь тут цілий день і заважаєте працювати?!

— Тихше,— зауважив я.— Не гарячіться.

— Не знаю, про що думає ваш дядько, дозволяючи вам розгулювати з такими людьми! Натягла на себе капелюшок з квітами! Дивно, як їй взагалі не соромно показуватися на люди. Забирайтеся геть, у мене нема часу!

Я не міг збагнути, чого розсердилася Мері-Енн, але більше не згадував при ній місіс Дріффільд. Однак через два чи три дні мені довелося зайти чомусь на кухню. В нашому будинку було дві кухні: маленька, в якій щодня готували їжу, і велика, збудована, мабуть, у ті часи, коли сільські священики мали великі сім'ї і давали бучні обіди навколишньому дворянству. У великій кухні Мері-Енн любила відпочивати й шити після закінчення робочого дня. О восьмій годині ми вечеряли холодними стравами, отож після чаю їй майже нічого було робити. Наближалася сьома година, смеркалося. В цей день Емілі була вихідна, і я сподівався, що Мері-Енн сама. Але, йдучи коридором, раптом почув голоси і сміх. Хтось прийшов до Мері-Енн в гості, подумав я. В кухні горіла лампа, однак на ній був такий щільний зелений абажур, що кімната майже потопала в темряві. На столі я

вгледів чайник і чашки. Мері-Енн пила з якоюсь своєю приятелькою чай. Коли я відчинив двері, розмова урвалася; раптом пролунав голос:

— Добрий вечір.

Я здригнувся від несподіванки, побачивши, що гостею Мері-Енн була місіс Дріффільд. Мері-Енн розсміялася і сказала:

— Розі Генн зайшла випити зі мною чашку чаю. Ми згадували старі часи.

Мері-Енн, видно, трохи розгубилася, але я розгубився набагато більше. Місіс Дріффільд посміхнулася мені своєю чарівною пустотливо-дитячою посмішкою; вона анітрохи не збентежилася. Мені чомусь впало в око те, як вона була вдягнена— може, тому, що ніколи досі не бачив її такою елегантною. Її стан щільно облягала довга ніжно-голуба сукня з короткими рукавами і воланом по низу. На голові в неї був великий солом'яний капелюшок чорного кольору, рясно прикрашений трояндами, листочками і бантиками— напевно, той самий, який вона надягала у неділю до церкви.

— Я подумала, що мені доведеться чекати Мері-Енн до судного дня. Тому я вирішила сама прийти до неї.

Мері-Енн соромливо посміхнулася, але вигляд у неї був задоволений. Попросивши, що мені було треба, я швидко пішов геть, і почав вештатися по саду. Потім я визирнув за хвіртку. Хоч уже було поночі, я одразу ж помітив, що по дорозі хтось ходить. Я, мабуть, не звернув би на це уваги, але людина крокувала туди й сюди, ніби на когось чекаючи. Спочатку я подумав, що це Тед Дріффільд, і вже збирався вийти на дорогу, коли враз людина зупинилася і запалила люльку: це був лорд Джордж. Я зацікавився: що він тут робить? І тієї ж миті блискавкою сяйнула думка— він чекає місіс Дріффільд. Серце в мене застукотіло, і, не довіряючи темряві, я сховався за деревом. Через кілька хвилин відчинилися бокові двері, і Мері-Енн вивела місіс Дріффільд. На доріжці залунали кроки Розі. Вона підійшла до хвіртки і відчинила її. Коли зарипіла хвіртка, лорд Джордж перебіг через дорогу і, перш ніж Розі вийшла, прослизнув у сад, обійняв її і міцно поцілував.

— Обережно, не зімни капелюшка,— тихо сміючись, прошепотіла вона.

Я був од них за три фути, не більше, і дуже злякався, що вони мене помітять. Мені було так соромно за них. Я тремтів від збудження. Кілька секунд вони стояли обійнявшись.

— Ходімо в сад,— пошепки сказав він.

— Ні, там хлопець. Пішли в поле.

Вони вийшли через хвіртку і зникли в темряві. Серце моє калатало з такою си-

лою, що було навіть важко дихати. Я ніяк не міг зібратися з думками. Здавалось, я все віддавав би, щоб тільки можна було комусь розказати про те, що я бачив, але це був секрет, і я мусив мовчати. Схвильований цією таємницею, я повільно попрямував до дому і зайшов через бокові двері. Почувши, як вони відчинилися, Мері-Енн гукнула мене:

— Це ви, мастер Біллі?

— Так,— відповів я і зазирнув у кухню. Мері-Енн ставила вечерю на тацю, готуючись нести її до їдальні.

— Не варто розповідати вашому дядькові, що сюди приходила Розі Генн,— сказала вона.

— Звичайно, ні.

— Для мене це був сюрприз. Коли я почув, що хтось стукає з чорного ходу, а потім побачила Розі — у мене одібрало мову. «Мері-Енн»,— сказала вона, і не встигла я отямитись, як вона обцілувала мені все обличчя. Довелося запросити її до кімнати і запропонувати їй чашку чаю.

Мері-Енн будь-що хотіла виправдатись. Після всіх її балачок про місіс Дріффілд могло видатися дивним, що колишні недруги сидять поруч, розмовляють і сміються. Мені не хотілося псувати їй настрої.

— Вона не така вже й погана, правда?— спитав я.

Мері-Енн посміхнулася. Незважаючи на чорні гнилі зуби, в її посмішці було щось зворушливо-приємне.

— Не знаю, що саме, але щось у ній мимоволі викликає симпатію. Вона просиділа тут майже годину, і я скажу про неї: вона зовсім не величалася. Розі сама мені сказала, що матеріал плаття, в якому вона прийшла, коштує тринадцять шилінгів одинадцять пенсів за ярд. І я їй вірю. Вона все пам'ятає: як я зачісувала її голову, коли вона була маленькою, як я примушувала її мити руки перед обідом — мати інколи відпускала Розі обідати з нами. В дитинстві вона була гарненька, як картинка.

Мері-Енн поринула в спогади про минуле, і її миле, але вже вкрите зморшками обличчя стало задумливим.

— Якщо казати правду,— промовила вона, трохи помовчавши,— Розі не гірша за інших. Просто у неї було більше спокус. І запевняю вас: усі ті, хто ганить її, поводитися б не краще, якби їм трапилася слухна нагода.

Розділ Погода зненацька зіпсувалася:
восьмий пішли дощі, стало холодно. На-
шим прогулянкам настав край.
Та мене це не засмутило, бо я
не смів дивитися в очі місіс
Дріффілд після того, як став свідком її

побачення з Джорджем Кемпом. Я був не стільки обурений, скільки здивований: невже їй до вподоби цілуватися з літнім чоловіком? У мене навіть промайнула думка,— чи не під впливом прочитаних романів,— що лорд Джордж знає якийсь жахливий секрет, з допомогою якого тримає її під своєю владою і примушує терпіти свої огидні обійми. Уява моя розгулялася: двошлюбність, убивство, підробка якогось документу. Мало хто з лиходіїв у романах нехтував можливістю залякати нещасну жінку погрозою викриття вчиненого нею злочину. Напевно, місіс Дріффілд потрапила в біду. Я ніколи не міг до кінця збагнути, що все це значить, але знав, що наслідки будуть жахливі. В думці я малював фантастичні картини її страждання (довгі безсонні ночі; вона роздягнена сидить біля вікна, її довге біляве волосся звисає аж до колін; вона в розпачі чекає сходу сонця) і бачив, як я сам (не п'ятнадцятирічний хлопець з шістьма пенсами кишенькових грошей на тиждень, а стрункий юнак з підкрученими вусами і сталевими м'язами, в бездоганному вечірньому вбранні), щасливо поєднуючи героїзм і спритність, визволяю її з цупких пазурів негідника-шантажиста. І водночас мені здавалось, що вона з власного бажання піддалася пестошам лорда Джорджа. Я не міг забути її сміху — в ньому бриніли нотки, яких я досі ще не чув. Коли я згадував цей сміх, мені відразу забило дух.

До кінця канікул я тільки раз бачив Дріффілдів. Ми випадково стрілися у місті. Вони зупинились і заговорили зі мною. Я мало не згорів від сорому. Місіс Дріффілд дивилася на мене своїми лагідними синіми очима, в яких світилася дитяча пустотливість. Її пухкі червоні губи часто лишалися трохи відкритими, ніби вона от-от усміхнеться. На її обличчі світилася чистота, невинність і щира відвертість. Якби мені довелося висловити свою думку про неї, я сказав би: вона — живе втілення чесності. Неможливо було уявити, що вона «вводиться» з лордом Джорджем. Очевидно, все було не так просто, як здавалось.

Нарешті настав день, коли я мав повертатися до школи. Візник повіз мій чемодан, а я вирушив до станції пішки. Я не дозволив тітці проводити себе, вважаючи, що мужчині більше личить іти самому, але, простуючи вулицею, почував себе трохи пригніченим. З Теркенбері нас з'єднувала коротка залізнична вітка, а станція містилась на другому кінці міста, біля самого берега. Я взяв квиток і сів у кутку вагона третього класу. Раптом пролунав голос: «Він тут», і у вагон весело вбігли містер і місіс Дріффілд.

— Ми вирішили провести вас,— сказала вона.— Ви відчуваєте себе нещасним?

— О, зовсім ні.

— Нічого, час збіжить непомітно. А на різдво ми з вами хіба ж так погуляємо! Ви вмієте кататися на ковзанах?

— Ні.

— А я вмію і вас навчу,— весело мовила вона.

Настрій у мене трохи покращав. Думка про те, що вони спеціально прийшли на вокзал попрощатися зі мною, зворушила мене. Над усе я боявся, щоб мої почуття не відбилися на обличчі.

— Я збираюся посилено грати у футбол протягом цього семестру,— заявив я,— бо хочу обов'язково потрапити у другу збірну.

Посміхаючись повними червоними губами, вона осявала мене поглядом своїх добрих очей. Сьогодні її усмішка мені особливо подобалась, а голос неначе тремтів одночасно і від сміху, і від сліз. На якусь мить мені здалося, що вона хоче мене поцілувати. Я перелякався до безтями. А вона й далі говорила трохи жартівливим тоном, яким дорослі завжди розмовляють з школярами. Дріффілд стояв мовчки, смикав себе за бороду і дивився на мене, посміхаючись самими очима. Тут кондуктор засвистів у свій сюрчок і махнув червоним прапорцем. Місіс Дріффілд потиснула мені руку. Дріффілд підійшов ближче і сказав:

— До побачення. Ось, візьміть.

Він сунув мені в руки малесенький пакунок. І тієї ж миті поїзд рушив. Коли я розгорнув пакунок, то побачив дві півкрони, загорнуті в клаптик туалетного паперу. Я почервонів як рак. Звичайно, ніколи не завадять зайвих п'ять шилінгів, але думка про те, що Тед Дріффілд наважився сунути мені подачку, сповнила мене люттю і приниженням. Я не міг приймати від нього жодних подарунків! Справді, я їздив з ним на велосипеді і катався по морю, але він не сагіб (я підслухав це слово у майора Грінкорта), і ці п'ять шилінгів пекли мені до лона. Спочатку я вирішив повернути йому гроші без жодного слова і показати тим самим, як мене обурила така безтактність; потім склав у думках повний гідності лист, у якому дякував за щедрість, але водночас зауважував, що джентльмен ніколи не приймає грошей від чужої людини. Я думав над цим два чи три дні, і мені було дедалі важче розлучитися з двома півкронами. Я був певен, що Дріффілд зробив це від щирого серця, але просто був погано вихований і не розумів, що до чого; навряд чи я дошкулю йому, якщо поверну гроші. Врешті-решт я розтринькав їх. А свою поранену гордість заспокоїв тим, що не подякував йому за подарунок.

Коли ж настали різдвяні канікули і я знову приїхав до Блекстейбла, більш за всіх мені хотілося побачити саме Дріффілдів. У цьому забутому богом місці вони одні, здавалося, були зв'язані з зовнішнім світом, який своїми хвилюючими принадами вже починав пробуджувати мої мрії. Але я не міг подолати соромливості і піти до них; я сподівався, що зустріну їх ненароком у місті. Та погода стояла жахлива: шалений вітер проймав до кісток, і поодинокі жінки, які виходили в справах, проносилися по вулиці у своїх довгих спідницях, як рибальські судна під час шторму. Раз у раз переїщив холодний дощ; небо, яке влітку так затишно вкривало приязну землю, зраз обернулося на величезну сіру завісу, що загрозливо нависла над землею. Майже не було надії зустріти Дріффілдів випадково; нарешті я наважився і після чаю вислизнув з дому. До самої станції на вулиці було темно, як у ямі; далі починалися вуличні ліхтарі: поодинокі й темні, вони ледве давали змогу розгледіти тротуар. Дріффілди жили на бічній вулиці в маленькому двоповерховому будиночку; він був з брудно-жовтої цегли і виходив на вулицю виступом з великим закругленим угорі вікном. Я постукав, і покоївка майже зразу відчинила мені двері; я спитав, чи вдома місіс Дріффілд. Вона якось дивно на мене подивилася й, відповівши, що піде подивитися, залишила мене в коридорі. З сусідньої кімнати долинали голоси, але вони враз затихли, тільки-но покоївка відчинила двері і, ввійшовши, причинила їх за собою. Мене огорнула атмосфера таємничості; у друзів мого дядька, якщо навіть заради вас доводилося запалювати газ, все одно — запрошували до вітальні. Невдовзі двері відчинилися, і вийшов Дріффілд. В коридорі було майже зовсім темно, і спочатку він не міг роздивитися, хто прийшов; та через якусь мить упізнав мене.

— О, це ви! А ми все думали: коли ж нарешті пощастить побачитися?!— сказав він і крикнув: — Розі, це юний Ешенден!

З кімнати донісся вигук, місіс Дріффілд за хвилину вибігла в коридор і почала трясти мої руки.

— Заходьте в кімнату, заходьте, будь ласка! Скидайте пальто. Жахлива погода, правда? Ви, мабуть, страшенно змерзли?

Вона допомогла мені скинути пальто, розмотала кашне, вирвала з рук шапку і потягла в маленьку, захаращену меблями і жарко наоплену кімнату. В каміні вирувало полум'я; тут був газ, якого ми в дядьковому будинку не мали, і три горілки в круглих кулях матового скла випромінювали різке світло. Повітря було сіре від тютюнового диму. Засліплений яскравим світлом і приголомшений бурхливою зустріч-

чу, я не розгледів одразу, хто були ті два чоловіки, які підвелися, коли я ввійшов. Потім я впізнав курата, містера Галловей, і лорда Джорджа Кемпа. Вигляд у курата був зніяковілий, коли він тиснув мені руку.

— Добрий вечір. Я щойно зайшов повернути деякі книги, які мені давав містер Дріффілд, і місіс Дріффілд люб'язно запросила мене випити чашку чаю.

Я скоріш відчув, ніж побачив глузливий погляд, яким нагородив його Дріффілд. Він сказав, що не можна поклонятися одночасно і богу і мамоні — очевидно, навів цитату з біблії, але я не зрозумів її сенсу. Містер Галловей розсміявся.

— Не знаю, — промовив він. — Що ж тоді робити шинкарям і грішникам?

Репліка здалася мені виявом дуже поганого тону, але тут у розмову втрутився лорд Джордж. Він не виявляв ніякого збентеження.

— Що, юначе, приїхали додому на канікули? А ви здорово вирости. Слово честі, справжній парубок!

Я холодно потис йому руку, вже шкодуючи, що прийшов.

— Дозвольте запропонувати вам чашку чудового міцного чаю, — сказала місіс Дріффілд.

— Я вже пив чай.

— Ну то випийте ще, — втрутився лорд Джордж, ніби він тут був господарем (це було дуже схоже на нього). — Такий дорослий хлопець, як ви, завжди може з'їсти зайвий кусень хліба з маслом та джемом, а місіс Дріффілд відріже ваш шматок своїми милими рученьками.

Чайний сервіз і досі стояв на столі, за яким сиділо товариство. Принесли стілець, і місіс Дріффілд подала мені шматок пирога.

— Ми якраз умовляли Теда проспівати нам яку-небудь пісню, — сказав лорд Джордж.

— Заспівай, будь ласка, «Я люблю солдата», Теде, — попросила місіс Дріффілд. — Мені вона дуже подобається.

— Ні, заспівай «Спочатку ми ним драїли підлогу»!

— Якщо ви не заперечуєте, я проспівую обидві, — погодився Дріффілд.

Він узяв банджо, яке лежало на піаніно, настроїв його і заспівав своїм сильним баритоном. Такі концерти для мене не були новиною. Коли в будинку священика або у майора чи лікаря влаштовувався званий чай, дехто з запрошених завжди приносив з собою який-небудь музичний інструмент. Вони лишали його в холі, ніби й не розраховуючи на те, що їх попросять зіграти або поспівати; але після чаю господаря звичайно питала, чи немає в кого музичного інструмента з собою. Вони соромливо при-

знавалися, що є, і коли це було у дядька, мене посилали по інструмент у передпокій. Інколи молода леді запевняла, що вона зовсім покинула грати і нічого з собою не принесла; тоді втручалася її мати і заявляла, що це вона принесла. Але співали вони тільки серйозні пісні, такі, як «На добраніч, кохана», «Я проспівую тобі пісню про Аравію» або «Мого серця королева». Одного разу на щорічному концерті в залі муніципалітету Смітсон, торговець тканинами, проспівав жартівливу пісню. І хоч останні ряди залу йому гаряче аплодували, дворянство не підтримало Смітсона. А перед наступним концертом його попросили вибрати репертуар обережніше («Не забувайте, що тут присутні дами, містере Смітсон»). Тоді він проспівав «Смерть Нельсона».

Друга пісенька була з приспівом, і курат з лордом самовіддано приєдналися до Дріффілда. Я чув її багато разів після того, однак запам'ятав тільки окремі рядки.

Коли вони скінчили співати, я, прибравши якомога більш світського вигляду, звернувся до місіс Дріффілд:

— А ви не співаєте?

— Співаю, але так, що вуха в'януть. Тому Тед мене й не заохочує.

Дріффілд відклав своє банджо й запалив люльку.

— Ну, як пишеться книга, Теде? — спитав лорд Джордж.

— Нічого, добре. Працюю весь час.

— Бідолаха Тед зашився зі своїми книгами, — лорд Джордж засміявся. — Чому ти не покинеш ці дурниці і не займешся серйознішими справами? Я підшукав би тобі роботу в своїй конторі.

— О, я задоволений своїм життям.

— Не чіпайте його, Джордж, — сказала місіс Дріффілд. — Якщо йому це подобається, то хай собі пише.

— Я, звичайно, не можу сказати, що розуміюся на цьому, — почав Джордж Кемп.

— Тоді й не говоріть, — перебив його Дріффілд, посміхаючись.

— Нехай критики кажуть що завгодно, — сказав містер Галловей, — а на мою думку, така ваша книга, як «Фергейвн», зробила б честь будь-якому письменникові.

— Слухай-но, Теде, я знаю тебе з дитинства, але попри всі свої зусилля не міг примусити себе прочитати її до кінця, — сказав Джордж Кемп.

— Облишмо це, не треба заводити розмов про книги, — мовила місіс Дріффілд. — Заспівай нам оце, Теде.

— Мені час додому, — сказав курат і звернувся до мене. — Може, підемо разом? Ви не дасте мені чого-небудь почитати, Дріффілде?

Дріффілд показав на купу нових книг, що лежали на столі в кутку.

— Вибирайте самі.

— Ого, скільки книг!— вигукнув я, прикипівши до них очима.

— Все це мотлох. Мені присилають їх на рецензію.

— І що ви з ними робите?

— Відвожу в Теркенбері й продаю за першу-ліпшу ціну. Вони допомагають мені розраховуватись з м'ясником.

Коли ми з куратором поверталися додому, в нього під пахвою було три чи чотири книги. Дорогою він спитав мене:

— Ви сказали дядькові, що збираєтесь відвідати Дріффілдів?

— Ні. Я просто вийшов прогулятись, а потім мені спало на думку заглянути до них.

Це твердження, звичайно, було не дуже близьке до правди. Але я не мав наміру розповідати містерові Галловей, що, хоч, на мою думку, я вже був дорослий, але мій дядько дотримувався щодо цього іншого погляду і намагався перешкодити мені зустрічатися з людьми, до яких ставився з упередженням.

— На вашому місці я б нічого про це не казав без нагальної потреби. Дріффілди цілком порядні люди, але панотець чомусь не дуже їх полюбляє.

— Я знаю,— відповів я.

— Звичайно, вони трохи простуваті, але пише він зовсім непогано. А коли пригадаєш, з яких верств він вийшов — лише дикуєшся, що він взагалі уміє писати.

Тепер я збагнув, нарешті, куди він гне. Містер Галловей не хотів, щоб мій дядько дізнався про його дружбу з Дріффільдами. Отже, я міг не хвилюватись — він мене не викаже.

Звичайно, та зверхня манера, з якою куратор мого дядька висловлювався про того, кого зараз вважають одним з найбільших письменників пізньої вікторіанської доби, мимоволі викличе посмішку у читача. Але у Блекстейблі тоді всі говорили про нього так. Одного разу нас запросили на чай до місіс Грінкорт, у якої гостювала кузина, дружина викладача Оксфордського університету — надзвичайно культурна людина, як нам сказали. Звали її місіс Енком. Це була маленька жіночка з енергійним зморшкуватим лицем. Вона коротко підстригала своє сиве волосся і носила чорну шерстяну спідницю, яка ледве прикривала верх черевиків з квадратними носками. Вона була першим зразком Сучасної Жінки в нашому Блекстейблі. Ми були приголомшені і негайно зайняли оборонну позицію, бо вона мала надто інтелігентний вигляд. Згодом усі ми почали насміхатися над нею, а мій дядько якось сказав тітці: «Знаєш, люба, я дуже

радий, що ти, дякувати богові, не мудра, що він позбавив мене такої кари»; а тітка грайливо взула на свої черевики дядькові пантофлі, які саме гріла для нього біля каміна, і сказала: «Дивись, я Сучасна Жінка». А потім ми одностайно вирішили: «Місіс Грінкорт дуже кумедна; ніхто не знає, чого від неї можна чекати. Але ясно одне: вона не зовсім того...» Ми ніяк не могли забути, що її батько мав фабрику, а дід був звичайний робітник.

Але нам усім було цікаво послухати тоді розповідь місіс Енком про людей, яких вона знала. Мій дядько вчився в Оксфорді, але, здавалося, всі ті, з ким він був знайомий, уже повмирали. Місіс Енком особисто знала місіс Хемфрі Уорд і захоплювалась «Робертом Елсмером». Дядько вважав цю книгу скандальною і дуже здивувався, коли містер Гладстон, який називав себе християнином, добре відгукнувся про неї. Спалахнула суперечка. Дядько сказав, що, на його думку, ця книга може розбестити людей, озброївши їх різними ідеями, без яких їм значно краще жилося на світі. Місіс Енком зауважила, що він би так не думав, коли б знав місіс Хемфрі Уорд. Вона — жінка високих моральних принципів, племінниця містера Метью Арнольда¹, і, що б ви не думали про саму книгу (місіс Енком ладна була визнати, що в ній є розділи, які краще викинути), письменниця створила її, певна річ, керуючись найкращими міркуваннями. Місіс Енком знала також міс Браутон. Ця письменниця з дуже порядної сім'ї і тому дивно, що з-під її пера виходять такі книги.

— А я зовсім не вважаю їх шкідливими,— зауважила місіс Гейфорт, дружина лікаря.— Вони мені подобаються, особливо «Прекрасна, як троянда».

— І ви б погодилися, щоб ваші доньки читали їх?— спитала місіс Енком.

— Зараз, звичайно, ні,— відповіла місіс Гейфорт.— А коли вони одружаться, я не заперечуватиму.

— Вам, мабуть, цікаво буде дізнатися,— почала місіс Енком,— що коли на великдень минулого року я була у Флоренції, мене познайомили з Уйдою.

— Ну, це зовсім інша річ,— заперечила місіс Гейфорт. Не можу повірити, що порядна жінка читатиме книги Уйди.

— Одну я прочитала з цікавістю,— розповідала далі місіс Енком.— І мушу сказати: більше схоже на те, що її написав француз, а не англійська леді.

— Але ж вона дійсно не справжня англійка. Я чула, що її ім'я мадмуазель де ля Раме.

¹ Метью Арнольд — англійський поет другої половини XIX ст.

Саме в цей момент містер Галлоуей згадав Едварда Дріфффілда.

— Знаєте, у нас тут теж є письменник,— сказав він.

— Ми не дуже пишаємося ним,— зауважив майор.— Він син управителя старої міс Вулф і одружений з буфетницею.

— А писати він уміє?— поцікавилась місіс Енком.

— Що він не джентльмен, одразу видно,— сказав курат.— Але коли ви зважите на труднощі, які йому довелося долати, можна тільки дивуватись, що він так добре пише.

— Він приятелює з Віллі,— докинула моя тітка.

Всі подивилися на мене, і я відчув себе незручно.

— Минулого літа вони часто каталися разом на велосипеді, а коли Віллі повернувся до школи, я взяла в бібліотеці одну з його книг, щоб мати хоч якесь уявлення про них. Прочитала лише першу частину і відіслала назад. А потім написала рішучого листа бібліотекарю, і мені було приємно почути, що він її вилучив. Якби це була моя власна книга, я негайно б її у піч!

— Я теж проглянув одну з його книг,— сказав лікар.— Вона зацікавила мене тим, що дія відбувається саме тут, і я впізнав кількох жителів Блекстейбла. Але не можу сказати, що вона мені сподобалась; я вважаю її надто грубою.

— Я говорив йому про це,— сказав містер Галлоуей,— а він відповів мені, що моряки з вугільника, який ходить у Ньюкасл, а також рибалки й робітники ферм поведуться і розмовляють не так, як леді і джентльмени.

— Але навіщо писати про таких людей?— зауважив дядько.

— Якраз про це я й кажу,— відгукнулася місіс Гейфорт.— Всі ми знаємо, що на світі є непристойні, злі і навіть розбещені люди. Тільки, боже правий, для чого писати саме про них?

— Я не захищаю його,— мовив містер Галлоуей.— Я лише передав, як він сам це пояснює. Крім того, він продовжує Дікенса.

— Ну, Діккенс — зовсім інша річ,— зауважив дядько.— Що можна заперечити, скажімо, проти «Записок Піквікського клубу»?

— Гадаю, це справа смаку,— відповіла моя тітка.— Я завжди вважала Дікенса грубим. В мене немає ані найменшого бажання читати про людей, які розмовляють неправильною мовою. Мушу сказати, я дуже рада, що зараз стоїть погана погода і Віллі не може більше кататися з містером Дріфффілдом. Я не певна, що Віллі слід знатися з ним.

Містер Галлоуей і я згорда позирнули на всіх присутніх.

Розділ

дев'ятий

Як тільки дозволяли різдвяні розваги, а їх у Блекстейблі було не так уже й багато, я йшов у невеличкий будинок Дріфффілдів, що стояв поруч із конгрегаційною церквою. Там я завжди зустрічав лорда Джорджа і часто — містера Галлоуея. Спільна таємниця зробила нас друзями, і зустрічаючись у дядьковому будинку або в ризниці після відправи, ми обмінювалися хитрими поглядами. Здавалось, нам обом було приємно дурити дядька. Але одного разу мені спало на думку, що Джордж Кемп, випадково зустрівши священика, може ненароком згадати про наші часті зустрічі у Дріфффілдів.

— А лорд Джордж нас не викаже?— спитав я містера Галлоуея.

— О, не турбуйтеся, я вжив заходів.

Ми чмихнули од сміху. Мені починав подобатися лорд Джордж. Спочатку я ставився до нього дуже холодно і з підкресленою ввічливістю. Але він просто не розумів існуючої між нами соціальної різниці, і я дійшов висновку, що моїм гордовитим поведінням зовсім не зможу поставити його на своє місце. Лорд Джордж завжди був безпосередній, веселий, навіть галасливий; він дратував мене своєю вульгарною поведінкою, і я в свою чергу намагався дошкулити йому школярськими дотепами; ми смішили одне одного, і врешті я відчув до нього симпатію. Весь час він хизувався своїми грандіозними планами, але доброзичливо сприймав мої насмішки над його нестримною фантазією. Мене розважали його розповіді про представників місцевого «вищого світу», яких він виставляв несусвітніми дурнями. А коли він демонстрував їхні дивацтва, я аж лягав од сміху. Він був зухвалий і грубий, його манера вдягатися завжди дратувала мене (я ніколи не бував у Ньюмаркеті і не бачив тренерів, але мені чомусь здавалось, що саме так повинні вдягатися тренери). Проте дедалі більше я зважувався до нього. Кожного тижня він давав мені журнал «Поступовець». Я ретельно ховав його в кишені гальта, приносив додому і читав у ліжку.

Я ніколи не йшов до Дріфффілдів, поки в дядьковому будинку не кінчали пити чай, але завжди пам'ятав, що мені доведеться іще раз сідати за стіл. Після чаю Тед Дріфффілд співав жартівливих пісень, інколи акомпануючи собі на банджо, інколи на піаніно. На його обличчі з'являлась задоволена усмішка, він дуже любив, щоб усі ми хором підспівували йому. Грали ми також

у віст. Я навчився цієї гри ще в дитинстві, і часто довгими зимовими вечорами грав з дядьком і тіткою. Дядько завжди витягав джокера, і хоч грали ми, звичайно, без грошей, все ж, коли ми з тіткою програвали, я мав лізти під стіл і кукурікати. Тед Дріффілд не грав у карти — він казав, що в нього замало для цього розуму, і коли ми починали грати, він звичайно сідав біля каміна й з олівцем у руці читав одну з книг, які йому прислали з Лондона для рецензування. Раніш мені ніколи не доводилося грати з трьома партнерами, і тому здебільшого грав я погано. А от місіс Дріффілд — вона мала справжній талант до карт. Її рухи здебільшого були повільні, коли ж доходило до гри в карти, вона ставала швидка і спритна. Вона грала краще за всіх нас. Звичайно вона розмовляла мало і повільно, коли ж, після закінчення чергової гри, доброзичливо роз'яснювала мені мої помилки, то ставала навіть балакучою. Лорд Джордж глузував з неї так само, як і з інших; вона ж тільки посміхалася — сміялася вона дуже рідко, — а часом парувала короткою дотепною реплікою. Вони поводитись не як коханці, а як близькі друзі. Може, я згодом забув би про те, що чув про них і що бачив у саду, але час від часу вона кидала на Джорджа погляд, який бентежив мене. В її очах спалахували пустотливі вогники, як у дитини. Тоді я помічав, що обличчя Джорджа враз ніби набрякало, і він починав неспокійно соватися в своєму кріслі. Я кидав швидкий погляд на курата, чи він, бува, цього не помітив, але той у цей час або уважно вивчав свої карти, або запалював люльку.

Майже щодня я проводив годину чи дві в їхній жарко натопленій, тісній, накурений кімнаті, але час тут пролітав непомітно. Канікули наближалися до кінця, і я з жахом думав, що наступні три місяці доведеться нудитись у школі.

— Просто не уявляю, що ми робитимемо без вас, — сказала місіс Дріффілд. — Нам доведеться грати удвох проти одного.

Я був радий, що мій від'їзд порушить їм гру. Готуючи уроки, я б не хотів думати, що вони сидять у цій маленькій кімнаті і розважаються так, ніби мене ніколи й не існувало.

— Чи довго триватимуть великодні канікули? — спитав містер Галловей.

— Тижнів зо три.

— От тоді вже ми порозважаємось! — сказала місіс Дріффілд. — Погода має бути хороша. Зранку будемо кататись на велосипедах, а після чаю грати у віст. Ви зробили великі успіхи. Якщо ми будемо грати три-чотири рази на тиждень протягом великодніх канікулів, ви зможете потім сміливо сідати за карти з ким завгодно.

Розділ десятий

І от нарешті семестр закінчився. Я був у піднесеному настрої, коли знову вийшов з поїзда в Блекстейблі. Я трохи підріс, придбав собі в Теркенбері синій модний костюм і купив новий галстук. Відразу ж після чаю я збирався відвідати Дріффілдів, і тому дуже хотів, щоб носильник вчасно приніс мої речі і я зміг би надягти свій новий костюм. В ньому я мав вигляд цілком дорослої людини. Я вже почав кожного вечора мастити вазеліном шкіру над верхньою губою, щоб швидше росли вуса. Ідучи містом, я поглядав у той бік, де жили Дріффілди, сподіваючись побачити їх. Мені дуже хотілося зайти до них і привітатися, але я знав, що зранку сам Дріффілд пише, а місіс Дріффілд в «непрезентабельному вигляді». У мене було стільки новин для них! Я завоював першість з бігу на сто ярдів і був другий у бігу з бар'єрами. Влітку я хотів одержати за кращу працю з історії премію, і тому протягом канікул мав намір визубрити англійську історію. Хоча дув східний вітер, небо було синє, і в повітрі пахло весною. Хай-стріт з її ясними фарбами і чіткими лініями, ніби виведеними новим пером, здавалася картинкою Семюеля Скотта — мала спокійний, наївний і затишний вигляд. Такою я її пригадую зараз; тоді ж вона була просто Хай-стріт у Блекстейблі. Підійшовши до залізничного мосту, я помітив, що там будуються два чи три нові будинки.

— Йй-богу, — вигукнув я, — це діло рук лорда Джорджа!

За будинками в полі стрибали маленькі білі ягнята. Бруньки на в'язах тільки-но почали розпускатися. Я зайшов через бічні двері. Дядько сидів у кріслі біля каміна і читав «Таймс». Я покликав тітку, і вона збігла вниз; її зморшкуваті щоки порожевіли од радощів; вона обняла мою шию тонкими старечими руками і відразу ж сказала найприємніші для мене слова: «Як ти виріс!» і «Боже мій, в тебе вже скоро будуть вуса!»

Я поцілував дядька в лоб і, широко розставивши ноги, став спиною до каміна. Я почував себе зовсім дорослим і позирив навколо себе з поблажливою доброзичливістю. Потім я зійшов на другий поверх, щоб привітатися з Емілі, завітав на кухню, щоб потиснути руку Мері-Енн, і вийшов у сад до садівника.

Коли, вкрай зголоднівши, я сів за стіл — дядько саме нарізав баранячу ногу — у мене прохопилося запитання:

— Що нового в Блекстейблі?

— Нічого особливого. Місіс Грінкорт їздила на шість тижнів у Ментону і кілька днів тому повернулася. У майора був приступ подагри.

— А твої друзі Дріффільди втекли,— додав дядько.

— Що зробили?— перепитав я.

— Втекли. Якось уночі зібрали свої речі та й поїхали в Лондон. І всюди лишили несплачені рахунки. Вони не внесли орендної плати, не заплатили за меблі, заборгували м'ясникові Гаррісу майже тридцять фунтів.

— Який жах,— ледь вимовив я.

— Так, вони повелися не дуже красиво,— сказала тітка.— До того ж, виявляється, вони не заплатили й служниці, яка працювала в них цілих три місяці.

Я був приголомшений, і мене аж занудило.

— Гадаю, в майбутньому,— зауважив дядько,— ти будеш обачніше поводитись з людьми, проти яких застерігають тебе дядько й тітка.

— Дуже шкода торговців, яких вони ошукали,— мовила тітка.

— Так їм і треба,— сказав дядько.— Лише дурні можуть надавати кредит подібним до цих суб'єктам! Здається, не важко було помітити, що вони звичайнісінькі авантюристи.

— Я ніяк не могла збагнути, чого вони взагалі сюди приїхали.

— Просто вони хотіли похизуватись. А оскільки, думали вони, в Блекстейблі їх усі знають, їм буде легше тут одержати кредит.

Таке пояснення здалося мені не зовсім логічним, але я був надто приголомшений, щоб заперечувати.

Коли трапилася нагода, я спитав Мері-Енн, що вона знає про цей випадок. На моє здивування, її оцінка розбігалася з оцінкою дядька й тітки.

— Дріффільди всіх пошили в дурні,— хихкнула Мері-Енн.— Вони так смітили грішми, що всі були певні — фунтів у них і кури не клюють. У м'ясника для них завжди був найкращий кусень ошийка, а коли треба було м'ясо для печені, їм завжди давали вирізку. Вони брали спаржу, виноград і ще багато чого. Усі крамниці продавали їм у кредит. Не розумію, як можуть люди бути такими дурнями.

Певна річ, вона мала на увазі торговців, а не Дріффільдів.

— Але як їм пощастило непомітно зникнути?— спитав я.

— Це всіх цікавить. Кажуть, їм допоміг лорд Джордж. Чи ж могли б вони перевести свої речі на станцію, скажіть на милість, якби він не взяв їх у свій візок?

— А що каже лорд Джордж?

— Він каже, що знає про все це не більше марсіанина. В місті зчинився несусвітний галас, коли стало відомо, що Дріффільди втекли і не заплатили за квартиру. Я так сміялася! Лорд Джордж каже, що не мав

ніякого уявлення про їхні грошові труднощі, і вдає, ніби здивований як і всі. Однак я не вірю жодному його слову. Ми всі знали про нього і про Розі ще до того, як вона вийшла заміж, і, між нами кажучи, я не певна, що після одруження у них все скінчилося. Кажуть, бачили, як вони разом прогулювалися у полі минулого літа, і він майже всі дні просиджував у них удома.

— А як дізналися про їхню втечу?

— У них була служниця, і вони відпустили її на ніч до матері, але попередили, щоб вона прийшла не пізніше восьмої години ранку. Але коли вона повернулася, то не змогла потрапити в дім. Вона стукала й дзвонила — відповіді ніякої. Тоді вона пішла до сусідів. Хазяйка порадила їй піти в поліцію. Разом з нею приходить сержант — стукає, дзвонить, але ніхто йому не відповідає. Потім він питає в дівчини, чи заплатили їй, а вона каже: «Ні, не заплатили за три місяці». Тоді він каже: «Вір моєму слову, вони просто-напросто втекли». А коли вони потрапили-таки в дім, то побачили, що Дріффільди забрали всі свої речі, всі книги — кажуть, Тед Дріффільд мав дуже багато книг.

— І відтоді нічого не чути про них?

— Нічого певного. Але через тиждень після їхнього зникнення дівчина одержала лист із Лондона, в якому нічого не було крім поштового переказу — рівно стільки, скільки їй належало! І я сказала б, що вони вчинили дуже порядно, виплативши бідолашній дівчині все до останнього пенні.

Всі ці вчинки Дріффільдів вразили мене не далеко більше, ніж Мері-Енн. Я був дуже порядний юнак. Безсумнівно, читач помітив, що я приймав звичай свого класу так, ніби вони були законами Природи. Хоч великі борги героїв прочитаних книг і здавалися мені романтичними, і я знав з літератури про кредиторів та лихварів, проте дотримувався погляду, що не платити дрібним торговцям підло. Я почував себе незручно, коли в моїй присутності заходила розмова про Дріффільдів, а коли згадували, що вони були моїми друзями, я відповідав: «Звідки ви взяли, я просто був з ними знайомий»; коли ж мене питали: «Це правда, що вони були страшенно вульгарні?», я відповідав: «Ну, знаєте, зрештою про них не скажеш, що вони Вер де Вер¹». Бідний містер Галловей ходив страшенно пригнічений.

— Звичайно, я не думав, що вони багаті,— казав він мені,— але, здавалося, в них вистачає на життя. Будинок був добре вмебльований, і піаніно в них було нове.

¹ Леді Клара Вер де Вер — героїня поеми Теннісона (1842). Її ім'я стало символом холодного аристократизму.

Мені ніколи не спадало на думку, що вони не заплатили за жодну річ. Вони ні в чому себе не обмежували. Але найбільше мене вразила їхня брехня. Я з ними часто зустрічався, і мені здавалося, що вони добре до мене ставляться. Вони завжди були такі гостинні. Ви не повірите, але коли ми прощалися востаннє, місіс Дріфффілд запрошувала мене прийти наступного дня, а Дріфффілд додав: «Завтра до чаю у нас гаряче печиво». І це в той час, коли все у них уже було спаковано нагорі, і вони того ж вечора останнім поїздом виїхали до Лондона!

— А що говорить про це лорд Джордж?

— Правду кажучи, мені не хотілось бачитися з ним після цього. Для мене це була добра наука. Є прислів'я про те, що буває, коли з кимось поведешся; і його, на мою думку, ніколи не слід забувати.

Я дотримувався тієї ж думки про лорда Джорджа і теж трохи нервував. Якщо він вирішив розповісти всім, що на різдво я майже щодня відвідував Дріфффілдів, і якщо це дійде до дядька, неприємної розмови мені не минути. Дядько звинуватить мене в обмані, неправдивості, неслухняності, докорятиме тим, що я поведжуся не так, як годилося б джентльменові. Я добре знав його, і тому не мав жодного сумніву, що він цього так не залишить і що мені потім довго нагадуватимуть про мою провину. Я був би радий не зустрічатися з лордом Джорджем. Та одного дня ми зіткнулися з ним носом до носа на Хай-стріт.

— Алло, юначе!— вигукнув він, звертаючись до мене з тією зверхністю, яка допікала мене до живого.— Знову на канікули, га?

— Ви вгадали,— відповів я з нищівним, як мені здалося, сарказмом.

Та він тільки зареготав.

— Ви такий гострий, що зопалу можете порізатись об себе самого,— добродушно зауважив він.— Здається, не грати нам більше у віст. Оце вам приклад того, що буває, коли живеш невідповідно до своїх достатків. Я завжди кажу своїм хлопцям: якщо ви заробили фунт, а витратили дев'ятнадцять шилінгів і шість пенсів — ви багата людина. Якщо ж ви витратили двадцять шилінгів і шість пенсів — ви жебрак. Ощадно витрачайте пенси, юначе, а фунти самі себе будуть заощаджувати!

— Кажуть, ви допомогли їм втекти?— зауважив я.

— Я?!— на його обличчі з'явився вираз надзвичайного здивування, але в очах заблищали лукаві іскорки.— Коли мені сказали, що Дріфффілди втекли, ні з ким не розраховувавшись, я був такий приголомшений, що ледве встояв на ногах. Вони заборгували мені за вугілля чотири фунти сімнадцять шилінгів і шість пенсів. Нас усіх обвели навколо пальця, навіть бідолаху Галловея, який так і не діждався гарячої здобы до чаю!

Я ніколи не думав, що лорд Джордж такий брехун. На закінчення нашої розмови мені дуже хотілося кинути якесь нищівне зауваження. Але, нічого не придумавши, я просто сказав, що мені пора, і, сухо йому кивнувши, пішов геть.

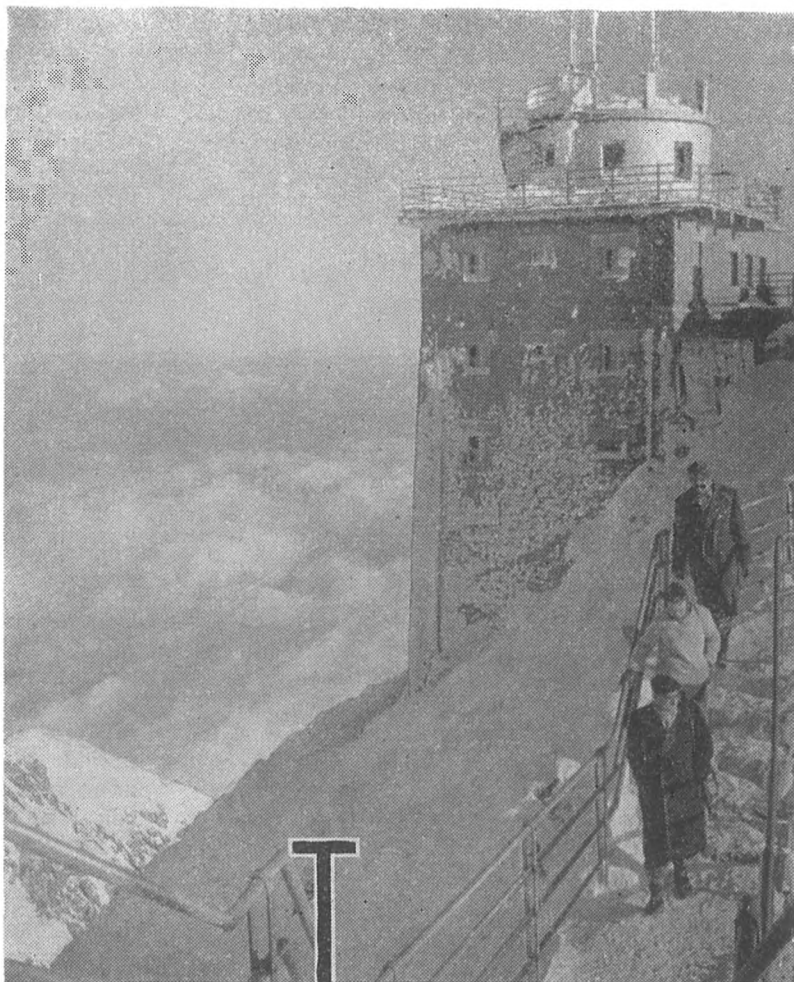
[Закінчення в наступному номері].

*З англійської переклав
Володимир ЛЕГКОСТУП*

1966

Подорожі і враження

На Ломницькому щиті —
найбільшій вершині Татр.

Побачення з Татрами

Ладислав ШОЛТИС

З чим можна порівняти подорож по чудових місцях поблизу Татр? Здається, все тут тобі добре відомо — і едельвейси, і темні води річки Ваг, і маленькі дерев'яні хатинки, поставлені рукою вправного майстра... Але кожного разу така подорож вражає чимось незаниманим.

Одного літнього дня ми вирушили з Братислави у притатранські місця.

* *

Колись в цьому напрочуд мальовничому краю панували найжорстокіші злидні. Все вражало своєю відсталістю. Люди жили в темряві, серед хвороб і бруду. Потім прийшла друга світова

війна. В Татранських горах запалили багаття. Люди взялися до зброї, щоб звільнитися від фашистських окупантів. Почалося словацьке народне повстання.

Після перемоги залишилися страшні сліди війни і фашистського панування. Скрізь були купи руїн, спалені села, зруйновані дороги, підірвані мости...

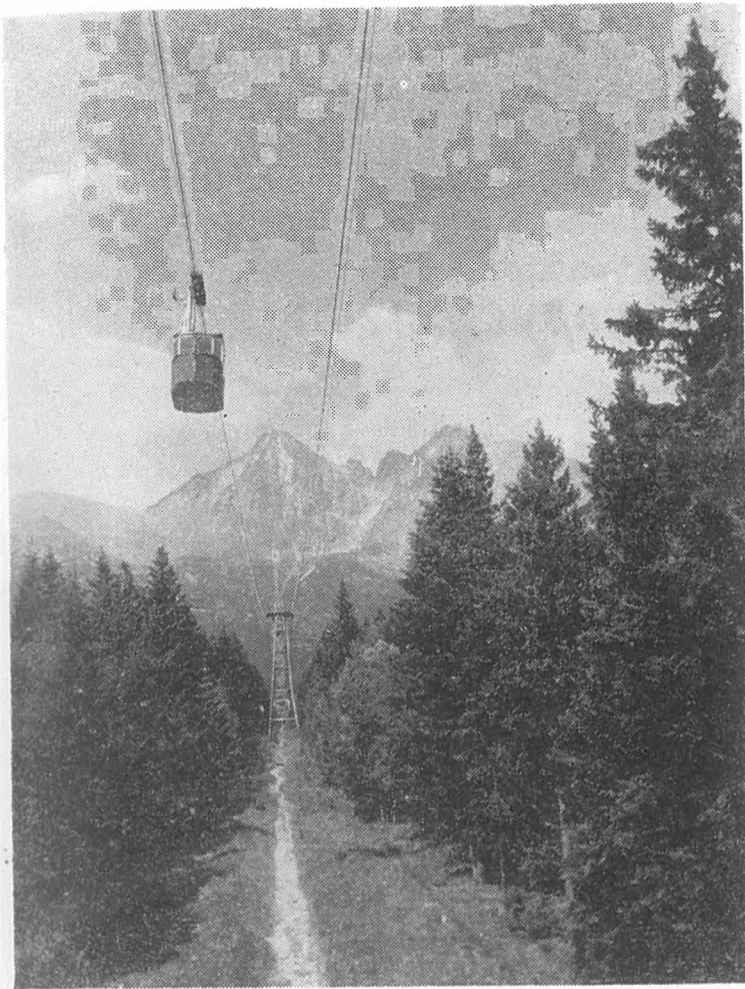
* *

В самому серці Липтова, під сторожовою громадою гранітних велетнів, у зелені лісів і полів лежить Липтовський Микулаш. Ми його побачили у променях яскравого сонця, світлим, якимось особливо радісним. Зупинилися біля будиночка, де народився видатний словацький поет Янко

Краль, потім підійшли до іншого, де 1 травня 1918 року робітники прийняли історичну резолюцію, в якій вимагали припинення війни, восьмигодинного робочого дня, визнання прав на самовизначення всіх націй, що проживали в той час в Австро-Угорщині.

Звідси, з Микулаша, немовби відкрилися всі двері назустріч красотам природи Високих і Низьких Татр. Ми побували в Демоньських печерах і опинилися у фантастичному світі казок, у царстві підземних замків, прозорих озер. Ми побачили неповторні за своєю красою сталагміти і сталактити, створені протягом двох мільйонів років водами підземної річки Лучанки.

З підземного царства вибралися на Вербицьке гірське озеро, а звідти, новою підвісною дорогою — на одну з найкрасивіших вершин Низьких Татр, на знаменитий Хопок. Наче зачаровані ди-

Одне з найсильніших вражень — подорож у кабіні підвісної дороги на Ломницький щит.

вилися ми на неповторну красу, яка розкрилася перед нами. І навіть для тих, хто вже не один раз побував тут, вона була зовсім новою, здавалася ще ніколи досі небаченою.

Потім ми спустилися у Вишню Боцу — маленьке селище, з новими охайними будиночками, пофарбованими у веселі кольори — блакитний, рожевий, зелений. Воно лежить біля самого підніжжя гори Дюмбер. Дивилися на добре оброблені поля, бачили, як працюють на них трактори та інші машини.

Тут, під Татрами, дуже сприятливі умови для скотарства. На високих полонинах ціле літо і осінь пасуться великі отари овець, а внизу можна побачити череди добре відгодованих корів. В той час, коли на півдні Словаччини в розпалі жнива, у підтатранських селах збирають сіно.

Скрізь тут вражають нові до-

сконалі дороги. Вони з'єднують підтатранські селища з великими містами, з центром країни. Нові різноколірні автобуси везуть цими дорогами людей з Праги, Братіслави, з інших міст країни. Вони приїждять, щоб милуватися чудовою природою, мандрувати по горах, проводити тут свою відпустку.

* * *

Якщо говорити про враження від подорожі по цих місцях, то, безперечно, найсильнішим є підйом на найвищий пік Низьких Татр — гору Дюмбер, звідки відкривається вид майже на всі значні гірські пасма Словаччини. Але ще більше враження справляють зміни, які сталися тут за роки народної влади.

Колись Підтатранський край славився своїми сплавщиками. Вниз по річці Ваг, аж до самого Дунаю, плили величезні плоти, навантажені дошками, дранкою та іншими лісовими матеріалами. До-

свідчені плотарі вправно керували своїми плотами, сміливо минаючи найнебезпечніші місця.

Тепер сплав лісу втратив своє колишнє значення. Транспортування лісу для лісопильних і целюлозних заводів здійснюється електричними поїздами. По річці Ваг пливають не плоти, а нові чудові теплоходи. Разом з плотами зникли звідси і страшні злидні минулих років.

Після тижневої мандрівки ми зупинилися в Татранській Ломниці — одному з кращих центрів місцевого туризму. Нові готелі, охайні котеджі, басейни для плавання, ресторани — все це зведено біля самого підніжжя татранських гірських велетнів. Вранці можна спостерігати чудову картину сходу сонця. Здається, за рожевими силуетами гір ховається якесь невидане чудо. А опівдні силуети гір стають надзвичайно чіткими. Не менш красивою є і картина перед наближенням сутінків. Гори поступово стають фіолетовими. Неповторна краса!

Орієнтовна таблиця приваблює всіх широким вибором туристських маршрутів.

Ми вперед торуєм путь

Ми вперед торуєм путь,—
Хто спиняє нас, хто судить?
Ті, які назад ідуть,—
Будуть плакати, плакати будуть.
Ми криваві пута позриваєм з ніг,
В темі і в сяйві сонця шлях наш дальній ліг.
Ті, що ставлять пастки впоперек доріг,
Заважають нам і гудять,—
Будуть плакати, плакати будуть.

Рудра¹ грізно кинув клич,
Засурмивши в сурму бою.
Сонце півдня нам навстріч
Клично йде височиною.
Чистим світлом неба сповнився наш дух,—
Прагнемо до сяйва ген за виднокруг.
Ті ж, які, забравшись в боязливий круг,
Лячно скиглять, словоблудять,—
Будуть плакати, плакати будуть.

¹ Бог-громовержець індуїстського пантеону (один з образів Шіви).

Пройдем пасма гір круті,
Обшир моря буревійний.
Самоти нема в путі,—
Поруч друг іде надійний.
Ті ж, які звалились, спокусились сном,
Чи в куток забилися зляканим гуртком,
І бояться вийти, глянути кругом,
По домах сидять і нудять,—
Будуть плакати, плакати будуть.

Шіва стане й засурмить,—
І зотліють всі кайдани,
Славний стяг шугне в блакить,
Зникнуть чвари і обмани.
В бурне море смерті ми пірнемо до дна,
І нектар безсмертя дасть нам глибина.
Ті ж, яких зв'язала їх життя мана,
Згинуть, спогаду не збудять,—
Будуть плакати, плакати будуть.

1914 р.

Приніс із дому я...

Приніс із дому я блимливий каганець
І кликав: «Підійдіть сюди з дороги, діти!»
Казав їм: «Смерклося. Дня настає кінець.
Отож для молитов ідіть збирати квіти,—
Мій тихий каганець осяє вам путі».

Але нічні путі лишилися в темноті

І млою, як раніш, був шлях дітей сповитий,—
Додому я вернувся, і з тої вже пори
Не ходжу з каганцем нічні путі світити,
Кажу: «О світло, ти тепер в мені гори,—
У пил доріг жбурнув я каганець розбитий».

1914 р.

В одній руці меч

В одній руці у нього меч,
А в другу він намісто взяв,
Бо двері в тебе проламав.
Ні, він не жебрати прийшов,—
Він хоче проливати кров,
Тебе в бою позбавить прав,
Бо двері в тебе проламав.

Він став на смерті чорний шлях,
Щоб вдертися в життя твоє,
І войовничий панцир вдяг,—
Він в тебе візьме все, що є,
Він половин не визнає,
Бо для свавілля і розправ
Він двері в тебе проламав.

Питання

Боже, од віку до віку добрі твої пророки
Йшли у світі жорстокі.
Вчили вони: «Всіх любіте, кривду прощайте люту,
Викиньте з душ зненавиди отруту».

Люди складають їм честь, та в нашу добу сувору
Марні напучення ці я виганяю з двору,—
Бачив бо сам, як причаєсна лють, тайним затулена
сховом,

Била безсилим ударом раптовим,
Бачив бо сам, як безрадним плачем плакала
правосудність,
Терплячи злочин владущих людей, їхню олжу і
облудність,
Бачив бо сам, як один з молодих, з юного
покоління,
Смерті шукаючи, розсадив голову об каміння.

Щось мені горло стискає. Мовчить пісня моєї
флюяри.

Темна в'язниця покровом примари
Світ огорнула до краю...
Боже, крізь сльози тебе я питаю:
Тих, що споганили небо твоє, світло твоє згасили,—
Їх полюбити й пробачити їм вистачить в тебе сили?

Жебрачка

Жебрачкою тебе я
любовно називаю,
О Земле, найдорожча
ти в ніжності твоїй.
Я болю наглий напад
у серці відчуваю,
Коли твій усміх бачу,
ласкавий і сумний.
З грудей своїх щедротних
ти точиш кров до краю,
Щоб немовлят наситив
живлющий цей напій,
І ти глядиш дитину,
шукаєш їй розмаю,

Але нектару щастя
не можеш дати їй.
Всі квіти й аромати,
всі барви небокраю
Приносиш, щоб складався
палац життя ясний,
Ти раю не створила,
лиш обіцянку раю,
Не довершивши й досі
труд безконечний свій.
Тому твої красоти
марніють так з одчаю,
Тому так ніжно-сумно
хмарніє образ твій.

Гармонія світу

Як же небагато я про Землю знаю!
Скільки в ній простору з краю і до краю,
Скільки міст прекрасних, гір, морів, пустель і вод,
І рослин незаних, і чудних істот!
Всіх і не пізнати. Світ весь не збагнути,—
З нього бачиш тільки часточку малу ти.
Знаю це, й печалюсь, і берусь до книг,
І читаю в них

Повісті про мандри і країни,
В пам'яті збираючи барвисті їх картини,—
Вижебраний скарб оцей збагачує хоч як
Вбогий розум, знань потрібних брак.

Я — поет Землі. І звуки, що на ній лунають,
У піснях моєї флейти відгомін свій мають,
Та не всі звучання в серці я спромігся зберегти,—
Забагато залишилось в ньому пустоти!
Я напружував усю свою уяву,
Щоб гармонію світів одвічну й величаву
В серце влить.
Іноді приходила ця тиха мить:
Серце чуло, як до нього лине
Заповітна пісня скель гірської верховини,—
В синій піднебесній тишині
Віщувала щось вона мені.
І зоря над полюсом Південним,
Ринучи простором незбагненим,
Іноді моїх очей торкалась ніжним промінцем,—
Сон тоді розвіювався тихцем.
Іноді і гуркіт злив, і поводи навала
Небеса душі моєї потрясала.

В одностайний плин гармонії природи
Різні співи ллють поети і народи,—
Цим сполучений із ними нерозривно я,
Нас єднає втіх високих спільна течія,
Щедрі ласки Сарасваті¹,
Гімни всесвіту на поетичнім святі.

Тяжче над усе — це пізнавать людину, всю її
глибинну суть,
Бо ні час, ні простір міри нам для цього не дають.
Суть — всередині людини,
Тільки дух спроможний змірять духу людського
глибини.
Я знаходжу теж не часто до душі живої вхід,—
Заважає й лад життєвий, і звичаїв давніх слід.
Селянин старанним плугом переорує долини,
Рибаки тягають невід, ткалі тчуть тканини,—
Скрізь по всесвіту панує творча сила їх робіт
І, на труд людський зіпершись, рухається світ.

В закутку землі, шанований, але такий самотній,
Зведений людьми на п'єдестал помітний,
Я вигнанцем своєрідним вже давно
В світ вглядаюсь крізь вузьке вікно,—
Троп до людських селищ я стоптав не мало,
Та ввійти в оселю сили не ставало.
А проте несправжнім буде твій пісенний крам,
Як життя свого не зв'яжеш із життям.
В цьому є й моєї пісні вада,
Хай же ганить і мене громада.

Хоч мої пісні по світу нині розійшлись,
Та не всі шляхи пройшли і звучать не скрізь.

¹ В індуїстській міфології — богиня красномовства, покровителька наук і мистецтва.

Тільки той, хто поєднався із життям звичайним
люду,
І словами, і ділами для народу рідний буде.
Я вслухаюсь — чей почую хоч на схилі днів
Клич споріднених з землею, радісних співців.
Я шукаю — чей побачу ті скарби багаті,
Що їх сам не показав я на пісеннім святі.
Хай би тільки скарб оцей
Виглядом своїм уданим не замилював очей!
Злочин — славу поетичну за фальшивий гріш
придбати,
Гидко — мавпувати з інших, щирі працю
підробляти
О прийди ж, поете дум людських,
Душ незнаних, чистих і німих,—
Дай їх зболеним серцям трохи ласки й супокою,
Напувай живущою водою
Цю країну без пісень, без втіхи, без життя,
Цю безрадісну пустелю, спопелілу в мляві
забуття,—
Хай з душі твоєї ллється дужче й дужче
Ключ води живущий!
Хай на торжестві поетів має шану й той пісняр,
Хто приніс хоч однострунний, але чулий свій ектар¹,
Хто уміє зацікавити в мить страждань несамовиту,
Хто схиляється уклінно перед ликом світу.
О прийди, поете, поспішай прийти!
Чую клич твій — ти далеко, хоч і поруч ти.
Стань для безсловесних речником їх рідним,
Дай безславним славу, скарб душі дай бідним
І тоді не раз один
Я складу перед тобою свій земний уклін.

21 січня 1941 року, ранок.

З бенгалі переклав Микола БАЖАН

¹ Народний струнний інструмент.

ДЕЙВ УОЛЛІС РОЗПОВІДАЄ ПРО АНГЛІЙСКУ ЛІТЕРАТУРУ

Англійський письменник-комуніст Дейв Уолліс, автор романів «Трамвайна зупинка біля Нілу» і «Вимощено золотом», а також численних статей, нарисів, віршів та оповідань для дітей, належить до найпередовішої частини сучасної англійської літератури. Поєднуючи творчу роботу з педагогічною, Дейв Уолліс водночас виступає як активний співробітник комуністичної преси: газети «Дейлі уоркер», тижневика культури й мистецтва «Уорлд ньюс», вчительського журналу «Ед'юкейшн тудей енд ту-морроу».

У серпні 1962 р., на запрошення редакції журналу «Всесвіт», Дейв Уолліс побував у Києві, де мав ряд цікавих зустрічей з українськими письменниками, журналістами, видавцями.

Відповідаючи на запитання редакції, Дейв Уолліс розповів про основні явища в сучасній англійській літературі.

— Що нового з'явилося, на вашу думку, в англійській літературі за останній рік? — запитали ми гостя.

— Капіталістична преса любить говорити про «нові настрої шістдесятих років», — почав Дейв Уолліс, — нові настрої справді є, але вони не з тих, що можуть користуватися прихильністю капіталістичної преси.

Нещодавно ми були свідками того, як в літературі плеснула свіжа хвиля сатиричного духу. Перед самим

від'їздом з Англії я читав у новому сатиричному журналі гострий виступ проти деяких хибних концепцій Джона Осборна, автора п'єси «Озирнись у гніві». А ще п'ять років тому Осборн сам був молодим бунтарем, який сміливо нападав на своїх супротивників. Новий журнал містив також сатиричні наскоки на уряд Макмілана і навіть на герцога Единбурзького, чоловіка королеви, наскоки такі уїдливі, яких в Англії не знали з часів вісімнадцятого століття.

Напередодні від'їзду з Англії я бачив останню п'єсу Арнольда Уескера «Смажена картопля до всього», де блискуче висміяні методи, якими «дресирують» у нас людей в армії, щоб привчити їх до безоглядної слухняності. П'єса глибоко гуманістична, надзвичайно сценічна й чудово поставлена. Цікаво, що на заключних репетиціях виконавців спеціально муштрував колишній сержант гвардійського полку. Ця п'єса — безперечний крок уперед в творчості Уескера.

Влітку в газеті «Дейлі уоркер» з'явилося нове оповідання Алана Сіллітоу. Він вперше написав для комуністичної преси, і це його оповідання «Добрі жін-

ки» свідчить про глибоке розуміння письменником життєвих інтересів трудящих. Мені хотілося б пояснити радянським читачам, що Сіллітоу не мав ніякої матеріальної винагороди за вміщення свого твору в «Дейлі уоркер», але за таку відверту позицію йому слід чекати атаки з боку буржуазних критиків.

Цей письменник взагалі невпинно зростає у своїй творчості. Він переконливо зображує своїх героїв на різних стадіях суспільного бунту. У деякого з них протест виливається досить анархічно і навіть інстинктивно — прикладом може бути молодий злочинець з виправної колонії (оповідання «Самотність бігуна на далекі дистанції»), який навмисне віддає перемогу в змаганнях з бігу іншому, щоб насолити начальникові своєї колонії. Інші герої Сіллітоу, такі як Артур Сітон з «Суботнього вечора та недільного ранку», вже усвідомлюють, що у цьому світі «щось не так». Герой шукає виходу в тяжкій праці, щоб мати гроші і вільно витрачати їх на власний розсуд — фактично на пиво та заміжних жінок. Між появою роману та його екранізацією минуло кілька років, і ми з

приємністю відзначаємо, наскільки фільм, створений за сценарієм Сіллітоу, вагомий за саму книгу.

— Цікаво, чи зазнала якихось змін літературна течія «розгніваних молодих людей»?

— «Розгнівані молоді люди» — дуже неоднорідна група письменників, вони рішуче виступають проти спроб розглядати їх як якийсь організаційно оформлений напрям.

Проте всіх їх, на мою думку, об'єднує тема ізольованості й самотності, що звучить у їх творах і дає можливість ставити поруч на перший погляд зовсім несхожих персонажів, скажімо, Джона Осборна і Шейли Делані, юної авторки п'єси «Смак меду». Їхній протест проти нівелювання людських цінностей у капіталістичному суспільстві був типово анархічним — у тому філософському значенні цього слова, яке мав на увазі В. І. Ленін, коли вказував, що анархізм — це класична форма бунту дрібнобуржуазного ідеаліста.

Реакція швидко заспокоїлась після удару під ребра, завданого їй «розгніваними молодими людьми» і почала шукати зброю проти них. Так, деякі відомі критики висунули теорію, зміст якої полягає в тому, що кожний значний літературний герой будь-якої епохи завжди був свого роду «розгніваною молодію людиною». Нею був Гамлет, байронівські Дон Жуан і Чайльд Гарольд, Ісус Христос з його передсмертним жестом визивної покірливості, а до Христа «розгніваною молодію людиною» був Прометей і т. д. Так робилася спроба знеособити цих молодих письменників, вихолостити їх творчість і звести її до категорії суто абстрактного протесту, що існував, мовляв, споконвічно.

«Розгнівані молоді люди» не мали якоїсь твердої рево-

люційної платформи, їх герої роздратовано відмовлялися вірити в те, що в наш час організованими колективними діями можна досягти видимих соціальних наслідків. І це призвело до того, що вони поступово втратили своє значення.

Однак, попри всі їх вразливі місця, «розгнівані молоді люди» принаймні досягли одного: вони принесли на англійську сцену й на книжковій полиці справжнє слово і невідому мову представників трудового люду. Протягом дуже довгого часу — аж надто довгого, починаючи від «незграбних майстрових», котрих можна де-не-де зустріти у Шекспіра, — велося так, що образи трудящих, особливо на сцені, виводилися тільки в комедійному плані. Інший поширений варіант — це зображення трагедії «маленької людини», яка переживала крах усіх своїх надій. Звідси цілком ясно, що навіть коли п'єса не зачіпає гостро політичної теми, вона може бути прогресивною, показуючи трудящу людину не бутафорська, а в усій повноті, саме як Людину, з її реальними турботами, думками, почуттям власної гідності. А саме такі п'єси і були створені «розгніваними молодими людьми».

— Іменами, які ви згадали, не обмежується, звичайно, ліве крило англійської літератури?

— Безперечно. Говорячи про досягнення прогресивної літератури Англії, я не можу не згадати, наприклад, драматурга Арнольда Уескера, про чий п'єсу я вже розповів. Цей письменник виступив як ініціатор так званого «Центру 42» — руху, спрямованого на те, щоб офіційно домогтися підтримки письменників та артистів з боку тред-юніонів. Є плани розпочати боротьбу за придбання власного театру — і це в той час, коли по всій Британії театри закри-

ваються, а їх приміщення переобладнуються під кінематографи та кабаре!

Помітними явищами нашої прози є романи Макінеса та Соммерфілда.

Колін Макінес пише переважно про підлітків. У романі «Зелені новачки» — він докладно досліджує характер юнака напівзлочинного типу. Герой твору, засліплений хворобливим місцевим патріотизмом, любов'ю до свого трущобного району Лондона, місця расистського разгулу, нападав на негрів, нападів на негрів, нападів на негрів. В кульмінації книги він стає на бік негрів і виступає проти фашистських насильств. Один з наших марксистських критиків сказав, що твір Макінеса «політично дійовий», але «по-людськи непереконливий». Особисто я з цим твердженням не згоден.

Джон Соммерфілд у романі «Північний захід, 5» (це назва однієї з поштових дільниць Лондона) обрав своїми героями закоханих, чие щастя руйнується не стільки через матеріальні нестатки, скільки через дріб'язковий снобізм, який і досі живе серед певного прошарку людей праці. Мати дівчини — вдова дрібного крамаря — глибоко переконана, що її дочка стоїть на вищому щаблі суспільства, ніж хлопець-тесляр, якого дівчина любить.

Можна назвати й багато інших письменників, що правдиво змальовують повсякденне життя трудящих і чудово відчують живу мову, як слушно зауважила Марго Хейнеманн. Коли в наш час письменник виводить у творі лише озлоблених, нудьгуючих, страждуючих героїв, або таких, що стоять на порозі злочину, то це йде у нього не від літературної традиції і не навіяно впливом якоїсь громадської організації. Її слова — це не пропагандистський заклик писати лише про боротьбу тред-юніонів або про

політичні колізії; це просто констатація того незаперечного факту, що місто — не тільки камінні джунглі, але й широка мережа клубів, профспілкових організацій, різних товариств та об'єднань. М. Хейнеманн сама написала нещодавно цікавий роман про сучасний робітничий рух — «Шукачі пригод».

Я хотів би зазначити, — каже Дейв Уолліс, — що багато наших прогресивних письменників — таких, як Джон Брейн, Шейла Делані, Джон Осборн, Арнольд Уескер — відіграють провідну роль у русі за ядерне роззброєння і в боротьбі проти американських ракетних баз на території Англії. Але водночас герої їхніх творів зневажливо ставляться до організованих, спільних зусиль, спрямованих на будь-які соціальні чи політичні зміни. З цим парадоксом треба покінчити.

Розмова торкається притоку нових сил в англійську літературу, і Дейв Уолліс звертає нашу увагу на одну цікаву обставину.

Нині, в добу краху імперіалізму, — говорить наш гість, — постають нові нації, що пишуть по-англійськи. Візьмімо так званих вест-індійців Карибського моря — нащадків рабів, вивезених туди років 300 тому. Зараз вони — нація без власної мови, і розмовляють на своєрідному діалекті англійської мови. Досі нечисленні письменники таких країн (Ямайка та ін.) змушені були наслідувати ту чи іншу англійську пишномовну манеру письма, вивчати «правильну» граматику і саме таким шляхом входити в одну з найстаріших і найконсервативніших літератур Європи. Та часи міняються. Зараз в африканських і азійських країнах, які вирвалися з-під капіталістичного ярма, поряд із зростанням

національної самосвідомості, спостерігається бурхливий ріст національних літератур. Мова молодих письменників цих молодих країн — зовсім нове явище для англійської літератури. Це, переважно, розмовна мова, яка відкидає геть старі, класичні канони. Вже з'являються цікаві книги, що зачіпають теми неоколоніалізму, психологічні проблеми подолання племінних пережитків тощо. Проте буржуазні літературні оглядачі в Англії таких творів здебільшого «не помічають».

Завдяки появі нових письменників з колишніх колоній Британської імперії, література англійською мовою в наступне двадцятиріччя може суттєво змінитися. Перші «троянські коні» вже затупотіли і приношуються до повітря. Удари їхніх копит заглушаються вереском літературних чиновників, дзвоном келихів з коктейлями та несамовитим торохтінням друкарських машинок під пальцями людей, що почали як поети й драматурги, але перейшли на віршовані рекламні оголошення та халтурні телевізиви з продовженням. Можливо, що нові творчі сили й не вичистять «авгійових стаєнь» старої англійської літератури, але принаймні допоможуть повалити їх прогнилі стіни.

— Нам хотілося б послухати і про Ваші власні плани.

— Зараз я працюю над новим романом, у якому сподіваюсь показати думки і прагнення, що ними живе сьогодні англійська молодь. Я сам — у дуже тісних стосунках з молоддю: почасти тому, що по вулицях і досі їжджу мотоциклом, а не автобусом чи машиною, а почасти й тому, що маю прийомну дочку і після уроків у школі дзвінок на наших дверях не замовкає. Я хочу

довести в своєму романі, що за всією вульгарністю, зарозумілістю, іноді навіть цинізмом нинішньої англійської молоді криється рішуче, хоча й плутане, засудження нашого суспільства. Я хотів би здійснити свій задум раніше, ніж мої юні друзі охрестять мене «предком», який вижив з розуму.

— Нам доводилось чути дуже прихильні відгуки від читачів про ваш роман «Трамвайна зупинка біля Нілу», надрукований у 1961 р. у «Всесвіті». Чи не хочете ви щось сказати українським читачам?

— Передусім я хочу подякувати. Коли цей мій перший роман помандрував у світ, я почав одержувати листи з Франції, Америки і від читачів з країн соціалістичного табору. Мені сказали, що один студент Московського університету навіть обрав мою творчість темою своєї дипломної роботи. Та незважаючи на все це, тільки українці перекладали мій твір. З цією думкою мені ще приємніше було оглядати прекрасне місто, що має таку багату історію. В книзі відгуків Музею українського мистецтва я написав, що дуже б хотів побачити виставку українського малярства в Лондоні. Ваших танцюристів і деякі зразки народного мистецтва там уже знають. Але шкода, що надто мало ваших видатних письменників перекладено англійською мовою. Повернувшись додому, я докладатиму всіх зусиль, щоб у цьому напрямку було зроблено більше. Сам я лише почав вивчати російську мову й прошу пробачення, що у свої 44 роки не вивчив української так, щоб міг сам взяти на себе працю перекладача.

Розмову з Дейвом
Уоллісом вів
ОЛЕГ МИКИТЕНКО

ВИДИМІ ДУМКИ

нієї мови на іншу, в епоху високих досягнень поліграфічної техніки, якось важко уявити собі той процес виникнення письма, але він дуже вартий того, щоб людство згадало про нього.

У Лейпцігу, в Німецькій Демократичній Республіці, є єдиний у цілому світі Музей

книги і письма. В ньому зібрано численні рідкісні експонати. Вони дають уявлення про те, як людина шукала шляхів видимого втілення своїх думок, як вона, крок за кроком, створювала і розвивала письмо, без якого немислима сучасна людська цивілізація.

«Зінгашін, великий герой, цар Уруку і цар Амнануму, збудував свій царський палац».

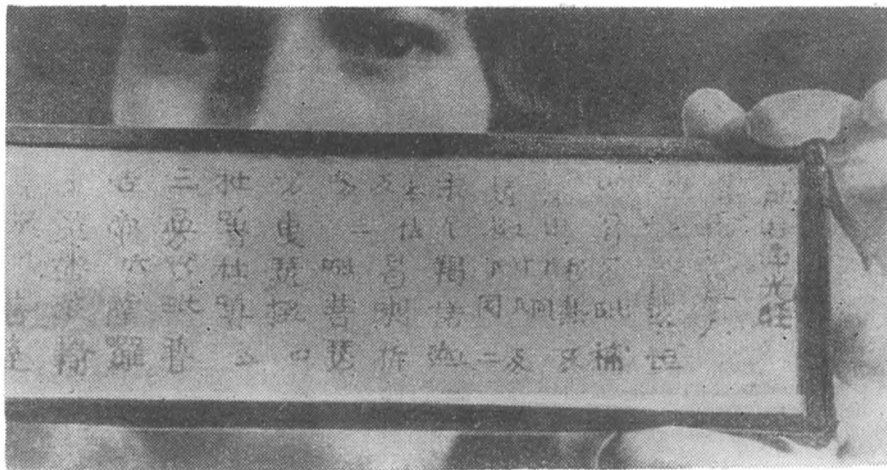
Цей текст прочитали дослідники на знайдений ними таблиці, яка походить з Месопотамії та відноситься до 1850 року до нашої ери. Відвідувачі Лейпцігського музею можуть побачити цей дивний експонат.

Етруски перейняли письмо від греків, але створили свій власний оригінальний алфавіт. Сучасні дослідники ще не знайшли ключа до розшифровки письма етрусків.

Римляни знищили культуру етрусків, але зберегли їх письмо і розвивали його далі, перетворивши на сучасний, добре відомий нам латинський алфавіт.

Зберігся і цей зразок стародавнього японського письма. Дуже цікаво, що японці запозичили для свого письма китайські ієрогліфи. Це знову підтверджує, що саме китайці були засновниками письма у східній Азії.

З давніх часів, коли людина стала людиною, у неї виникла потреба порозумітися з собі подібними. Саме ця потреба привела до виникнення письма.

Процес цей був дуже складний і довгий. Адже письмо виникло лише через багато тисяч років після того, як на землі з'явилася людина.

Хто ж, який з народів є творцем письма? Вважають, що ця заслуга належить народів, який у сиву давнину населяв Месопотамію. Він був найрозвиненішим і найкультурнішим серед інших народів тієї епохи.

Відтоді минуло не менше п'яти тисяч років. Тепер, в епоху електронних машин, які здатні перекладати з од-

КАЛЕНДАРЬ ВСЕСВІТУ

МАШИНА ПІДВОДИТЬ НЕ ВПЕРШЕ. Тору Ендреруду, який живе в Осло, лише чотири роки. Проте юний вік зовсім не перешкодив йому одержати податковий лист. Не без певного хвилювання батьки хлопчика дізналися, що їх син класифікований III-ю категорією, — як такий, що має вже двох дітей, — і від нього податковий інспектор вимагає внесок у 1000 крон.

Після розслідування службовці податкового управління з ніяковістю визнали, що цей конфуз виник внаслідок помилки лічильної машини.

СТАРОДАВНЄ РЕМЕСЛО. Поблизу польського міста Бидгощ археологи знайшли рештки майстерні, де виготовлялися фальшиві монети. На думку вчених, ця майстерня існувала 400 років тому. Знайдено і продукцію стародавніх фальшивомонетчиків. Оскільки майстерня містилася разом з млином, вважають, що випуском фальшивих монет займався місцевий мірошник.

НА НАУКОВІЙ ОСНОВІ. Дружина президента США Кеннеді завела картотеку на свій гардероб, в якій міститься докладний опис всіх її туалетів, що зберігаються у чотирьох резиденціях президента. Картотека займає чотири шухляди.

ГІТЛЕР ІМ БИ ВКЛОНИВСЯ. Професори-теологи з мусульманського університету аль Асхар у Каїрі ухвалили, що мусульманин не має права віддавати свою кров для трансфузії людині лівих поглядів: «бо жодна частина тіла правдивого мусульманина не може бути перенесена на невірного».

Рубен Ярамільло з дружиною Епіфанією — його другом і бойовим товаришем.

ВБИВСТВО У КСОХІКАЛЬКО

У тихій мексиканській місцевості, недалеко від руїн старовинного індіанського храму Ксохікалько, 24 травня минулого року знайшли п'ять трупів.

Навкруги залишилися сліди недовгої й нерівної боротьби. Рубен Ярамільло, революційний керівник мексиканських селян, був по-звірячому замордований. Вбивці вибили йому око. В його дружину Епіфанію і трьох синів стріляли декілька разів. Їхні тіла мали численні сліди куль...

Що це було? Звичайне вбивство у країні, де так часто йдуть у хід ніж, револьвер або рушниця? Ні, це було політичне вбивство, трагічний епізод героїчної боротьби, яку мексиканські селяни ведуть вже десятки років.

Мільйон жертв понесла мексиканська революція 1910 року, але вона заклала основи для проведення аграрної реформи. Вона була початком могутнього селян-

ського руху, який не вщухає й досі.

До цього руху Рубен Ярамільло приєднався у молоді роки. Він був соратником героя мексиканського народу, вождя революційних селян Еміліано Сапата. «Тьерра і лібертад!» — «Земля і свобода!» — цей заклик Сапата став на все життя заклик і Рубена Ярамільло.

100 озброєних селян — такий був перший загін, очолений Рубеном для боротьби за ідеї революції 1910 року. Проти цього загону мексиканський уряд кинув кавалерію, танки, навіть авіацію. Та мексиканські селяни добре знали кожний камінь, кожне дерево, кожну стежку. Населення щиро й сміливо підтримувало їх, годувало, ховало від переслідувачів.

1958 року президентом Мексики став Лопес Матеос. Новий уряд оголосив селянство «привілейованим класом», пообіцяв нові ре-

форми. Тоді Рубен Ярамільло склав зброю. Президент прийняв його, гарантував повну безпеку; запевнив, що всіляко сприятиме проведенню нових аграрних та інших соціальних реформ.

Влітку 1960 року Рубен Ярамільло звернувся до департаменту в земельних справах з цікавим проектом. Він запропонував передати безземельним селянам закладені, пустуючі землі у штаті Морело, створити тут нові селища.

Перша реакція урядових інстанцій на цей проект була дуже схвальною. Адаже йшлося про те, що було 1917 року записано у новій конституції Мексики. Але це була лише перша реакція. Насправді ж проект Ярамільло зачіпав інтереси дуже впливових поміщицьких груп, і його відхилили.

Тоді Рубен Ярамільло очолив великий загін селян і знову розпочав боротьбу. Селяни, не чекаючи дозволу уряду, зайняли землі у штаті Морело, і почали їх обробляти. Але з'явилися великі загони поліції, прибули війська і селян силоміць вигнали звідти.

Дуже небагато людей знали тоді, що нитки тягнуться до великого мексиканського землевласника Рамона Еспіна. Саме він з купкою інших багатіїв зазіхав на ці землі. Еспін гадав створити тут велику зрошувальну систему, яка б приносила йому величезні прибутки.

Рамон Еспін почав діяти. 23 травня 1962 року перед скромним будиночком, в якому жив Ярамільло з родиною, зупинилося кілька машин з поліцією і жандармами.

Рубена, його дружину Епіфанію і трьох синів схопили і кинули до машин. Наступного дня їх трупи знайшли біля храму в Ксохікалько.

А ще через кілька днів на сторінках деяких мексиканських газет з'явилися «викривальні» матеріали про Рубена Ярамільло. Що ж то були за матеріали?

Мексиканські поліцейські власті повідомляли, що, як їм вдалося встановити, Рубен Ярамільло був нібито «ватажком злочинної зграї»! І вбивство Рубена та його родини — це справа рук учасників цієї «зграї». Отже, звичайне кримінальне вбивство...

Мексиканські власті всіляко намагалися перешкодити розповсюдженню подробиць про смерть Рубена Ярамільло. Поліція заборонила влаштувати великі похорони. Але за гробом сміливого керівника мексиканських селян йшло кілька десятків тисяч людей. Селяни приїздили з різних кутків країни, щоб віддати останню шану Рубену Ярамільло. Його тіло було вкрито старим революційним прапором, який зберігся з часів Еміліано Сапата. Всі, хто йшов за труною, проголошували старий, але живий і невмирущий заклик мексиканських селян «Тьерра і лібертад!» — «Земля і свобода!».

Через два тижні після смерті Рубена Ярамільло мексиканська прокуратура повідомила, що розшуку вбивць припиняються за повною відсутністю будь-яких слідів...

Але народ Мексики добре знає, хто вчинив вбивство у Ксохікалько.

У будиночку, де жив Ярамільло, завжди висіла ця гравюра мексиканського художника Фернандеса Ледесма «Смерть Еміліано Сапата». Рубен в палітнім послідовником великого героя мексиканського народу.

КАЛЕНДАР КОЛ ВСЕСВІТУ

ФАШИСТ ПІДВОДИТЬ.

Леон Дегрель, колишній ватажок бельгійських фашистів і генерал СС, з'явився на весіллі своєї доньки в її маєтку поблизу Севільї в мундирі есесівця, декорований всіма гітлерівськими орденами. Тим він завдав великих неприємностей урядові Франко, представники котрого запевняли, що їм невідомий навіть самий факт перебування матеревого фашиста Дегреля в Іспанії. У Бельгії фашистського злочинця заочно присуджено до смертної кари.

ВИКОРИСТАЛИ НАГО-

ДУ. Англійське військово-міністерство з успіхом продає зараз населенню старі протигази, що лишилися ще з часів першої світової війни. Після останніх польотів радянських космонавтів всі англійські діти грають у космонавтів, і їм, звичайно, потрібні скафандри. Продавці, що реалізують старі протигази, рекламують їх як кращі іграшки для цієї мети.

СУЧАСНІ РАБОВЛАС-

НИКИ. У Сполучених Штатах вперше за останні 100 років вжили закон проти рабства. В штаті Коннектикут фермер Алоїз Брауер замикав на ніч мексиканських робітниць у клітку і забороняв їм відвідувати у неділю церкву. Фермера та його дружину оштрафовано.

ДЕМОКРАТІЯ В ДІІ. Ма-

гістрат англійського міста Бредстоун ухвалив, що приватний родильний будинок для собак, які належать високопоставленим особам, має віднині приймати і собак, власники яких не належать до верхівки суспільства. І щоб ціни були доступні!

БІЛЯ МОСТУ

НОВЕЛА

— Вони якось та підлатали мої ноги і дали мені сидячу роботу: лічити людей, що проходять через новий міст. Адже їм приємно, коли цифри підтверджують їхні розрахунки, їх п'янить це безглузде ніщо з кількох цифр, і цілий день, цілий день мій німий рот працює, неначе годинниковий механізм, складаючи цифри одну до одної, щоб увечері подарувати їм тріумф якогось числа. Обличчя у них сяють, коли я кажу їм результат своєї зміни. І чим більша цифра, тим дужче вони сяють, і можуть тепер спокійно лягати у свої ліжка, бо щодня багато тисяч людей іде їхнім мостом...

Та їх статистика невірна. Мені шкода, але вона невірна! Я людина ненадійна, хоч і розумію, що часом можу справити враження прямодушного чолові'яги.

З таємною радістю я іноді приховую когось, а потім, коли мені стає їх жаль,— знову дарую їм кількох. Їхнє щастя в моїх руках. Коли я гніваюсь, коли в мене нема чого закурити, я вказую лише середню цифру, іноді—нижче середньої, а коли моє серце розкривається, коли я радію, моя великодушність виливається у п'ятизначне число. Адже це приносить їм таке щастя! Вони щоразу просто виривають сумку у мене з рук, і їхні очі спалахують вогнем, і вони плескають мене по плечу. І навіть не підозрюють! А потім починають множити, віднімати, виводити проценти і бозна-що. Вони обчислюють, скільки людей щохвилини проходить через міст сьогодні і скільки пройде через десять років. Вони люблять умовну форму майбутнього часу. Умовна форма—їхній фах. І все-таки—шкода, але ці підрахунки невірні...

Коли моя маленька люба дівчинка йде через міст, а вона проходить тут двічі на день, тоді серце у мене раптом спинається. Безугавне цокання мого серця просто припиняється, аж поки вона не поверне в алею

і не зникне. І всіх, хто у цей час проходить мостом, я не лічу. Ці дві хвилини належать мені, мені одному, і я не дозволю відібрати їх! І коли вона увечері повертається зі свого павільйону морозива, коли вона на протилежному боці тротуару знову проходить повз мій німий рот, який мусить тільки рахувати і рахувати,—тоді моє серце спинається ще раз і я знову починаю лічити лише тоді, коли коханої вже не видно. І жоден з тих, хто мав щастя у ці хвилини продефілювати перед моїми незрячими очима, не увійде у вічність статистики: чоловікі-тіні і жінкі-тіні,—нікчемні істоти, які не крокуватимуть у статистичних звітах в умовній формі майбутнього часу...

Ясна річ: я люблю її. Але вона нічого про це не знає, і я не хочу, щоб вона про це довідалася. Хай їй і на думку не спадає, як дивовижно сплутала вона всі підрахунки, і хай, нічого не відаючи у своїй невинності, моя люба дівчинка з довгим каштановим волоссям і ніжними ногами йде до свого павільйону з морозивом і хай одержує багато чайових. Я люблю її. Це зовсім ясна річ: я її люблю.

Нещодавно вони перевіряли мене. Напарник, який сидить на протилежному боці і підраховує автомашини, завчасно попередив мене, і я був страшенно уважний. Я рахував, як скажений! Спідометр—і той не міг би працювати справніше. Старший статистик власною персоною став на протилежному боці, а потім порівняв свій результат за годину з моїм годинним графіком. У мене було лише на одного менше, ніж в нього. Це пройшла моя маленька люба дівчинка, а я нізащо в світі не дозволю запроторити це миле дівча в умовну форму майбутнього часу, мою маленьку любу дівчинку вони не повинні множити, віднімати і перетворювати на проценти. Серце моє сходило кров'ю від того, що я мусив лічи-

ти і не мав змоги дивитися їй услід, але приятелю, який рахує автомашини на протилежному боці, я був дуже вдячний. Це ж бо йшлося про моє існування.

Старший статистик поплескав мене по плечу і сказав, що я вправний хлопець, надійний і вірний. «За годину прорахувався всього на одного, — сказав він, — та це дрібниця. Ми однаково додаємо певний процент на помилки. Я поклопочуся, щоб вас перевели на кінні екіпажі».

Кінні екіпажі — це діло! Підводи й фаєтони — ото поталанило! Кіньми тут їздять ра-

зів двадцять п'ять на день — це найбільше, і кидати у мозок наступне число тільки раз на півгодини — просто шик!

Кінні екіпажі — це було б прекрасно. Між четвертою і восьмою кіньми взагалі заборонено проїздити через міст і я міг би прогулятися або піти у павільйон, де продають морозиво, міг би довго дивитися на неї або навіть трохи провести її додому, мою маленьку необраховану любов дівчинку...

З німецької переклав
Наум ФІРСЕЛЬ

Мудрість народна

ГАЙТЯНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ ТА ЗАГАДКИ

Гаїті — невелика республіка, розташована на заході одного іменного острова в Карибському морі. Переважна більшість майже чотиримільйонного населення — негри, які були завезені на острів французькими работорговцями. В кінці XVIII на початку XIX ст. в результаті визвольного повстання гайтянці здобули незалежність. Жителі Гаїті говорять на місцевому діалекті французької мови «креоль», з якого і перекладені наведені нижче прислів'я, приказки і загадки.

У гайтянському фольклорі знайшли відображення життєрадісність і волелюбність обдарованого народу, що стійко захищає свою свободу від зазіхань американських імперіалістів.

ПРИКАЗКИ І ПРИСЛІВ'Я

Курча перед яструбом
завжди винуває.

У собаки чотири ноги, але
йти він може лише по одній
дорозі.

Ситий шлунок каже: «Спі-
ла гуава завжди червива»,
а голодний: «Дай-но я по-
дивлюся!»

Язик не море, а базіку
втопити може.

Працював би кінь стіль-
ки ж, як осел, убрали б йо-
го в мережані шати.

Чи є дірки на панчохах —
знають лише чоботи.

Не можна спати на ци-
новці, а потім її бруднити.

До рота всяка їжа потра-
пити може, та не всякі сло-
ва він говорить повинен.

Собаку лай, та пам'ятай:
у нього білі зуби!

Матрацник робить матра-
ци, а сам спить на долівці.

Водопілля може заступи-
ти вам шлях, та не пере-
шкодити повернути назад.

Взимку й кактус здається
ананасом.

Риба звиряється воді, та ж
у воді її й варять.

Голодного року картопля
не має лушпиння.

ЗАГАДКИ

Мій будинок — зелений,
вітальня — біла, спальня —
рожева, і в ній безліч чор-
них солдатів.

(нлвжк)

Маленька, а наповнює
весь дім.

(ашмвпг)

У пишному вбранні, а з
дому не виходить.

(оажпг)

Круглий, а дна не має.

(нлвжкп)

Хто танцює щоранку!

(нлвжкп)

Кругла, як м'яч, довга, як
шлях.

(лжблжк я жжлп)

Батько тут живе, а дітей
його знають усюди.

(жлвжкп)
(жлвжкп)

Зустрілись дві матері. Од-
на каже: «Я ношу дітей на
голові», а друга: «А я на
боці».

(пжлвжкп)

Ямайка без прикрас

Лише в 150 кілометрах на південь від Куби з вод Карибського моря підіймається високе нагір'я. Це острів Ямайка.

Перспекти в туристських конторах та агентствах розписують Ямайку як екзотичну країну, повну очарування, де на приїжджого чекають райські насолоди. На фоні яскраво-коричневих гір ростуть кокосові пальми, на сліпучобілий пісок пляжів набігають лазурні води завжди теплого моря. Крокодили, 57 видів птахів, 194 сорти орхідей, 3000 видів інших квітів! Саме слово «ямайка» означає «багатий водою». Все тут зелене, скрізь дзюрчать струмки, течуть повноводні ріки, ревуть численні водопади. Але з назвою «Ямайка» звикли пов'язувати не воду, а краший у світі ром, який виробляють на острові з цукрової тростини. Ром — основа добробуту Ямайки, половина її експорту.

На мармурових терасах розкішних готелів багаті туристи з США та Англії ліниво попивають «плантаторський пунш», смачний напій з рому, ананасів та лимонного соку. Туристи — це друге джерело прибутків острова. «Верхні десять тисяч» американців охоче відпочивають на Ямайці. Тільки за останні роки тут збудовано двадцять нових готелів-палаців. День туристи проводять на бархатних пляжах або роблять романтичні прогулянки на плотах по мальовничих ріках острова. Ввечері до їх послуг затишні бари, де темноококі, граціозні дівчата танцюють каліпсо або румбу. Після повного приємних вражень дня туристів чекають прохолодні ліжка в номерах з штучним кліматом. Якщо Ямайку й не називають раєм, то лише тому, що час від часу на острів обрушуються страшні урагани, а іноді трапляються відчутні землетруси.

Кілька років тому західна преса зробила неприємне відкриття. Виявилось, що на Ямайці, окрім туристів і власників готелів, є ще

й корінне населення, причому з досить-таки неспокійним характером. На острові живуть 1,6 мільйона чоловік, і коло 90 процентів з них — це негри африканського походження, частково мулати.

Ямайку відкрив Колумб у 1494 році. А через кілька десятиріч туди почали завозити невольників з Африки. Англійці, які захопили острів в середині XVII сторіччя, продовжували таку «господарчу» традицію. У 1833 році рабство на острові було заборонено. Але замість нього колонізатори заснували суспільство з ієрархією по відтінках шкіри. Чим темніша шкіра людини, тим нижче стоїть вона на суспільних сходах — такий розподіл лишився і в наші дні.

«Ямайка чудова, але грошей немає» — каже місцеве прислів'я. І хоча банани тут майже самі лізуть до рота людини, голод і пов'язані з ним хвороби стали постійними супутниками населення Ямайки. Бо одними бананами ситий не будеш. На цьому благосло-

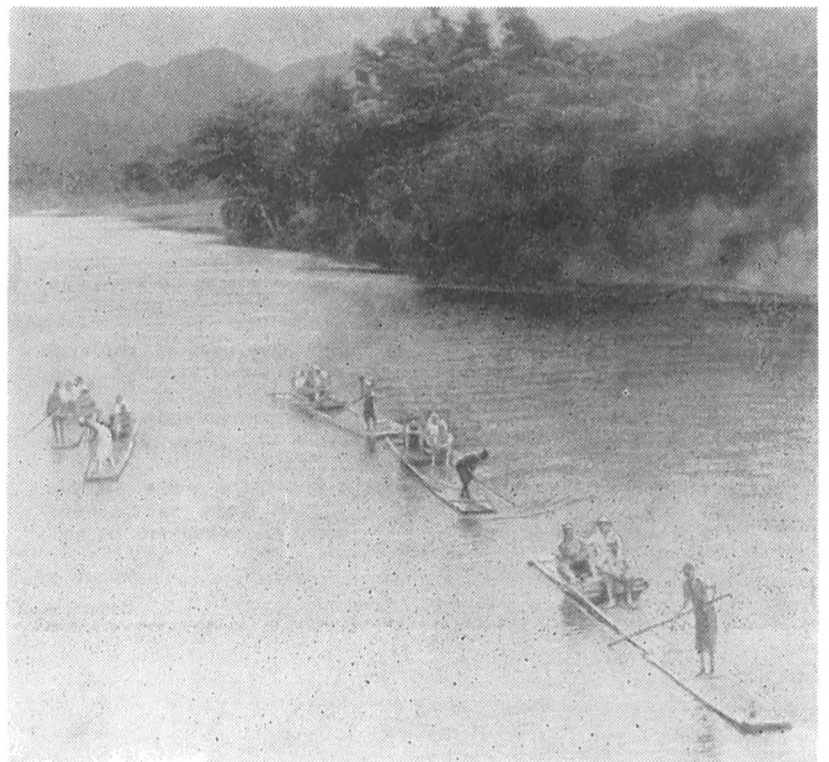
венному острові сільськогосподарські робітники працюють лише шість місяців на рік. 40 процентів чоловіків та 60 процентів жінок завжди шукають роботу.

В Кінгстоні, столиці острова, на мальовничих горбах ростуть квартали розкішних вілл і одночасно біля підніжжя горбів виростають тисячі халуп, що жахають своїм виглядом. В трущобах Кінгстона стоять «зшиті» будиночки, які може звалити натиск руки або порив вітру, відкриті канали замінують тут всю систему каналізації. В капіталістичних країнах є багато трущоб, але кінгстонські «джунглі» не мають собі рівних у цілому світі.

Двісті років острів був колонією Англії, але тепер він домогся свободи. 7 червня 1962 року було урочисто проголошено незалежність Ямайки.

Формально Ямайка тепер республіка, має свою конституцію, свій уряд. Та перед нею стоїть багато проблем, вирішити які буржуазним політикам дуже важко,

Парадний бік острова. Приємні прогулянки на плотах по Ріо-Гранде завжди приваблюють туристів.

В дні народного свята негритянські дівчата танцюють традиційний танець «каліпсо».

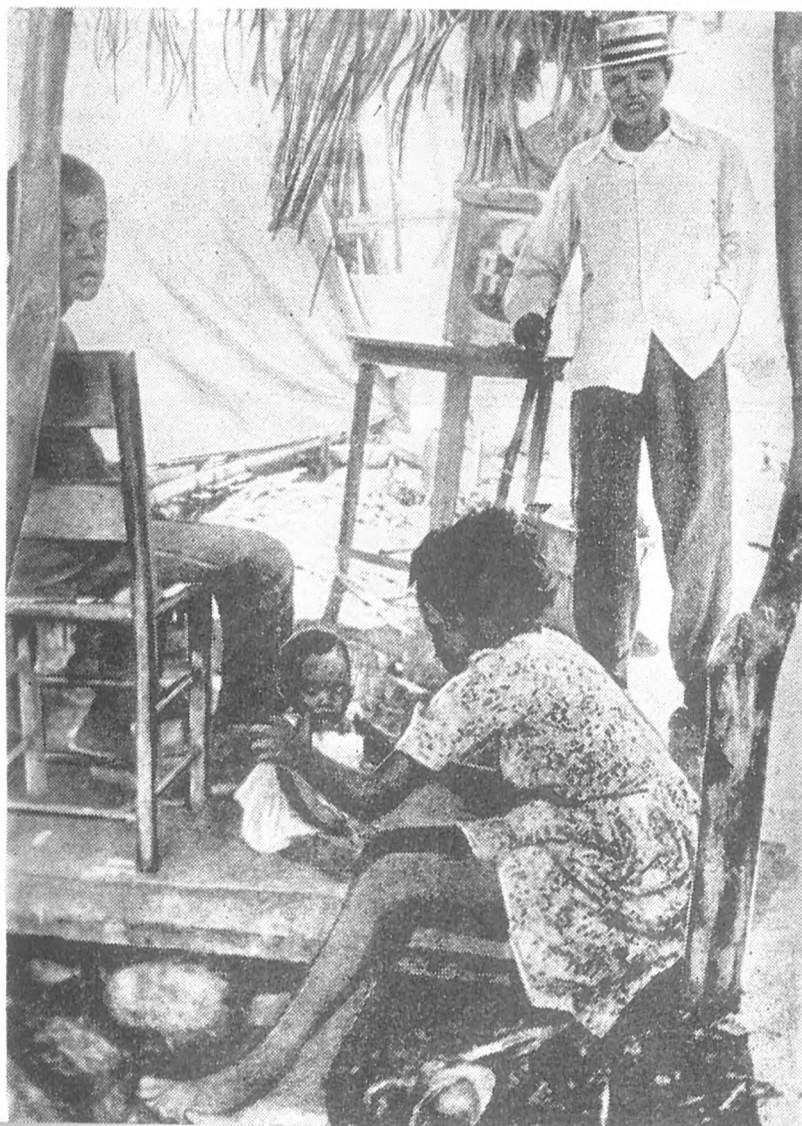
майже неможливо: расова дискримінація, безробіття, панування американських монополій «Юнайтед фрут компанії» та «Техас ойл компанії», голод і епідемічні захворювання. Кілька років тому на острові були знайдені найбільші у світі поклади бокситів. Вони, певна річ, одразу ж опинилися в руках англійських та американських трестів. Крім того, Ямайку дуже вже настирливо опікають Вашингтон і Лондон. З часів кубинської революції Ямайка стала для Заходу найважливішою в політичному та воєнному відношенні країною в Карибському морі.

Ямайка залишилася у складі Британської Співдружності Націй, а її прем'єр-міністр Александр Бустаменте клянеться в своїх симпатіях «західній ідеології».

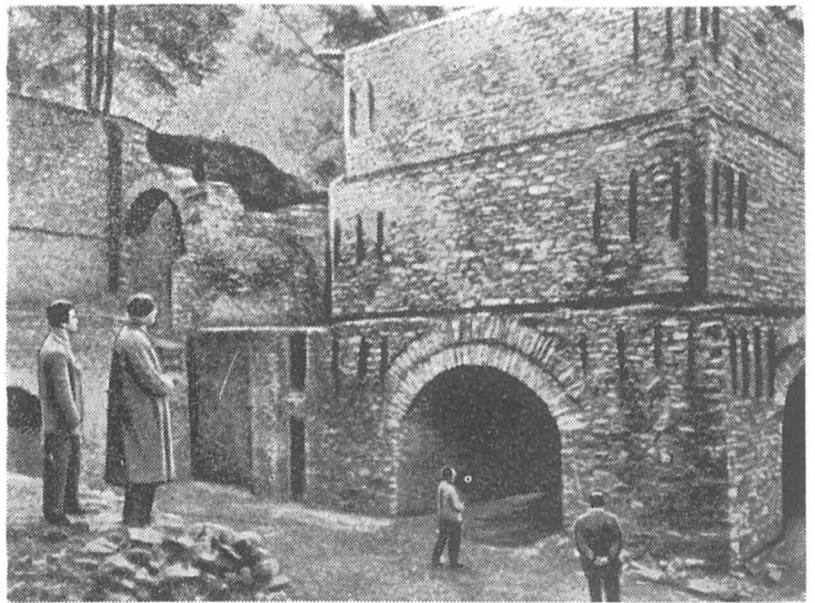
«Ми — проамериканці, ми — антикомуністи. Ми належимо до Заходу і залишимося разом з Заходом».

Та чи довго вдасться цьому Бустаменте протриматися в сидлі?

В «джунглях» Кінгстона. Так живуть тисячі простих жителів Ямайки.

200 РОКІВ ТОМУ

Цю доменну піч збудували майже 200 років тому батько і син Фацоли.

Довгі роки помилково вважалося, що Угорщина дуже пізно — значно пізніше інших європейських країн — стала на шлях промислового розвитку. Різні обставини наводили на цю хибну думку всупереч історичній правді.

Огорожа палацу в Егері — свідство високої майстерності угорських умільців.

Угорщина протягом тривалого часу входила до складу Австро-Угорської імперії. В цій «кляптевій імперії» угорці були пригнобленим народом. Правителі з австрійської імператорської династії Габсбургів намагалися оббрати історію угорського народу, навмисне замовчували і приховували історичні традиції. Зanedбаними і забутими залишалися історичні пам'ятки. Все зображувалося так, ніби лише із вступом до складу імперії Габсбургів в Угорщині почався розвиток промисловості та справжньої культури.

Пізніше, коли після першої світової війни в Угорщині панував фашистський режим Хорті, це становище не змінилося.

Лише тепер, за народної влади, в країні відбудовано і упорядковано чимало пам'яток угорської культури. Вчені-історики розшукали багато старовинних документів та інших свідств минулого. Все це дало можливість по-новому побачити історію країни. Зокрема встановили дуже цікаві відомості про перші кроки Угорщини на шляху промислового розвитку.

Поблизу міста Егер знайдено і реставровано рештки стародавньої доменної печі. Її збудував 200 років тому талановитий угорець — слюсар Генрік Фацола. Отже, металургійна промисловість зародилася в Угорщині в ті давні часи.

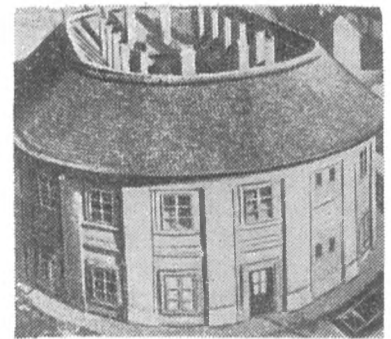
Знайшли рештки ще однієї доменної печі, збудованої сином Генріка Фацоли. Крім доменних печей, батько і син збудували перший на Угорщині металургій-

ний завод, де виготовляли щось на зразок сучасного прокату. Фацоли були також майстерними ковалями. Це вони вдвох 1770 року зробили знамениту огорожу старовинного палацу в Егері, яка й тепер дивує всіх своєю неповторною красою, своїми тонкими візерунками.

Виявилось також, що в Угорщині, чи не вперше в Європі, з'явилися досконалі млини. Рештки одного з таких млинів знайдено поблизу міста Дебрецен.

Завдяки успішним розшукам вдалося встановити, коли з'явилися в Угорщині перші текстильні, зокрема шовкопрядильні фабрики. 1785 року таку фабрику збудували в місті Обуда.

Угорські вчені продовжують свою кропітку роботу. Вони допоможуть відтворити історичну правду, справжню картину славного минулого свого народу.

Такий вигляд має відбудована перша угорська шовкопрядильна фабрика.

Ф. ПОГРЕБЕННИК

М. КОЦЮБИНСЬКИЙ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ КРИТИЦІ

Питання про поширення і, зокрема, оцінку творів Михайла Коцюбинського за межами України викликає особливий інтерес саме тепер, коли міцніють зв'язки української радянської літератури із зарубіжними літературами.

На сьогодні маємо кілька статей на цю тему, які торкаються взаємин М. Коцюбинського з польською та чеською літературами, висвітлюють питання про переклади та про оцінку творів письменника в Польщі та Чехословаччині.

В далеко меншій мірі увагу дослідників привертало питання про переклади й оцінку творів Коцюбинського передовою німецькою та шведською критикою. Залучення в науковий обіг нових матеріалів, що висвітлюють саме це питання, має збагатити наші уявлення про резонанс, що викликали твори письменника в західноєвропейських країнах, розширити «географію» його побутування поза межами України.

Бібліографи свідчать, що першими перекладами творів М. Коцюбинського в іноземній пресі були переклади польською мовою (1904 рік). Через рік з'яви-

лося оповідання письменника «Посол від чорного царя» в перекладі німецькою мовою. 1906 року воно увійшло у збірку «Рутеніше гешіхтен», що була видана в Чернівцях. Переклав це оповідання Кость Кракелія — молодий тоді літератор. Збірка впорядкована була не зовсім вдало; тільки Михайло Коцюбинський, Лесь Мартович і Михайло Яцків могли тоді справді представляти перед європейським читачем українську літературу (хоч і з їхніх творів для перекладу було обрано не найкращі). Інші ж перекладені автори — молоді початкуючі літератори. То ж не дивно, що збірка викликала в українській та зарубіжній пресі критичні зауваження, які стосувалися насамперед добору матеріалу і самих перекладів.

В цьому ж році М. Коцюбинський вперше був рекомендований німецьким читачам і критиці як видатний майстер української літератури. Йдеться про літературно-критичну розвідку М. Мочульського «Українська література» (1898—1905), надруковану в журналі «Україніше рундшау»,

що видавався у Відні. Згодом цей журнал подав читачам і кілька творів письменника в перекладі німецькою мовою. М. Мочульський, прогресивний критик та історик літератури, який активно виступав з статтями про українську літературу не лише на сторінках української, але й зарубіжної преси, в межах загального нарису про українську літературу зробив спробу з'ясувати, цілком зрозуміло, в головних рисах, творчість М. Коцюбинського, визначити характер і деякі специфічні риси його стилю. М. Мочульський, зокрема, підкреслив, що в кінці XIX та на початку XX ст. «пишним цвітом розквітла українська новелістика і лірична поезія. На чолі українських новелістів стоїть Михайло Коцюбинський... Він надрукував дотепер чотири збірки своїх новел «В путах шайтана» (1899), «По-людському», (1900), «Поединок» (1903) і «У грішний світ» (1905). Ці збірки принесли йому славу талановитого і оригінального письменника. Коцюбинський пише порівняно мало, зате кожен його твір вирізьблений до найменших художніх нюансів; кожен з

його творів є чимось новим, що приносить естетичну насолоду. Такі новели як «Для загального добра», «Пекоттор», «На камені» і «Цвіт яблуні» слід розглядати як вершину його художньої творчості. *Вони були б, без сумніву, дуже коштовною прикрасою в чудовій скарбниці європейської новелістики* (підкреслення наше — Ф. П.). Коцюбинський довгий час перебував у Бессарабії і в Криму. Цій обставині слід завдячувати тим, що він написав ряд своїх екзотичних новел. У своїх творах письменник зумів проникнути в душу румунів, татар, циган і відтворити їх колорит, силу і правду. Його новели пройняті щирим, гуманним почуттям і справжньою лірикою, що йде прямо від серця. Коли до цього додати ще намальовані з любов'ю пейзажі, легкий стиль і кришталево чисту мову, то стане ще більш зрозумілим, чому твори Коцюбинського так полонять наше серце».

Незважаючи на елементи суб'єктивізму в оцінці художньої вартості окремих творів Коцюбинського, така висока оцінка його новел не могла, звичайно, не привернути уваги до них з боку німецького читача, а зокрема перекладачів. Зазначимо, що в журналі «Україніше рундшау» на той час уже друкував свої переклади з української літератури Вільгельм Горошовський — німецький журналіст і перекладач, який згодом відіграв важливу роль у справі популяризації творів М. Коцюбинського в Австро-Угорщині та Німеччині.

Широку популярність у зарубіжного читача приніс М. Коцюбинському 1909 рік: його твори увійшли до антології української новели, виданої в перекладі В. Горошовського німецькою мовою, а головне, були видані окремими збірками: у Відні — німецькою і в Сток-

гольмі — шведською мовами.

Ці дві збірки фактично відкрили М. Коцюбинському шлях до зарубіжної громадськості, вони викликали численні позитивні рецензії та відгуки німецької і шведської преси. Більше того, збірки новел одного з найкращих майстрів українського слова пробудили велику зацікавленість до української літератури і українського народу взагалі.

Постать Вільгельма Горошовського — перекладача творів М. Коцюбинського німецькою мовою — мало вивчена. Його безперечно велика роль у популяризації передової української літератури серед німців ніде не підкреслена, за винятком короткої згадки в праці О. М. Євніної. Як показують неопубліковані його листи до деяких українських письменників, це була прогресивно настроєна людина, ширший друг українського народу і його передової культури. Крім перекладів творів М. Коцюбинського, йому належать переклади поезій Т. Шевченка (він навіть підготував був до друку збірку його творів, але вона з невідомих нам причин не вийшла), оповідань О. Стороженка, І. Нечуя-Левицького, С. Ковалева, Б. Грінченка та ін.

Видана ним збірка «Українські новелісти» була першою антологією української реалістичної прози, що з'явилася німецькою мовою. Раніше спроба видати збірку українських оповідань в перекладі німецькою мовою припадає на 1898—1901 рр. і належить О. Кобилянській та О. Маковеві. Але вона не мала успіху.

В. Горошовський добре знав українську мову, читав твори М. Коцюбинського в оригіналі, був знайомий з ним особисто. Це дало йому змогу глибше проникнути в твори письменника, краще відтворити їх ні-

мецькою мовою. «Добре робите, що ся віддаєте цілком літературі. Там Ваше місце», — говорить Горошовський у листі до Коцюбинського від 15 жовтня 1908 р. В іншому, пізніше написаному листі, він, відповідаючи Коцюбинському, заявляє: «Від Вашого листа я в безмірному захопленні перед українською нацією. Честь нації, яка так шанує своїх поетів!».

В передмові ж до збірки творів М. Коцюбинського «Для загального добра», що вийшла в перекладі В. Горошовського 1909 р., це захоплення творчістю українського письменника, як і українською літературою взагалі, відбилася досить яскраво.

«В наш час перекладів з іноземних літератур, перекладів добрих і поганих, не можна не запитати: чому серед перекладених на німецьку мову творів слов'янських літератур, що заповнюють книжкові полиці, до цього часу не з'явився жоден переклад з української? Відповісти на це питання легше, ніж дехто думає. До недавня ім'я понад 30-мільйонного українського народу... було невідоме для середнього кола європейських читачів. І все ж цей народ має своїх справжніх оригінальних письменників. Одне з перших місць в українській літературі належить, напевно, прозаїкові Михайлові Коцюбинському. Це — скромна, гідна любові і вивчення поетична натура. Він змальовує душевну боротьбу в серцях людей, соціальні конфлікти, подає сповнені ніжності малюнки з життя природи або людської душі; в усьому він простий, благородний, хоч і самовпевнений художник, який ніколи не сходить з свого шляху. Коцюбинський — справжній українець, він, однак, цікавиться життям інших народів — татар, турків, румунів, бол-

гарів і євреїв, життя і мова яких йому знайомі... Сподіваємось, що й німецький читач поставиться до творів цього тонкого майстра людських душ з теплотою й симпатією».

З наведеного уривка бачимо, що В. Горошовський в творчості М. Коцюбинського вдало підкреслює два важливі моменти, а саме: соціальні та інтернаціональні мотиви.

В передмові, правда, переоцінюється вплив західноєвропейської літератури на творчість М. Коцюбинського. Це, очевидно, йде від листів самого письменника (вони, на жаль, ще не розшукані), який не минав нагоди, щоб у своїх листах не підкреслити цього впливу, характер якого, до речі, ще й досі не вивчений.

Збірка «Для загального добра», в яку увійшли твори: «Для загального добра», «Під мінаретами», «На віру», — зразу ж викликала

численні рецензії та відгуки преси не тільки в Австро-Угорщині, але й в Англії.

Уже в грудневому номері за 1909 р. (збірка вийшла десь у травні — червні) «Українська хата» писала: «В німецькій пресі надруковано силу-силенну прихильних рецензій на книжку М. М. Коцюбинського, що вийшла німецькою мовою».

Ці рецензії свідчать про широке зацікавлення творчістю письменника, про високу оцінку його новел, перекладених В. Горошовським. Між іншим, в кількох рецензіях відчувається відгомін вступного слова перекладача — як в поданих у них біографічних деталях про автора, так і в характеристичі деяких його творів.

«Михайло Коцюбинський, — пише газета «Нейесвінер тагблат» в номері від 3/V—1909 р., — один з найвидатніших письменників молоді української літера-

тури... Для нього, як і для російських письменників, характерною є пластичність зображуваного, тонке відчуття природи і в такій же мірі — глибокий психологічний аналіз...»

Дальший шлях знайомства німецького читача з творами М. Коцюбинського був легший і простіший. Його новели знайшли нових перекладачів (Ірина Будз, А. Вуцька та ін.); з'явилися й нові статті про письменника. Глибшої уваги заслуговує, зокрема, стаття у віденському журналі «Україніше рундшау» за 1913 р., надрукована з приводу смерті М. Коцюбинського.

В ній читаємо: «В скарбницю української літератури М. Коцюбинський зробив цінний вклад... Його останні твори можна сміливо поставити в один ряд з найвидатнішими творами європейських літератур». Автор статті підкреслює: «...Своєрідність М. Коцюбинського

СПІВЦЮ УКРАЇНИ — АНДРІЮ МАЛИШКУ — 50 РОКІВ

Радянська громадськість нещодавно відзначала п'ятдесятиріччя з дня народження видатного українського поета Андрія Малишка.

Співця Радянської України А. С. Малишка добре знають читачі зарубіжних країн. Його книга «За синім морем» виходила в Чехословаччині і в Угорщині (в останню збірку також увійшла поема «Прометей»).

Великою популярністю користується «Корейська поема» Малишка в КНДР. Вона вийшла в Пхеньяні в перекладі Кім Чун Вона.

Вірші А. Малишка можна зустрінути в збірниках «Добре слово України» (Прага, 1961 р.), «Сто тридцять поетів» (Варшава, 1957 р.), вони часто друкуються в зарубіжних газетах і журналах. Його поезії перекладені також на румунську, болгарську, німецьку та англійську мови.

ДО П'ЯТДЕСЯТИРІЧЧЯ Н. РИБАКА

Софія, Веймар, Будапешт, Варшава, Бухарест, Прага, Братіслава — ось назви міст, де видавався роман Натана Рибак «Переяславська Рада».

З позитивними оцінками твору виступили польські рецензенти в журналах «Творчість», «Просту», в газетах «Трибуна люду», «Жице літератке» та інших.

Високу художню майстерність книги «Помилка Оноре де Бальзака», яку видають в Будапешті, відзначає угорський бюлетень «Тайєкозтаго».

Романом зацікавилась французька газета «Леттр франсез», — яка надрукувала його на своїх сторінках в 1959 році. Цей твір українсько-го письменника також вийшов німецькою, французькою та італійською мовами.

В Братіславі в перекладі на словацьку мову виходив роман Н. Рибак «Зброя з нами», в Чехословаччині — «Дніпро» і твір, написаний в співавторстві з І. Савченком, «Літак запізнюється на добу».

полягає не стільки в оригінальному змісті його творів, скільки в їх художній формі — надзвичайно витончених, що може бути зрівняна з чарівною легкістю акварельних малюнків, з прозорістю античних алебастрових голівок». Один з краших творів письменника — повість «Тіні забутих предків» — в статті названо «чудовою поемою українських гір».

Одночасно з німецькими перекладами, 1909 р., як вже зазначалось, вийшла збірка творів М. Коцюбинського в Швеції. Наскільки нам відомо, це було перше окреме видання творів української літератури в Швеції взагалі. Після Т. Шевченка — на цьому варто наголосити — М. Коцюбинський був і є найпопулярнішим

українським письменником в цій країні, його твори викликали в шведській критиці високу оцінку, а в читачів — шире захоплення.

Велика заслуга в справі популяризації творів українського письменника в Швеції належить Альфреду Єнсену (1859—1921), видатному прогресивному шведському славісту, критику, поету, історику літератури і перекладачу. Єнсен, працюючи референтом слов'янських літератур Нобелівського інституту при шведській Академії наук, був одним з найактивніших і найбільш кваліфікованих дослідників і популяризаторів російської, польської, а особливо, української літератури в Швеції. Йому належать переклади творів російських письменників,

польських (серед них — знаменита епопея Адама Міцкевича «Пан Тадеуш»), українських — Шевченка і Коцюбинського. З листів Єнсена до Франка, Маковця та Коцюбинського, з його друкованих виступів про українську літературу перед нами постає демократично настроєна людина, вчений з широким кругозором, відданий друг передової української літератури. В листі до М. Коцюбинського від 2 лютого 1911 р. він писав: «...Вы знаете и для света это не безызвестно — как я люблю украинскую литературу и ваш бедный народ».

Як палкий борець за дружбу між народами, за творчу співпрацю між ними, як прихильник глибоко народного, реалістичного мистецтва, А. Єнсен не випад-

ково став пропагандистом саме Шевченка й Коцюбинського. Його приваблювала революційна муза Кобзаря, життя і творчість якого він характеризував як «палкий протест проти будь-якого гніту», глибока народність, оригінальність і неповторна краса Коцюбинського. І він доклав чимало зусиль, щоб їхні твори стали відомими в Швеції, дістали визнання широких кіл читачів і критики.

Короткочасна, але хвилююча творча дружба двох літераторів — М. Коцюбинського і А. Єнсена, роль останнього в популяризації творчості українського белетриста, в зацікавленні нею шведської критики — ці питання привертати увагу радянських літературознавців в 30-х роках. Так, у примітках до восьмого тома творів М. Коцюбинського, що вийшов 1931 р., знаходимо скупі відомості про зв'язки Єнсена з Коцюбинським; тут же наводяться три рецензії на твори письменника з шведської преси. Що ж до листів М. Коцюбинського до А. Єнсена, то в цих примітках твердиться таке: «На жаль, листи М. Коцюбинського до А. Єнсена, як повідомила вдова шведського вченого, загинули». На щастя, це не так. Ці листи збереглися у Швеції, в Королівській бібліотеці. Їх розшукав Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Листи увійшли в VI том творів М. Коцюбинського, що їх видав 1961—1962 рр. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

Не менш цікаві й листи А. Єнсена до І. Франка та О. Маковея, що зберігаються у відділі рукописів цього ж інституту. Вони додають деякі нові риси до характеристики перекладацької та літературно-критичної діяльності А. Єнсена, допомагають з'ясувати низку важливих питань, висвітлюють

роль Франка та Маковея, як консультантів Єнсена з питань української літератури тощо.

В листах Єнсена до М. Коцюбинського знаходимо багато влучних оцінок творів українського письменника та теплих згадок про Україну. Після особистого знайомства з М. Коцюбинським навесні 1909 р. в Чернігові А. Єсен пише своєму новому другові ляманою російською мовою: «Я не мог не сказать, что я в дороге в Варшаву читал ваши повидання и, главное, я понимал. Прежде всего мне нравится «На віру», «Дорогою ціною»; последние мне кажется классичным, а la «Тарас Бульба». Охотно хотел бы перевести их, если позволите» (лист від 5 травня 1909 р.).

Така згода А. Єсенові була люб'язно дана, і він почав перекладати ці два твори шведською мовою. Про його працю газета «Рада» у травні 1909 р. повідомила: «Професор Нобелівського інституту в Стокгольмі (кафедра слов'янських літератур) д-р Альфред Єсен, відомий як перекладач на шведську мову Міцкевича, Пушкіна, Толстого та ін., звернувся до М. М. Коцюбинського з проханням дозволити йому перекласти на шведську мову його оповідання й видати їх».

Десь наприкінці жовтня збірка творів М. Коцюбинського з теплим вступним словом перекладача вже вийшла. Оскільки це вступне слово було першою критичною оцінкою творів письменника в Швеції, зупинимось на ньому докладніше.

А. Єсен подає відомості з історії України, говорить про політику царизму, скеровану на придушення української літератури, а далі зазначає: «Серед найпередовіших сучасних прозаїків, які пишуть українською (в оригіналі «малоруською» — Ф. П.) мовою,

стоїть новеліст М. Коцюбинський, завдяки якому українська література тепер безпосередньо стає доступною шведській громадськості». Перекладач називає М. Коцюбинського «найпопулярнішим письменником на Україні». На думку критика, «Коцюбинський, безперечно, виступає більшим художником в тих творах, в яких він зображує життя магометан, наприклад, в новелі «Під мінаретами»... «Я все ж зупинив свій вибір на творах «На віру» і «Дорогою ціною», поскільки в них дано характерні малюнки народного життя на Україні; перший з названих творів дає реалістичну картину сучасності, другий — це перлина української белетристики, дещо ідеалізована розповідь про минулі часи, коли старі козацькі традиції ще жили в свідомості народу. В обох же оповіданнях якнайповніше відбилась гаряче співчуття письменника до своїх співвітчизників, пригноблених соціально й морально». А. Єсен підходив до оцінки деяких творів письменника, наприклад до повісті «На віру», не тільки з літературознавчих позицій, а й історико-краєзнавчих. Це певною мірою відбилося на принципі відбору творів письменника для перекладу.

Листи А. Єнсена в деяких моментах доповнюють характеристику Коцюбинського, дану в передмові. Так, дякуючи за нову збірку творів письменника, надіслану А. Єсенові, шведський перекладач підкреслює «Буду читать ее с великим интересом» (Лист від 22 грудня 1909 р.). Крім того, А. Єсен неодноразово підкреслює свою радість з приводу захоплених відгуків шведської преси на твори письменника: «шведская критика приняла Вас (тобто М. Коцюбинського — Ф. П.) очень симпатично!» — повідомляє він письменника

в листі від 22 грудня 1909 р.

У замітці «Шведська критика про М. Коцюбинського» газета «Рада» у січні 1910 р. писала: «Недавно в Стокгольмі вийшли оповідання М. Коцюбинського в перекладі на шведську мову. Шведська критика сприйняла їх дуже добре, з великою симпатією».

Зупинимось докладніше на відгуках шведської преси.

«Два оповідання, з яких кожне в своєму роді є взірцем української новелістики. Скорботно-сумні, вони захоплюють читача могутньою силою. Автор, безперечно, заслуговує на те, щоб з ним познайомитися,— пише газета «Готландс аллеханда».

В рецензії, вміщеній в газеті «Норрколінс тіднінген» за 15 грудня 1909 р., подаються відомості про Україну, про важкі умови, в яких доводилось розвиватися українській літературі. Рецензент високої думки про оповідання М. Коцюбинського, що їх переклав Єнсен. «Оповідання «На віру»,— підкреслює газета,— перекладач називає перлиною української літератури. Він, звичайно, міг би написати: світової літератури!.. Відголос пісні цілого народу звучить в цьому прекрасному оповіданні».

Такі, в основному, думки і міркування, що висловлювались шведською критикою з приводу виходу збірки творів М. Коцюбинського.

Як в німецькій, так і в шведській критиці даремно було б шукати якоїсь цільної і чіткої концепції творчості М. Коцюбинського. Це, здебільшого, відгуки на конкретні твори, що перекладалися на ту чи іншу мову. Але вони показові і варті уваги, оскільки знайомство з тим чи іншим українським письменником йшло від зацікавлення окремим твором — до збірки, від загальних вражень і

спостережень — до критичної оцінки. Поштовхом до глибшого зацікавлення, до всебічного, критичного осмислення письменника, в даному разі — М. Коцюбинського — були саме ці перші, хай і не зовсім глибокі, фрагментарні, думки і враження.

Прикладом цього може бути і критичне освоєння творчості М. Коцюбинського його перекладачем А. Єнсенем. Крім передмови до видання збірки оповідань письменника 1909 р., йому належить ще ґрунтовна стаття про М. Коцюбинського, вміщена в газеті «Стокгольмс дагбладет» 19 вересня 1913 р., та передмова до збірки творів М. Коцюбинського («Оповідання про Україну», Стокгольм, 1918), що є перевиданням першої книжки його творів шведською мовою. В цій новій розширеній статті-передмові А. Єнсен значно глибше характеризує творчість М. Коцюбинського, виявляє ґрунтовніші знання з історії української літератури. «Завдяки творчості українського національного поета Тараса Шевченка,— читаємо в статті,— українська літера-

тура стала відома в Європі. За Шевченком пішло багато письменників, які продовжували його справу в поезії й прозі. Найвідомішим серед них є Михайло Коцюбинський». Як у названій статті, так і в передмові до другої збірки, він високо оцінює художню майстерність українського новеліста і, що характерне, наводить шведською мовою слова М. Горького: «Коцюбинский был одним из тех редкостных людей, которые при первой же встрече с ними вызывают симпатию: кажется, что именно этого человека ты давно ждал и скучал по нем». Ці слова він цитує і в статті, і в передмові. Отже А. Єнсенові були відомі спогади М. Горького про М. Коцюбинського.

І далі А. Єнсен пише: «Коцюбинський глибоко проникає в душу українського народу, добре знає його життя і характер, тонко бачить красу природи».

Такі головні думки й висловлювання про твори М. Коцюбинського в німецькій та шведській критиці, такі шляхи, якими доходили новели й оповідання українського новеліста до читачів у цих країнах.

Леся Українка болгарською мовою

Леся Украинка. «Безсънни нощи». Преведе от украински Стоян Бакърджиев. София, 1961.

В Софії вийшла друком болгарською мовою збірка вибраних творів Лесі Українки. В збірку перекладів увійшли «Мій шлях», сім віршів з циклу «Кримські спогади», з циклу «Сльози-перли» — вірш «Україно! Плачу слізьми над тобою!», п'ять віршів з циклу «Зоряне небо», п'ять віршів з циклу «Мелодії», з циклу — «Невільничі пісні» одинадцять віршів, з циклу «Кримські відгуки» — п'ять віршів, з циклу «Ритми» — сім віршів, з циклу «Весна в Єгипті» — також сім віршів, з легенд — «Єгипетські фантазії», «Сфінкс» і «Ра-Менеїс», поеми «Давня казка» та «Ізоolda Білорука», «Лісова пісня». Крім цього в збірку перекладів увійшла ще ціла низка

інших віршів Лесі Українки, написаних в різні періоди її поетичної творчості.

Збірку відкриває змістовний нарис про творчість Лесі Українки, написаний Л. Павловим, в якому розповідається також про творчу діяльність поетеси під час її перебування в Болгарії в 1894—1895 рр. в гостях у свого дядька, видатного українського історика М. Драгоманова, який працював тоді в Софійському університеті.

Переклади Стояна Бакерджієва не завжди рівноцінні. Особливо добрий і вірний переклад «Лісової пісні». Відчувається, що перекладач доклав усіх зусиль, щоб підійти найближче до оригіналу і якомога поетичніше передати його зміст.

Збірка «Безсонні ночі» — перша окрема книга вибраних творів Лесі Українки болгарською мовою. Вихід її є одним із яскравих прикладів дружніх зв'язків між українськими і болгарськими землями, зв'язків, що своїми початками сягають у сиву давнину.

М. ДУМКА

м. Івано-Франківськ,

„УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО“

«Українське слово» — українська народно-демократична газета, яка служить інтересам українців в Канаді, справі миру, демократії, прогресу.

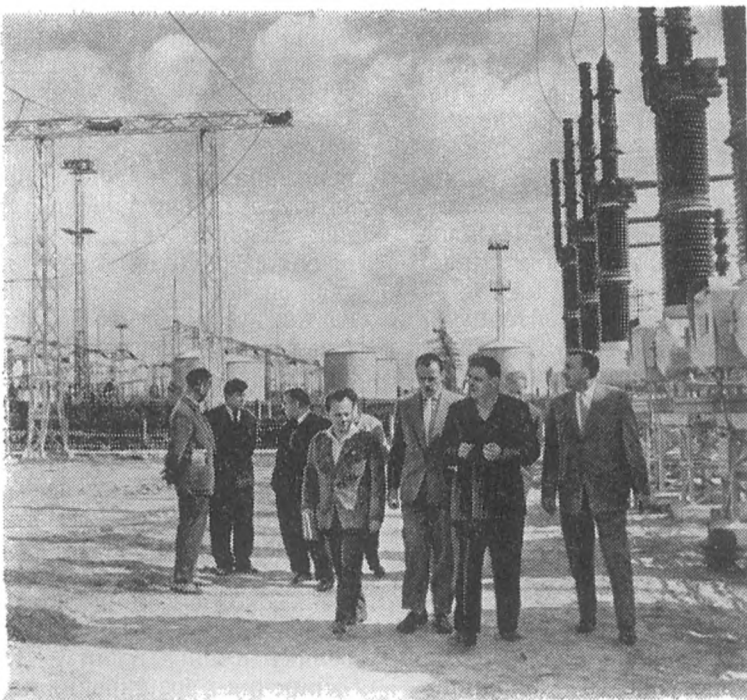
В січні 1963 року газета відзначатиме 20-річчя свого існування.

Народившись у дні війни проти фашистських агресорів, «Українське Слово», закликала до єдності всіх народних сил в боротьбі проти спільного ворога, брало участь в кампаніях українських прогресивних організацій в наданні допомоги своїм братам і сестрам на Україні, які разом з усіма народами Радянського Союзу несли найбільший тягар боротьби проти фашистських агресорів.

Після перемоги над фашизмом «Українське Слово» звернуло всі свої зусилля на боротьбу за забезпечення миру, за дружбу і співробітництво між народами Канади і СРСР, за дружбу і співробітництво між усіма народами світу.

«Українське Слово» широко, правдиво висвітлює життя і події на Радянській Україні, знайомить українців в Канаді з великими досягненнями України в братній сім'ї народів СРСР.

ГОСТІ УКРАЇНИ

Група угорських енергетиків побувала на Добротвірській ДРЕС. Гости дали високу оцінку роботі колективу цієї станції, енергія якої передається в Угорщину.

На фото: угорські енергетики на Добротвірській ДРЕС.

КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ

ДВОХ НАРОДІВ

Докладне вивчення українсько-турецьких культурних і літературних зв'язків почалося на Україні ще в минулому сторіччі. Багато уваги приділяли цьому питанню такі корифеї української культури, як Драгоманов, Франко, Возняк, Сумцов та ін. Досить згадати дослідження Драгоманова (в журналі «Киевская старина», 1886) «Турецькі анекдоти в українській словесності», підписані його псевдонімом — П. Кузмичевський. Ця ж робота ввійшла в його книжку «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство» (Львів, 1899). Іван Франко не раз виступав з фольклорними та іншими дослідженнями, пов'язаними з Туреччиною. Можна назвати його статтю «Вірша про турецько-російську війну 1787—91» в книзі «Записки наукового товариства ім. Шевченка».

Ще в 1880—90 роках український журнал «Зоря» (Львів) опублікував ряд матеріалів про Туреччину.

Серед численних робіт академіка Возняка є дослідження «Козацтво під Хотиним 1821 р. в сучасній поезії» («Записки наукового товариства ім. Шевченка»). В українській класичній літературі цю тематику порушив Осип Маковей у повісті «Ярошенко», в радянській літературі — їй присвячені

розділи з історичної епопеї З. Тулуб «Людолови». Можна ще довго говорити про багату історичну літературу про Туреччину, створену на Україні. До таких робіт слід віднести 4-томник документів «Летопись событий в юго-западной России в XVII веке. Составил Самойл Величко. Бывший канцелярист Канцелярии войска запорожского 1720» (Київ, 1848—1864). Зокрема, сюди можна віднести статтю-додаток до I тома Д. М. Титлевського «О разрушении мира и о начале войны Турецкой зрадливой з поляками и козаками», а також дослідження Федора Китченка «Участие запорожских козаков в Хотинской войне» (Чернівці, 1849) і багато інших праць. Не можна не згадати про кипучу наукову і літературну діяльність в галузі туркознавства всесвітньовідомого українського сходознавця А. Ю. Кримського. Вже в 1890 році з'явилися його переклади турецьких народних пісень на українську мову («Народ», Львів, 1890, № 18). У 1907 році на засіданні Східної комісії імператорського Московського Археологічного товариства він виступає з доповіддю про щойно придбану ним Турецьку грамоту Султана Махмуда II про кількість натурального податку, що

стягувався з різних сіл. На думку доповідача, ця вида-на 1814 року грамота, яка була знайдена на Україні, становить певну цінність для економічної науки.

В 1909 році виходить книжка Кримського «Історія Туреччини і її літератури від розквіту до початку занепаду». А незабаром з'являється друга його праця «Із історії Туреччини» (від заснування держави до XVI сторіччя).

А. Кримський один з перших познайомив українського читача із зразками турецької народної творчості і поезії в перекладах на українську мову і у власних переспівах. Бурхливий розквіт культурних і літературних зв'язків України і Туреччини починається в післяжовтневий період. Як наслідок зустрічей українських і турецьких учених створюються дві комісії — одна на Україні (у Харкові), друга — в Туреччині «для вивчення історії взаємин України та Туреччини за минулі століття».

В Українській Академії Наук працювала туркологічна комісія, очолювана А. Ю. Кримським, яка вела велику плідну роботу. Для зміцнення і розширення наукових і культурних зв'язків 1928 року в Туреччину було відправлено делегацію української інтелігенції, яка гос-

тлювала там більше двох місяців (від 2 листопада 1928 р. до 7 січня 1929 р.).

До її складу входили професори Гладстерн, Сухов, Зуммер та поет Павло Тичина. У книзі «Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства» (1926—1929) читаємо: «Перспективи дальшого розвитку науково-культурних зв'язків двох братерських народів притягають до себе увагу. Велика Президія Укрнауки на доповідь проф. Ол. Гладстерна про подорож Української делегації до Туреччини ухвалила: 1) Президія Укрнауки вітає успіхи української делегації в справі встановлення культурно-наукових зв'язків з Туреччиною та співробітництва українських та турецьких вчених і письменників. 2) Президія Укрнауки, зокрема, вітає участь турецьких вчених та письменників в українських наукових та літературних журналах».

Турецькі вчені і письменники не лише друкувалися в українських виданнях, але й мали жваві зв'язки з українськими творчими працівниками. На другий український з'їзд сходознавців були запрошені турецькі вчені на чолі з ректором Стамбульського університету Капрюлю-заде, які брали активну участь у роботі з'їзду.

Турецькі друзі української культури багато зробили, щоб популяризувати у себе на батьківщині твори класиків української літератури і радянських українських письменників. У нас в

республіці зріс інтерес до вивчення турецької мови. В 20—30-х роках виходять підручники з турецької мови Я. Авдалова, Тауфіка Кезми й Т. Груніна. Журнал «Східний світ» постійно порушує питання історії, економіки і культури Туреччини, широко інформує читачів про нову літературу Туреччини.

Журнали «Східний світ», «Червоний шлях» та інші вміщують статті, присвячені літературі та мистецтву Туреччини, а також дорожні нотатки радянських громадян, що побували там.

В ці ж роки виходять друком визначні праці академіка А. Ю. Кримського: «Вступ до історії Туреччини»; «Історія Туреччини. Звідки почалась Османська держава, як вона зростала й розвивалась і як досягла апогею своєї слави й могутності»; «Історія Туреччини та її письменства. Письменство XIV—XV століть» та багато інших праць.

Особливо багато було зроблено у довоєнні роки в галузі ознайомлення українського читача з кращими творами сучасних турецьких прозаїків і поетів. Публікуються переклади в українських журналах, виходять окремі книжки: повість Едіб Халіде «Вогняна сорочка» (1929), роман Якуба Кадрі «Нур Баба» (1932), оповідання Рефіка Халіда «Ятик Еміне» (1931), «Оповідання» Омера Сейфеддіна (1932).

Перший переклад у Радянському Союзі оповідання «Він» турецької письмен-

ниці Суад Дєрвіш був опублікований 1930 року в журналі «Червоний шлях». Аналогічно, перші переклади прозаїка Омера Сейфеддіна, поетів Ахмеда Хашіма, Махмеда Еміна та ін. були опубліковані спершу українською мовою, а потім вже іншими мовами народів СРСР. Ці ж добрі традиції збереглися і в післявоєнні роки. 1955 року в Києві вийшли українською мовою «Оповідання турецьких письменників». У 1958 році журнал «Всесвіт» надрукував роман О. Ханчерліоглу «Велика риба».

Українські вчені публікують наукові і науково-популярні праці про Туреччину. Ширше видаються твори турецьких письменників.

Багато поетичних творів присвятив Туреччині Павло Тичина. Поет-академік переклав також ряд віршів турецького поета Махмеда Еміна. Цілий цикл віршів «Пісні праці» (1958 р.) присвятив Туреччині молодий поет Леонід Кочугур.

В цьому циклі є вірші про мужніх борців за щастя свого народу турецьких письменників Сабахатіна Алі та Назима Хікмета.

Як ми вже вказували, кращі твори турецьких письменників стають надбанням українського читача. Цього, на жаль, не можна сказати відносно турецького читача. Однак, будемо сподіватись, що українсько-турецькі наукові і культурні зв'язки розширюватимуться.

Х. НАДЕЛЬ

м. Харків

ТЕЛЕСТАНЦІЯ

1945

року англійський вчений Артур Кларк запропонував Організації Об'єднаних Націй створити світове телебачення за допомогою станцій, встановлених у космосі. В той час пропозиція Артура Кларка була зустрінутою досить скептично. «Можливо, колись проблема телепередач за допомогою космічних станцій і буде розв'язана,— відповіли йому,— та це справа не нашого покоління». І справді, згадаймо, що в 1945 році в багатьох країнах телебачення ще не існувало. Тим більше ніхто не міг навіть уявити собі, яким блискавичним стане розвиток ракетної техніки.

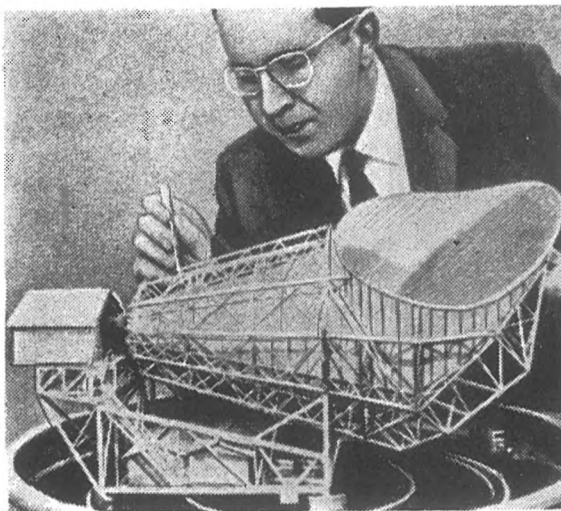
Та ось минуло сімнадцять років, і перші телевізійні супутники з'явилися в космічних просторах, а повної реалізації проблеми світового телебачення залишилося недовго чекати. Вже сьогодні в Києві, наприклад, можна дивитися передачі з Праги чи Лейпцига, а зустріч Гагаріна в Москві два роки

тому бачили телеглядачі кількох європейських країн. Останнє досягнення світового телебачення — передача зображень космонавтів Ніколаєва і Поповича безпосередньо з космічних кораблів. Запущені перші супутники-станції для передачі зображень і звуку на величезні відстані. Щоправда, ці супутники поодинокі і не являють собою певної системи для регулярних телепередач, однак за їхньою допомогою уже проведено пробні передачі зображень і радіо-телефонні розмови. Нині тривають переговори між представниками Радянського Союзу та Сполучених Штатів Америки про створення єдиних планів світового телебачення.

Особливо актуальною стає проблема світового телебачення в зв'язку з наступною олімпіадою, яка відбуватиметься 1964 року в Токіо. Мільйони спортивних болельників запитують компетентні установи, чи можна сподіватися побачити спортивні змагання олімпійців безпосередньо з стадіону?

На це питання сьогодні важко відповісти. Існує кілька проектів. Найпростіший з них — запуск од-

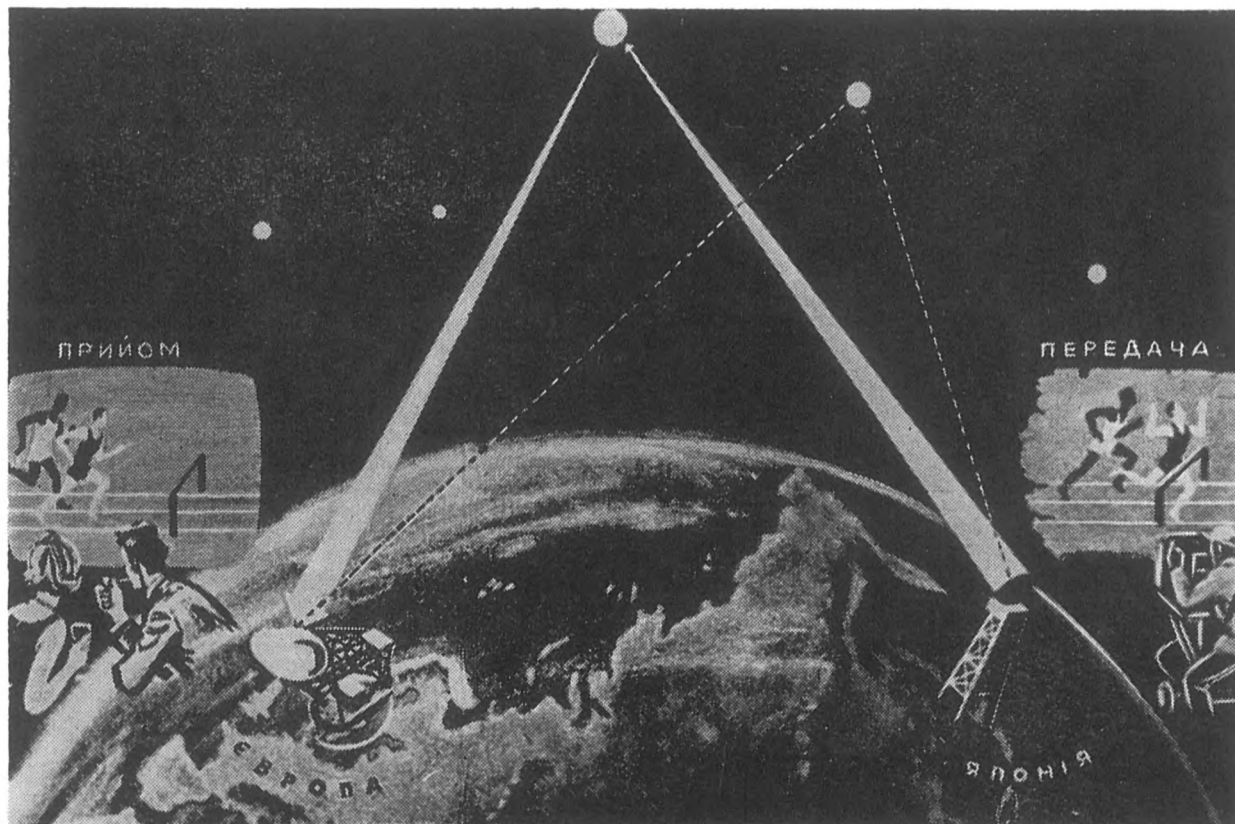
ного супутника, який фіксував би образ і звук, пролітаючи над Японією, і відтворював їх над іншими континентами. Однак, така система дала б змогу показувати лише окремі моменти Олімпіади. Інші системи, які забезпечать постійну телетрансляцію олімпійських змагань — значно складніші й дорожчі — проте, важко сказати, які ще удосконалення можуть бути знайдені протягом наступних двох років, і як буде розв'язано проблему світового телебачення.

За американським проектом передбачено запускати на висоту 10 тисяч кілометрів п'ятдесят сателітів діаметром 1,25 метра на рівній відстані один від одного. Кожен супутник зв'яже між собою принаймні два континенти і зробить можливим одночасну передачу однієї радіопрограми, однієї програми телебачення і шестисот радіотелефонних розмов. Підраховано, що оплата самих лише радіотелефонних розмов протягом двох років компенсує всі витрати, зв'язані з запуском супутників.

Модель 60-метрової антени, яка буде приймати й передавати звук і зображення з космосу. Антена автоматично повертатиметься до пролітаючого супутника, а коли той зникне, обернеться до наступного. Щоб охопити земну кулю телебаченням, потрібно буде 26 таких антен.

Можливо, так пронадитимуться телепередачі з Токіо. Незважаючи на величезну відстань від Японії до Європи та Америки і майже 30 тис. кілометрів шляху електричних сигналів до космосу та назад, вони дійдуть до кожного приймача протягом долі секунди. Інший проект передбачає обслужити земну кулю трьома супутниками, запущеними на висоту 35 тисяч кілометрів.

У КОСМОСІ

**СЬОХЕЙ ООКА
І КОДЗІРО СЕРІДЗАВА**

Ми заздримо вам...

Гості з Японії — літератори, чиї імена широко відомі на їхній батьківщині — високий, з пишною шапкою волосся Сьохей Оока і невеликий на зріст, вже посивілий Кодзіро Серідзава.

Три тижні, оточені увагою і піклуванням радянських колег, мандрували по СРСР японські письменники. Ознайомившись трохи з Москвою, вони захотіли помилуватися Ленінградом; звідти літак за кілька годин переніс їх на Кавказ. Тут вони побували у мальовничому Тбілісі та інших містах Грузії, відвідали Сочі, познайомилися з його здоровницями, зробили захоплюючу поїздку автомобілем по Воєнно-Грузинській дорозі.

— У СРСР ми вперше, — говорять японські гості, — і дуже жалкуємо, що за браком часу не можемо відвідати Україну — ваша країна неосянна, і всюди не поспієш. Але й так наші враження захоплюючі.

— Які ж вони? — цікавимося ми.

— Якщо говорити у самих загальних рисах, — відповідає Сьохей Оока, — то при всьому багатстві й розмаїтості наших вражень вони можуть бути сформульовані дуже коротко: це здорова атмосфера, в якій живе радянський народ, що впевнено йде по шляху, який він сам обрав.

З такою оцінкою повністю згоден і Кодзіро Серідзава.

— У нас в Японії, — розповідають гості, — дуже виражений процес зведення літератури до жанру суто розважального. Це не специфічно японське явище, подібну картину можна спостерігати і в США, й у інших країнах. Це специфіка світу, в якому ми живемо.

— Як ви оцінюєте це явище?

— Певна річ, різко негативно, — категорично заявляють наші співбесідники. — На жаль, наша література, — не вся, звичайно, — все більше втрачає серйозний характер, а справжні твори витісняються різними низькопробними детективами. Це факт. Сумний, але факт.

Звичайно, нам незручно нав'язувати нашим японським гостям якихось порівнянь. Але вони самі стають на цей шлях, очевидно, захоплені логікою бесіди.

— На фоні зубожіння смаків у Японії, — говорить Сьохей Оока, якого підтримує репліками Кодзіро Серідзава, — особливо кидається у вічі ставлення до літератури в СРСР, той величезний вплив, яким вона користується. У радянській країні нема поділу на літературу справжню, художню і літературу розважальну. У вас одна велика гуманна література, що кличе до високих ідеалів. І в центрі її — людина. Така література — один з проявів здорового духу, що пронизує все радянське суспільство. І скажемо прямо: ми, японські письменники, заздримо вам у цьому.

— Чи мають намір японські літератори після повернення додому писати про свою подорож до СРСР?

— Звичайно, — підтверджують Сьохей Оока і Кодзіро Серідзава.

Вони обидва зв'язані договірними зобов'язаннями з рядом японських газет — «Асахі», «Тюбу-Ніхон», «Хоккайдо-сінбун» та іншими. Там вони збираються опублікувати свої дорожні враження. Крім того, обидва письменники мають намір написати книжку про Радянську країну.

— Чи знайомі японські читачі з радянською літературою? — питаємо ми.

— Знайомі, але не настільки, як би нам того хотілось.

Японські літератори повідомляють, що у них давно видані твори Горького, Шолохова, нещодавно вийшов переклад роману Стельмаха «Кров людська — не водиця» і В. Владка «Аргонавти Всесвіту». Інтерес до радянської літератури великий, але він залишається незадоволеним.

— На шляху до взаємного культурного зближення ми повинні видавати більше книг — у Японії — радянських, у СРСР — японських, — говорять наші гості.

Бесіда кінчається. Гості поспішають: в останні дні перебування у Москві вони хочуть оглянути музей-квартиру Ф. Достоєвського, дім-садибу Л. Толстого, встигнути побувати в багатьох літературно-меморіальних місцях Москви.

— В наступний приїзд обов'язково відвідаємо Україну, — обіцяють, прощаючись, гості, — обов'язково...

ПОНЕДІЛОК

Дзвін на церковній вежі хитнувся тричі. Луїс на мить зупинився перед однією з монументальних арок цвинтарної брами, потім пішов широкою алеєю. Його завжди вражав цвинтар з його глибокою тишею та гробницями з білого і чорного мармуру. Ось кам'яний ангел з розпростертими крилами, он мати з голим немовлям на колінах, трохи осторонь усічена антична колона, піраміда з червоного дерева. Дійшовши до широкого майданчика, Луїс озирнувся. Повз нього пройшла жінка в чорному. Лице її закривала густа вуаль, в руках був букет квітів. Луїс зупинився: жінка нагадала йому матір в перший рік після батькової смерті. Того року Луїс, вирішивши стати інженером, вступив до університету. Кожної неділі увечері він супроводжував матір на цвинтар.

ОВИНЦЕВЕ
СОНЦЕ

(ПОВІСТЬ СЕМИ ДНІВ)

Ніс квіти. Вона йшла за ним по вкритій гравієм доріжці, і він чув її повільні й сумні кроки. Мати ставила квіти у глиняну вазу на батьковій могилі й сідала, низько схиливши голову. Іноді вона плакала, і Луїс тоді ходив поміж склепів. Того дня, коли помер батько, він теж гірко плакав. По дорозі на цвинтар і коли гробарі почали копати могилу, він ще сяк-так стримував сльози, але скоро почали опускати домовину, його охопив невимовний жаль, і він відчув себе безмежно самотнім. І тоді він заплакав. Так, як тоді, він ще не плакав ніколи. Луїс одійшов від могили, рідні втішали його, але він попросив, щоб йому дали спокій. Це був єдиний випадок, коли Луїс не соромився плакати при людях. Йому тоді було двадцять років, однак він почував себе підлітком, до того ж дуже маленьким і нещасним. Повертаючись із цвинтаря, він сів на переднє сидіння машини і ні з ким не розмовляв.

Хосе, Каміло, Чіно прийшли, збуджено вимахуючи руками й здіймаючи на алеї пилу.

— Що сталося, Луїсе? — запитав Каміло.

— І чого ти такий блідий? — обізвався Чіно.

— Все гаразд, — відповів Луїс і засунув руки в кишені. — А де Малюк і Пако?

— Де Малюк, я не знаю, але він сказав, що буде тут рівно о третій. Пако трохи затримається, бо в нього якась нагальна справа. Пообіцяв, що постарається прийти, але, в усякому разі...

— Вічно це «але»! Через нього я і відійшов від ваших справ. Кожен хоче робити те, що йому заманеться, анітрохи не дбаючи про іншого. Справжня анархія!

— Облиш, Луїсе,— мовив Хосе.— Треба бути терплячим, старий. Це тобі не армія. Ти поводишся як німець, а не як кубинець. Не забувай, що Куба відрізняється від усіх інших місць на світі, старий: тут нікому не подобається робити щось методично.

— Тому ми й опинилися в такому становищі.

— Тут не так уже й погано. Єдине, з чим треба покінчити, це з урядом убивців!

— З цим ми згодні, Каміло. Саме про це я й хотів з вами поговорити. Проти уряду треба придумати щось дійове. Доволі вже! Жити тут стало занадто небезпечно. Коли людям доводиться збиратися на цвинтарях, щоб поговорити між собою, значить, у країні не все гаразд. Зараз я справді готовий на все.

— Оце мені подобається, білявий, приємно почути таке від тебе,— сказав Чіно, вишкіривши зуби і примруживши очі.

Друзі дивилися на нього з посмішкою.

— Розумієш, ми готуємо одну штуку,— озвався Хосе.

— Хто?

— Всі ми, і Пако з Малюком. Тому ми й говоримо це тобі. А оскільки ти вчора у кафе згадав того боксера-мексиканця, ми подумали, що, мабуть, ти зможеш нам допомогти.

— Гаразд, тільки що ви збираєтесь робити?

— Я ще як слід не знаю, друже, це ідея Пако. Але йдеться про того мексиканця, Кіда Мехіко. Вони тобі розкажуть.

— Але в чому річ? Чому така таємниця? Кажіть!

— Ніяких таємниць,— промовив Каміло,— Пако нам майже нічого не сказав. Ти ж його знаєш. Побачимо, коли він прийде.

Луїс уважно слухав. Повз них пройшла похоронна процесія, і всі провели її очима. Незабаром прибів Малюк.

— Вибачте, джентльмени, але я мусив владнати одну справу,— сказав він захекано.

— Яку справу?

— Одну річ, Хосе, одну річ.

Луїс обернувся й глянув на нього.

— Ти таки своє робиш, Малюк. Май на увазі — з цим гратись не можна.

— Я знаю, Луїсе, знаю. Ось побачиш сам — більше не буду! Мені треба було дещо побачити.

— Де ти був?

— Не треба, Луїсе, розпитувати. Я мусив побачити одну дівчину! Що тут поганого?

— Поганого тут, звичайно, нема нічого, але наші справи — насамперед, чуєш?

Малюк одвернувся від нього і знизав плечима.

Вдалині з'явилася поліцейська автомашинка. Хосе сказав, що краще розійтись, і за-

пропонував зібратись о восьмій вечора в Луїса.

Всі погодилися. Каміло, Хосе й Чіно пішли перші. Луїс поклав руку Малюкові на плече.

— Чому ти не приходиш додому обідати, волоцюго?

Малюк усміхнувся і сказав, що прийде.

Вони ще трохи почекали, а потім повільно пішли слідом за товаришами. Минаючи поліцейську автомашину, обидва перестригнулися. З віконця машини стриміло дуло кулемета.

* * *

Коли машина завершила за ріг, кіт, який щось їв на смітнику, підвів голову. Шофер, міцно тримаючи кермо, подивився на нього з-під примружених повік. Чоловік, що сидів поруч нього, поправив темні окуляри й глибше вмовстився на сидінні, розглядаючи будинки обабіч вулиці.

— Слухай, Пако,— сказав один з тих, що сиділи позаду,— коли ми вже приїдемо?

— Скоро. Вже близько,— відповів той і знову поправив окуляри.

На розі вулиці шофер різко загальмував,— назустріч їм виїхала машина,— і ті, що сиділи позаду, рвучко схопились за спинку переднього сидіння.

— Ідь повільніше,— промовив Пако.— Десь у цих будинках,— він показав праворуч.

Шофер глянув на Пако, притишив хід і схилився над кермом.

— Приїхали,— мовив він і різко зупинив машину.

— Ти, Чіно, почекай тут. Якщо надїде поліцейська машина, скажеш, що в тебе побачення.

З автомобіля спочатку вийшли двоє, які їхали позаду, а потім і той, що сидів поруч з шофером. Він ішов повагом, смішно викидаючи ноги, і раз у раз поправляв окуляри. В задній кишені його штанів під спортивною сорочкою стирчала газета. Біля хвіртки будинку, на який він показав, його чекали двоє супутників, і за мить усі вони попрямували через сад. Зупинившись під дверима, чоловік в окулярах натиснув на кнопку дзвінка й усміхнувся до тих, що прийшли разом з ним. Хтось визирнув у вічко дверей і зразу ж відчинив їх.

— Заходьте, заходьте! Ну, як справи, Пако? — простяг Малюк йому руку.

— Гаразд.

Інші пройшли до вітальні, де сидів кремезний молодик і читав газету. Забачивши їх, він підвівся.

— Що нового, хлопці?

Пако затримався на мить у коридорі. Взявши Малюка за руку, він усміхнувся і спитав, хто була та дівчина, яку вони зустріли вчора.

— Зараз не час, потім поговоримо,— звільнивши руку, Малюк попростував до вітальні.

— ...видовище, тому що ви наражаєте на небезпеку...— Той, хто читав, різко обернувся, побачивши, що до кімнати зайшли Малюк і Пако.

Пако попросив читати далі.

— Гаразд. Я читав товаришам прокламацію, яку завтра вранці ми поширимо по всій Гавані, щоб бойкотувати в суботу виступ цього мексиканця. Ти знаєш, у чому річ. Треба, щоб люди не прийшли на стадіон. Послухай, як звучить: «Кубинці! Не приходьте на міжнародні змагання з боксу, які диктатор вирішив провести п'ятнадцятого січня. Не приходьте на це так зване спортивне видовище, тому що ви наражаєте на небезпеку своє життя і життя своїх близьких. Не підтримуйте цього заходу диктатора. Не приходьте, хоч диктатор і запевняє, що вашому життю нічого не загрожує...»

— Ну як?

— Добре, тільки треба це поєднати з дією. І саме про це я й хотів поговорити з вами сьогодні.

— Що ж, ми можемо підірвати на стадіоні бомбу або, наприклад, кинути пляшки з горючою рідиною. Щось можна придумати!

— Ні, ні, Луїсе,— мовив Пако,— потрібне щось ефективніше. Поглянь,— він витяг з кишені газету,— про цього мексиканця пишуть усі газети. Він битиметься з Гуахіро Родрігесом.— Пако поправив окуляри й подивився угору.— Треба вбити його під час першого ж раунду.

— Феноменально!— вигукнув той, кого називали Малюком,— худий і нервовий юнак.

— Та ви збожеволіли! Цього робити не можна.

— Чому не можна, Луїсе?— запитав Пако.— Треба зробити це в ім'я революції. Чому ти ніколи не скажеш, що результат виправдує засоби?

— Так, але існує багато результатів і багато засобів. А цього хлопця вбивати не слід, бо він не винен і це вбивство нічого не дало б. Ваші висновки фантастичні. Ви дуже легковажні. Здійснити такий акт — значить, почати робити те, що ми досі критикували. Запам'ятайте мої слова: це б принесло більше шкоди, аніж користі. Я не знаю, що думаєте ви, але я рішуче проти й не хочу мати з цим нічого спільного!

Всі мовчали. Нарешті озвався Пако:

— Мені однаково. Ти мене переконав, і я не хочу вбивати цього мексиканця — адже я нічого не маю проти нього. Але треба щось все-таки зробити!

— Ну, добре, ми його не вб'ємо. Але

що ж ми можемо зробити?— Пако підійшов до вікна. Знявши окуляри, він витяг з кишені зубочистку й почав копирсатися в зубах.— Давайте поміркуємо.

Один із тих, що приїхали в автомобілі, запропонував надіслати боксерам листи з погрозами: вони, мовляв, злякаються, і змагання не відбудеться.

— Ні, це не годиться,— мовив Пако.— Поліція не надасть цьому аніякісного значення. Адже небезпека, про яку знаєш, вже не є небезпекою.

— Придумав!— скрикнув Луїс, грюкнувши по столу кулаком.— Давайте викрадемо його.

Пако повільно обернувся й засміявся.

— Це мені подобається, дуже подобається.

Решта присутніх погодились і, посміхаючись, стежили, як Пако міряє кроками кімнату.

— Але як це зробити?— запитав Малюк.

— Не знаю, дайте подумати,— сказав Луїс.— Ми його викрадемо із спортзалу, де він тренуватиметься, або з автомобіля, в якому він їхатиме до готелю. Не знаю, треба подумати.

— Ні, друзі,— сказав Пако, засунувши руки в кишені й піднявши плечі,— ми викрадемо його з вестибюля готелю. Іншого способу немає.

— Але ж це дуже небезпечно.

— Тут як не крути, все одно буде небезпечно. Правда ж, Луїсе?

Луїс прикусив нижню губу.

— Не знаю, Пако, по-моєму, це дуже небезпечно. Готель повен поліцейськими. Краще буде, якщо ми викрадемо його десь інде.

— Сеньйоре,— почувся раптом голос у дверях.

— Що тобі, Енграсіє?— обернувся Луїс.

Стара жінка на порозі соромливо усміхнулася й кивнула йому пальцем. Поруч неї стояв змарнілий бідно вдягнений юнак. Стара вибачилась, що зайшла сюди, але їй хотілося б поговорити з Луїсом — лише одну хвилинку.

Присутні презирнулися й уважно подивились на стару та юнака. Луїс вибачився і вийшов.

Пако глянув услід юнакові.

— Ніхто,— мовив він, повільно обернувшись до співрозмовників,— навіть гадки не має, що ми збираємось викрасти мексиканця. Та й поліцейських там не так вже й багато, крім того, у готелі вони побояться стріляти — адже там повно людей.

— Що тобі, Енграсіє? — спитав Луїс.

— Ви знаєте мого Макарію?

— Авжеж, знаю,— Луїс усміхнувся до юнака.

— Бідолаха зараз без роботи. Йому треба щось знайти, але він не має за що купити квитка на дорогу. Там, в Аройо-Аренас, він хотів би...

Макаріс почув гомін голосів, що долинав з суміжної кімнати.

— ...і я тебе запевняю, що Кід Мехіко, — це був голос Пако, — навіть не ворухнеться, побачивши у себе під носом пістолет. Поклади...

— Він хотів би працювати, але йому завжди не щастить. Розумієте, пане? Уявіть собі, недавно...

— Гаразд, скільки йому треба?

— Десять песо, — випередив стару Макаріо.

— Десять песо? — повторила Енграсія. — Ти ж мені сказав, що на дорогу вистачить двох-трьох песо.

— Але ж я повинен обідати чи ні? І мати при собі щось про всяк випадок, як ви гадаєте?

— У мене нема десяти песо. Візьми п'ять, — промовив Луїс.

Макаріо взяв гроші й попрямував до виходу.

— Подякуй пану Луїсові, — сказала стара жінка.

Макаріо щось промимрив крізь зуби. Луїс глянув на нього й здивовано підвів брови.

— Вибачте йому, пане, він роздратований, бо не має роботи. Наприкінці місяця ви відрахуєте ці гроші з моєї платні, гаразд?

Луїс усміхнувся і, стиснувши їй лікоть, повернувся до товаришів.

— ...насамперед спокій і витримка. Якщо ми нервуватимемо, то все загине. Я заходжу до вестибюля, а ви зостаєтесь у машині. Сидіть спокійно, коли я поведу цього мексиканця під пістолетом.

— І все-таки я вважаю, що з тобою хтось повинен бути, Пако. Я хотів би, щоб ти взяв мене. Пам'ятай, що четверо очей бачать краще, ніж двоє.

— А ти не забувай, Малюк, що чим менше навколо різних предметів, тим видніше. Ні, ні, краще мені піти самому. Якщо в готелі побачать, що виходять разом троє чоловіків, це викличе підозру, і люди СІМ¹, які напевно охоронятимуть цього типа, накинуться на нас. Треба точно з'ясувати, коли саме його можна застати у вестибюлі готелю. Я наближаюсь до нього, приставляю йому до грудей пістолет і кажу, що він викрадений. Таким чином я прикриваю його, а він — мене. Третій буде зайвий.

— Але ж коли ти підеш туди один, їм легше буде схопити тебе, Пако, — зауважив

Луїс. — З охоронцем ти матимеш більше шансів на успіх. Хіба ні?

— Ні. Я знаю, що роблю.

— Діло твоє, але я переконаний, що зміг би тобі допомогти, Пако, — озвався Малюк.

— Ні, ні. Я піду сам. Треба все детально продумати. Цей боксер... Як звуть цього типа, щось ніяк не запам'ятаю?

— Кід Мехіко. Він — чемпіон світу, невже не знаєш?

— Я нічого не тямлю в боксі. Кід Мехіко приїжджає завтра, тому негайно треба скласти план. Ми не маємо навіть тижня на підготовку, а треба знайти ще зброю, машини, і взагалі все необхідне. Хай хто-небудь завтра піде в аеропорт, коли прилетить цей Кід. Треба знати про кожен його крок, щоб все врахувати. Нам потрібні дві машини: одна для мексиканця, а друга — для прикривання нашого відступу. Зброю роздобуду я. Давайте поміркуємо, кого нам послати в аеропорт.

— Хочеш, піду я, — сказав один з тих, що приїхали в машині.

— Ні, ні, Каміло, краще буде, коли якомога менше людей бачитимуть тих, хто візьме участь у викраденні. Це мусить бути хтось такий, що не викликатиме підозри.

— Що ж, можна підшукати іншого...

— Ні, Луїсе. Цього разу хай це буде хтось з наших. У мене виникла одна думка. Ти не заперечуватимеш, якщо ми пошлемо твою дружину?

— Не знаю, — відповів Луїс, прикушуючи нижню губу, — мені б не хотілося її вплутувати.

— Мені теж, але вона вже вплутана у наші справи відтоді, як вплутався ти. Хіба ні?

— Так, звичайно, але це не одне й те саме. Це вже безпосередня участь. Крім того, треба спитати її саму: адже в неї уроки й вона не має вільного часу.

— Добре, піди й запитай її.

Луїс на мить завагався і обвів усіх поглядом.

— Я покличу її, побачимо, що вона скаже. — Він підійшов до дверей і гукнув: — Куко!

Каміло запалив сигарету. Пако крутив у зубах зубочистку. Малюк ритмічно стискував щелепи.

З глибини квартири озвався жіночий голос.

— Зайди на хвилинку сюди, я мушу тебе про щось запитати.

До вітальні зайшла жінка й здивовано подивилася на Луїса.

— У Пако є одна ідея, але я спочатку хочу спитати, чи ти погодишся.

— Звісно, погоджуся, тільки яка це ідея?

— Річ у тім, — мовив Пако, — що завтра приїжджає мексиканський боксер, якого

¹ Служба військової розвідки на Кубі в період диктатури Батісти.

уряд запросив на відкриття нового стадіону. Ти розумієш, що це — одна з чергових авантур диктатури. Ми викрадемо цього мексиканця, але перед цим, — і ми хочемо доручити це тобі, — треба розвідати дещо про нього, щоб десь не схибити.

— Браво, — стиха сказала Кука.

— Я гадаю, що ніхто з нас не повинен іти, тому що нас можуть упізнати в день викрадення! Непогано було б, якби саме ти пішла завтра в аеропорт, коли прилетить мексиканець, і розповіла про все, що там побачиш. Треба б також піти в готель «Вашінгтон», де він зупиниться, і з'ясувати, коли він виходить з готелю, коли вертається, і коли обідає. Це нам потрібно для того, щоб скласти детальний план дій.

Кука обернулася до Луїса.

— Що ти на це скажеш, Луїсе?

— Не знаю, я не хотів би вплутувати тебе у все це. Сам я можу наражатися на небезпеку, але ти — зовсім інша річ. Вирішуй сама. Крім того, я сказав їм, що в тебе уроки.

— Якщо ти хочеш, я піду. Ти — мій чоловік, і я готова тобі допомогти. Завтра уроків у мене нема.

Луїс мерзлякувато зіщулив плечі.

— Послухай, Куко, — сказав Пако, — я знаю, що це діло ризиковане, але ти все одно вплутана в ці справи, як і твій чоловік. Якщо зараз у ці двері зайдуть люди СІМ, тебе заберуть разом з нами. І, коли треба буде, катуватимуть так само, як і нас. Якщо стрілятимуть — то стрілятимуть і в тебе. Не думай, що я хочу кинути тебе звірові в пащу, але ти нам потрібна, і я гадаю, що в тебе більше шансів, ніж у нас, не привернути нічиєї уваги.

— Що робити, Луїсе? — спитала Кука, дивлячись чоловікові у вічі.

— Гаразд, іди. Але треба, щоб тебе хтось охороняв — на всякий випадок.

Пако усміхнувся:

— Не турбуйся, я подбаю про це. З нею нічого не станеться... Де газета? Там написано, коли приїжджає Кід Мехіко.

Хтось подав йому газету.

— Отже, літак прибуває о шістнадцятій тридцять. Ми проведемо тебе до автобуса, який іде в аеропорт. Треба вийти раніше, значить, будь готова на другу. Пам'ятай: звертати увагу на все. Придивися, що це за тип, які люди прилетять з ним, послухай, що казатимуть в аеропорті з цього приводу. Нічого не записуй. Якщо випадково тебе хтось запитає, що ти там робиш, скажи, що прийшла зустрічати когось із Майямі. Сюди часто приїжджають з Майямі. Домовились?

— Авжеж, — відповіла Кука і обняла Луїса за стан.

— Котра година? — спитав військовий розпорядник Гонсало, витираючи з чола піт.

— П'ять на п'яту.

— Значить, ще маємо час.

— Військовий оркестр із Сівіко вже тут?

— Тут.

— А люди із кінохроніки?

— Теж тут, — співрозмовник торкнувся руки Гонсало.

— Не турбуйся, все буде гаразд.

Гонсало мляво усміхнувся.

— Дай боже. Інакше кепські мої справи. Цим цікавиться генерал. Не знаю, чому — адже кінець кінцем якийсь там боксер не така вже й велика цяця.

— Пропаганда... Ти хіба не помітив?

— Та помітив. Збожеволіти можна. Іноді мені хочеться просто втекти кудись звідси. Гонсало погладив свій живіт.

До них швидким кроком підійшов якийсь чоловік.

— Гонсало, вас шукають люди з телестудії. Вони сказали, щоб ви зараз же прийшли.

Гонсало розгублено глянув на свого співрозмовника.

— Зараз мене справді почне турбувати моя виразка, — мовив він, підводячись.

Коли він проходив повз Куку, молода жінка пильно подивилася на нього. Вона приїхала сюди більше ніж півгодини тому і весь час прислухалася до розмов та приглядалась до різних деталей. Підійшовши до бюро авіакомпанії, запитала, чи вчасно прибуде літак з Майямі, а потім сіла на лаву й побачила, як поліцейські звільняли від публіки частину поля. Вона дивилася на цих нервових та заклопотаних людей, які сновигали перед нею, і думала, що вони, очевидно, дуже бояться. Раніше Кука майже не відчувала ненависті до них. Можливо, тому, що досі їй нічого не зачіпало. Ці люди перебували тут з багатьох причин і не всі відповідали за все те погане, що робилось скрізь. Вона побачила, як оркестр промарширував до посадочного майданчика і як чоловік у білому, що раз по раз хапався за живіт, наказував щось фоторепортерам та кореспондентам кінохроніки.

— Службовим автобусам зупинятися он там! — крикнув хтось.

З машин почали виходити службовці різних установ, що приїхали зустрічати мексиканця. Вони з острахом оглядалися навколо.

— Це мені нагадує часи, коли я вчився у школі й нас водили снідати у сади Тропікаль. Тільки там нас спокушали пивом, а тут не дадуть навіть святої водиці, — мовив якийсь старий, витираючи з чола піт.

Дві жінки, що стояли попереду, глянули

на нього й знову відвернулися, серйозні та незворушні.

— Я не знаю, як люди наважуються таке говорити... Я боюся навіть слово вимовити,— сказала одна з них, коли старий відійшов.

— Я теж. Сюди я прийшла тільки тому, що мене примусили: коли б я цього не зробила, мене б звільнили з роботи... А то б я навіть носа з дому не вистромила. Коли вимагав Грау¹, я відвідувала всі мітинги, особливо коли виступав Чібас. Тільки ж це було колись, а тепер...

— Про тебе хоч чоловік дбає, а я ж зовсім самотня і якщо мене звільнять, то це буде кінець...

— Мій чоловік... Та він, крім сорока п'яти песо на місяць, нічого не має!

— Увага! Увага!— вигукнув раптом керівник зустрічі.— Заходьте усі до цього залу,— він показав ліворуч,— і чекайте поки я не скажу вийти на доріжку. Поки Кід Мехіко сходитиме з літака, всі повинні кричати «ура» й вимахувати руками. Не забудьте про це. О'кей! І весь час посміхайтесь, тому що зустріч зніматимуть для кінохроніки й транслюватимуть по телебаченню. О'кей?— і він широко посміхнувся до натовпу.

— Неподобство,— мовив блідий і худий стариган.— Зганяють так рано з ліжка, не дають навіть поїсти, та ще мусиш плескати в долоні!

— Мовчи,— сказала йому жінка, що йшла поруч,— тебе можуть почути.

— Ну й нехай! Це просто чорт зна що! На півночі цього нема: сьогодні я отримав листа від Андреса. Ти ж чула, він там непогано влаштувався, правда?

Жінка ствердно хитнула головою:

— Авжеж.

Минаючи поліцейського, старий боязко подивився на нього. Поруч з поліцейським двоє військових розмовляли з Гонсало.

— Все буде гаразд, полковнику,— мовив Гонсало, посміхнувшись, і погладив себе по животу.

— Сподіваюсь. Пам'ятайте, генерал дуже зацікавлений у цьому,— зауважив полковник Міро, пригладжуючи вуса.

— Ви будете задоволені, полковнику.

— Гаразд. І запам'ятайте, коли Кід Мехіко спуститься, нехай підійде до мене. Я привітаю його від імені генерала перед об'єктивами кінохроніки та телебачення. Розумієте?— І він, знову пригладивши вуса, взяв офіцера, що стояв поруч, під руку і повів його вперед.

— Я буду там.

— Чудово, полковнику,— Гонсало подивився їм услід. Потім повільно пішов.

Військові порівнялися з двома дамами,

які посміхнулись до них. Полковник поправив кашкет.

— Ох, який високий і симпатичний,— мовила одна.— І який скромний.

— Правда? Я вчора мало не посварилася з кузеном, тому що він погано говорив про військових. Ти знаєш цих студентів: вони завжди критикують уряд.

— Ці негідники підривають бомби і чинять всілякі неподобства!— сказала перша дама і поправила волосся.

— Темний народ, серденько, тому й не дивно, що генерал міцно тримає всіх у руках. Я з ним цілком згодна, я у всьому люблю порядок! Ти це чудово знаєш...

— Увага, панове,— почувся з гучномовця голос розпорядника Гонсало,— увага! Літак з Кідом Мехіко на борту вже над аеродромом. Усім підійти до стартової доріжки і зайняти вказані місця. Коли Мехіко з'явиться на трапі, вітайте його, як цього заслуговує знаменитий атлет, радісно посміхайтесь, його приїзд — свято для всіх нас!

Люди повільно рушили вперед. Музиканти взяли свої інструменти, чекаючи знака диригента. Фотографи розташувались попереду. Хтось пробіг з двома мікрофонами й установив їх біля камер кінохроніки й телебачення. Оркестр заграє.

— У нас у селі і то краще грають,— зауважив юнак, що стояв поруч якоїсь жінки. Обоє засміялись.

— Як усе гарно виходить, правда?— мовила дама, що перед цим хвалила військових, і вийняла із сумочки хустинку, щоб витерти піт над верхньою губою.

Чоловік у білому підвів полковника до мікрофонів і кілька разів переставив їх з місця на місце. Полковник посміхнувся. Літак уже низився над аеродромом. Нарешті він плавно приземлився. Полковник пригладив вуса. Гонсало торкнувся свого живота. Пекуче свинцеве сонце стояло в зеніті, люди мружили очі, обмахуючись газетами та журналами. Ось літак зупинився, і оркестр замовк. Службовці аеропорту підкотили трап, і хтось відчинив дверцята. Першим вийшов службовець авіакомпанії, за ним визирнули двоє пасажирів і з острахом подивилися на юрбу. За мить на трапі з'явився кремезний і смуглявий усміхнений чоловік.

— Він!— крикнув хтось.

Овація і музика злилися в один звук. Гонсало пішов назустріч атлетові, який швидко спускався по трапу.

— Ласкаво просимо на Кубу, Кід Мехіко!— мовив він, усміхаючись і простягаючи руку.

— Дякую!

— Проходьте, будь ласка.— Гонсало взяв його під руку.— Вас чекає полковник Міро, генеральний спортивний директор.

¹ Колишній президент Куби.

Фотографи заклацали апаратами. Боксер, похитуючи плечима, пішов за Гонсало. Натопт посунув за ними.

Гонсало і Мехіко підійшли до мікрофонів.

— Полковнику Міро,— мовив Гонсало,— дозвольте відрекомендувати вам знаменитого атлета братньої республіки Мексика Карлоса Аялу Кіда Мехіко.

— Ласкаво просимо на Кубу, сеньйоре Аяло! За дорученням сеньйора президента республіки вітаю вас від імені всього нашого народу.

Кід Мехіко втягнув голову в плечі і злегка вклонився.

— Дякую, сеньйоре, щиро дякую, я безмежно радий, що ступив на цю прекрасну землю, про яку стільки чув.

— Від імені кубинського народу, сеньйоре Мехіко,— сказав Гонсало,— я теж радий привітати вас. Як сказав полковник Міро, вас вітає сеньйор президент, який ще більше хоче зміцнити традиційні дружні зв'язки, що єднають батьківщину Беніто Хуареса¹ з батьківщиною Хосе Марті²...

— Не обійшлося й на цей раз без бідолашного Марті...

— В таких випадках його завжди згадують...

— ...Хай ваше перебування у нашій країні буде радісним і корисним. Починаючи від сеньйора президента й кінчаючи всіма громадянами, що прийшли віддати вам шану, бажаємо вам щасливого перебування на нашій Кубі!

* * *

— Вимкни цю гидоту, Каміло,— мовив Луїс, стоячи перед телевизором.

— Ні, ні, хай буде,— запротестував Пако.— Треба витримати до кінця.

— Огідно.

— Мені теж неприємно, Луїсе, але треба знати ворога, щоб вміти його атакувати.

Луїс узяв сигарету.

— А хто привезе Куку з аеропорту?— спитав він, запалюючи.

— Не турбуйся, двоє надійних людей скоро привезуть її сюди. В машині. Заспокойся і не нервуй.

— Я не нервую. Облишмо цю розмову. Краще поговорімо про те, що стосується нас усіх. Як ми влаштуємо справу? Пам'ятайте, що у нас мало часу.

— Що це сьогодні з тобою, Луїсе?

— Помовч, Малюк, те, що я кажу,— правда. Треба менше говорити, а більше робити. На жаль, ми, кубинці, часто робимо навпаки.

— Покиньмо цю дискусію, друзі, так ми нічого не доб'ємося,— заявив Пако.— Що будемо робити, Луїсе? У мене є план. Наші люди з «Руху»¹ дістають для нас дві машини і зброю. В кожній машині буде по два автомати, і кожен з нас матиме при собі пістолет.

— Скільки чоловік братиме участь в операції?— запитав Луїс.

— Ти, Чіно — він буде вести нашу машину,— я і ще двоє, ви їх не знаєте, вони сидітимуть у другій машині.

— Я поїду з вами, Пако!

— Цього ми ще не вирішили, Малюк.

— Невже ви не довіряєте мені? — здивувався Малюк.

Пако запевнив його, що ні. Луїс притулився до стіни й знову закурив.

— То як, Луїсе, план?

Луїс глибоко затагнувся.

— Наче непогано. Тільки треба, щоб усе було організовано. Продумати кожен крок.

— Ви, інженери, любите у всьому організованість,— зауважив Хосе, який досі мовчав.

— Ти знаєш, що я, на жаль, не інженер. Що ж до моїх слів, то я можу лише додати, що я за дисципліну, і в даному разі — якомога суворішу! Ми всі ризикуємо життям.

— Ще одна досить важлива річ: завтра хтось повинен піти в готель, щоб простежити за Мехіко. На мою думку, це мусить зробити Кука,— сказав Пако.

Луїс застиг з сигаретою в зубах.

— Я казав тобі, Пако, що не хочу вплутувати в цю справу дружину. Сьогодні я дозволив їй поїхати в аеропорт, як ви вимагали, але в готель хай піде хтось інший!

— Але ж нема кому, Луїсе,— мовив Пако, підходячи до нього,— та й, крім того, в Куки є одна перевага: її ніхто не знає.

— Я це розумію, але ці типи можуть щось запідозрити, якщо знову її побачать.

— Тоді ми зробимо так: завтра хай іде Каміло, а післязавтра піде Кука. Згоден?

— Що ж поробиш,— Луїс стиснув губи.

— От і гаразд,— посміхнувся Пако.— Ну, а поки чекатимеш на Куку, непогано б випити пива.

— Еге ж, Луїсе, у мене теж сухо в горлянці,— підтримав його Малюк.

СЕРЕДА

З самого ранку Каміло пішов у готель. Він купив журнал і сів, удаючи, ніби читає. Вирішили, що коли його запитують, що він тут робить, Каміло відповість, що чекає дівчину, якій призначив побачення. Двічі він

¹ Видатний державний діяч Мексика (1806—1872).
² Кубинський поет, публіцист і громадський діяч. Учасник боротьби за незалежність Куби проти іспанського панування (1853—1895).

¹ Підпільна організація опору за часів диктатури Ватісти.

пересідав, щоб краще чути розмови. Якесь американка говорила, що в готелі стало тісно відтоді, як приїхав «that mexican fighter»¹. Її співрозмовниця вважала, що він «very handsome, with a beautiful body»².

Двоє носильників говорили про те, що п'ять поліцейських в цивільному охороняють боксера в готелі. Двоє постійно перебувають в номері і навіть сплять там. У вестибюлі його завжди супроводять троє інших. Тренер ніколи не залишає боксера самого.

Просидівши з годину, Каміло вирішив, що час зникнути. Те, що його цікавило — розпорядок дня боксера, — він уже знав.

Пако попросив Куку піти в готель під виглядом любительки автографів і спитати, коли вона може побачити Мехіко. Вирішили, що Кука гарно одягнеться і нафарбується, щоб виглядати ще привабливішою.

Та на практиці все виявилось значно складнішим. Коли Кука спитала адміністратора, де вона може побачити Кіда Мехіко, той запропонував їй залишити листівку, він сам дістане їй, мовляв, автограф. Забрати листівку вона зможе наступного дня. Кука сказала, що звикла одержувати автографи особисто. В цю хвилину до неї підійшов поліцейський і спитав, чого це вона так прагне побачити боксера. Кука кокетливо посміхнулася і відповіла, що він не зрозуміє її, оскільки він не жінка, і що її цікавить більше сам боксер, аніж його автограф. Поліцейський посміхнувся і відповів, що зрозумів її і що вона може почекати сеньйора Мехіко: о першій той спустатиметься в гімнастичний зал. Або хай прийде о шостій вечора, коли сеньйор Мехіко вертатиметься з тренування. Кука подякувала і сказала, що прийде увечері.

— Ці жінки — найнебезпечніший ворог для боксерів, — зауважив, посміхаючись, поліцейський і зажав руки за ремінь.

* * *

Годінес глибоко зотягся сигаретою, потім постукав.

— Заходьте, — почув він.

Молода, гарна дівчина всміхнулася йому, і він сказав їй, що хоче бачити полковника Міро. Дівчина підійшла до дверей, і він з захопленням подивився на її туго обтягнуті сукню стегна.

— Сеньйоре полковнику, прийшов Гонсало Годінес, він хоче вас бачити.

— О, нехай заходить!

Дівчина розчинила двері, впускаючи Годінеса.

— Здрастуйте, полковнику. — Гонсало

простяг Міро руку. — Я приніс вам фотографії, зроблені учора в аеропорті.

Полковник був явно не в настрої. Вимушено посміхнувшись, він підняв голову від паперів.

— Ану, показуйте. Сідайте.

Полковник, пригладивши вуса, почав розглядати фотографії. Гонсало запалив сигарету.

— Непогано, непогано. Це ви мені принесли, так?

— Звичайно, сеньйоре полковнику.

— А в газети вже розіслали?

Гонсало кивнув головою і сказав, що послав фотографії за кордон через усіх агентств.

— Ну й гаразд. Учора ввечері я дивився кінохроніку. Чудово. Вранці розмовляв з генералом, він дуже задоволений. Ваш виступ в аеропорті йому сподобався.

Руки його лежали на столі, і Гонсало побачив, що вони великі й незграбні, але пешені.

— Я безмежно радий, полковнику! Щиро кажучи, я дуже турбувався, — сказав Гонсало.

— Не забудьте сфотографувати нашого вітчизняного боксера Гуахіро Родрігеса. Генерал хоче, щоб його теж рекламували.

— Не турбуйтеся, полковнику, я про це подбаю. У мене наготові фотограф, який вранці сфотографує його, а ввечері Кіда Мехіко. Дамо для преси цілу добірку фото.

— Ви сказали, що Гуахіро зараз на тренуванні?

— Так.

— Ходімо подивимось на нього, — і полковник підвівся з крісла.

* * *

В центрі великого залу стояв ринг. На ньому стрибав боксер, час від часу піднімаючи догори забинтовані руки. В кутку стояв тренер, який пильно стежив за його рухами. Незабаром він вигукнув:

— Перерва!

Спітнілий боксер підійшов до нього, важко переводячи подих. Тренер почав обтирати його, потім щось тихо сказав, і той засміявся.

— Ходімо до них, — мовив полковник до Гонсало, який стояв разом з ним на дверях. — Як справи, Гуахіро? — спитав він, і тренер та боксер обернулися до них.

— Чудово, — відповів тренер, — просто чудово, сеньйоре полковнику. Правда ж, Гуахіро?

— Я у формі, в хорошій вазі і в доброму темпі.

Полковник посміхнувся.

— Тебе вже фотографували, Гуахіро?

— Авжеж, — відповів тренер. — Сюди приходив фотограф. Я попросив його, щоб

¹ Цей мексиканський борець (англ.).

² У нього дуже красиве тіло (англ.).

він почекав і зробив ще кілька фото, коли Гуахіро буде на рингу.

— Ви будете зараз тренуватися?

— Так, полковнику. Я покличу партнера. Тренер скочив з рингу і вийшов із залу.

Боксер надів захисну маску.

— Ти сподіваєшся виграти, Гуахіро? — спитав Гонсало.

— Один із двох завжди думає виграти. Правда, мексіканець сильний, але і я добре підготувався.

— Ти мусиш виграти, Гуахіро. Генерал дуже зацікавлений в цьому. Я бачив його вранці, і він прохав переказати тобі це. Він прийде на змагання, ти про це знаєш?

— Ні, мені нічого не говорили. Але перекажіть сеньйору генералу, що я завжди роблю все, щоб перемогти.

— Тобі ніколи не страшно? — запитав Гонсало.

— Як вам сказати... Перед виходом на ринг завжди трохи боїшся. Негаразд себе почуваєш і ввечері напередодні боксу. Та все це минає, коли виходиш на ринг. А діставши перший удар, зовсім забуваєш, що таке страх.

— Тебе коли-небудь нокаутували, Гуахіро?

— Ні, дякувати богам. Це смерть.

Повернувся тренер. Він привів другого боксера і відрекомендував його полковникові та Гонсало. Боксер був уже в рукавицях, і як тільки Гуахіро надяг свої, вони почали тренування.

— Джеб¹, Гуахіро! Джеб, кажу тобі! — кричав час від часу тренер.

Гонсало здавалося, що кожний удар падає на нього. Особливо коли били в живіт. Полковник пригладжував вуса й ледь помітно посміхався. Фотограф, що прийшов уже після початку тренування, раз по раз клацав апаратом.

— Джеб, Гуахіро, ще! Так, так! Бий правую! — кричав тренер.

ЧЕТВЕР

Усі зібралися в Луїса о десятій вечора: в цей час Енграсії не було вдома.

Малюк трохи запізнився, і Луїс нагадав йому, що, починаючи з цього дня, недопустимі навіть найменші порушення дисципліни. Але Малюк почав виправдуватись.

— Луїс має рацію, — втрутився Пако, — облишмо суперечки. І ближче до діла. Завтра опівдні я принесу зброю, і ми залишимо її тут. Коли мексіканець повертатиметься з тренування — це буде близько шостої, — хто-небудь нам позвонить, і ми негайно виїдемо туди. Я підрахував: звідси до готелю

ми встигнемо дістатись швидше, ніж боксер від спортзалу до готелю. Треба випередити його і захопити у вестибюлі. — Скінчивши, Пако витяг зубочистку й почав колупати в зубах.

— А друга машина теж виїде звідси? — запитав Луїс, схрестивши на грудях руки.

— Звичайно. Ці приїдуть десь близько п'ятої. Це ті двоє, що розшукали Куку в аеропорту. А зараз дивіться сюди. — Пако витяг з кишені папір та олівець. — Я накидав план. Оце головний вхід до готелю з вулиці Прадо. Обидві машини поставимо тут, навпроти, і чекатимемо приходу мексіканця. Я перевірів — там завжди вільно і поліція нікого не чіпає. Як тільки побачимо його, я вийду з машини і піду до вестибюля. А ви тим часом заводьте мотор і чекайте мене на тій же вулиці навпроти, але біля другого виходу з готелю. Звідси легше втекти, бо тут менший рух. Друга машина рушить за хвилину слідом за першою. Якщо через п'ять хвилин я не вийду з готелю, ви їдьте. Краще хай спіймають одного, аніж усіх. Згода? — запитав Пако і виплюнув зубочистку на підлогу.

Всі дивилися на нього. Луїс здивувався: чому Пако повинен ризикувати більше за інших?

— Я гадаю, що хтось повинен це зробити, а я в таких справах маю досвід. Крім того, у мене нема ні собачок, ні кицьок, які можуть осиротіти.

Малюк заявив, що він, як і раніше, вважає, що в готель повинні зайти двоє: він і Пако.

— Я вже сказав — ні, — твердо відповів Пако. — Отже, слухайте далі. Вивівши мексіканця з готелю, ми спочатку відвеземо його на квартиру до одного члена «Руху», який мешкає неподалік. Це у нас забере максимум десять хвилин. Звідти, я думаю, ми привеземо його сюди. Як ти гадаєш, Луїсе?

Луїс сказав, що не має нічого проти, але що це краще зробити після дев'ятої години, коли піде Енграсія.

— Гаразд. Слухай, Луїсе, було б непогано, якби її не було тут і в суботу. Тоді ми залишили б його у тебе.

— Добре, я скажу дружині, щоб вона відпустила стару на суботу, хай скаже, що ми поїдемо в Матансас провідати батьків.

— От і чудово. А якщо буде потрібно, ми відправимо боксера в інше, безпечніше місце. Це залежатиме від обставин. Запитань нема?

Запитань не було. Домовилися зустрітись тут наступного дня о першій годині.

— Слухай, Пако, — озвався Малюк, — чому ти не хочеш узяти мене з собою?

Пако взяв його за руку.

— Ти дуже впертий. Кинь навіть думати про це. Я піду сам. І край!

¹ Джеб (англ.) — в боксі легкий прямий удар з далекої дистанції.

П'ЯТНИЦЯ

Якийсь час Мехіко бив по груші, позуючи перед об'єктивами. Хай журналісти переконаються, що він у формі. Сьогодні, як і завжди напередодні змагання, він робив тільки легку розминку, аби тільки розігріти м'язи і заспокоїти нервову систему.

— Слухай, Кіде,— запитав один журналіст, підійшовши до нього,— ти що, збираєшся виграти нокаутом?

— Не знаю, приятелю,— відповів боксер, б'ючи по груші.— У мене важкий удар. Суперник може не витримати і впасти. А втім, хто зна?

— Авжеж, ти в хорошій формі. Хіба що трохи поповнішав порівняно з минулим роком, коли я бачив тебе у Мексиці.

— Не думаю. Можливо, якесь кіло-два, але не більше.

Клацнув апарат, яскраве світло різонуло Кіда по очах, і він збився з ритму. Знявши рукавиці, боксер разом з журналістами підійшов до групи людей, що розмовляли з тренером та Гонсало.

— Не вірте цьому, хлопці,— говорив Гонсало.— Цю чутку пустили революціонери, які намагаються зірвати змагання, але ви знаєте, що публіка хоче бачити справжні спортивні видовища, подібні до цього, тому уряд їх і організовує. Не турбуйтеся, під час поєдинку нічого не трапиться. Можете повідомити, що генерал особисто буде присутній на змаганні і що він виявляє великий інтерес до цієї зустрічі.

— Напишіть також, хлопці, що Кід Мехіко зараз у хорошій формі — кращій, ніж будь-коли,— додав тренер.

— А що скаже чемпіон? — запитав один із журналістів.

Боксер підійшов ближче й почав відповідати на запитання та позувати фотографам. Гонсало усміхався, хоч і нервував. По місту ширилися чутки, що революціонери пустять у хід бомби й спробують зірвати змагання на стадіоні. Хоч самому Гонсало нічого не загрожувало, проте він усе-таки почував себе якось негаразд. І коли вже він зможе спокійно зітхнути? Він не проти революціонерів, але й не за них. Йому хотілося б спокійно заробляти свій хліб. Можливо, коли його дочка стане вчителькою, вони зможуть усією родиною переїхати до Сполучених Штатів. Там усе не так. Він ніколи не був у Штатах, але з кінофільмів і розмов знає, що там усе інакше.

— Слушайте, Гонсало,— сказав хтось, торкнувшись його руки,— полковник Міро цікавиться, чи подбали ви про коктейль для іноземних журналістів.

Гонсало відповів, що все вже готове — вечір розпочнеться рівно о сьомій годині.

Боксер почав стрибати через скакалку, і фоторепортери та журналісти оточили його півколом. Тренер усміхався.

— Цей мексіканець таки непоганий хлопець,— мовив хтось.— Він не слабший за Бебі Арісменді або Кастіліто¹. Я гадаю, він поб'є Гуахіро.

— Яке це має значення,— знизав плечима другий.— Все одно це — фарс.

Коли Кід перестав стрибати, тренер сказав, щоб він прийняв душ, а потім відпочив у готелі та повечеряв.

Хтось запитав, котра година. Було чверть на шосту.

* * *

Пако, Каміло, Хосе й Чіно прийшли вчасно, як домовилися напередодні. Зброю вони принесли в двох шкіряних чемоданах — автомати й пістолети калібру 38. Чемодани поставили у спальні Луїса. Вирішили, що приготуються після обіду. Під час обіду всі мовчали, щоб Енграсія випадково чогось не почула. Кука їй уже сказала, що після сніданку вона може піти додому, оскільки увечері вони всі поїдуть на пляж Варадеро, щоб провести там уїк-енд, і повернуться звідти аж у понеділок.

Малюк прийшов о третій і, нервово посміхаючись, сказав, що йому треба було побачити одну жінку, тому він і затримався. Ніхто не озвався на його слова. Після обіду сиділи у їдальні за доміно, а потім у вітальні коло телевізора. Кука пішла до своєї кімнати ще о четвертій годині, після того як вирядила Енграсію додому. Служниця встигла їй розповісти про свою сварку з сином. Луїс і Пако пішли готувати зброю.

О п'ятій годині біля будинку зупинився автомобіль, у якому приїхало ще двоє учасників операції. Пако і Луїс винесли зі спальні обидва чемодани з автоматами. Пако вручив кожному по пістолету, а коли до нього підійшов Малюк, сказав йому:

— Слухай, хлопче, я вирішив, що ти з нами не поїдеш.

— Це ти розпорядився, Луїсе?

— Ні,— мовив Пако,— це все вирішив я. І зараз наказую тут я.

— А ти хто такий — диктатор?

— Я не диктатор, але тут наказую я. Тобі краще не йти з нами!

Малюк витер долонею губи і стиснув щелепи.

— Гаразд, це вам так не минеться. Я доб'юся до керівників «Руху»! Ти ще пожалкуєш, Луїсе. Це ти всіх підбурив проти мене!

— Ти просто погано вихований хлопчисько,— мовив Луїс, підійшовши до нього і взявшись руками в боки.— І для таких, як ти, найкраще піти з «Руху».

¹ Відомі боксери.

— Годі про це, Луїсе,— сказав Пако.—
Іди, Малюк. Іди додому, поговоримо потім.
Малюк сердито грюкнув за собою дверима.

Усі посідали, і Пако знову детально повторив свій наказ: що і як робити. О п'ятій сорок п'ять задзвонив телефон, і Пако зняв трубку. За кілька секунд він повернувся до товаришів:

— Пора, хлопці. Пішли!

Луїс сказав, що повинен попередити дружину. Почувши, в чому річ, Кука заявила, що піде разом з ним.

— Ти збожеволіла! Жінкам там нічого робити!

Кука приступила ближче до чоловіка і взяла його за руку.

— Я не можу тут залишатись і чекати, Луїсе. Подумай сам: якщо з тобою щось трапиться, я повинна бути поруч.

Пако спитав, чи знає вона, чим ризикує.

— Я все знаю, Пако. Та буде гірше, якщо я зостанусь тут. Мені краще бути з Луїсом.

Луїс пильно подивився їй у вічі, потім обняв за плечі:

— Гаразд, ходімо.

Всі посідали в машини й тихо рушили. Смеркало. Їхали переважно безлюдними й темними вулицями Ведадо, а потім звернули на Малекон.

Ніхто не порушував мовчання. Кука думала, що, можливо, востаннє бачить море, яке вона безмежно любила. В дитинстві вона їздила разом з батьком у бухту Матансас на яхті і, лежачи на кормі, дивилася на хвилі. Вони з Луїсом давно мріяли про власну яхту, хоч і знали, що все це лишиться мрією доти, поки Луїс не дістане підвищення. Останнім часом ця перспектива здавалась зовсім нереальною. Того, що заробляв Луїс уроками англійської мови, ледве вистачало на прожиток. Вони вже двічі знижували платню Енграсії, але жінка все одно не залишала їх.

Їхня країна завжди жила спиною до моря,— думав Луїс. Коли-небудь якийсь інший уряд зрозуміє, що острів повинен користуватись морем, яке його оточує. Здавалось безглуздя, що на Кубі немає справжнього торгового флоту. Маючи хороші пароплави, можна було б продавати кубинський цукор за найвищою ціною. А так усі ці гроші пропадають за кордоном.

Минули Морро й повернули за ріг.

«Навіть дерева занедбані тут,— подумав Пако, дивлячись на миршаву зелень.— Колись ми, кубинці, зрозуміємо, яка в нас чудесна земля». Збираючи в Пінар-дель-Ріо тютюн, він часто думав про це.

— Як ви там, молодята?— спитав він, обернувшись назад і поправляючи темні окуляри.

Кука посміхнулася. Її рука лежала на широких плечах Луїса.

— Трохи повільніше, Чіно,— мовив Пако.— Зараз зупиниш.

Побачивши, що передня машина під'їхала до тротуару і стала, Пако вийняв з чемодана два автомати й поклав їх коло ніг. Чіно витяг сигарету й мовив:

— З богом.

В цей час до них під'їхала поліцейська машина. Кука стиснула руку Луїса, і обое застигли. Пако простяг руку до автомата, що лежав біля його ніг. Луїс схопився за пістолет, застромлений за пояс. Машина майже зупинилася, поліцейські про щось розмовляли між собою. Тоді Чіно посміхнувся до них і помахав рукою. Поліцейські посміхнулись у відповідь. За хвилину їхня машина повільно рушила вперед.

— Ху!— видихнув Пако.

Кука зітхнула й заплющила очі. У Луїса пересохло в роті, але він силювано посміхнувся.

— Молодець, Чіно,— зауважив він,— ти врятував нас.

Пако відчинив дверцята автомобіля: на вулиці краще можна роздивитись навкруги. Якийсь час вони стежили за машинами, що проїжджали у бік готелю. Нарешті з'явився чорний автомобіль.

— Він тут! Я їду. Запам'ятайте, друзі: не нервуйте і робіть так, як я сказав. Бажаю успіху,— додав він і поправив окуляри.

— Щастя тобі, Пако,— промовила Кука, вихилившись з віконця машини.

Пако повільно перейшов площу Прадо й зник у готелі.

* * *

Кід Мехіко розмовляв зі своїм тренером і ще з якимось чоловіком. Двоє поліцейських, що охороняли його, стояли неподалік.

— Кід у хорошій формі,— говорив тренер,— це я тобі кажу, а я таки на цьому розуміюсь, приятелю.

Пако стояв оддалік і стежив за ними. Ліфтери про щось гомонили між собою. Службовці оформляли двох клієнтів, які зойно прибули до готелю. Поліцейські, посміхаючись, дивилися на групу людей, що оточили боксера.

Зайшла туристка з маленькою собачкою на руках.

Пако зробив крок у напрямку до боксера, але тої ж миті хтось узяв його за руку.

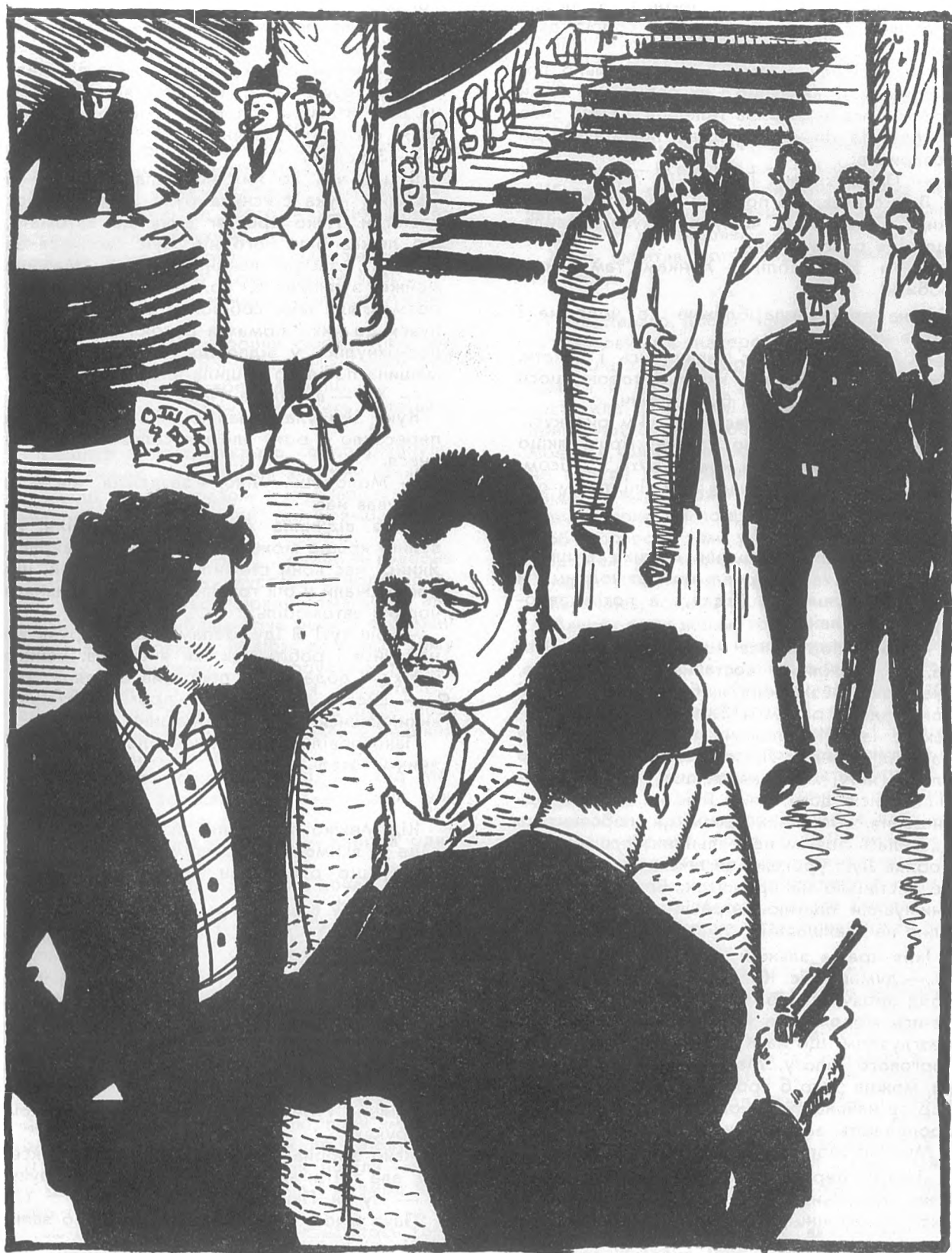
— Ну як, Пако?

Пако нічого не відповів і здивовано запитав:

— Що ти тут робиш, Малюк?

Блідий Малюк тремтів усім тілом.

— Я казав, що хочу піти з тобою, і ось я тут!

Пако глянув на нього, потім на тих, що стояли круг боксера.

— Іди за мною.— І пішов уперед.

Пако наблизився ззаду до Кіда Мехіко й приставив йому до спини пістолет, не виймаючи зброї з правої кишені. Малюк став поруч, також засунувши руку в кишеню.

— Ідіть за мною,— мовив Пако,— ми вас викрадаємо.

Боксер з посмішкою повернувся до них:

— А ці кубинці жартівники!

Пако вихопив пістолет і рвучко приставив його боксерові до грудей. Тренер і обидва поліцейські ступили до них.

— Всім стояти на місці, інакше я пристрелю його!— вигукнув Пако, сховавшись за Мехіко і задкуючи до виходу.

Малюк ішов з другого боку, не спускаючи очей з Пако і тримаючи руку в кишені. Тренера оточив натовп. Пако навів пістолет на поліцейських, що ішли слідом за ними.

— Не підходьте!— крикнув він.— Інакше ми пристрелимо його!

Біля дверей Пако знову озирнувся і побачив, що тренер про щось нервово перемовляється з поліцейськими. Він прискорив крок.

— Ви ж не збираєтесь мене вбивати, правда, сеньйори?— злякано запитав боксер.

— Мовчіть і йдіть за нами,— наказав Пако.

Підійшовши до автомобіля, він підштовхнув боксера до відчинених дверцят. Луїс вискочив на тротуар з пістолетом у руці. Малюк метнувся до другої машини.

— Сідайте!— звелів боксерові Луїс.

— Я не піду!

— Швидше, швидше!— повторив Луїс і штовхнув боксера в машину. Той упав на заднє сидіння коло Куки. Луїс тієї ж миті сів поруч і приставив пістолет мексиканцеві до живота. Пако вмовився попереду. Чіно схопився за кермо.

— Рушай, Чіно!— крикнув Пако.

Автомобіль рвонув. Боксер подивився на бліду, перелякану Куку. Луїс визирнув у віконце і побачив групу людей, що жваво жестикулювали біля дверей готелю.

— Ви ж не вб'єте мене, правда?

— Ні, сеньйоре,— відповів Луїс,— але зараз мовчіть. Слухай, Пако, а що там робив Малюк?

— Не знаю. Потім розберемося. Так далі не можна! Ще трохи, і він провалив би операцію. На Малекон, Чіно,— звелів він і поправив окуляри.

Уже смерклося. Місто спалахнуло вогнями. Автомобілі шалено мчали. Поминули Президентський проспект і, виїхавши на вулицю Пуерто, звернули вбік.

— Не жени так, Чіно,— сказав Пако,— не треба привертати увагу поліції.

Мексиканець знову звернувся до Луїса:

— Адже ви не вб'єте мене, правда?

— Ні, ми вас не вб'ємо, сеньйоре. Вас викрадено з політичних мотивів.

Кука засміялася:

— Ой нене! Ніколи в житті я ще так не боюлася!

Чоловіки, дивлячись на неї, почали сміятися й собі. Боксер здивовано дивився на них.

Проїжджаючи повз готель «Національ», вони побачили грузовик, повний солдатів.

— Якби ці типи здогадалися, кого ми веземо, ми б не протрималися і п'яти хвилин,— сказав Чіно.

Пако звелів йому звернути в одну з бічних вуличок. Зупинилися біля великого старого будинку. Перш ніж вийти з машини, всі поховали пістолети в кишені, Луїс поклав автомати у чемодани. Пако вийшов перший, за ним Луїс висадив боксера. Чіно залишили на варті. Кука йшла позаду. Вона почувала себе страшенно стомленою.

За кілька хвилин під'їхав другий автомобіль.

* * *

Одягнений у білий костюм невисокий чоловік з жовтуватим обличчям пройшов повз поліцейських, що стояли біля дверей готелю. Ті по-військовому віддали йому честь. Чоловік ішов швидко, засунувши ліву руку в кишеню штанів, а в правій тримаючи запалену сигарету. Двоє молодиків, які супроводжували його, були такі високі, що він проти них здавався хлопчаком. На обох були вузькі чорні штани й білі сорочки з червоною крайкою. Хтось із репортерів клацнув фотоапаратом, і прибулий посміхнувся в об'єктив. Побачивши у центрі вестибюля групу людей, він попрямував до них. Назустріч метнувся журналіст з блокомотом у руці і спитав, чи не може він що-небудь сказати.

— Можете повідомити в своїй газеті,— почав жовтолиций, поклавши журналістові руку на плече,— що уряд дуже скоро арештує цих паршивих людців, які хочуть заплямувати Кубу, так нахабно викравши безневинного спортсмена з міжнародною славою. Винуватці будуть покарані. О'кей?— додав він і поплескав журналіста по щоці.

— Капітане Фортуна,— мовив по-англійськи високий чоловік в окулярах із дуже товстими скельцями.— Як ви гадаєте, що було причиною цього викрадення? Вони вб'ють Кіда Мехіко?

Чоловік у білому слухав, примруживши очі. Потім сказав, посміхаючись, що погано зрозумів, про що говорив його співрозмовник. Хтось запропонував свої послуги як перекладач.

— Так от,— сказав капітан, поправляючи

зачіску,— єдина мета, якою керуються ці паскудники,— це підірвати авторитет сеньйора президента, бо вони — люди заздрісливі й самі хотіли б стати членами уряду... Я не знаю, чи вбили вони Кіда Мехіко, але, безперечно, комуністи здатні і на це!

Чоловік в окулярах знову спитав через перекладача, чи є докази, що боксера викрали комуністи.

— Я не знаю,— відповів капітан,— чи це зробили комуністи, але злочинцями керували комуністи, до речі, не кубинські, а російські!

Журналісти пішли слідом за капітаном, ставлячи йому нові запитання.

Капітан весь час палив. Двоє високих молодиків ішли поруч. Капітан запитав, де свідки викрадення, і хтось показав йому на двері ліворуч.

Коли він зайшов, назустріч підвелися двоє поліцейських. Тренер не помітив його, аж поки не почув запитання:

— Так хто з вас бачив, як усе сталося?

Поліцейські презирнулись.

— Ми, цей сеньйор та ще один пожилець, він зараз у себе в номері.

Тренер з посмішкою підвівся з крісла.

— Хто ви, сеньйоре?

— Бебі Рамірес, сеньйоре, тренер Кіда Мехіко.— Тренер простягнув руку.

Капітан злегка потиснув її й окинув тренера недбалим поглядом. Відтак попросив детально розповісти, як було викрадено боксера.

Обидва поліцейські по черзі доповіли, як це сталося. Капітан дивився собі під ноги. Докуривши сигарету, він запалив другу.

— На мою думку, вони діяли правильно,— докинув тренер,— і досить холодно-кровно, сеньйоре. Якби вони вдалися до зброї, бандити застрелили б Кіда Мехіко.

Капітан похмуро дивився на підлогу.

Один із поліцейських запевнив, що упізнав би обох злочинців, особливо старшого, оскільки йому здається, що він бачив його раніше.

Капітан стояв, тримаючись руками за спинку стільця.

— Я гадаю, що ваші люди діяли правильно, капітане,— мовив тренер.

Капітан повільно підняв голову.

— Падлюки, боягузливі падлюки! — зненацька вигукнув він і, піднявши стілець, грюкнув ним об підлогу.— Приходять якісь задрипанці з двома пістолетами і з-під носа у всіх викрадають гостя уряду! Як мені тепер дивитися в очі генералові? Я вас питаю? Скажіть, будьте ви прокляті! Чого ви стоїте, мов дві смердючі мумії?!

На мить запала тиша.

— Сеньйоре капітан,— тренер підійшов до нього і торкнув його за руку,— ці люди

зробили все, що можна було зробити на їхньому місці...

— Не торкайтесь мене! — вереснув капітан і відсмикнув руку.

— Мовчати! Ви не поліцейські, а нікчеми! — кинув він своїм підлеглим.— З завтрашнього дня ви в поліції не служите! Що я скажу генералові? Що?! — І він спересердя заплющив очі.

Один із поліцейських сказав, що, на його думку, коли капітан пояснить генералові, як усе сталося, той, безперечно, зрозуміє.

— І ви гадаєте, я посмію розповісти генералові цю баєчку?! — Капітан підійшов до поліцейського.— Ну, кажи, тварюко! Чого мовчиш?

Поліцейський не відповідав. Усі дивилися на капітана. За хвилину він повільно сів на стілець й обхопив руками голову. Один із поліцейських приніс йому склянку води, капітан видобув з кишені якийсь порошок, висипав у воду і випив. Після цього витяг гребінець і причесав своє хвилясте волосся.

— Їм це дорого коштуватиме! — мовив він, запалюючи сигарету.— Я покажу, цим проклятим революціонерам! Перерію кожен дім у Гавані, і коли де знайду хоч одного,— пристрелю на місці. Можете мені повірити!

Відчинивши двері, капітан побачив, що натовп у вестибюлі збільшився. У центрі стояв полковник Міро. Засунувши в кишеню ліву руку, капітан підійшов до юрби.

Полковник слухав Гонсало, який, витираючи хусточкою шию, говорив кільком журналістам, що сеньйор президент почуває себе дуже незручно перед мексиканським урядом і запевняє, що за кілька годин Кід Мехіко буде звільнений. Полковник обернувся до капітана і, сказавши, що повинен передати йому доручення генерала, відвів його убік.

— Слухай, Фортуно,— мовив він, беручи його під руку,— ти знаєш, яке довір'я виявляє тобі генерал. Дізнавшись про цю неприємну новину, він викликав мене і сказав, що доручає особисто тобі розшукати Кіда Мехіко. Крім тебе, він нікому не вірить. Звелів переказати, що ти можеш у всьому розраховувати на нього. І що повинен за всяку ціну розшукати боксера! Запам'ятай: байдуже як ти це зробиш, але не пізніше, як завтра ополудні Кід Мехіко мусить бути вільний. Змагання відбудеться о шостій годині вечора. Запам'ятай: для досягнення мети всі засоби хороші. Єдине, що нам потрібне,— живий мексиканець. Ти не підведеш?

Капітан слухав, понуривши голову.

— Скажи генералові, хай не турбується: я розшукаю Кіда,— промовив він і швидко вийшов з готелю.

* * *

— Така історія цієї країни,— мовив Луїс.— Протягом п'ятдесяти років ми тільки те й робимо, що розводимо різне вороння. Куба — республіка безправних і знедолених, за невеликим винятком. Усі наші правителі, починаючи від Естради Пальми¹ і кінчаючи Батістою, варті один одного.

— Але Грау і Пріо² робили діло. Пріо, наприклад, заснував Національний банк,— зауважив Каміло.

— Що ж, це правда. Усі вони щось робили: Мачадо спорудив Капітолій, а Трухільйо будував фабрики в Домініканській республіці. І нинішній уряд теж будує, але те, що найменше потрібне народові. Упорядковують вулицю Лінеа в Гавані і не будують шосейних доріг. Та ви й самі це добре знаєте, нема чого вам розповідати!

— Але ж не завжди було так безпросвітно, Луїсе?

— Не завжди? — перепитав Луїс, засунувши руки за пояс.— Скажи мені: ти бачив ще де-небудь, щоб міністр украв сімдесят мільйонів песо і не опинився за це у тюрмі, а, навпаки, будував у Флоріді стадіон та купував готелі?

— Я впевнений, що таке саме робиться і в інших місцях. Ти пам'ятаєш мера Нью-Йорка, який змушений був виїхати до Мексики, бо його звинувачували у злочинстві?

— Авжеж, пам'ятаю.

— Хіба він кращий або гірший за нинішніх кубинських політиків? Зараз у нас відбувається те, що ми, кубинці, завжди вважали за найгірше у світі. Я впевнений у одному: я і ти, і Каміло — всі ми не хочемо, щоб таке повторилося ще коли-небудь. Інакше ми не ризикували б своїм життям. Запам'ятай!

Луїс мовчки дивився під ноги. Потім він підійшов до вікна, щоб виходило в сад. Боксер сидів у глибокому кріслі. Вікна в будинку навпроти світилися.

— Дай боже, щоб ти не помилявся, дай боже, Пако...

— Я не помиляюсь, Луїсе. Ти ж знаєш, скільки людей бореться тут, у Сьєррі, ти знаєш, скільки юнаків загинуло за всі ці роки. Треба вірити в людей, хлопче.

— Так, я це знаю,— мовив Луїс, обернувшись до нього.— Але я весь час боюся, щоб усі ці жертви не були марними. Революції робляться порівняно легко. Особливо з таким гарячим народом, як наш. У нас завжди є готові померти. Складніше зробити що-небудь для країни, коли новий уряд бере владу в свої руки.

Пако глянув на нього, посміхнувся і ска-

зав, що, на його думку, пора збиратися додому до Луїса, де призначена ночівля.

— Ви мене ще не відпускаєте? — спитав мексиканець.

— Звичайно, ні,— відповів Пако.— Ви будете з нами, поки не мине час змагання.

Боксер подивився на нього й підвівся. Пако тим часом узяв чемодан, в якому лежали автомати, і всі вийшли з кімнати.

* * *

Вулицями Гавани мчали машини з поліцейськими патрулями. Коли поліцейська автомашина спинилася біля одного будинку, старий, що замітав тротуар, підвів голову. З машини вийшло четверо поліцейських, кожен з автоматом у руках. В старого по спині пробігли мурашки. Ноги його затремтіли: він згадав іспанську жандармерію.

— Ви тут мешкаєте? — спитав начальник групи.

— Так, я — консьєрж.

— Зайдемо в дім.— І поліцейський підштовхнув старого дулом автомата.

У старого зразу пересохло в горлі. Четверо поліцейських ішли за ним через темний сад, сторожко оглядаючись на всі боки. Дійшовши до під'їзду, один з них спитав у консьєржа, скільки в будинку живе людей.

— Зараз дім майже порожній — відтоді, як закрито університет. Унизу живу я з дружиною та донька Хосефіна, господиня. Але зараз вона у Матансасі.

Старий запалив у вітальні світло.

— А хто мешкає нагорі?

— Дві дівчини, що навчаються в університеті,— вони з Віллануева,— та Люїсіто. Але він зараз у селі в родичів.

Старий хотів іще щось сказати, не впускати непроханих гостей, але у нього дедалі більше тремтіли коліна. Він засунув у кишені руки, щоб було не так помітно.

Відчинилися двері, і до кімнати, надіваючи окуляри, зайшла старенька жінка. Поліцейські наставили на неї автомати.

— Ради бога, не стріляйте! — скрикнув старий.— Це моя дружина!

— Підійди-но лишень сюди, стара.

Жінка пополотніла й широко розплющила очі.

— Константине, що це значить? — спитала вона, показуючи на поліцейських.

Старий хотів був щось пояснити.

— Ходи сюди, бабо,— перебив його один із поліцейських.— Роби те, що кажуть, і з тобою нічого не станеться.

Незграбно переставляючи ноги, жінка рушила до них. Поліцейський спитав, де їхні квартиранти.

— Та я ж вам уже говорив, що зараз майже нікого нема,— мовив старий.

¹ Кубинський політичний діяч (1835—1910).

² Колишній президент Куби.

Начальник групи підійшов до сходів, які вели на другий поверх, і почав підніматися нагору. Слідом пішов один із поліцейських.

— Там нікого нема, сеньйоре,— сказала жінка,— крім двох дівчат. Вони дуже боязкі і можуть злякатися вас. Навіщо це вам, сеньйоре поліцейський?

Поліцейські не звернули на її слова ніякої уваги. На другому поверсі вони побачили цілий ряд кольорових ширм — червоних, синіх та зелених — і, зупинившись, почали їх розглядати.

— Ти оглянь оті дві, а я оці,— і начальник показав автоматом на кілька ширм.— Тихо! Тут хтось є!

Стара низу крикнула, що там тільки дві дівчини, які можуть перелякатися.

— Замовч, стара!— гримнув на неї поліцейський і обернувся до свого супутника.— Якщо стара так хвилюється, значить тут хтось є. Подивись он там.

Поліцейський тихо підійшов до однієї ширми і вдарив по ній черевиком. Там нікого не було. Його товариш зробив те саме з сусідньою ширмою і переконався, що там теж порожньо. На третій ширмі він побачив чийось рухливу тінь, почув якийсь шепіт і свиснув.

— Негайно виходьте!— крикнув начальник, коли другий поліцейський підбіг до нього.

Тінь за ширмою ворухнулася знову. Від перших пострілів брязнули шибки, хтось зойкнув. Але зойк заглушили автоматні черги. Коли поліцейські обережно зазирнули за ширму, вони побачили двох нерухомих дівчат, які лежали на ліжках, звисивши голі ноги. Білизна на них і простирала були закривавлені. В одній все обличчя було посічене кулями.

— Жінки,— сказав поліцейський.

— До дідька, яке це має значення, що вони жінки! Мабуть, ця наволоч причетна до викрадення боксера. Ти ж чув, що цими днями спіймали двох жінок, які підкладали бомбу? Крім того, вони студентки, а всі студенти нас ненавидять. Ти це знаєш!

Коли поліцейські спустилися вниз, бабуся стояла біля старого і гірко плакала.

— Навіщо ви це зробили, сеньйоре? Такі хороші дівчата...

— Помовч, стара, коли не хочеш, щоб і тобі перепало.

Поліцейські вийшли у під'їзд. Один запитав, що робити далі.

— Нічого, витягнемо їх звідси, вкладемо їм у руки бомбу, сфотографуємо і скажемо, що застукали їх на гарячому. От і все!— промовив інший.

Сівши в машину, начальник групи крикнув:

— Нічого тут не руште, чуєте?! Ми зараз повернемось!

* * *

Усі зайшли в Луїсів будинок, і хтось запропонував перекусити. Троє юнаків і Кука пішли на кухню. Луїс і Пако опустили у вітальні штори. Кід Мехіко йшов попереду. Пако сховав пістолет, і мексіканець усміхнувся. Луїс засвітив настільну лампу.

— Сідайте, поки принесуть сендвічі й каву. Ви все розумієте, адже так?

— Що саме?— мексіканець сів і сперся підборіддям на руки.

— Чому ми вас привезли сюди під дулами пістолетів.

Боксер пильно подивився на Луїса.

— Так, здається, розумію. Але скажіть, сеньйоре, чому саме мене? Я не мав ніякого відношення до політики. Я приїхав на змагання, бо мені за це добре заплатили.

— Ми це знаємо, але є речі, яких ви не розумієте. Все це фарс — і змагання, і ваш противник. Вони хочуть створити враження, ніби на Кубі все гаразд, усе йде своїм звичаєм. Якщо ця диктатура що-небудь і розуміє, то це ціну пропаганди; ми не хочемо зробити вам щось лихе, наш ворог не ви, а уряд. Розумієте?

— Я гадаю, що ви щиро говорите, друже. Я далекий від політики, але якщо зможу хоч що-небудь зробити для Куби, то буду безмежно радий. Ви здаєтесь мені хорошими людьми. Коли я зайшов з вами в цей дім, то зрозумів, що ви — не грабіжники.

— А до цього?— спитав Пако.

— Я гадав, що ви хочете відібрати в мене гроші. І знаєте що, хлопці? Усе, що діється у вас зараз, нагадує мені часи революції в Мексичі. Тоді я був ще хлопчаком, і всі наші брали в ній участь. Дядько мій бився у війську Сапати¹. Якщо ви боретесь за справедливість, як наші революціонери, то я з вами, друзі!

До кімнати увійшла Кука з татцем в руках і попросила запалити світло. Луїс клацнув вимикачем. Пако взяв два сендвічі й запропонував один мексіканцеві.

СУБОТА

Кука лежала в ліжку й читала при світлі настільної лампи.

Тихо зайшов Луїс і почав знімати сорочку. Жінка відклала книжку.

— Що трапилось? Чому ти такий серйозний? Є якісь новини?

Луїс провів рукою по шиї.

— Ні, нового нічого. А хіба тобі мало того, що є? Не уявляю, як ти можеш зараз спокійно читати!

Кука підійшла до нього.

— Ні, я не така спокійна, як тобі здаєть-

¹ Герой мексіканської революції 1910—1917 рр.

ся, але що зміниться, якщо я сидітиму з білим од страху лицем?

— Що ти читаєш?

— «Калігулу» Альбера Камю. П'єсу.

— Хіба зараз час читати п'єси? Ми живемо в двадцятому столітті, Куко, в Гавані, де щоночі від рук поліції гине четверо — п'ятеро юнаків. А ти читаєш «Калігулу»!

Жінка глянула на Луїса.

— Ти несправедливий, навіть дуже, Луїсе. Я чудово все це усвідомлюю.

— Ти чудово все усвідомлюєш, — мовив Луїс і почав міряти кроками кімнату. — В цьому домі, Куко, перебуває викрадений спортсмен Кід Мехіко. Зараз тисячі поліцейських шукають його, і якщо знайдуть, то жоден з нас не залишиться живий. Ти це усвідомлюєш?! Все це дуже серйозно, Куко!

— Я знаю. І непокоюся, може, навіть більше, ніж ти. Крім того, ти знаєш, що я боюся насильства, фізичного болю. Якби я почала думати про наслідки, які можуть бути, то давно впала б в істерику. — Кука поклала руку чоловікові на плече. — Сідай і, будь ласка, не сперечайся зараз зі мною.

Луїс сів, і Кука, обнявши його за талію, уткнулась підборіддям в плече чоловіка.

— Від цих тварюк можна всього чекати, — промовив Луїс. — Каміло розповідав, що кілька днів тому в Орієнте хтось підірвав електростанцію. Прибули військові і застали самі руїни. Тоді вони обшукали навколишні будинки й почали розстрілювати безневинних чоловіків, жінок та дітей.

Луїс заплющив очі й труснув головою.

— Який жах, — сказала Кука.

— Ти добре розумієш, що я тобі розкавав, Куко? Я тривожусь за тебе, за себе, за цих юнаків, захоплених ідеєю боротьби, хороших і справедливих. Я не герой-патріот, але не можу більше байдуже дивитися на ці вбивства, не хочу терпіти утисків. Мені стає соромно. — Він обернувся до дружини. — Ти добре знаєш, що я хотів здобути спеціальність і споруджувати будинки, хотів спокійно жити, хотів, щоб ти народжувала дітей, щоб ніколи не знала про такі речі. Як не раз повторював мій батько, жінки повинні родити дітей, а не займатись чоловічими справами.

Кука всміхнулася.

— Про це ми теж могли б посперечатись, Луїсіто, — вона погладила його по голові. — Я б теж хотіла мати дітей, гроші та все інше. Але для цього потрібен мир. Інколи я дивлюсь на дітей у класі, і мені стає дуже сумно, що вони не мої. Все життя я мріяла про дім, повний дітей. Але зараз мене це лякає. Ти ж знаєш, що сталося з батьком малюка Рікардіто: бідолаху вбили під час перестрілки в Галіано.

— Це правда. Зараз час лише вбивати й ненавидіти ворогів!

Кука перестала гладити Луїсову голову й пильно подивилася на нього.

— Але з нами нічого не станеться, правда, Луїсе?

— Ні, звичайно! Не треба бути песимістами, — сказав Луїс і посміхнувся.

Підвівшись, він роздягнувся і ліг поруч Куки. Дружина повернулася до нього лицем і поцілувала його.

— Добраніч, любов моя, — мовила вона. — Спи.

Вимикнувши світло, Луїс запалив сигарету і якийсь час прислухався до шуму автобусів, до дихання Куки, яка відразу ж заснула. Потім загасив сигарету й заплющив очі.

* * *

...Він сидів у темній довгій кімнаті в Хесус-дель-Монта, де він народився. Старе крісло рипіло при кожному його русі. У нього нестерпно боліла права щока, і він доторкнувся до неї рукою. Крім того, перед очима стрибала й заважала дивитись біла цятка, яка весь час збільшувалась. Він завжди страшенно боявся осліпнути і думав, що коли, боронь боже, втратить зір, то заподіє собі смерть. До нього підійшов Пако й поклав йому на праве плече руку. Пако був у всьому білому і в цьому вбранні скидався на хірурга. Луїс розповів йому, як болять у нього обличчя, і показав на своє праве око. Пако оглядав його дуже спокійно й уважно. Обдивився очі, обмацав лице, оглянув зуби. Постукавши нігтем по різцях та кутніх зубах, сказав, що треба повиривати всі ті зуби, до яких він щойно доторкнувся. П'ять зубів. Це й була причина болю, причина того, що перед очима мигтіла біла цятка. Луїс запитав, чи не можна якось зберегти зуби, і Пако відповів, що їх треба вирвати з коренями. Луїс сказав, що, мабуть, не витримає болю. Пако силоміць відірвав його руки від очей. Луїс опирався, казав, що треба знайти інший вихід. Пако вийняв зубочистку і почав колупати у себе в зубах. Він пильно подивився Луїсові в очі і сказав, що іншого виходу немає, якщо Луїс не хоче втратити праве око. Луїс підняв обидві руки до ока, тому що відчув дуже різкий біль. Пако підійшов до нього й цілком спокійно сказав, що іншого виходу нема. А Луїс у розпачі тер око — біль наростав...

* * *

Луїс, задихаючись, прокинувся. Перше, що він почув, було дихання Куки. Проїхав автомобіль, потім знову стало тихо. Луїс подивився на годинник, що стояв на столі біля ліжка. Було пів на третю ранку. Луїс підвівся і, намагаючись не зчиняти шуму, вийшов до вітальні, де чергували Каміло та Хосе. Почувши кроки, вони злякано стрепнулися.

— Як справи? — спитав він, поклавши їм на плечі руки.

— Все гаразд, — відповів Каміло, — страшенно хочеться спати, але то нічого. А в тебе?

— Теж все гаразд. Я бачив страшний сон, та все скінчилося добре. Я турбуюсь про вас і, коли хочете, почергую сам.

— Ні, не треба, — сказав Хосе, — йди спати. Ми розбудимо тебе о шостій. Іди спати.

— Що ж, як хочете. Ну, а як цей? — спитав він, показуючи на мексиканця, що спав на канапі.

— Добре. Я гадаю, він хороший хлопець. Луїс подивився на боксера.

— Я також так думаю. Шкода, що доводиться кривдити хорошу людину.

Каміло й Хосе теж подивилися на мексиканця.

Луїс вийшов, похиливши голову.

* * *

О шостій ранку він зварив на кухні каву. Зайшовши з двома чашками в руках до вітальні, Луїс сказав Каміло, щоб той лягав спати. Пако повідомив, що недавно тихо проїхав поліцейський автомобіль і що хлопці весь час були насторожі.

— А що робити, якщо вони прийдуть сюди? — спитав Луїс, відпивши ковток кави.

— Будемо захищатись. Ми не дозволимо, щоб нас побили, як щурів. Для цього ми й привезли сюди зброю, — він показав на автомати, що стояли під стіною. — Хай мене вб'ють, але я не здамся. Того дня, коли я почав боротися проти них, я вирішив, що піду до кінця! А чому ти мене питаєш?

— Просто так, хочу знати, що ти думаєш.

Пако довго дивився у вікно. Луїс поставив чашку і спитав у Пако, чи не хоче той ще кави. Пако ствердно хитнув головою, і Луїс пішов на кухню, намагаючись ступати якомога обережніше. Пако не відривав погляду од вікна.

Проїхав грузовик, що розвозив молоко, і вулиця знову поринула в тишу. Та раптом з-за рогу повільно виплила поліцейська машина. Пако завмер, дивлячись у вікно. Машина спинилася біля будинку на протилежному боці вулиці, і з неї вийшли троє поліцейських з автоматами в руках. Шофер лишився у машині. Поліцейські порадилися про щось між собою і рушили до будинку. Пако метнувся на кухню попередити Луїса, і вони обидва вбігли до кімнати. Пако запитав, чи знає Луїс, хто живе в цьому будинку навпроти, і Луїс відповів, що не знає, бо туди недавно переїхала якась сім'я. Він поставив автомати біля вікна, покликав Каміло та Хосе і розбудив мексиканця. Боксер злякано підвівся. Пако сказав йому, що навпроти спинилася поліцейська машина і

треба приготуватись про всяк випадок. Прибігли Луїс, Каміло й Хосе, всі троє бліді й неголені. Хосе застібав на ходу штани. Пако наказав приготувати пістолети й узяв автомат.

— Якщо вони спробують зайти і сюди, доведеться відкрити вогонь. Я стріляю в того, що в машині, щоб він не втік або не скористався радіозв'язком.

Луїс сказав, що піде попередити Куку. Пако порадив почекати: мовляв, вона тільки нервуватиме, а якщо пролунають постріли, то прокинеться й так.

Мексиканця він попросив сісти якомога далі од вікна.

Вулицею проїхав автомобіль, і водій подивився на поліцейську машину. Луїс глянув на ручний годинник: було пів на сьому. Пако видобув зубочистку. Каміло провів долонею по очах.

Нарешті поліцейські вийшли з будинку. Якийсь чоловік у білій сорочці супроводив їх до автомобіля, щось говорив їм. Пако пошепки спитав Луїса, чи не знає він часом, що то за один. Луїс похитав головою, підняв автомат і прицілювався в голову шофера. Один із поліцейських щось сказав, і всі подивилися на будинки з протилежного боку вулиці. Та ось чоловік у сорочці щось сказав, і поліцейські сіли в машину, яка відразу рушила.

Пако опустил автомат і посміхнувся.

— Чудово, хлопці, — мовив Луїс, посміхаючись і собі. — На цей раз пронесло.

— Злякалися? — Пако обернувся до мексиканця.

— Трохи... Слухайте, я хотів би поголитися і прийняти ванну.

— Гаразд. А потім поснідаєте.

Коли Луїс і Мехіко вийшли, Пако звернувся до товаришів:

— Тут ми пробудемо до дванадцятої. Гадаю, що звідси нам краще піти. Мені щось не подобаються сусіди. Виходити треба обережно. Я піду перший, щоб попередити людей, до яких ми переберемось.

* * *

Вийшовши з будинку на вулиці Факторії, де він жив зі своєю матір'ю, Макаріо подивився на небо й заплющив очі: сонце засліпило його. «От наволоч, — вилаяв він мовчки сонце. — Скрізь воно мусить зазирнути!» Глянув на білизну, що сохла на шворці, на жінок, які розмовляли, вихилившись з вікон або стоячи у дверях будинків, посміхнувся до дітей на тротуарі і показав їм язика. Підійшовши до газетного кіоска, він побачив заголовки, набраний великими літерами: «ВИКРАДЕНО КІДА МЕХІКО».

— Ці революціонери нікого не бояться, — мовив до продавця якийсь чоловік і посміхнувся.

Макаріо подивився на нього й протер очі. У нього, як завжди, був поганий настрій. Учора він віддав останні два песо Марго, повії з кварталу Колон. Хлопець скривився. Вранці він просив грошей у матері, але та не дала.

— Ти вже дорослий і я не можу тебе утримувати. Йди на роботу,— сказала Ен-грасія.

Коли він переходив вулицю, повз нього проїхала поліцейська автомашина. Один з чотирьох поліцейських, що сиділи всередині з автоматами, підозріло подивився на нього. Макаріо всміхнувся йому. Він помінив ще один газетний кіоск і знову прочитав: «ВИКРАДЕНО КІДА МЕХІКО». Минаючи Капітолій, він зупинився біля статуй, що стояли перед палацом. Ці статуї завжди справляли на нього велике враження. Молода вродлива жінка, яка сиділа за кермом розкішного автомобіля, посміхнулася до нього. Потім вона ввімкнула радіо. «Поки що,— почувся голос диктора,— не вдалося з'ясувати, де перебуває Кід Мехіко, видатний мексиканський боксер, який приїхав у нашу країну і був викрадений групою невідомих у вестибюлі готелю «Вашінгтон». Поліція розшукує його і дуже скоро, сподіваємось, дізнається про місце його перебування».

Макаріо стояв коло автомобіля і дивився на жінку. Вона покрутила ручку приймача — залунала популярна музика. В світлофорі спалахнуло зелене світло, і машина рвучко рушила. Макаріо перейшов вулицю й, купивши пакет земляних горіхів, почав повільно їсти, читаючи кінореклами. Повз нього пройшла знайома повія.

— Як ся маєш, кралечко?

— А ти що тут робиш, малий?

— Нічого, просто так, вештаюсь...

— Ти завжди вештаєшся, хлопчику. Як тобі не набридає? Гляди, щоб голова не закрутилася,— засміялася вона і, блиснувши фальшивими золотими зубами, пішла далі.

Проїхала друга поліцейська машина, і Макаріо подумав, що іще з дитинства самий лише вигляд поліцейського викликав у нього безмежний страх. Він ішов далі, роздивляючись навколо. Зупинився перед величезною рекламою з зображенням купальниці на березі моря. Пройшли двоє американців, і Макаріо рушив слідом за ними.

— Hej, mister. Want woman? Eh?¹ — спитав він.

Один з американців зиркнув на нього й щось сказав товаришеві по-англійськи.

Той знизав плечима.

— Mister, want woman, you?

Американці не спинилися. Макаріо простував за ними.

— Mister, want woman?

Нарешті один з американців люто вигукнув:

— Oh leave us alone! Get out, negro!¹

Макаріо зрозумів його, тому що не раз чув такі слова раніше. Образи він завжди пам'ятав добре. І коли американці відійшли, йому схотілося заплакати і крикнути їм услід, що вони псяюхи.

Нарешті сонце почало нестерпно пекти Макаріо в шию і в голову. Була перша година дня. Він поглядав на небало оформлені вітрини крамничок з дешевим товаром для небагатих туристів, потім зацікавився ногами двох молодих американок, що проходили вулицею. Підвівши очі, він знову побачив напис: «ВИКРАДЕНО КІДА МЕХІКО». Макаріо спинився, щоб прочитати підзаголовок: «Вони викрали його з готелю, погрожуючи зброєю, на очах у публіки» — і спитав у продавця кіоска, хто це такий — Кід Мехіко. Той сердито відповів, що не знає. Мовляв, у газеті все написано. Макаріо пішов далі. Завернувши до кав'ярні, він сів і замовив каву з молоком та бутерброд.

Якби йому пощастило якось зібрати сотні дві песо, він поїхав би на північ, як Майїто та Нене, двоє його приятелів, які зовсім непогано влаштувались там, у Нью-Йорку. Але хто може заощадити двісті песо на Кубі? Він знав тільки одного шофера, Хасінто, що виказав поліції, де революціонери старої Гавани сховали зброю. Але така нагода трапляється не щодня.

— Іще що-небудь? — спитав офіціант, поставивши на стіл замовлене.

— Ні, досить.

— А я кажу тобі, що ці революціонери — сміливі хлопці,— долинув до Макаріо голос одного з чоловіків, які сиділи в нього за спиною. — Вивели Кіда Мехіко з вестибюля у всіх на очах, і навіть двоє поліцейських, що були там і охороняли боксера, не наважились що-небудь зробити! Зараз вони кажуть, ніби нічого не робили тому, що боялися ненароком вбити його під час перестрілки. — Чоловік розсміявся.

— А скільки було тих революціонерів? — спитав сусід.

— Двоє, не більше. Люди кажуть, що один був зовсім хлопчак, років вісімнадцяти. Обидва тримали пістолети в кишенях піджаків. Притиснули дула йому до живота і повели. Як у кіно.

— А що говорить тепер поліція?

— Нічого. Поліція пошилася в дурні. А тепер пропонує великі гроші всім донощикам Гавани, щоб ті допомогли спіймати цих хлопців.

¹ Гей, містер! Хочете жінку? (Калічена англ. мова).

¹ Дай нам спокій. Іди собі, чорний! (англ.).

І раптом Макаріо згадав! Це було в той день, коли він прийшов до матері попросити грошей. Вона сказала, що у неї нема, а просити у сеньйора Луїса їй соромно. Він пригрозив, що піде з дому. Це завжди впливало, він знав. Мати витерла руки й сумно глянула на нього. Макаріо зробив кілька кроків уперед і раптом почув голос сеньйора Луїса: той говорив, що єдиний вихід — викрадення.

Макаріо ще довго сперечався тоді з матір'ю і нарешті переконав її. В цей час заговорив Пако. Він сказав, що когось виведуть з вестибюля готелю під дулами пістолетів — іншого виходу, мовляв, немає. Ім'я цієї людини він почув потім, коли мати розмовляла з сеньйором Луїсом. «Я запевняю тебе,— сказав тоді Пако,—цей Кід Мехіко...»

Макаріо вмочив булку в каву з молоком. Чоловік за сусіднім столом заговорив знову:

— Уряд убивць треба скинути... Ти знаєш, що вони зробили з учителем із Артеміса? Його співрозмовник похитав головою.

— Його прив'язали в СІМ і два дні били. Потім прив'язали до стільця й розпалили під ним вогонь... Через два дні бідолаха помер.

— Який жах! — лице сусіда скривилося. — Ці люди — не християни. Вони повинні за все заплатити! — Він мало не кричав.

— Не репетуй! — застеріг його товариш. — Пам'ятай, що тут донощиків аж кишить.

— Вони теж своє дістануть. Якщо раніше в цій країні й було щось хороше, так це те, що у нас все можна було говорити! І я буду говорити — є тут донощики чи їх немає.

— Облиш, не будь дурнем.

Макаріо підвівся і вийшов. Він побрів вулицею Нептуна, на якій в цей час було багато перехожих. Всюди висіли оголошення: «ВИКРАДЕНО КІДА МЕХІКО». Здавалось, ця новина переслідує його. У вітрині однієї крамниці стояв великий телевізор. Макаріо побачив зображення, але звуку не чув. Він зосереджено дивився на губи чоловіка на екрані і потроху почав сприймати звук: «Поки що не вдалося дізнатись про місцезнаходження Кіда Мехіко, відомого мексиканського боксера, який приїхав у нашу країну і був викрадений учора увечері з вестибюля готелю, де він зупинився. Поліція розшукує його...» Хтось із перехожих штовхнув Макаріо, і він злякано відскочив. Автомобільні гудки, голоси людей звучали якось особливо різко. Автобуси були переповнені. Макаріо зайшов до бару і попросив пива, але хазяїн не звернув уваги на такого неспокійного клієнта, і хлопець вийшов. Знову побачив заголовок газети й одвернувся. Сонце било в очі. Він звернув за ріг.

Пройшов повз будинок, де голосно грало радіо, й затулив вуха. Замість музики йому чулися слова «Усім донощикам Гавани вони пообіцяли чималі гроші... Цей уряд треба скинути... А потім вони прив'язали його до стільця й розпалили під ним вогонь... Якби мав двісті песо, то поїхав би на північ, як і... Кіда Мехіко вивели з вестибюля... двісті песо...»

Макаріо побачив вдалині поліцейську машину, яка повільно наближалась до нього. Він не зводив з неї погляду. Коли до машини залишилось кілька метрів, хлопець глибоко зітхнув і попрямував до неї. Поліцейський, що сидів поруч з шофером, підняв автомат. Машина спинилася. Макаріо заговорив, поліцейські уважно слухали його. Потім один з тих, що сиділи на задньому сидінні, відчинив дверцята, і Макаріо сів поруч з ним.

Машина рушила. Було тридцять хвилин на першу.

* * *

Усі пішли близько дванадцятої дня. Кука залишилась дома, бо до неї мали прийти на урок учні. Луїс пообіцяв, що подзвонить їй. Вона мила на кухні брудний посуд після сніданку, коли раптом задзвонив телефон. Це була Луїсова мати. Вона скаржилася, що Луїс ніколи не дзвонить і що вона вже майже цілий тиждень нічого не знає про них. Кука почала виправдувати чоловіка, мовляв, він весь час шукає постійного місця; потім спитала, як почуває себе мати, і та почала перераховувати свої недуги. Нараз хтось задзвонив біля дверей. Водночас з другим дзвінком почулося гупання кулака. Похоловши, Кука сказала свекрусі, що подзвонить їй пізніше. На ходу розперезала фартух і відчинила двері, перед якими стояло троє здоровенних поліцейських з автоматами в руках. Один із них різко відштовхнув її і зайшов у будинок.

— Ану подивимось, де вони!

Двоє зайшли слідом за ним. На вулиці чекало ще троє поліцейських і дві машини.

— В чім річ? Хто вам дав право сюди вдиратись?

Поліцейський, який штовхнув її, сказав своїм супутникам, щоб вони обшукали кімнати, і покликав тих трьох, що були надворі.

— Чого вам треба? — спитала Кука, підбігши до них.

— Замовкни! — гримнув поліцейський і схопив її за руку. — Де всі інші? Де мексіканець?

— Які інші? Пустіть руку, мені боляче!

Її штовхнули у коридор.

— Де зброя? Кажи! Де інші?

Кука сказала, що тут нікого немає, але поліцейський потягнув її по кімнатах, повторюючи:

— Де інші? Кажі, де інші!

Під'їхало ще дві машини, з них вискочили п'ятеро поліцейських з автоматами та пістолетами в руках і теж зайшли в будинок.

Той, що був за старшого, потягнув Куку до вітальні й кинув її на стілець. Поліцейські висували шухляди, заглядали під меблі й викидали із шаф книжки.

— Слухай, розповідай все, що знаєш, поки не пізно! Інакше буде дуже погано! Де всі інші, куди вони поділи боксера, мексиканця?

Кука сказала, що нічого не знає.

— Де твій чоловік? Кажі! Все одно спіймаємо його!

Кука знову повторила, що нічого не знає. Поліцейські вернулися до вітальні й повідомили, що нічого не знайшли. Тоді старший схопив Куку за лікоть.

— Підеш з нами, там ти зразу заговориш!

Кука попросила дозволу подзвонити, але старший сказав, що вона зможе це зробити і в поліції, і сильно смикнув її за руку. На вулиці тепер стояло п'ять автомобілів, і двадцять п'ять поліцейських. На тротуарі напроти юрмилося чимало цікавих.

Старший штовхнув Куку в машину, сів поруч і наказав п'ятьом поліцейським залишитись у будинку на випадок, якщо хтось прийде. Він також заборонив їм відповідати на телефонні дзвінки. Кука відчула, що їй до горла підступили сльози. На тротуарі стояла жінка в чорному і пильно дивилася на Куку, поки машина не рушила. Вулиці були безлюдні. Безжальне сонце проникало крізь віконце до машини й сліпило їй очі. Кука заплющила очі. Колись батько казав їй, що на Кубі сонце дуже нескромне: воно скрізь суне свого носа.

Машина різко звернула за ріг, поліцейський навалився на Куку, і вона розплющила очі. Їй здалося дивним, що їй досі не подумала, як потрапила поліція в її дім. Кука вирішила спитати про це, але тут же подумала, що краще промовчати.

Машина підкотила до великої сірої будівлі. Перед входом стояло двоє поліцейських з гвинтівками на плечі, вони по-військовому віддали честь. Всі вийшли з машини. Плече Куки стиснула дужа рука. Поліцейський, який вів її, постукав у великі двері. Хтось зсередини сказав, щоб заходили.

В центрі кімнати стояв велетенський письмовий стіл, за яким сидів офіцер і щось писав.

— В будинку ми застали лише її, сеньйоре капітан. Вона не хотіла нічого говорити, але я гадаю, що тут ми зможемо розв'язати їй язика!

Капітан уважно подивився на Куку: довгі ноги, широкі стегна, біле ляне плаття. Знявши окуляри, він почав протирати їх.

Кука відчула, як поза спиною їй пройшов мороз.

— Гаразд,— мовив він, надіваючи окуляри.— Ви знаєте, що вас чекає, якщо ви будете мовчати?

Кука сказала, що їй нема чого говорити. Капітан підвівся й рушив до неї.

— Послухайте, тут ми маємо змогу примусити вас заговорити! Способів для цього у нас вистачає. Але щоб марно не гаяти часу, я пропоную вам ось що: ви скажете мені, де Кід Мехіко — і ми відпустимо вас, навіть дамо грошей, щоб ви разом з чоловіком могли виїхати з Куби. Можете поїхати до Нью-Йорка або Парижа... Якийсь час побудете там, а коли повернетесь, ніхто вже й не згадає цієї історії. Ну як, згода?

Кука ще кілька секунд дивилася на нього, а потім опустила голову. У ніс їй вдарило запахом дешевого брильянтину.

— Згода?— спитав капітан по паузі, торкнувшись її руки.

Куку пройняв дріжд. Вона стояла з похиленою головою й мовчала.

— Дайте її мені, капітане,— сказав поліцейський, що привів Куку.— Через п'ять хвилин вона співатиме в мене краще за канарку.

— О'кей. Беріть, тільки щоб швидко. Зараз тут капітан Фортуна, а ви знаєте, що він не дуже любить панькатися з такими.

Відчувши на своєму плечі тверду руку, Кука мало не заплакала. Її витягли з кімнати і повели коридором; за кілька секунд вони були в камері; троє юнаків, що сиділи там, подивилися на неї й опустили голови. Вона відразу ж упізнала одного з них: він був у Луїса протягом останніх місяців.

— Ти знаєш кого-небудь з них?— спитав поліцейський, засунувши руки за ремінь.

Кука заперечливо похитала головою.

— А ти впевнена у цьому?

Кука мовчала, і поліцейський ударив її кулаком. Кука ледве не впала. Скрикнувши, вона схопилася рукою за щоку і заплакала.

— Нащо б'єш жінку, падлюко?— крикнув один із в'язнів.

— Мовчи, наволоч, і до тебе черга дійде,— відповів поліцейський і люто рвонув Куку за лікоть.

Її вивели в коридор, і поліцейський підштовхнув її до сходів. Кука з плачем почала спускатись униз.

— Замовкни!— гримнув поліцейський.

Кука затулила лице руками, але сліз не могла стримати. Зійшовши на останню сходинку, вона зупинилася, не віднімаючи рук від обличчя. Поліцейський, що стояв вище, зціпив зуби і ударив її черевиком. Кука зойкнула й упала на землю, вдарившись головою об стіну. Коли поліцейський підійшов до неї, вона лежала непритомна, і з носа в неї юшила кров.

* * *

— Дивно,— мовив Луїс, стоячи біля телефону,— ніхто не відповідає.

— Може, Кука вийшла щось купити?

— Куди б вона могла піти, Пако? Адже до неї о другій годині мали прийти учні.

— Зараз пів на третю.

— Дай я ще раз подзвоню.

Луїс почав набирати номер. В цю хвилину зайшов Малюк.

— Що сталося?

— Нічого, Луїс дзвонить жінці, а вона не відповідає.

Каміло зауважив, що, можливо, Кука приймає ванну або пішла щось купувати.

— Ні, це неможливо, у неї щодня з другої до третьої уроки. Мабуть, щось сталося. Я йду додому,— сказав Луїс і повісив трубку.

Пако взяв його за руку.

— Не роби дурниць, Луїсе. Як ти можеш піти сам? Почекай, потім подзвони знову. Коли з нею щось трапилось, тобі не можна туди йти.

Луїс глянув на нього і заявив, що чекатиме не більше п'ятнадцяти хвилин. Якщо дружина не відповість, він сам піде шукати її.

* * *

Телефон продзеленчав двічі. Поліцейський наблизився до апарата і, посміхнувшись, сказав, що йому хотілося б відповісти.

З вітальні вийшов другий поліцейський. Він лічив гроші. Полічивши, задоволено зауважив, що вночі буде за що випити. Двоє інших з автоматами на колінах їли галети.

— Слухай, приятелю.

— Чого тобі?

— Я хочу сказати, що поки наш генерал не взяв владу в свої руки — ми були нічим. На Кубі раніше завжди панували ці кляті грамотії.— Він почухав за пазухою.— Пам'ятаю, у Пінарі я був на побігеньках у одного адвоката, і він платив мені по десять сентаво щодня. Цей тип добре ставився до мене, але щось мені в ньому не подобалося. А генерал — такий, як і ми, тому він нас розуміє. Генерал буде у нас довго, потім на зміну йому прийде його син, а тоді — онук.— Поліцейський зареготав.

— Що ж, і я так думаю,— сказав другий. Знову задзвонив телефон.

* * *

— Ніхто не відповідає, Пако,— мовив Луїс.— Я не можу більше чекати. Вже десять на четверту.

Пако підждав, поки Луїс повісить трубку, а потім сказав, що можна послати старого Сервандо, хазяїна цього будинку, щоб той

розвідав, у чім річ. Луїс наполягав на своєму — він піде сам. Пако заперечив,— мовляв, поліція надто добре знає Луїса і легко може його впізнати. Покликавши Сервандо, він пояснив йому, що треба зробити. Старий узяв ключа і вийшов.

— Я гадаю, ти повинен подзвонити своїм старим, Луїсе,— порадив Каміло,— може, вони щось знають.

* * *

Сервандо повільно проїхав у машині повз будинок, де мешкав Луїс. На розі вулиці він зупинився і почав копирсатися в моторі. Не побачивши нічого цікавого, він вирішив їхати далі, щоб через якийсь час вернутися з протилежного боку.

* * *

Кука опритомніла і затремтіла. Сукня на ній була мокра, страшенно боліли спина і голова. На руці, якою вона провела по носі, червоніла кров. Вона оглянулася: два стільці й дуже високе вікно, крізь яке синіло небо. Надворі був іще день.

Кука спробувала підвестися, але сильний біль у спині змусив її знову сісти. Вона й досі не мала часу подумати як слід про те, що сталося з нею. Жінка запитувала себе, чи знає Луїс, що вона тут. Але ж що він зможе вдіяти?! Єдиний, хто міг би врятуватися на Кубі у такій ситуації,— це іноземці або ті, у кого є друзі серед членів уряду.

— О, голубка вже прокинулася,— промовив чоловік у білому, що стояв на дверях. Поруч посміхався той, що вдарив її черевиком. Ззаду виглядало ще двоє худих і високих поліцейських.

Кука обернулася до нього і відразу ж впізнала його, бо кілька раз бачила в газетах фотографії цієї людини.

— Але ця голубка не туркоче, капітане, хоч і повинна, бо знає вона багато.

— Нічого, скоро вона заговорить,— промовив Фортуна і рушив до Куки.

— Слухайте, краще буде, якщо ви все скажете, бо ми знаємо, де ваш чоловік Луїс і де всі інші. Імена тих, що сховалися разом з ним!!

— Якщо ви стільки знаєте, то нащо питаєте мене?

Ляпас був такий несподіваний, що Кука не встигла ухилитись. Але цього разу їй не хотілося плакати. Вона подумала про Луїса. Страх щез, а разом з ним і біль.

— Візьміть, капітане,— мовив високий поліцейський, манірно виймаючи з кишені червону хусточку,— візьміть, бо ще забрудните руку об цю шльондру.

У Фортуни тремтіла рука, коли він брав хусточку. Згортаючи її, він дивився на Куку.

— Ви знаєте, хто я такий?— мовив він і підійшов до неї ще ближче.— Я примушую говорити всіх, хто вважає себе великим героєм. Ну! Де Кід Мехіко? Ти чуєш?!— він схопив Куку за волосся й рвонув до себе.— Де вони?

Жінка повторила, що нічого не знає. Коли Фортуна відпустив її волосся, вона втупила очі в підлогу. Нараз у пам'яті спливали слова батька: людина кричить від болю, коли втрачає впевненість, що витримає його.

— Принесіть нагай. Побачите, як заговорить у мене ця лялечка!

Один із поліцейських, похитуючи плечима, вийшов до суміжної кімнати і приніс нагай. Капітан наказав тримати арештовану за руки і почав бити її. Від кожного удару тіло Куки здригалось, і вона кричала. Потім вона з подивом відзначила, що вже не кричить і взагалі ніяк не реагує на удари. Їй здавалося, що б'ють не її, а когось зовсім іншого. На мить вона підвела голову і поглянула капітанові у вічі: вони були маленькі й сльозаві. Де зараз Луїс?! Капітан методично бив її. Кука, що завжди так боялася фізичного болю, раптом зрозуміла, що існує межа, після якої людина вже нічого не відчуває. Цей звір може тепер бити її, скільки йому заманеться. Вона вже нічого не боялася і знала, що нічого не скаже.

Поліцейський, який ударив Куку черевиком, сказав:

— Послухайте, капітане, дайте мені нагай. Капітан дав.

— Зараз ви побачите, як вона у мене защебече.

— Так її, так! Дужче, дужче! Так, так, так!...— різними голосами верещали двоє охоронців капітана Фортуни.

Кука згадала батька, Луїса, братів, матір, Пако... Їй здалося, ніби вона поринає в сон. Глибше, глибше...

* * *

Повернувся Сервандо і сказав, що, очевидно, в домі Луїса нікого нема, бо все навколо спокійно. Луїс дзвонив знов і знов, але йому ніхто не відповідав. Коли він подзвонив до матері, та розповіла, що говорила з Кукою по телефону, але розмову хтось перебив. Мати запитала, чи не трапилось чого лихого, але Луїс запевнив, що все гаразд, просто він розминувся з дружиною і тепер не знає, де її шукати.

Пако намагався заспокоїти його, та Луїс поривався додому. Тоді Пако сказав, що і він, і Малюк теж поїдуть з Луїсом.

Пако вів машину. Луїс сидів поруч.

— Слухай, Пако, коли ми нарешті відпустимо цього мексиканця?— спитав Малюк, який вмовився на задньому сидінні.

— Сьогодні ввечері, годині о сьомій-восьмій. Змагання мало відбутися о шостій,

і ми вже зірвали його. Я вже сказав про це Каміло, боксерові й дону Сервандо. Всі зі мною погодились. Але спочатку подзвонимо в мексиканське посольство і домовимось, куди його відвезти.

Запала мовчанка. До будинку, де жив Луїс, залишився один квартал. Пако зменшив швидкість і почав пильно роздивлятися навколо. Потім сказав, що краще залишити машину тут і далі піти пішки, приготувавши про всяк випадок пістолети. Надівши темні окуляри, він пішов попереду. Луїс і Малюк рушили слідом.

— Слухай,— сказав Луїс, різко зупинившись,— тобі не здається, що це трохи ризиковано?

Пако озирнувся і поправив окуляри.

— Звичайно, тому я тобі й казав, що краще почекати, але оскільки ти так хвилюєшся,— він усміхнувся,— то що ж поробиш. Та нічого. Тут зовсім спокійно.

Вони підійшли до хвіртки, і Луїс схопив Пако за руку:

— Слухай, Пако, у мене погане передчуття. Ходімо звідси.

— Тепер ти заговорив інакше. Мабуть, уже пізно.

— Ні, ні, не пізно! Ходімо звідси.— І Луїс повернув назад.

В цей час пролунав постріл. Перша куля поцілила Пако в плече, але він не відчув цього, поки не побачив на сорочці кров. Малюк кинувся бігти, вхопивши на ходу пістолет. Луїс вистрелив у вікно свого будинку. Почувся другий постріл, і Пако впав на землю. Луїс нахилився, щоб допомогти йому. Малюк відстрілювався, сховавшись за дерево.

— Тікай, Луїсе, тікай, залиш мене!— крикнув Пако, намагаючись підвестися.

В цю мить із саду вибіг поліцейський з автоматом в руках і дав чергу по ногах Пако.

— Тікай, Луїсе! Тікай, Малюк!

Луїс вистрелив у поліцейського і поранив його в груди. Той хотів піднести автомат, але безсило схилився на дерево. З будинку навпроти вискочив чоловік з пістолетом у руці і вистрелив у Малюка. Той відповів на постріл і кинувся тікати. Чоловік метнувся за ним. Луїс відтяг Пако, який ледве переставляв ноги, за стіну й вистрелив у одного з поліцейських, що поспішали на допомогу пораненому товаришеві.

— Тікай, Луїсе, прошу тебе, тікай...

Луїс відповів, що залишиться тут до кінця.

— Тікай, до дідька!— крикнув Пако і відштовхнув його від себе.— Я затримаю їх!— Він витяг пістолет і почав стріляти. Луїс, вистреливши кілька разів, поклав йому руку на плече.

— Прощай, брате...

Пако подивився йому в вічі.

— Іди, Луїсе, іди!

Луїс біг, пригинаючись до землі, аж поки не побачив відчиненої хвіртки. Вибіг на бокову алею, видряпався на кам'яну огорожу й опинився на подвір'ї іншого будинку. У вікні стояла жінка й злякано дивилася на нього.

— Сеньйоро, дозвольте мені зайти! Прошу вас! Звідси я пройду на сусідню вулицю.

— Ні, синку, благаю тебе, тікай! Тікай, бо якщо тебе тут спіймають, нас уб'ють обох!— і вона грюкнула вікном.

Луїс якусь мить стояв, не знаючи, що робити, і раптом йому спало на думку, що не треба звідси далеко тікати: можна сховатись і тут. Він схопився правою рукою за край огорожі й перестрибнув на другий бік.

* * *

Пако перестав стріляти, і один поліцейський повільно поповз до нього з автоматом наготові. За мить він вистромив голову з-за рогу, і Пако вистрелив. Поліцейський відповів чергою. Одна куля влучила Пако в лице, друга — в груди, але поліцейський все ще стріляв. Пако впав, розкинувши руки. Сонячне проміння в листі дерев — це було останнє, що він побачив у житті.

* * *

Кука лежала непритомна на койці. Капітан Фортуна звелів привести Макарію, щоб опізнати арештовану. На голові в Макарію був капюшон, який закривав обличчя. Донощик глянув на жінку і сказав:

— Це вона.

Його запитали, чи знає він, де живуть інші учасники викрадення. Макарію відповів, що не знає, але коли треба, то спробує у цьому допомогти. Капітан наказав видати йому двісті песо. Глянувши на Макарію своїми сльозавими очима, він привітно ущипнув його за щоку.

Коли Макарію вийшов з поліцейського участку, був уже вечір. Хлопець кілька разів помацав у кишені гроші і вирішив піти до Марго. У барі він випив кілька чарок рому. Хазяїнові дав песо на чай. Потім узяв таксі і, зручно вмостившись, заплющив очі, простяг ноги. Від сьогодні він втішатиметься життям. Завжди можна буде когось виказати. Досі він носив старе Луїсове вбрання і жив подачками матері або тим, що давали зі своїх недоїдків американці, коли він приводив їм проститутку. Та відтепер усе зміниться! Принаймні цю ніч він не сумуватиме. А потім поїде в Майямі.

Підійшовши до будинку, де жила Марго, Макарію гучно постукав у двері. Марго відразу ж вийшла й нагримала на нього: чого він зчиняє такий гармидер? Макарію вийняв гроші і сказав, що перебуде цю ніч з нею.

Хай вона пошле когось принести дві пляшки рому і замкне двері.

Марго зиркнула на гроші і, засміявшись, обняла його.

Спочатку Макарію запевнив її, що гроші виграв у лотерею. Потім, що їх дала мати, це, мовляв, виручка за будиночок, який вони продали в Матансасі. Після п'яти чи шести чарок рому він почав розповідати їй про боксера і запевнив, що знає, де зараз Мехіко. Якби зараз піти до поліції й розповісти про це, то можна взяти добрі гроші. Марго уважно слухала, пильно дивлячись йому в лице. Макарію підійшов до неї, поцілував і звелів роздягтися. Він також почав роздягатися, але коли нахилився, щоб скинути черевики, відчув раптом, що у нього потемніло в очах.

— Слухай, Марго, щось мені погано,— мовив він і впав на ліжко.

Марго хвилину дивилася на хлопця, а потім почала нищпорити в його кишенях. Знайшовши гроші, вона взяла два папірці по десять песо. Макарію щось бурмотів, підібгавши свої худючі волохаті ноги.

* * *

Коли Малюка вели в поліцейське управління, він помітно налягав на праву ногу. Його підстрелив чоловік, що мешкав навпроти Луїса. Капітан Фортуна негайно звелів відвести юнака у підвал.

Кука побачила Малюка, коли він зайшов, і пильно подивилася йому в очі.

— Іди, тварюко! — гримнув поліцейський і підштовхнув юнака.

Капітан кивнув, щоб Малюк підійшов ближче до столу.

— Ти знаєш цю голубку? — запитав він і взяв його рукою за горло.

Малюк заперечливо похитав головою.

— А може, все-таки знаєш?

Малюк помовчав, потім повторив, що не знає. Очі його палали ненавистю.

— У тебе болить лапка, горобчику? — спитав капітан. — А ти знаєш, що ми тут кожному розв'язуємо язика, причому дуже скоро?

Малюк заплющив очі. Хоч рана була невелика, проте нога дуже боліла. Удар кулака примусив його розплющити очі, і він втратив рівновагу. Падаючи на підлогу, Малюк забив праве плече й стегно.

— Тепер ти говоритимеш? Говори, швидше!

Високий поліцейський підійшов до капітана і щось сказав йому на вухо. Той усміхнувся і кивнув головою. Поліцейський вийшов.

— Скидай штани,— наказав капітан Малюкові.

Малюк почав підводитись.

— Навіщо?

— Скидай штани, кажу тобі!

Малюк безпорадно дивився на капітана.

До кімнати зайшов поліцейський з двома металевими дугами в руці. Від кожної дуги тягнувся провід. Другий поліцейський підійшов до Малюка, вхопив його за руку й силоміць посадив на стілець. Разом з тим, який привів Малюка, вони почали скидати з хлопця штани. Той пручався, кричав, щоб його не чіпали.

Капітан ударив хлопця в лице і крикнув, щоб він замовкнув.

— Що ви хочете робити з ним?— зойкнула Кука.

Й ніхто не відповів.

Коли одяг з хлопця нарешті стягли, поліцейський приніс дуги і почепив їх йому на ноги. Двоє тримали його за плечі. Малюк кричав, щоб його пустили, і капітан знову вдарив його в лице. Поліцейський підключив дроти до маленького апарата, який стояв у кутку, і капітан, власноручно перевіряючи контакти, кивнув головою. Поліцейські відпустили Малюка, а капітан крутнув ручку апарата.

Крик Малюка злився із зойком Куки. Капітан підбіг до Малюка і рвонув його за волосся.

— Хіба я не казав, що тут ми дуже скоро змусимо тебе заговорити, горобчику? Ти що, не чув моїх слів?

— Убивці,— простогнала Кука.

Очі в Малюка були заплюснені. Електричний струм обік йому шкіру, і в кімнаті тхнуло смаленим. Кука підвелася, але поліцейський змусив її знову сісти.

— Не казав я тобі, га?— мовив капітан і повернув до себе лице Малюка.

Поліцейський підійшов до них і сказав, що хлопець, здається, знепритомнів.

— Де там знепритомнів,— озвався інший поліцейський.— Прикидається здохлим, хоче побачити свій похорон. Дамо йому ще один заряд, побачимо, як це йому сподобається.

Капітан пустив Малюків чуб і звелів хлюпнути юнакові в лице води. Високий поліцейський вийшов з кімнати. Капітан почав ходити навколо Малюка, примовляючи, що зараз той у нього заговорить. Зайшов поліцейський з водою і подав її капітанові. Фортуна бризнув водою в лице Малюкові, який сидів непорушно, звисивши голову на груди.

— Які ви звірі, хіба не бачите, що бідолашний хлопець непритомний?— скрикнула Кука.

— Мовчи!— гримнув капітан, схопивши її за волосся.— Коли хочеш, ми й тобі зробимо те саме. Чуєш ти, смердюча шльондро, мовчи, бо зараз ми покладемо цей обруч тобі на одне місце і в тебе зразу пропаде охота виголошувати промови, чуєш?

Коли він пустив її, Кука глянула йому просто в очі.

— Були хвилини, коли я боялася й думала, що не зможу витримати, бо вас багато, а я одна, та ще й жінка, але тепер переконана: вас не багато і ви не такі сильні, як хочете показати! До того ж, ви боягузи! Чуєте, що я кажу? Ви боїтеся більше, ніж я!

Удар кулака звалив її зі стільця. Ударив поліцейський, що приніс воду. Другий підбіг до неї і теж стусонув черевиком у стегно.

— Дайте як слід цій падлюці, щоб у неї відпала охота мітингувати,— підбадьорював поліцейських капітан.

— Можете бити, скільки хочете, це вам не допоможе! Ви мусите вбити мене, бо ви боїтеся, а я ні!

— Мовчи!— крикнув високий поліцейський і знову вдарив жінку.

Другий поліцейський кинувся йому на допомогу. Капітан узяв нагай і почав бити Куку по голові. Та вона нічого вже не відчувала—ні страху, ні болю.

НЕДІЛЯ

З бочки Луїсові було чути кроки поліцейських, які все ще чекали в його будинку. Спочатку вони довго шукали на підвір'ї. Один з них весь час бідкався, що вони скажуть тепер капітанові. Це його тривожило найбільше. Поліцейські обшукали навколишні будинки, пильно допитали мешканців і нарешті вернулися. Труп Пако лишили на тротуарі.

— На страх іншим,— сказав поліцейський.

Двоє вийшли у двір покурити. Дивувалися, де він міг подітися. Поліцейські стояли буквально за метр від нього. Один з них навіть ударив черевиком по бочці. Боячись, щоб він не підняв кришки, Луїс звів курок пістолета. Раптом він почув, що Кука вже кілька годин перебуває в поліцейському управлінні, і його охопив розпач.

— Ходіть сюди!— покликав хтось поліцейських із будинку.— Ми знайшли в холодильнику чудове смажене м'ясо. Швидше!

Обидва поліцейські, сміючись, пішли в будинок. З кухні почулися сміх і жарти. Лише один все бідкався, що він скаже капітанові. Та на нього не звертали уваги.

Луїс почекав, поки поліцейські перейшли у кімнати, а потім підняв покришку бочки. У нього затерпли ноги й боліла шия. Він вистромив голову й поклав пістолет у кишеню. Підійшов до кам'яної огорожі, видерся на неї і, схопившись за край правою рукою, стрибнув униз. Він упав на вазони з квітами і підвернув ліву ногу. Сівши на землі, Луїс заплющив очі, схопився руками за ногу і спробував, чи нема вивиху. Треба було не-

гайно підвестися, бо інакше через кілька хвилин він зовсім не зможе йти. Луїс підвівся. Тільки тепер він зрозумів, де опинився. Родину, яка мешкала в цьому будинку, він знав, але вважав, що просити у неї допомоги небезпечно. Крім того, в будинку було темно. Котра зараз година? Луїс добре знав цей квартал і, перестрибуючи через огорожі, обережно просувався вперед, аж поки не опинився в безпечному місці. Ішов повільно, нахильцем. Нарешті він зупинився біля недобудованої вілли і, побачивши світло, наблизився до дверей. З темряви виринав високий огрядний чоловік з палицею в руці.

— Чого вам треба? — спитав він і підняв палицю.

Луїс зупинився, намагаючись розгледіти його лице. Потім усміхнувся і сказав, що був у однієї жінки, та, на лихо, прийшов її чоловік, і він, тікаючи, підвернув ногу. Мовляв, чи не дозволить сеньйор йому оглянути тут ногу.

— Геть звідси! — гарикнув чоловік, замахнувшись палицею. — Тут не швидко допомога! Чого туди ліз? Іди собі!

Луїс попросив, щоб господар дозволив йому на часинку зостатись у його домі.

— Забирайся геть, кажу тобі, або я покличу поліцію! Я добре знаю, хто ти такий!

Луїс повільно рушив і за кілька кроків відчув, як йому в потилицю влучив камінь.

— Іди, іди, а то я в цю ж мить покличу поліцію! — кричав чоловік з палицею.

Луїс пришвидшив ходу і, підійшовши до тротуару, озирнувся: чоловік дивився йому вслід. Неподалік він побачив вільне таксі й попрямував до нього. Його почало морозити, нога нестерпно боліла. Якщо він зупиниться, то загине. Порівнявшись з машиною, Луїс поклав руку в кишеню, в якій лежав пістолет. Почувши кроки, шофер озирнувся.

— Добрий вечір, — привітався Луїс.

— Добрий вечір.

Луїс відчинив дверці машини.

— Підвезіть мене, будь ласка, на ріг Двадцять третьої й Двадцять шостої, в Ведадо.

Шофер глянув на нього і запитав, чи він живе у Ведадо. Луїс, усміхнувшись, розповів ту саму історію, яку щойно розказав чоловікові з палицею. Шофер пильно придивлявся до його одержі.

— Ви не маєте нічого спільного з революціонерами, правда?

— З якими революціонерами?

— З тими, що недавно зчинили стрілянину. Зовсім поруч.

— Ага, чув. — Луїс усміхнувся. — Ні, приятелю, навіщо мені встрявати у такі справи? Досить з мене й того, що мені зараз перепаде від жінки.

Шофер засміявся і включив мотор. Всю дорогу він стежив за Луїсом у дзеркало, що висіло перед ним.

Вулиці були майже безлюдні. Коли машина проїжджала повз бар, Луїс глянув на годинник: пів на першу. Йому здавалося, що вже значно пізніше. Він згадав Пако, і його огорнув невимовний жаль. «Ці тварюки навіть не ховають мертвих», — подумав він. Куку повезли в поліцейське управління — оце й усе, що йому вдалося дізнатись. Люди з «Руху» допомогли б розшукати її. Ще можна піти до падре Гонсалеса, який допоміг стільком людям. З будинку свого брата, куди він зараз їхав, можна подзвонити тестеві в Матансас і розповісти йому, що сталося з Кукою. У тестя теж є деякі впливові друзі. Луїс поворушив ногою. Шофер невідривно дивився на нього в дзеркало. Що сталося з Малюком? Чому такі молоді й хороші люди повинні вмирати? Як поліція потрапила до нього у дім? Хтось виказав? Невже хтось із «Руху»? З цією організацією були зв'язані різні люди.

— Приїхали, — сказав шофер.

— Ага. Я мало не заснув. У моєму віці такі екскурсії протипоказані. Скільки?

— Два песо.

Заплативши, Луїс вийшов, накульгуючи. Пройшов квартал і на розі обернувся: таксі ще стояло. Він сховався за колону, поки машина не поїхала. У брата було темно. Луїс подзвонив і притулювся до одвірка. В будинку спалахнуло світло, і чоловічий голос запитав, хто там.

— Це я, Луїс, відчиніть!

Двері відчинилися.

— Що сталося?

Луїс відповів, що зараз усе пояснить, швидко зайшов і попросив вимкнути у вітальні світло.

— Поліція забрала Куку, Хорхе, — сказав Луїс, сідаючи на стілець. — Я в розпачі! — додав він і затулив лице руками.

— Як забрала? Що ж сталося?

Луїс заплакав, і брат поклав йому на плече руку. Зайшла дружина Хорхе і теж спитала, в чому річ. Луїс відповів, що нічого страшного. Жінка здивовано подивилася на чоловіків і протерла почервонілі очі.

— Хочеш трохи кави, Луїсе?

Луїс заперечливо похитав головою. Нарешті він заспокоївся й почав розповідати, що трапилося. Братова зойкнула, Хорхе зціпив щелепи. Коли Луїс показав їм ногу, вони роззули його. Братова сказала, що треба попарити ногу в гарячій воді, потім принести бинти і йод.

Вийшовши з ванни, Луїс попросив брата позичити йому 25 песо та новий костюм. Хорхе з дружиною умовляли Луїса переночувати у них, але він сказав, що йому треба вибратися з Гавани до світанку, бо цілком

можливо, що з хвилини на хвилину сюди прийде поліція. Крім того, він хоче спробувати врятувати Куку.

Луїс подзвонив Сервандо, але йому ніхто не відповів.

— Здається, цих людей там уже нема. Можливо, їх схопили...

— Ні, з ними все гаразд,— мовила братова.— У цій метушні я забула тобі сказати, що вони передали цього боксера консулові Мексики. Про це повідомили увечері по телевізору.

— Що ж, могло бути гірше... Шкода тільки сердешного Пако. І не треба було вплутувати в цю справу Куку.

— Ми всі вже вплутані, Луїсе,— тихо сказала братова,— рано чи пізно ми всі змушені будемо пройти через такі випробування.

— Так само говорив і бідолашний Пако...

Луїс через силу одягнув черевик.

— Я мушу його взути, інакше мене спинить перший-ліпший поліцай!

Взувшись, він попрохав брата подзвонити вранці батькам Куки і розповісти їм усе, не вдаючись до подробиць, які могли б навести поліцію на слід. Якщо зможе, то хай подзвонить з автомата.

— А тепер я піду до хлопців з «Руху», які повинні вивезти мене з Гавани. Коли буде змога, то я подам про себе звістку,— додав Луїс уже з порога.

— Хай благословить тебе бог! — гукнула йому вслід братова.

Луїс подякував і вийшов. Засунувши руку в кишеню піджака, де лежав пістолет, він швидко попрямував вулицею. Коли побачив поліцейську машину, уповільнив ходу, силкуючись не кульгати. Один із поліцейських, що їхали в машині, уважно подивився на нього, але машини не зупинив. Луїс прискорив крок,— так менше відчувався біль у нозі. «Вулиці на світанку зовсім не такі, як звичайно»,— подумав він. Хлопчиком він не раз грався тут, і ці місця були йому добре знайомі, але тепер усе здавалося зовсім іншим. Дорогу йому перебігла кішка, і він схопився за пістолет. Усміхнувся. Дуже заболіла нога. Нила потилиця, куди його вдарив каменем незнайомий чоловік.

За квартал від будинку, в якому він мешкав, Луїс знову помітив поліцейську машину. Перейшовши на протилежний бік вулиці, на мить зупинився. Озирнувся. Потім пройшов ще трохи. В його будинку горіло світло. Біля машини стояв поліцейський з автоматом у руках. Крізь вікна видно було, як у будинку метушаться люди. За хвилину відчинилися двері, і в супроводі чотирьох поліцейських вийшло знайоме подружжя. Луїс заховався за дерево.

Як тільки машина поїхала, Луїс попрямував до Двадцять третьої вулиці. Він хотів

знайти таксофон, щоб іще раз подзвонити Сервандо. Вийшовши на Двадцять третю вулицю, Луїс побачив ще одну поліцейську машину і метнувся за ріг будинку. Машина зупинилася зовсім близько. Один із поліцейських сказав, що капітан звелів будь-що знайти цього Луїса. Двоє поліцейських вийшли з машини і пішли вулицею. Шофер сказав, що краще пошукати біля річки. Скоро машина рушила, і Луїс швидко пішов далі. За кілька хвилин він опинився на розі Двадцять третьої і Тринадцятої вулиць. Зайшов до бару. За столом сидів якийсь чоловік. Він байдуже глянув на Луїса.

Луїс знайшов телефон-автомат і подзвонив Сервандо. З-за рогу раптом виринула поліцейська машина. На перехресті поліцейські зупинили двох перехожих і почали їх про щось розпитувати. Луїс повісив трубку і пройшов поміж порожніми столиками. Далі пішов, скрадаючись попід крамницями квітів. Попереду був цвинтар, і Луїс подумав, що можна було б спробувати пройти туди. Озирнувшись, він побачив на розі машину і швидко перейшов на вулицю Сапати. Брама кладовища була замкнена. Луїс натиснув на неї, але марно. Огорожа була висока, і Луїс переконався, що пробратися на кладовище не вдасться.

Вдалині з'явилася ще одна поліцейська машина.

Луїс перебіг на протилежний бік вулиці і заховався біля входу до крамниці квітів. В лице йому вдарив запах троянд. Колись він часто носив з матір'ю квіти на батькову могилу. Луїс згадав похорон свого батька. Тоді він уперше заплакав при людях.

Раптом Луїс почув гуркіт машини. Це був грузовик, що розвозив молоко. Машина зупинилася коло Луїса, і шофер вийшов з двома пляшками молока в руках. Луїс почекав, поки той віднесе молоко до будинку навпроти, і тихенько свиснув. Шофер озирнувся, і Луїс вийшов з-за рогу.

— Хто ви? — спитав шофер і зробив крок назад.

Луїс якусь мить дивився йому прямо в очі.

— Я тікаю від поліції. Я один із тих, що викрали Кіда Мехіко. Благаю вас, допоможіть мені!

— Я?! І ви не боїтесь, що я відвезу вас до поліції? Чому ви звернулися саме до мене?

— Тому що все одно треба когось просити. Якщо ви не допоможете, мене от-от схоплять. Розумієте?

— Але чому саме я повинен вас рятувати? — спитав шофер.— Чому ви вимагаєте цього від мене?

— Я не хотів би цього робити, але мушу. Зараз лише ви можете мені допомогти. Тільки вивезіть мене на околиці Гавани.

Поки не розвиднилось, я мушу бути в Кано.
Прошу вас, допоможіть мені...

— О боже, що мені з вами робити.
У мене ж сім'я...

Луїс глянув на нього і рушив геть.

— Стривайте, куди ви? Ходіть сюди,—
мовив шофер і кинувся за ним.

Луїс зупинився.

— Сідайте ззаду, та хутчіш! Я підвезу
вас. Швидко!

Грузовик рушив по Двадцять третій ву-
лиці.

Луїс сидів, притулившись спиною до ящи-
ка з молоком. Нога знову почала боліти.
Він подумав про дружину, про Пако... Потім
заплющив очі й почав хилитися на правий
бік.

Шофер обернувся й побачив, що він
спить.

З-за обрію сходило сонце.

З іспанської перекладали
Лев ОЛЕВСЬКИЙ та
Дмитро АНДРУХІВ

Мудрість народна

Ефіопські прислів'я та приказки

Ефіопія («Країна людей обпалених сонцем») — стародавня держава Африки. Народність амхара — найчисленніша в країні (6 млн. з 22 млн. усього населення), і її мова є тут державною. Народ амхара створив багатий і цікавий фольклор, що відбиває його національні риси: волелюбність, гордість, життєрадісність, гумор, велику любов до добра і ненависть до гнобителів і зла. Наведені нижче прислів'я та приказки дають деяке уявлення про творчість цього цікавого, але, на жаль, ще мало відомого у нас народу.

Й піщинки доволі, щоб
оку і другу завдати болю.

Того, хто впав — підніми,
того, хто вмер — не забудь.

Комарине дзижчання по-
чує навіть слонове вухо.

Два негуси на одному
троні — мов два язики у
роті.

Істина й світанок ясніють
з часом.

Один промовляє — усі чу-
ють, а, як усі разом заго-
монять, хто почує?

Дурний сліпак і через сво-
го поводиря спіткнеться.

Діло залежить від керів-
ника, а пиво від чопа.

Ослиця сказала: «Після
моєї смерті просо може й
не рости».

Дім без жінки, мов тісто
без печі, мов хлів без ху-
доб.

Що злодій награвував,
те його й загубить.

Не хапай леопарда за
хвіст, а вхопив — не відпу-
скай!

Хто водночас прагне двох
речей — жодної не дістане.

Старого вчити — на воді
писати, малого вчити — на
камені різьбити.

Побачене оком краще за
почуте вухом.

Що до рота потрапило,—
забудеться, що у книзі по-
бачив,— запам'ятається.

Хто чужому щастю заз-
дрить, не матиме його й
собі.

Не плюй в небо, лежачи
горілиць,— плювок впаде на
твое ж обличчя.

Нещодавно в Західній Німеччині на лаві підсудних опинився якийсь Фріц Ольмес, він же доктор медицини Глаукенс, він же Вольмер, він же де Фріз. Його обвинувачували в 69 злочинах і фальшуваннях.

На суді Ольмес-Глаукенс-Вольмер-де Фріз пред'явив фото надмогильного пам'ятника, на якому було написано: «Тут лежить парашутист Фріц Ольмес». Цією фотографією шахрай намагався довести, що він зовсім не Фріц Ольмес, а якась інша особа. Це була остання спроба містифікації, до якої вдався Ольмес.

Історія його шахрайств аж надто характерна. Подібно до відомого з літератури і кіно «Капітана з Кепеніка» або передвоєнного німецького афериста Гарі Домела, також описаного в літературі, Ольмес займався шахрайством, використовуючи легковірність, шовінізм, слабкість фашистської верхівки в час війни і героїв «холодної війни» — в післявоєнний час.

1943 року Ольмесові вдалося обдурити навіть... Гітлера, Герінга й вищих керівників фашистського вермахту. На той час він був звичайним солдатом, який прибув до німецької військової частини, розташованої на території Італії. Через кілька днів після прибуття туди, в його частині пішла поголоска, ніби Ольмес винайшов новий спосіб боротьби з танками. Згодом у ставці Гітлера одержали з Італії телеграму про те, що солдат Ольмес в боротьбі проти десанту союзників знищив кілька танків.

Ольмеса, як «героя», викликали до гітлерівського штабу, його особисто приймали Кейтель і генерал Йодль, потім представили самому фюрерові, щоб Ольмес розповідями про знищення ворожих танків хоч трохи поліпшив настрій Гітлера.

Невідомо, що саме розповів Ольмес фюрерові, але той навіть посміхнувся. З цим успіхом Ольмеса поздоровив генерал Гудеріан, а потім прийняв Герінг. З штаб-квартири останнього Ольмесові пошастило надіслати телеграму до своєї частини: «Обер-лейтенант Ольмес завтра повертається. Штаб рейхсмаршала». Таким

69 ЗЛОЧИНІВ

ФРІЦА ОЛЬМЕСА

чином із звичайного солдата він став офіцером...

Через деякий час, таким же шахрайським способом, Ольмесу вдалося виїхати до Берліна, звідки він повернувся з невідомо де здобутими нагородами — Залізним хрестом, медаллю за Нарвік, відзнакою за Крит, за Африку, знаком за поранення, а також з почесною відзнакою парашутиста на грудях і з чотирма нашивками на рукаві за «знищені» танки.

Коли Ольмеса перевели, враховуючи його небувалі «заслуги», до відбірного парашутного загону Скорцені, його запідозрили в шахрайстві й заарештували. Але вже через два тижні випустили: Ольмес заявив, що він у курсі підготованого замаху на Гітлера і може викрити організаторів змови. Разом з ад'ютантом Скорцені він почав стежити за «агентами».

Несподівано для Ольмеса, на Гітлера у липні 1944 року дійсно стався замах. Шахрай зрозумів, що треба рятувати свою шкіру, і, змінивши прізвище, влаштував-

ся з підробленими документами на скромній посаді залізничника десь у провінції.

Негайно після капітуляції Німеччини Ольмес з'явився до англійської розвідки й заявив, що за дорученням заступника Гітлера по партії Мартіна Бормана зав'язав контакти з радянськими військами, щоб протиставити їх військам союзників. Ольмеса негайно затримали, сподівуючися одержати від нього «сенсаційні викриття», але після перших же допитів легко встановили, що він просто шахрай, і випустили. Під арештом Ольмес перебував в одній камері з колишнім особистим лікарем Гітлера Брандтом, якого потім стратили. Після звільнення шахрай з'явився до його дружини і переказав їй «доручення» Брандта — віддати йому, Ольмесові, всі записки лікаря. На підставі здобутих шахрайським способом записок Ольмес видав під псевдонімом Фрідріха Оскара книгу «Під шибеницею не росте трава», яка користувалася великим успіхом серед шовіністичних німецьких читачів.

З часом, використовуючи антирадянські настрої англійського військового командування, Ольмес з'явився до окупаційних властей з заявою, що радянська розвідка, мовляв, хоче викрасти кількох німецьких фізиків-атомників. Він повідомив точний день і годину, а також і місце, де «захоплених» учених-атомників нібито мають перевести через демаркаційну лінію. Ольмесові повірили, однак, англійська розвідка затримала на кордоні лише кількох контрабандистів, перевозчиків спирту. Ольмеса посадили до психіатричної лікарні, звідки він вивільнявся після судово-медичної експертизи, яка встановила, що він психічно цілком нормальний.

Одним з останніх шахрайств Ольмеса була його заява, ніби він готується звільнити з ув'язнення маршала Петена і гітлерівських військових злочинців з тюрем Шпандау й Ландсберга. Ольмес заздалегідь вигідно продав ілюстровані нариси про ці «втечі» двом західнонімецьким журналам.

За всю свою «діяльність» (ми не згадуємо про інші шахрайства Ольмеса, як наприклад організацію «Акціонерного Товариства обводнення Сахари» тощо) він був засуджений західнонімецьким судом всього на два з половиною роки ув'язнення. Надто вже близько припала до серця боннським правителям «тематика» шахрайств Фріца Ольмеса...

Навіть просте дерев'яне взуття — велика розкіш для цих маленьких підданих «заморської території Португалії». Його треба берегти!

Якщо глянути на карту Китаю, то на крайньому півдні, там, де починається блакитний колір вод Південно-Китайського моря, можна побачити назву «Макао», а під нею, у дужках, дрібний напис «Португалія».

Це може здатися парадоксом, навіть дикістю, але саме тут, на китайській землі, на відстані багатьох тисяч кілометрів від Португалії, режим Салазара цупко тримається за свою, одну з останніх колоній.

По-китайськи ця територія називається Аоминь: маленький півострів і два острівці — Тайпа і Клован, які немовби притулилися до самого узбережжя. Якихось 17 квадратних кілометрів з населенням 200 тисяч чоловік — майже самих китайців, не рахуючи купки

португальських військових та чиновників. Але португальці називають цю територію Макао, фарбують на картах у свій колір, по-

силаючись на якісь свої одвічні права на цю китайську землю.

Як же потрапили сюди португальські загарбники?

МЕЧ І ХРЕСТ

400 років тому до китайських берегів прибули кораблі хижих шукачів чужих земель і чужих багатств під командою відомого португальського конкістадора Перестрелло. Діючи улесливістю і хитрістю, португальці орендували у тодішніх китайських правителів півострів Аоминь з прилеглими до нього острівцями для влаштування тут своєї торговельної факторії.

Але португальським конкістадорам треба було лише зачепитися в Азії. І хоча вони зобов'язалися визнавати суверенні права Китаю на Аоминь, невдовзі забули про свою обіцянку. А коли китайці нагадували про неї, португальці зверталися до зброї...

Втім, вони діяли не лише зброєю. Слідом за кораблями Перестрелло, прибули кораблі єзуїтів. Рицарі хреста заснували тут першу католицьку єпархію в Азії.

Однак португальцям потрібно було понад 300 років, щоб якимось «узаконити» своє панування на китайській території. 1887 року було підписано так званий «Ліссабонський протокол», а невдовзі — «Пекінську угоду», за якими китайський уряд стверджував «права» Португалії на володіння і управління Макао.

Часи мінялися, позиції колонізаторів ставали дуже хиткими, і їм доводилося маневрувати, вдаватися до уявних змін старих форм колоніального управління. 1951 року Португалія надала Макао статус «заморської території», урочисто проголосила, що жителі Макао віднині набувають прав португальських громадян.

Статус «заморської території» нічого не змінив в становищі Макао. Це була лише спроба португальців зберегти свою стару колонію під новим прапором.

ОСТАННІ

Аоминь став плацдармом католицизму, саме звідси його отруйний вплив розповсюджувався на азійський континент.

Меч і хрест діяли спільно. Єзуїти, посилюючись на бога, умовляли місцеве населення коритися європейським загарбникам, а посилення на всевишнього підкріплювали зброєю.

Колонізатори не бажають визнавати право китайського народу на свою землю, але вони дуже добре порозумілися з його ворогами — чайканшістськими верховодами. Макао для них — запасна територія, і, подібно до Тайваню, являє собою вогнище небезпеки для миру і спокою в Азії.

ОПІУМ, РУЛЕТКА, КОНТРАБАНДА

Невідомо з яких джерел, але здавна поширилася помилкова думка, нібито Китай був першою батьківщиною опіуму, що саме звідти розповсюдився його отруйний вплив. На цю помилку вказував К. Маркс. В своїй роботі

«Торгівля опіумом» він довів, що опіум завезений до Китаю з Тувреччини і завезли його португальські колонізатори через Макао, спочатку як медикамент, а потім — як страшний, отруйний наркотик.

Торгівля опіумом була дуже

вигідною справою, настільки вигідною, що призводила до жорстоких суперечок між колоніальними державами, навіть до воєн. З португальцями почали конкурувати англіїці, вони рвали один у одного з рук цю здобич.

Пізніше до торгівлі опіумом приєдналася ще одна вигідна справа — ігорні доми, азійська рулетка. Макао став чимось на зразок Монте-Карло, своєрідним Монако в Азії з тією лише особливістю, що ігорні доми тут поєднувалися з курильнею опіуму. Можна було програти свої гроші, потім, на останні копійки, накуритися опіуму, щоб забути невдачі життя...

Згодом в Макао почали виготовляти різні фальшиві документи і ігорні доми поєднували в собі куріння опіуму та фабрикування фальшивок.

Такий потрійний промисел зосереджувався в руках однієї великої зграї — некоронованих королів опіуму, рулетки і фальшивих паперів з династії Фу. Члени династії успадковували один від одного цю вигідну справу, як успадковують королівський трон.

Звичайно, за кожним черговим Фу стояли португальці, але вони

воліли залишатися в тіні, їх цікавила не популярність, а прибутки.

ПЕРЕД ТАЙФУНОМ

Колись місто Макао було великим глибоководним морським портом. Тепер воно обміліло настільки, що сюди можуть заходити лише плоскостонні джонки. Це, звичайно, явище суто природне.

Та не природа винна, що обміліла колишня колоніальна слава Макао. Занепала торгівля опіумом, майже пустують ігорні доми, і сумні круп'є нудьгують біля своїх рулеток. А щодо фальшивих паспортів, то єдиними замовниками залишилися гомінданівські шпигуни і бандити.

Приходить кінець колоніальному пануванню Португалії, і це відчувається в Макао на кожному кроці.

«Дивне враження справляє тепер Макао, — пише англійський журналіст К. Джільберт. — Порт фактично перестав існувати. Я побачив лише дрібних торговців рибою, які сиділи в своїх джонках. Порожньо стало на вулицях міста, власники маленьких крамничок

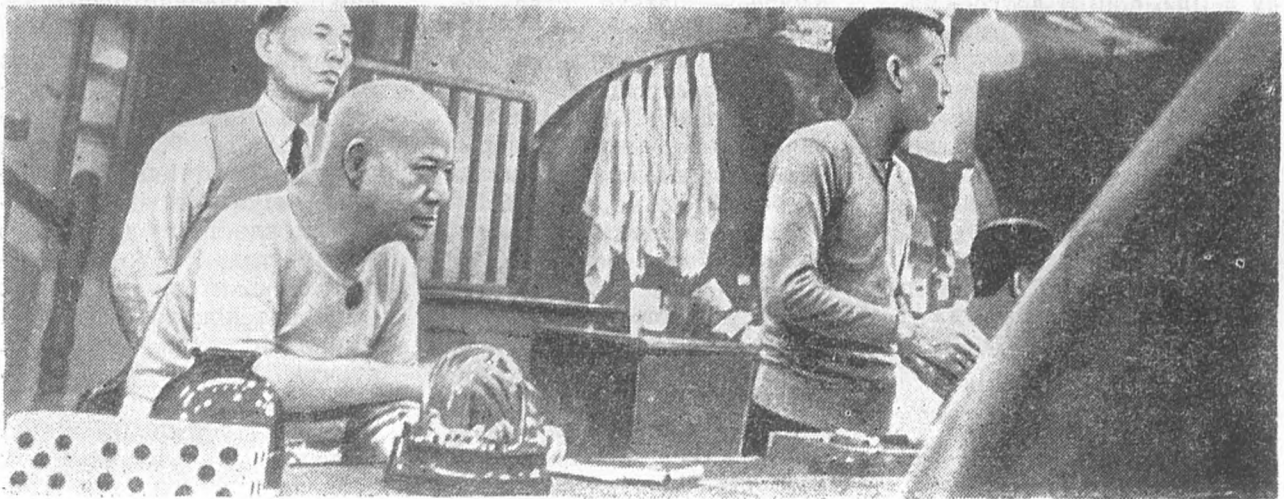
марно закликають покупців. Тепер ніхто тут нічого не купує. Лише іноді з'явиться в Макао група європейських туристів, шукачів екзотики. Здається, життя зовсім завмерло...»

Англійський журналіст помітив лише зовнішню сторону. А тут є й таке, що не відразу побачиш. Населення Макао готується до останнього поєдинку з колонізаторами. Визвольний рух набирає широкого розмаху. Люди з надією дивляться на північ, туди, де знаходиться народний Китай, невід'ємною частиною якого справедливо має стати і Макао.

Над півостровом Макао дуже часто проносяться могутні тайфуни. Трапляється, що вони руйнують навіть великі будівлі. Люди кажуть, що наближається найбільший з усіх відомих тут — тайфун народного гніву. Від нього підгнила будівля колоніалізму розлетиться вщент.

ДНІ МАКАО

В казино замість грошей беруть вже і останню сорочку, і навіть зношені черевики.

Франсуаза Саган та її герої

1954 року в літературне життя Франції увійшла молода письменниця, чий роман «Здрастуй, смуток!» відразу ж був розрекламований буржуазною пресою. Ім'я цієї письменниці — Франсуаза Саган, їй тоді було лише 18 років. Через кілька місяців Франсуази Саган було присуджено Премію критиків, засновану у 1945 р. буржуазним видавництвом «Павуа». Роман цей витримав кілька видань, вже 1955 року його тиражі сягають близько 100 тисяч примірників (число, надзвичайно велике для Франції) і був перекладений майже на всі європейські мови. А в японських школах перші 70 сторінок роману навіть стали джерелом ознайомлення молоді з ...французькою літературою.

Поява на літературній арені письменниці такого юного віку стала сенсацією. «Мода» на Франсуазу Саган ще збільшилася після виходу в 1956 році її другого роману «Подоба посмішки». Всі ілюстровані журнали вміщували численні фотографії: Саган на прогулянці з улюбленим песиком, письменниця за друкарською машинкою, Саган на відпочинку, за кермом нового авто, в оточенні друзів тощо. Потім виходили її нові книги та п'єси, видавництва і далі широко рекламували їх. Але інтерес до них все помітніше падав. Тепер, коли Франсуаза Саган стала автором п'яти романів і трьох

п'єс, можна вже робити певні висновки щодо її творчості, письменницької еволюції, її майстерності як художника. Нарешті, слід з'ясувати, що ж саме так зацікавило буржуазних читачів і французьку інтелігенцію в її романах? Які проблеми хвилюють Саган? Хто така сама письменниця?

Очевидно, слід спочатку відповісти на останнє питання. Справжнє прізвище Франсуази Саган — Куаре, батько її багатий промисловець, займав одну з керівних посад в Електричній компанії. Політичні і соціальні проблеми ніколи анітрохи не хвилювали католицьку родину Куаре. Окупація гітлерівцями Парижа, розстріли французьких патріотів, страждання поневоленого народу і боротьба руху Опору проти фашистів пройшли поза увагою членів добродешної буржуазної родини. Окупація аніскільки не вплинула на добробут Куаре — батько став директором великого заводу, що виконував важливі замовлення вермахту.

Майбутня письменниця вчилася спочатку в приватному коледжі, потім у монастирській школі, звідки була виключена «за браком здібностей». У новому коледжі Франсуаза Куаре готувалася стати бакалавром, але так і не отримала цього звання, бо не змогла скласти необхідних іспитів.

У своїх книгах Франсуаза Саган найбільш вдало розповідає саме про життя і

побут знайомого їй середовища — буржуазної інтелігенції, зокрема її молодшого покоління. Але ця тема вирішується нею у суто психологічному і еротичному планах. Усі інтереси її ділових персонажів концентруються навколо одних і тих самих питань: як позбутися нудьги буденного життя, різноманітності його якимись, хай навіть аморальними розвагами, як подолати відчуття глибокого внутрішнього невдоволення, викликаного цим життям, що робити, щоб досягти невлучного і химерного щастя? І тут Саган виступає як літописець свого суспільства, щоправда, літописець неглибокий і однобічний, який тільки констатує наслідки, але не може розібратися у причинах. Усім її героям притаманні одні й ті самі якості. Всі вони вільні від будь-яких упереджень і забобонів свого класу, та й взагалі не обмежують себе ніякими реально-суспільними нормами.

Попри все своє бажання бути несхожими на суспільство, що їх породило, юнаки і дівчата Ф. Саган теж повністю спустошені, їх характеризує духовне змертвіння, властиве для цього суспільства. Надто рано побачили вони гріхи й пороки своїх батьків, розтлінність і аморальність світу, що їх оточує. Надто безперспективним видається їм подальший життєвий шлях і надто мало сил вони відчують у собі, щоб протистояти згуб-

ному впливові оточення. Отже молодь іде по лінії найменшого опору, наслідуючи приклад старших.

Коли читаєш перші романи Саган, впадають у вічі дві їх риси. По-перше, це повна байдужість героїв до соціальних проблем, до гострих політичних питань сучасної Франції. По-друге — майже повна відсутність теми труда, бо герої Саган страждають, намагаються кохати, зраджують, інколи роблять підлоти, шукають «абсолютної свободи», для чого вдаються до сексуальних розваг, але майже ніколи не працюють і майже ніколи навіть не згадують про роботу. Пересичені життям, вони ставляться до нього із зневагою, навіть навчання здається їм настільки важким обов'язком, що за всіляку ціну вони намагаються його уникнути.

Усе вищезгадане притаманне і героїні роману «Здрастуй, смуток!» Сесілі, і Домініці з роману «Подоба посмішки».

Роман «Здрастуй, смуток!» являє собою розповідь про коротке перебування дівчини Сесілі на Лазурному узбережжі Середземномор'я. Вона живе там разом з батьком Раймоном, багатим ділком і безтурботним сибаритом, і його коханкою, вульгарною Ельзою. Спокій і щасливе «*far niente*» («нічого не роблення» — *італ.*) порушує приїзд давньої знайомої покійної матері Анни Ларсен, з якою Раймон має одружитися. Для Сесілі починається «тяжке» життя — Анна примушує її згадати про книги, стежить за її дозвіллям і поведінкою. Щоб позбутися нагляду, Сесіль влаштовує на очах у Анни побачення батька з Ельзою. Ображена Анна в розпачі залишає Раймона, виїздить у гори і скеровує свій автомобіль у безодню. Сесіль деякий час відчуває докори сумління, розуміє свою ви-

ну в смерті значно кращою за неї людини. Але все це скоро минає. Дівчина повертається з батьком до Парижа, і життя, до якого вона звикла, триває далі. Ніщо не змінилося, може тільки трохи більше смутку стало на душі в героїні. Такий, коротко, зміст першої книги Франсуази Саган.

Важлива тема життя і долі молодого покоління в капіталістичному суспільстві правомірно цікавить багатьох французьких письменників. Її можна знайти в творах Луї Арагона і Франсуа Моріака, П'єра Гамарра і Андре Стіля, Жана-П'єра Шаброля, Мартіни Моно, Моріса Понса, Патріка Кесселя та багатьох інших. Вона властива і роману Ф. Саган, але вирішується тут у надзвичайно дріб'язковому і незначному плані. Нічого не варті переживання Сесілі, легковажкої і розбещеної дівчини, яка стає коханкою студента Сіріля лише через нудьгу. Егоїзм і байдужість до чужих страждань, копірвання у власних почуттях роблять образ Сесілі мало привабливим. Тому ми не згодні з твердженням І. Шкунаєвої¹, яка намагається виправдати поведінку Сесілі, посилавшись на її «душевну жвавість», прагне довести певну привабливість цього образу.

Ф. Саган не критикує і не засуджує, вона лише констатує факти і часто-густо сама поділяє думки своїх героїв. Вона дивиться на них з доброзичливістю, шкодує, що вони саме такі, вона навіть передає Сесілі частину свого смутку — і безпорадно розводить руками: «На жаль, ми такі і нічого тут не вдієш!»

В тому ж плані написаний і другий роман Саган — «Подоба посмішки». Студентка Сорбонни Домініка, яку, до речі, науки цікав-

лять менш за все, лишає свого коханця, студента Бертрана, хоч той любить її по-справжньому, заради того, щоб стати тимчасовою коханкою значно старшого за неї дядька Бертрана Люка. Вона знає, що останній одружений, але приймає його пропозицію, як щось цілком природне, адже подібні речі узаконені в суспільстві, в якому вони живуть. Минають два тижні, проведені з Люком на півдні, — і Домініка залишається на самоті, без надії на щастя.

Герої творів Франсуази Саган живуть у тісному егоїстичному світі особистого «я». Індивідуалісти і одинаки, вони відгороджені від навколишньої бурхливої дійсності химерним світом вигаданих пристрасей і несерйозних почуттів. Трагедія, яку вони переживають, це трагедія покоління приреченого класу, позбавленого перспективи і майбутнього, класу, що вироджується. Найтрагічніше ж те, що ці молоді люди навіть не роблять спроби знайти якісь нові шляхи і не хочуть бачити нічого, що діється навколо них. Саме такий висновок можна зробити, прочитавши два перші романи письменниці. Це молоде покоління відчуває себе втомленим і підстаркуватим. «Нам добре лише тоді, коли ми стомлені», — запевняє Домініку Люк. І дівчина сприймає це твердження як аксіому.

У 1957 році Франсуаза Саган надрукувала свій третій роман — «Через місяць, через рік». Жадібна до сенсацій права преса розповідала, що Саган в результаті виходу своїх романів великими тиражами казково збагатилася. В різних країнах почали з'являтися молоді письменниці, які намагалися наслідувати тематику творів Ф. Саган, вони навіть одержали назву «саганісток».

Роман «Через місяць, че-

¹ І. Д. Шкунаєва. «Современная французская литература». М. 1961.

рез рік» викликав зливу захоплених відгуків. «Саган перестала бути вундеркіндом,— писав член Французької Академії Андре Моруа,— вона стала великою письменницею». Інший академік, Еміль Анрію, писав у газеті «Монд»: «І от знову з'явилася наша моралістка, ця жорстока Саган із своєю філософією розчарування, але така ясна і правдива».

Чи справедливі такі оцінки? Спробуємо розглянути і цей твір. Перед нами знову виникають знайомі постаті, тільки ще більш спустошені і песимістичні і такі ж неспроможні до дії. Якщо в попередніх книгах в полі зору письменниці перебувала доля однієї героїні, то тепер вона розповідає про групу людей, примхливо з'єднаних поміж собою любовними зв'язками. Художниця Жозе, артистка драми Беатріс, директор театру Жолію, літератори Бернар і Ален Маліграс. Дивним постає перед нами світ, в якому кохання розглядається лише як короткочасна фізична близькість. Один з французьких дослідників творчості Франсуази Саган, буржуазний літератор Жорж Урден цілком правильно визначає: «Справжнім сюжетом роману є гонитва за коханням. Але це даремна гонитва. Той, хто кохає, як правило, не користується взаємністю... Усі герої належать до спотвореного буржуазного середовища».

...Ніколю кохає свого чоловіка Бернара, але той любить художницю Жозе, котра, в свою чергу, хоч і стає його короткочасною коханкою, віддає перевагу Жаку, студенту-медику. Як і в інших книгах Саган, герої цього роману розуміють безперспективність і безнадійність свого існування, його банальність і мерзенність, вони врешті починають з огидою думати навіть про свої власні переживання.

Нова книга Ф. Саган не ставить якихось нових проблем, письменниця і тут копирсається в інтимних стосунках молодих людей, намагається пояснити і психологічно обґрунтувати їхні вчинки, їхні пристрасті. Цей роман більше, ніж інші, наближається до тієї розважально-бульварної літератури, яку так полюбляють буржуазні читачі. Очевидно, дуже часто вони впізнають в героях Саган себе, але не ображаються за це на письменницю. Адже вона широко вболіває за своїх невдах-героїв, а їхні часто сентиментальні переживання інколи прикриває сумною і доброзичливою ліричністю. Саган ніколи не піднімається до різкої критики буржуазного суспільства (адже добродісні буржуа ніколи не прощають цього письменнику!), зовсім не торкається пекучих проблем навколишньої дійсності. Роман цей лише легенько лоскоче міщанину нерви, дає йому можливість зазирнути у спальню коханців, спостерігати досить одверті (а інколи навіть цинічні) сцени.

Ось чому буржуазна критика з таким захопленням вітає твори письменниці, порівнюючи її з такими видатними письменниками, як Стендаль, Меріме і Мопасан. Сучасний етап розвитку буржуазної літератури позначений вимогою правлячої верхівки до письменників не ставити гострих проблем сучасності, обминати їх, замінюючи широку картину суспільного життя розповіддю про вузький світ родинно-побутових відносин, екскурсами в галузі криміналістики та психічної і сексуальної патології.

Буржуазні критики вихваляють стиль Ф. Саган, але майже нічого не пишуть про зміст її творів, а якщо і роблять це, то надзвичайно туманно, налякаючи на складність по-

ставлених проблем. І не випадково майже всі вони приєднуються до «змови мовчання» навколо творів прогресивної літератури, зокрема, творів французьких письменників соціалістичного реалізму. Виключення іноді робляться лише для Л. Арагона. Парадоксально, але факт, що у великих книгарнях в центрі Парижа і Марселя творів прогресивних письменників не знайдеш. І це зрозуміло. Адже твори цих письменників ставлять найпекучіші питання, що хвилюють сучасну Францію.

В романі Ф. Саган «Через місяць, через рік», проте, є один образ, який здається тут випадковим. Це образ грубуватого студента Жака. Він привертає увагу своєю внутрішньою порядністю, чесністю і цілеспрямованістю. «Він не звичайний»,— говорить про нього Жозе. Спостерігаючи поведінку і думки Жака, Жозе не перестає дивуватися, бо він мало схожий на людей її кола. Він бідний, й тим пристрасніше бажає вчитися, щоб якнайшвидше стати лікарем-фахівцем, але він не з тих, хто приймає подачки від багатіїв. Отже в романі «Через місяць, через рік» вперше в своїй практиці Ф. Саган вводить героя з іншого соціального середовища, зіштовхує і порівнює його із своїми улюбленими персонажами. І Жак від такого порівняння виграє: він на голову вищий за аморальних і внутрішньо брудних молодих буржуа. Він мріє стати лікарем, потім працювати, розбагатіти і досягти певного місця у житті. Ця його мрія характерна для людини, що живе в капіталістичному світі, і хоч легко можна уявити як з приходом грошей до Жака приїде буржуазна «доброрядність» і самозаспокоєність, важливо вже те, що він, насамперед, покладає всі надії на власну пра-

цю. Французька буржуазна критика не звернула на образ Жака ніякої уваги, він не зацікавив її.

Проте поява цього образу свідчила про певні зміни у поглядах письменниці, яка ніби вперше відкрила для себе існування інших людей. Це підтверджує роман «Чи любите ви Брамса?», виданий 1959 року.

В ньому багато спільного з попередніми творами: ті ж самі почуття і настрої героїв. Але водночас помітна й відмінність — вперше виникає, хоч і дуже нерішуче, тема праці, у новому варіанті з'являються образи, подібні до образу Жака. Сталася зміна і в самій Франсуазі Саган. Життя владно увірвалося в тісний світ письменниці, примусило її озирнутися навколо, глянути у вічі жорстокій правді.

Для сучасної французької літератури характерний процес, коли окремі буржуазні письменники, не залишаючи ще певної упередженості відносно всіх соціально-політичних явищ життя, вже піднімаються до відкритої, інколи досить різкої, критики свого суспільства і приходять у прогресивний табір. Так сталося з Лану, Роблесом, Гаскаром, Базеном, Мерлем, Маньяном, Дрюоном, Понсом, П. Кеселем та багатьма іншими. Відчуваючи відповідальність за майбутнє батьківщини і народу, вони все ясніше починають розуміти своє місце в класовій боротьбі. Вони гостро засуджують реакційну політику урядових кіл Франції, різко виступають проти нового наступу фашизму.

Франсуазу Саган поки що не можна порівняти з жодним з цих письменників, безперечно, цього і не треба робити. Надто непевну позицію поки що займає вона в літературі, надто нерішуче підходить до соціальної теми.

Найцікавіше в романі «Чи

любите ви Брамса?» не банальні переживання героїв, а те нове, що з'являється в творчості Саган. Її герої вже не нудьгують од бездумних втіх і постійного неробства. Вони починають працювати, думати про сплату боргів і податків. Героїня роману Поль, яка сама відмовилась від буржуазного добробуту, веде «життя, що вимагає підніматися на зорі і під поглядами перехожих на колінах прикрашати вітрини». Її коханець Роже «з самого ранку починає важку фізичну роботу поряд з такими ж, як і він, смертельно втомленими людьми». Таким чином, герої Саган вперше зіштовхуються із справжнім життям, суворим і вимогливим.

В цьому романі Франсуаза Саган по-справжньому замислюється над становищем жінки, яка примуслена працювати заради шматка хліба. Письменниця особливо підкреслює страх своєї героїні перед майбутнім, нестримне бажання зберегти для себе той шматочок щастя, який їй дістався після довгих років душевної порожнечі. Психологічна проблема поступово перетворюється у Саган на проблему соціальну, адже важке становище жінки, її нерівність у буржуазному суспільстві пов'язується письменницею з тим брудом, який вона бачить навколо себе.

Але тут постає питання про типовість зображуваних автором образів і явищ. Своїми книгами Саган намагається переконати читача, що її герої не мають ніякої перспективи, ніколи не зможуть знайти шляху з безвиході пошлості і відчаю, тому вона особливо їм співчуває. Однак, інші твори сучасної французької літератури свідчать, що окремі представники «загубленого покоління» (а саме про нього говорить Франсуаза Саган у своїх романах) цей

вихід знаходять. Можна згадати хоча б «Комуністів» Луї Арагона, твори Ерве Базена, Домініки Дезангі, Ельзи Тріоле, Моріса Понса, П'єра Декса та багатьох інших прогресивних французьких письменників. В їх творах ми бачимо, що коли люди подібні до героїв Ф. Саган безпосередньо заглиблюються в життя, стають на позиції широких народних мас і назавжди поривають з буржуазним суспільством, вони можуть бути врятовані, можуть знайти своє справжнє місце в майбутньому.

Цього не зрозуміла Франсуаза Саган. Але повинна зрозуміти. Життя самої письменниці примусить її переглянути концепцію своїх творів.

Наслідки алжирської трагедії — фашистський заколот «ультра», спрямований проти республіки, численні жертви і безодня страждань алжирського і французького народів викликали протест усіх чесних письменників, незалежно від їхніх класових симпатій чи антипатій.

Франсуаза Саган також не стояла осторонь цієї боротьби. У числі 121 діяча мистецтв вона підписала маніфест, який викликав значний резонанс у всіх колах французької громадськості.

Підпис Ф. Саган під зазначеним «маніфестом 121» обійшовся їй дорого. В будиночок письменниці в Нормандії з'явилася поліція і вчинила їй принизливий допит, вимагаючи відмовитися від підпису. Франсуаза Саган відповіла статтею про героїню алжирського народу Джамілю Бупаша. З глибокою пошаною письменниця говорить про сміливість і патріотизм алжирської дівчини, гнівно викриває жорстокість «цивілізованих» французів-колонізаторів, які піддавали Джамілю найвищому тортурам.

1960 року Саган зроби-

ла подорож на Кубу, яка тоді відзначала річницю свого визволення. В результаті подорожі з'явився чудовий репортаж про пафос революційних перетворень, здійснюваних кубинським народом, про його глибоку любов до свого вождя Фіделя Кастро. Письменниця спромоглася помітити те нове, що здобув кубинський народ внаслідок революції — почуття власної сили і гідності, впевненість у перемозі, віру в щасливе майбутнє країни. Вона добре зрозуміла і нові взаємовідносини між багатомільйонною масою трудівників і керівниками держави, відносини, побудовані на єдності патріотичних почуттів і на глибокій довірі та любові.

Саган також різко виступила проти американських коміксів, що сповнили отруйними хвилями всю Францію. «Я вважаю це тривожним, — пише вона. — Тривожною є така поблажливість до кволості розуму, незалежно від того, чи втілена ця кволоість у комікси, чи у рекламу нової зубної пасти».

Людина-громадянин поступово почала витісняти у Франсуази Саган безідейного художника. Здавалося, що і в творчості письменниці мусить наступити вирішальний злам, що вона остаточно повернеться обличчям до життя і її немічні й безпорадні герої поступляться місцем перед новими — активними і життєздатними.

Однак, Саган-романістка лишилася на тому ж самому місці. У 1961 р. з'явився роман Франсуази Саган «Дивні хмари».

Дія роману спочатку відбувається на узбережжі сонячної Флориди. 27-річна французька Жозе Аш, яка три роки тому одружилася з багатим американським юнаком Аланом, вродливим, але неврастенічним, відчуває, що вона помилилася.

Алан втомив її своїми ревностями, приступами божевілля, своїм постійним неробством. Під час морської прогулянки Жозе зраджує Алана з рибалкою Рікардо, а потім цинічно розповідає про це Алану і його друзям. Алан хоче розпочати справу про розлучення. Жозе кидає його і повертається до Франції.

Друга частина книги переносить читача в Париж. Зустріч Жозе з Аланом і закоханим у неї Бернаром, які розшукують її, відновлення шлюбу з Аланом, нова зрада з колишнім коханцем, знову ревності і нове примирення — такі основні епізоди цієї частини.

І тут герої Франсуази Саган знову потрапляють у безвихідь. Роман «Дивні хмари» за своїм жанром твір еротично-психологічний. Проте історія страждань його героїні, її докладний самоаналіз залишають читача байдужим і холодним — надто вже вони дрібязкові, надто нікчемним і безглузлим постає життя цієї спустошеної і ні на що не здатної жінки.

Не здатна до дії, слабкодуха Жозе легко піддається впливові похмурої філософії Алана, який думає лише про смерть. Ця філософія тваринного страху перед майбутнім, філософія безпорадності і відчаю породжена усім складом життя Алана, його суспільством, для якого немає завтрашнього дня. Жозе теж починає бачити перед собою «голу істину» — плин часу і смерть, і щоб втекти від цих думок, обирає «віру, алкоголь і дурість, тобто, кохання». Саган зовсім не розповідає про ставлення Жозе до віри. А от взаємовідносини героїні з різними міцними напоями і з «коханням» змальовані детально.

Інші персонажі роману Саган не кращі. Тридцятирічний Алан жодного дня у

своєму житті ще не працював. Єдина робота, на яку він інколи згоджувався, полягала у підписуванні документів замість матері. Він і живописом починає займатися лише тому, що «це все-таки заняття», яке дозволяє заповнити нескінченні дні. «Адже я, — зізнається він, — нічого не вмю робити». Алан, до того ж, глибокий песиміст, переконаний у низькості людей, бо, на його думку, «кожна людська істота копірається у власній багнюці і ніщо не може її звідти витягти».

Подібним до них є і давній коханець Жозе — журналіст Марк, який живе тим самим нудним життям обмеженого міщанина. «Добрый і балакущий, він був типовим представником людської породи — простий, нудний і задоволений собою!» — таку характеристику дає йому Жозе.

Як бачимо, останній роман Франсуази Саган нічим не відрізняється від попередніх. Усе в ньому залишається по-старому — герої, їхнє до краю обмежене сприйняття світу, їхні нікчемні переживання, відсутність найменших зв'язків із справжнім життям.

Майбутнє покаже, як далі розвиватиметься творчий шлях Франсуази Саган. Чи залишиться вона на старих позиціях, і тоді її деградація як художника буде поглиблюватись, чи, може, письменниця все таки повернеться до зображення навколишньої дійсності з його болючими і невіршеними питаннями, а її новими героями стануть ті, хто стоїть у рядах борців за щастя, демократію і незалежність Франції?

Все залежатиме від того, наскільки сильними виявляться у Франсуази Саган почуття патріотизму, відповідальності за майбутню долю свого народу і, нарешті, почуття письменницької чесності.

ЛІТЕРАТУРА

НАРОДНОЇ КОРЕЇ

Протягом трьох тисячоліть творить свою культуру древній народ Кореї. Народний епос, класична поезія і живопис, демократична проза XVII—XIX віків, нова реалістична література початку XX ст. і молода революційна література 20—30-х рр. XX ст. — то величезна спадщина корейської культури минулого. В багатющій скарбниці духовних надбань культури корейського народу найдорожчими самоцвітами сяє розмаїтий фольклор — незліченні міфи, легенди, казки — втілений віковий досвід життя народу. І серед безцінних розсипів тих виблискує чарівна легенда Ченліма. Як в філігранній маленькій зернині чудесно заховані могутні життєдайні сили і найсуттєвіші якості повного виду, так в цій легенді втілені найкращі риси народного характеру і відвічне негаснуче стремління до руху вперед і вище, до світла і сонця. З незапам'ятних часів передається із уст до уст чудова легенда — про білокрилого коня, що скаче, як вітер, через ріки та широкі моря, долає високі гори. На ньому казковий вершник вдіяв славетний подвиг: прогнавши з рідної країни клятих ворогів, він повернув їй мир і щастя.

Вільний народ Кореї біля гори Моранбон у Пхеньяні побудував величний монумент Ченліма. Його було урочисто відкрито. Крилатий кінь стрілою змив у небо, він немов летить над Пхеньяном.

Невипадково героїчну боротьбу народу за побудову

соціалізму в Кореї назвали «рухом Ченліма».

Новий народно-демократичний устрій обумовив бурхливий розвиток корейської літератури, національної за формою і соціалістичної і демократичної за змістом. Етапи її розвитку визначаються історичними шляхами життя її народу. В перший і другий періоди її розвитку (1945—1950 рр. — період мирного будівництва, 1950—1953 рр. — період Вітчизняної визвольної війни) кращі письменники виявили надзвичайну чуйність до всіх суспільно-політичних змін в житті країни. Твори засновників пролетарської корейської літератури Хан Сер Я (численні оповідання 1945—1946 рр., повість «Шахтарське селище», роман «Тедонган»), Лі Гі Ёна (роман «Земля»), Тьо Гі Чена (поема «Пектусан», «Наша путь» та ін.) ті кращі твори значного молодшого поповнення письменників (Лі Бук Мена, Хван Гена, Пак Сен Ёна, Юн Сі Чера, Чен Се Бона, Лі Дон Гю, Мін Бен Гюна і багатьох ін.) знаменували собою найвидатніші досягнення в історії корейської літератури в період її становлення. В роки Вітчизняної визвольної війни, звільнившись при допомозі і під керівництвом партії від буржуазних реакційних ідеологів і сектантів в літературному русі, письменники КНДР створили справжні зразки патріотичної громадської поезії, героїчних повістей і оповідань, гострих літературно-публіцистичних памфлетів, народних драм і т. д.

З небаченою швидкістю в

післявоєнні роки почала розвиватися нова культура Кореї, зокрема, література.

Тематика корейської літератури післявоєнного періоду цілком відбивала зміни в житті народу, здійснення великих соціальних перетворень. Надто складні процеси перебудови психології селянства продовжували бути одним із головних предметів художнього дослідження майстрів слова. Прозаїк Лі Гі Ён в післявоєнні роки пише роман «Ріка Туманган». Письменник показав невмирущі внутрішні сили народу, поступовий процес накопичення революційної енергії в масах. Цей роман — одне з найвизначніших досягнень корейської літератури в 50-х роках. Роман-трилогія «Ріка Туманган» та трилогія «Земля», над останньою частиною якої письменник працює зараз, дають художню історію корейського села за цілих 60 років.

Письменник Хан Сер Я в 1954 р. створив історичний роман «Історія», який охоплює події антияпонської боротьби корейського народу в 30-ті роки XX століття. Зародження національно-визвольного руху під проводом Корейської комуністичної партії, формування народно-визвольної армії, — ось предмет художнього дослідження автора.

Безсмертні подвиги бійців народної армії ще довго служитимуть джерелом насаги художників, ще довго породжуватимуть все нові й нові надбання творчої думки митців. Ця тема бринить в ліричній poemі «Він кличе нас» Кім Сун Сека і в епіч-

ній поемі «Крізь бурю» видатного поета Се Ман Іра. В прозі на цю тему були написані широко популярні повісті «Молоді бійці» Кім Ён Сека та «Люди села, що борються» Чен Се Бона, а також роман про героїчну боротьбу на фронті і в тилу «Рідна земля» Юн Сі Чера.

Багато з'явилося в корейській літературі творів, в яких змальовується образ жінки, що пробудилась до нового життя. Відзначені державною премією оповідання письменника Бен Хі Гюна «Перемога Хе Сук», оповідання Ю Хан Ліма «Профорг» та перша частина роману «Рідна земля» Юн Сі Чера дуже яскраво розповідають про красу характеру корейської жінки.

Цікаві твори з'явилися і про перебудову корейського села. Це насамперед роман Чер Се Бона «Нова весна Секгяура», де змальована жива дійсність перших кроків існування сільськогосподарського кооперативу, і ряд п'єс: «Новий шлях» Лі Дон Чуна, «Райдуга над лугами» Лі Дик Хона тощо.

Немало здобутків принесла в цей час драматургія. П'єси характеризує в першу чергу актуальність, проблемність і гострота конфлікту (особливо в п'єсах на робітничу тему: «В колишньому містечку» Лі Гі Хона, «За новий вугільний пласт» О Ун Сона тощо).

Не останнє місце посідає у відбудовчий час і лірика. Видатним явищем літератури цих років стали книги віршів Мін Бен Гюна «Східне море» і «Вірші про Радянський Союз». В першій збірці поет показав невичерпні потенціальні сили народу і красу його душі. Десятиліття з дня визволення КНДР радянськими військами було ознаменоване виходом кількох збірок лірики «Вогні Тбілісі» Кім Сун Сека, «Квітка Бонсхва» Се Ман Іра, «На шляху перемоги» Тен Мун Хяна та ін.

З'явилося надзвичайно багато молодих імен, що творять в жанрі ліричної поезії.

В 1957 р., коли в основному відбудову господарства було завершено, починається новий етап в історії КНДР — рух вперед із швидкістю Ченліма.

Великий письменницький загін також пройнявся духом Ченліма. І в ті роки більш як 60 письменників поїхали працювати в села і на підприємства. Це позитивно відбилась на дальшому зростанні нової літератури, зміцнилися її зв'язки з життям. Ряд збірок та циклів поезій, що вийшли в перші роки руху Ченліма: «Подих партії» Цой Ён Хва, «Змінюється земля» Сан Міна, «Сталева дорога» Пак Се Йона, «Героїчна лірика» Хан Юн Хо та ін., яскраво підтверджують це.

Письменники широко відображують в літературі соціалістичні перетворення на селі.

Цікавий роман Юн Се Дюна «Випробування». Творче обличчя цього письменника остаточно сформувалось в роки народно-демократичної влади. Письменник був учасником війни 1950—53 рр. Після перемоги він пішов працювати на одне з найбільших підприємств в Соннімі. Виробниче життя заводу, образи нових людей, їх рух вперед змальовані письменником надзвичайно природно, невимушено, тепло й щиро. Роман посів помітне місце в корейській прозі останніх років і здобув високу оцінку критики.

Цінним вкладом в корейську історичну літературу є роман «Зоря» Пак Дара, одного з найближчих соратників Кім Ір Сена, що був десятки років прикутий тяжкою хворобою до ліжка і помер в 1960 році. Критик Ён Дян Ёр, рецензуючи цей твір, пише: «Роман «Зоря» по праву можна вважати підручником життя і історії

нашого народу. Він має не тільки пізнавальне, а й етичне значення. Він навчає молодь цінувати великі революційні традиції».

Одне з найбільших історичних завдань, що стоїть перед народом і його партією — є завдання мирного об'єднання двох Кореї. Література не перестає підносити свій голос, розповідаючи про боротьбу народу Південної Кореї проти американців. Повість Хан Сер Я «Єдиний шлях» та роман Ён Хин Себа «Світанок над землею» — яскравий тому доказ.

Нещодавно з'явився великий роман Кім Ён Сека «Історія бурі». Це історія боротьби народу Південної Кореї проти американських агресорів та компрадорської буржуазії. В романі переконливо показано ті шляхи, якими патріотично настроєні люди доброї волі приходять до відкритого конфлікту з гнітючою дійсністю. Роман є справжньою зброєю в національно-визвольній боротьбі корейського народу.

Надзвичайно часто зверстаються корейські письменники до образу геніального вождя пролетарської революції В. І. Леніна. Образ Леніна має величезну притягальну силу. Можна назвати і натхненні вірші про Леніна найстарішого поета Кореї Пак Се Ёна, і поему «Ленін» Цой Ён Іра, і поему «Ленін прийшов у Корею» Кім У Чхора, і цілий ленінський поетичний збірник «Ехо Аврори», де про Леніна пишуть Цой Джин Ён, Ім Хо Гван, Кім Гві Рьон, Кім Дар У та інші.

«Мудрість твоя — наша сила і щастя» — в цих щирих словах із поеми Кім У Чхора ніби зливається голос всіх корейських поетів.

Корейська література разом з своїм народом семимільними кроками рухається вперед.

В. КОЛОС

м. Дніпропетровськ

ПРОБЛЕМА НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ В КІНО

Хороших науково-фантастичних фільмів поки що не існує. Чому? Подібні фільми, навіть найбільш скромні за своїми задумами, такі, що показують майбутнє Землі, вимагають зображення хоча б у вигляді фону цивілізації майбутнього. Літературний твір дістає остаточне завершення при співучасті читача: останній може уявити собі героїв у будь-якому вбранні. Фільм же мусить показати це вбрання. Якщо у фільмі воно матиме сучасний характер, глядач відразу відчує фальш; якщо ж почати вигадувати щось «під майбутнє», можуть з'явитися, наприклад, туніки, як у довоєнному фільмі Уеллса «Рік 2000». Такий ненавмисний комізм може зіпсувати будь-який драматичний сюжет. Про моду я згадав лише для прикладу. Таких питань при створенні науково-фантастичних фільмів постають тисячі, — які повинні бути будинки, транспорт, вигляд вулиць тощо. В романі можна багато дечого замовчати, але у фільмі цього не зробиш. Один лише фільм «На останньому березі» Стенлі Крамера, на перший погляд, становить виняток. Події в ньому відбуваються в майбутньому порівняно недалекому, се-

ред людей таких, як і ми; передбачена у фільмі ситуація загибелі світу від атомної катастрофи застерігає людей від цілком реальної гонки озброєнь. Тому цей виняток лише підтверджує правило.

Фантастика космічна, тобто позаземна, є проблемою ще більш складною. Кольоровий американський фільм «Заборонена планета» був очевидною дурницею. Пейзаж «іншої планети» нагадував місце вибуху кіоска з фруктовим морозивом, суперробот — водолаза в глибинному скафандрі, героїня — герл із другорядного мюзік-холу, а дія — гарячкове маячіння ідіота, який щось десь чув про зірки і фрейдизм. Фільм «Мовчазна зірка» за моїм романом «Астронавти» мав лише три недоліки: сценарій, акторський склад та комбіновані зйомки.

Продюсери вважають науково-фантастичні фільми ризикованими і не бажають знімати їх без жіночих ролей. Вводити жіночі постаті навмання, без драматургічної потреби, це те ж саме, що вставляти золоті зуби небіжчику. Так було і з «Мовчазною зіркою». Те, що в ній не показували «істот з іншої планети», не набагато рятувало становище. Такі

Американський фільм «Заборонена планета» був очевидною дурницею. Суперробот нагадував водолаза у глибинному скафандрі, героїня — герл із другорядного мюзік-холу...

істоти — це справжній абсурд, квадратура кола. Кактуси, які виростають у когось з руки (англійський фільм «Помста космосу»), або величезних мавп («Кінг-Конг») ніхто сприймати серйозно не може. Зрештою, нагадаю, що у фільмі «Кінг-Конг» ота чотириповерхова горила, що влазить на хмарочос, закохалася в жінку і витягає її просто крізь вікно, як з лялькового будинку. Що мавпа хотіла з жінкою вдіяти — невідомо, адже сценаристи відразу вбили її за допомогою літаків-винищувачів. Отже, як бачимо, драматургічний кодекс Голлівуду виявився обов'язковим і для фантастичних фільмів. «Заборонена планета», «Кінг-Конг», тридцяті чи шестидесяті роки, зірки чи земля, — але обов'язково у цих фільмах мусить діяти секс-бомба.

Останнім часом продюсери стали на новий шлях. Після «20 тисяч кілометрів під водою» Діснея, після чехословацького «Чортового

винаходу» (зробленого за Жюлем Верном) випускаються фільми «Робур — переможець» та «За 80 днів навколо світу». Звідки ця раптова мода на Жюля Верна? Гадаю, що вона пояснюється лише тим, що дія цих фільмів, як і досить пристойного, зрештою, фільму «Людина-невидимка» за романом Уеллса, відбувається наприкінці минулого століття. В реальну історичну ситуацію (дев'ятисоті роки, величезні жіночі капелюхи-сади, сукні з фіжмами, парові машини тощо) вводяться підводний човен капітана Немо чи літаючий корабель Робура. Все це робиться не зовсім серйозно, дещо іронічно, і фільми тому виявляються трохи старомодними етюдами на тему «як найсмівливіші з наших прадідів уявляли собі технічний прогрес».

«Всесвітні» труднощі в постановці науково-фантастичного фільму головним чином такі: відсутність добрих сценаріїв та режисерів-постановників, відсутність вже створених цікавих науково-фантастичних фільмів, які б забезпечили цьому жанрові добру репутацію й певну традицію (останнє не дрібниця, бо інстинктивно кож-

ний продюсер вважає фантастику халтурою і через це відповідно ставиться до неї). Кінематографічні попередники науково-фантастичних фільмів жахливі, бо це частково продукція найбезглуздіших жажів типу «Доктора Мабузо», а частково показ нісенітниць, розрахованих на тих, для кого навіть «вестерн» є занадто складним.

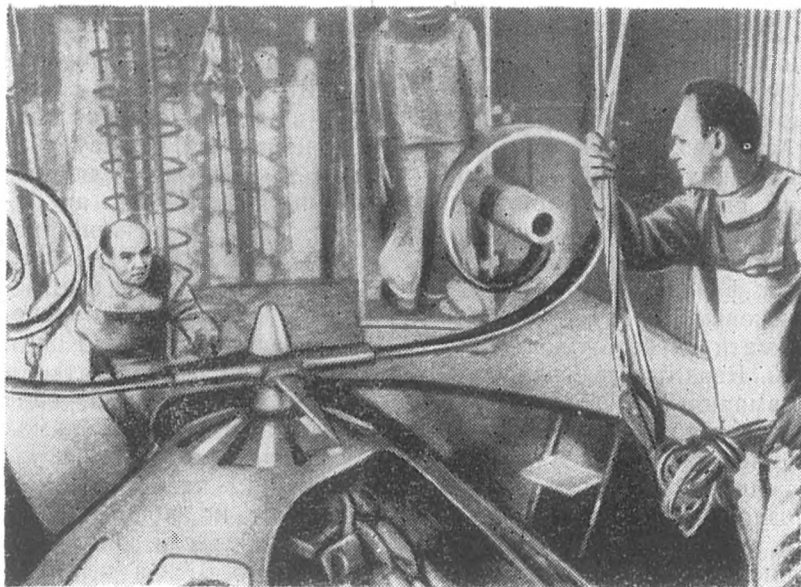
Отже, що робити? Я можу лише висловити свій власний погляд на цю справу: єдина реальна можливість — це гротеск або комедія, водночас просякнута драмою й фарсом. Я пишу дещо у цьому плані для нашого телебачення. Чи вдається це мені — покаже постановка. Якщо ми не зможемо збудувати пристойні ракети в ательє, то я запрошу нову діючу особу — професора, який сконструював би «портативний апаратик для контакту з іншими планетами». Якщо не зможемо збудувати Місяць, обмежимося невеликою комірчиною під його поверхнею, сценкою між двома замкненими там людьми. Мені здається, що можливість таких спроб обмежується лише телевізійним екраном, оскільки в гротеску вирішальна роль

належить слову, а не образу.

Нарешті, є ще одна серйозна складність у створенні хорошого науково-фантастичного фільму. Режисер звичайно розглядає літературний сценарій як сировину. Антагонізм між режисерами і сценаристами відомий, і я не буду тут розглядати його. Режисер, якщо він захоче знімати історію навіженої черниці в Польщі, «Макбета» або японське середньовіччя, має у своєму розпорядженні історичну літературу, музеї, стару хроніку, картини, костюмологію тощо, за допомогою яких може познайомитися з «духом епохи». Якщо ж сировиною є сценарій фантастичний, режисер не має де (крім як у мозку автора) шукати даних, які б зробили його незалежним від автора. А режисери дуже не люблять повної залежності від автора.

Фільми на сучасну тематику — справа ще простіша: і режисер і сценарист знають, або вважають, що знають, цю свою сучасність. З фантастикою ж справи стоять інакше. Авторський текст може бути з літературного погляду хороший, але кінематографічно невдалий; крім того, автор сам багато чого не знає (наприклад, як одягти героя). Отже режисер звертається до власної фантазії, а як показує практика, вона не завжди досконала.

Звичайно, я не хочу твердити категорично, в чому майбутнє науково-фантастичних фільмів. Може, воно полягає і не в гротескові, а скоріше в казковій інтерпретації (чеський фільм «Барон Мюнхгаузен»). А може, науково-фантастичний фільм знайде свої чисті джерела в документах перших польотів навколо Землі? Не знаю. Відповідь постане лише з нових і нових спроб.

Фільм «Мовчазна зірка» мав три вади: сценарій, добір акторів та зйомки...

Переклад з польської

УІЛЬЯМ ШІРЕР

НАРОДЖЕННЯ

ТИРАНІЇ

Шлейхер змінює курс

Певні того, що після другої виборчої кампанії Гінденбург буде знов обраний президентом, канцлер Брюнінг і його військовий міністр генерал Гренер вирішили протидіяти нацистам силою. Кабінет зібрався 10 квітня у розпалі виборчої боротьби і ухвалив негайно ліквідувати приватну армію Гітлера, тобто СА. Декрет про штурмові загони був підписаний і оголошений 14 квітня. Шеф СА Рем та багато інших нацистських керівників радили Гітлеру не підкорятися рішенню уряду. Звичайно, декрет не припав до смаку і рядовим штурмовикам. Але Гітлер вирішив підкоритися. Спритніший за своїх підвладних, фюрер був певний, що зрештою здобуде владу легальним шляхом.

26 квітня Геббельс записав у своєму щоденнику, ніби Шлейхер признався графу Гельдорфу — керівнику СА в Берліні — що він, Шлейхер, «збирається змінити курс».

Під датою 8 травня в щоденнику Геббельса читаємо: «фюрер мав вирішальну розмову з генералом Шлейхером і певними особами з найближчого оточення президента. Все йде згідно з планом. Президент втратив довір'я до Брюнінга». Нижче Геббельс пояснив цей план: розпустити рейхстаг, створити президентський кабінет, скасувати декрет щодо загонів СА. Щоб не викликати підозру з боку Брюнінга, додає Геббельс, Гітлер має залишити Берлін. Геббельс відзначає також, що президентський кабінет — це тільки етап на шляху до захоплення влади Гітлером.

Іншими були наміри Шлейхера. Він і тепер мріяв про сильний уряд, який би діяв без парламенту під його власним керівництвом. Загони СА він хотів включити до армії, встановивши таким чином над ними контроль, а Гітлеру — дати якусь посаду в уряді, щоб не випускати його з поля зору. Гітлер, зі свого боку, вбачав у Шлейхері місток, по якому він сам прийде до влади.

В усякому разі козирну карту тримав поки що Шлейхер. Він запевняв старого стомленого президента, що доб'ється того, чого не зумів досягти Брюнінг: створення уряду, підтримуваного Гітлером.

10 травня, через два дні після зустрічі з Гітлером, Шлейхер перейшов у наступ. Удар був завданий в рейхстагу. Коли генерал Гренер, виголошуючи з трибуни промову, згадав про ліквідацію СА, його грубо обірвав Герінг. Націсти почали істерично лаяти генерала. Схвилюваний Гренер хотів залишити приміщення, але зупинився, вражений словами Шлейхера, який холодно заявив, що Гренер позбавлений довір'я армії і мусить подати у відставку. Гренер спробував апелювати до Гінденбурга, який досі ставився до нього лояльно. Але підготовлений Шлейхером президент відповів, що в даній ситуації нічого не може зробити. Гренер подав у відставку.

Тепер надійшла черга Брюнінга. В неділю, 29 травня, Гінденбург викликав Брюнінга і у брутальній формі зажадав від нього заяви про відставку. Наступного дня відставка Брюнінга була офіційно прийнята. Шлейхер тріумфував.

Так вперше після встановлення в Німеччині республіки політична влада опинилася в руках 85-літнього фельдмаршала і кількох політиків з його оточення. Гітлер розумів, що створилася сприятлива для нього ситуація. 30 травня Гітлер був прийнятий Гінденбургом. Президент підтвердив свою таємну

змову з Шлейхером, що передбачала розпуск рейхстагу, створення президентського кабінету і скасування декретів, спрямованих проти СА.

— Чи підтримуєте ви новий уряд?— запитав Гінденбург.

Гітлер відповів ствердно.

„Диявол в циліндрі“

На політичній арені за короткий час з'явилася постать несподівана і навіть гротескна. Людиною, яку генерал Шлейхер наві'язав старому президенту і яка 1 червня стала канцлером Німеччини, був колишній штабний офіцер Франц фон Папен.

53-річний канцлер походив із зубожілої аристократичної родини з Вестфалії. Під час першої світової війни Папена вислали за шпигунську діяльність з Вашингтона, де він займав посаду воєнного аташе. Він був досить відомою людиною в юнкерських, офіцерських і промислових колах, завдяки одруженню став багатим промисловцем, а політикою займався, як аматор. «Вибір цей всі сприйняли з недовірою,— писав французький посол в Берліні.— Люди ледве стримували сміх. Адже Папена ніхто не сприймає серйозно, ні друзі, ані вороги». Гротескний Папен, «Диявол в циліндрі», виявився проте небезпечним і спритним інтриганом. Це показав подальший розвиток подій.

Коли Папена призначили канцлером, керівництво його власної партії — католицького центру — обурене ставленням до Брюнінга, одностайно голосувало за виключення Папена з своїх рядів. Проте президент доручив саме йому формування міжпартійного уряду, список якого заздалегідь підготував Шлейхер. Цей уряд був названий «Кабінетом баронів». П'ять членів кабінету були аристократами, два інших — директорами великих концернів. Посаду міністра праці здобув директор підприємств Круппа.

Першим кроком Папена було виконання обіцянки, даної Гітлеру. 4-го червня був оголошений декрет про розпуск рейхстагу, нові вибори призначалися на 31 липня. Були також скасовані рішення про ліквідацію СА. Останнє відразу викликало величезну хвилю насильств і політичних вбивств. Штурмовики розперезалися. В Пруссії між 1 і 20 червня відбулось 640 сутичок, в яких було вбито 82 і тяжко поранено 400 чоловік. В неділю, 10 липня, було вбито 18 чоловік, а наступної неділі, коли гітлерівці маніфестували в робітничому передмісті Гамбурга — Альтоні — було вбито 19 чоловік і поранено 285. Ці випадки Папен використав як привід для наступу на уряд

Пруссії — найбільшій з земель Німецького рейху. Обвинувативши уряд, який складався з соціал-демократів, у нездатності утримувати порядок, Папен розпустив його, а себе проголосив рейхскомісаром в Пруссії.

Вибори 31 липня закінчилися успішно для нацистської партії. Гітлерівці стали найсильнішою фракцією в парламенті.

Проте Гітлер отримав лише 37 процентів від загальної кількості голосів. Більшість німців була все ще проти нього. Геббельс занотовує 2-го серпня: «Фюрер мусить прийняти важливе рішення. Чи діяти йому разом з католицьким центром?» Діючи разом з центром, нацисти могли здобути більшість у рейхстагу. 5-го серпня в казармі Фюрстенбергу, поблизу Берліна, Гітлер виклав свої умови генералу Шлейхеру. Він зажадав посади канцлера для себе, а для членів своєї партії портфелі міністрів внутрішніх справ, юстиції, економіки, авіації (для Герінга) і пропаганди (для Геббельса). Гітлерівці мали отримати, крім того, посади прем'єра і міністра закордонних справ в уряді Пруссії.

Щоб підкупити Шлейхера, Гітлер пообіцяв йому посаду військового міністра. Вирішивши, що Шлейхера завойовано, фюрер виїхав до своєї резиденції в Оберзальцбергу.

Гітлер при владі

8 серпня Геббельс занотовував у щоденнику: «Телефонне повідомлення з Берліна. Ходять тисячі чуток. Партія готова взяти владу. Загони СА — напоготові. Якщо все відбуватиметься згідно з планом — буде добре. Якщо ні — скоїться щось страшне».

Наступного дня до альпійської резиденції Гітлера дійшли погані новини. Шлейхер ще раз змінив курс.

12-го серпня Гітлер з'явився в Берліні. Він хотів попросити аудієнції у президента. Але спочатку треба було зустрітися з Папеном і Шлейхером. Зустріч відбулася наступного дня, опівдні. Вона була бурхливою. Гітлер втратив самовладання, істерично кричав... Шлейхер слідом за Папеном повторював: Гітлер може стати щонайбільше віце-канцлером. Остаточне рішення було за Гінденбургом.

Того ж дня десь о третій годині Гітлера викликали до президента.

Розмова з президентом, проте, закінчилася безрезультатно. В офіційному комюніке Гінденбург висловив жаль з приводу того, що Гітлер не підтримав уряду, запропонованого рейхспрезидентом, і порушив дану перед виборами обіцянку.

Це комюніке, що містило також і вимоги Гітлера щодо «цілковитого контролю над урядом», було негайно опубліковане. Воно дуже пошкодило Гітлеру: адже громадськість і так була занепокоєна безчинствами нацистів.

Проте Гітлер інтригує далі.

25 серпня, після побачення з Гітлером в Берхтесгадені, Геббельс записує: «Ми зв'язали контакт з партією центру». Папен і Шлейхер були дуже занепокоєні цією обставиною: спільно нацисти і католицький центр могли здобути абсолютну більшість у рейхстагу.

Перше і єдине засідання нового рейхстагу було незвичайним і драматичним. Відкрила його під викрики нацистів 76-річна комуністка Клара Цеткін, ветеран німецького робітничого руху, найстаріший за віком депутат рейхстагу. Відразу після цього голосами нацистів, католицького центру і консервативних націоналістів головою рейхстагу було обрано Герінга. Канцлер фон Папен прибув на засідання з декретом про розпуск рейхстагу, який був погоджений з Гінденбургом. Але Герінг удав, ніби не бачить канцлера, який просив слова, і запропонував голосувати за пропозицію про втум недовір'я кабінету Папена. Останній зблід, поклав на трибуну декрет і вийшов із залу.

Результат голосування був такий: 513 голосів проти уряду Папена, 32 — за. Тільки тепер Герінг «побачив» декрет. Він прочитав його і заявив, що, оскільки він підписаний канцлером, якого скинули більшістю голосів, декрет не має ніякої вартості. Після цієї принизливої для уряду Папена демонстрації рейхстаг було розпущено і призначено нові вибори на 6 листопада.

Під час нових виборів нацистська партія втратила 2 мільйони голосів і 34 місця в рейхстагу. Їх залишилося тепер 196. Німецька націоналістична партія набрала мільйон голосів, збільшивши кількість своїх депутатів з 37 до 52. Але найбільш знаменним був успіх комуністів, за яких голосувало 6 мільйонів виборців, і які здобули 100 мандатів.

Занепокоєний ситуацією, що склалася, Папен, незважаючи на «особисту антипатію» до Гітлера, написав йому 13 листопада листа, в якому пропонував зустрітися. У відповіді, проте, Гітлер поставив стільки умов, що Папен втратив надію на будь-яке порозуміння. Опір Гітлера не був для нього несподіванкою. Найбільше вразила Папена поведінка його приятеля Шлейхера. Цей інтриган зрозумів, що Папен, як раніше Брюнінг, вже ні на що не придатний і його треба позбутися. Він довів це президенту, і Папен разом із своїм кабінетом змушений

був подати у відставку. Гінденбург викликав до себе Гітлера.

Їхня зустріч 19 листопада була теплою, ніж всі попередні. Гінденбург запропонував два варіанти. Або Гітлер, здобувши в рейхстагу підтримку більшості партій, отримає посаду канцлера, або ж він може стати віце-канцлером в президентському кабінеті під керівництвом Папена.

Вони не дійшли згоди. Не розраховуючи на більшість у рейхстагу, Гітлер зажадав посади канцлера в президентському кабінеті, на що Гінденбург не погодився.

2 грудня 1932 року за рішенням Гінденбурга канцлером став генерал Курт фон Шлейхер. Для всіх було очевидно, що протримається він на цій посаді недовго. Новий канцлер розпочав свою діяльність з того, що запропонував Грегору Штрассеру посаду віце-канцлера рейху і прем'єра Пруссії. Цим заходом Шлейхер сподівався внести розкол в партію нацистів. Штрассер був у партії «людиною № 2», і як організатор партії він був переконаний, що Гітлер завів весь націонал-соціалістський рух у безвихідь.

7 грудня Гітлер і Штрассер зустрілися в готелі «Кайзергоф». Їхня розмова перетворилася на страшну сварку. Гітлер обвинуватив свого співника у прагненні завдати партії удар в спину, у спробі усунути його від керівництва. Штрассер енергійно все це заперечував, запевняючи, що він людина лояльна, але обвинуватив все ж Гітлера у згубній для нацистів політиці. Повернувшись до свого номера в готелі, Штрассер сформулював свої обвинувачення в листі до Гітлера; в ньому він відмовився від усіх своїх партійних посад.

Заспокоєний слабкістю противника, Гітлер одразу почав діяти. Функції, які виконував в партії Штрассер, він узяв на себе. Всі нацистські керівники були викликані в Берлін, щоб підписати нову присягу вірності Адольфу Гітлеру. Грегор Штрассер став політичним трупом. А фізично знищений він був через два роки, коли Гітлер вирішив звести рахунки зі своїми давніми опонентами.

Тимчасом Франц фон Папен знову почав плести свої інтриги. Він зустрівся з бароном фон Шредером, банкіром, який раніше фінансував нацистів, і запропонував йому таємну змову з Гітлером. Зустріч відбулася в будинку Шредера, вранці 4 січня. Папен виклав свій план: замінити кабінет Шлейхера урядом Гітлер — Папен, в якому обидва мали б однакову владу. Необхідно було тільки уточнити деякі деталі. Незалежно від наслідків розмови з Папеном, Гітлер зробив із зустрічі у Шредера два цінних висновки. По-перше, він дізнався від

колишнього канцлера, що Гінденбург не дозволив Шлейхеру розпустити рейхстаг, і його кабінет може кожної хвилини бути повалений шляхом голосування в палаті. По-друге, що банкіри й промисловці Руру готові сплатити борги нацистської партії...

Через 10 днів, 16 січня, Геббельс писав у своєму щоденнику, що фінансове становище партії «день у день радикально змінюється».

Тимчасом канцлер Шлейхер, прагнучи утворити міцний уряд, спробував увійти в контакт з керівниками професійних спілок. Проте, вони відмовились з ним співробітничати, а промисловців і великих землевласників занепокоїла раптова симпатія канцлера до професійних спілок. Незважаючи на це, Шлейхер вважав, що його справи йдуть добре.

4 січня, того самого дня, коли Гітлер і Папен домовлялись у Шредера, канцлер підготував зустріч між Штрассером і Гінденбургом. Через кілька днів колишній нацистський «фюрер № 2» був прийнятий президентом і висловив бажання увійти до кабінету Шлейхера.

Рішення Штрассера викликало переполох у таборі нацистів. Гітлер був тоді в Ліппе, де особисто керував виборчою кампанією у земельний парламент. Ліппе — найменша з земель рейху, але нацистам там конче треба було перемогти. Це поліпшило б позицію фюрера у переговорах з Папеном.

Але Штрассер не увійшов до складу уряду. Замість цього, 15 січня, саме тоді, коли Шлейхер заявляв про свою перемогу над Гітлером, нацисти здобули певний успіх на виборах у Ліппе. Успіх цей був незначний. Загальна кількість поданих голосів становила ледве 90 тисяч, з яких нацисти здобули 38 процентів — на 17 процентів більше, ніж на попередніх виборах. Але Геббельс гучно розрекламував «перемогу в Ліппе» і, що найдивніше, пропаганда ця справила враження на певну частину консерваторів, до якої належали люди з найближчого оточення Гінденбурга і серед них — державний секретар Мейснер та син президента полковник Оскар фон Гінденбург.

Увечері 22 січня вони обидва крадькома вийшли з президентського палацу, взяли таксі і подались у передмістя до будинку невідомого досі нациста на ім'я Іоахім фон Ріббентроп, який був приятелем Папена. Там вони зустріли Папена, Гітлера, Герінга і Фріка. За свідченням Мейснера, Оскар фон Гінденбург до цього вечора був проти порозуміння з нацистами. Гітлер знав про це, і саме тому хотів зустрітися з ним віч-на-віч. Розмова, зміст якої залишився

невідомим, тривала дві години. В середовищі нацистів говорили, ніби обіцянки в ній чергувалися з погрозами. Гітлер знав, яку роль відіграв Оскар у так званому скандалі «Остгільфе», — організації допомоги Східній Німеччині. Сотні родин землевласників збагатилися тоді завдяки урядовим «позикам». В скандалі був замішаний і сам президент.

Про характер пропозицій Гітлера свідчить хоча б той факт, що через кілька місяців до родинного маєтку Гінденбургів у Нойдеку було додано 2000 га землі, які були звільнені від податків, а в серпні 1934 року Оскару було присвоєно звання генерала.

Безперечно, Гітлер сподобався Оскару. «В таксі, яким ми поверталися назад, — свідчив Мейснер перед Нюрнберзьким трибуналом, — Оскар фон Гінденбург мовчав. За всю дорогу він зробив лише одне зауваження — мовляв, боротися далі неможливо і нацистів треба ввести до складу уряду».

Тепер Гітлеру залишилося тільки умовити батька Оскара.

«Шлейхер, людина, що повалила стількох, сам піде геть сьогодні або завтра», — занотовував Геббельс у своєму щоденнику.

Це сталося 28 січня. Шлейхер з'явився до президента з заявою про те, що йому не вдалося здобути більшості в рейхстагу. Він просив розпустити парламент під час засідання 31 січня і прямо зажадав переходу до «військової диктатури». Але у відповідь президент порадив йому створити уряд за участю нацистів. На це Шлейхер не міг погодитися. Йому не залишалося нічого іншого, як подати у відставку.

— Я вже стою однією ногою в могилі, але не знаю, чи на небі не буду шкодувати з приводу цього кроку, — сказав Гінденбург розчарованому генералу.

— Я не певний, що після цієї зради ви потрапите на небо, — відповів Шлейхер.

Того самого дня президент доручив Папену вивчити можливість створення «в рамках конституції» уряду з Гітлером на чолі.

Так трагічно закінчила свою історію Веймарська республіка. Вранці 30 січня 1933 року був створений уряд Гітлера.

Через чорний хід, завдяки брудним політичним махінаціям з реакціонерами старої школи нацистський пройдисвіт пробрався на посаду канцлера.

Нацисти були в цьому уряді в меншості. Вони дістали тільки 3 з 11 посад, причому лише посада канцлера була ключовою. Фрік став міністром внутрішніх справ, але він не контролював поліції, яка була підпорядкована урядам окремих земель. Третім нацистом у кабінеті — міністром без портфеля — був Герінг. Важливі міні-

стерства залишилися у руках консерваторів. Останні тішили себе ілюзією, що їм вдалося приборкати нацистів. Папен став віце-канцлером і прем'єром Пруссії. Він був переконаний, що за допомогою старого президента і при підтримці колег — консерваторів він здійснюватиме контроль над Гітлером. «Гітлер в моїх руках, — вихвалявся він перед приятелями, — і господарем становища буду я». Але Папен жорстко помилився.

Жодний клас, жодна група і жодна партія в Німеччині не може зняти з себе відповідальність за падіння республіки й захоплення влади Гітлером. Головна помилка німців, які були в опозиції до нацизму, полягала в нездатності протистояти йому. На вершині своєї популярності в липні 1932 року націонал-соціалісти здобули заледве 37 процентів голосів. Але 63 проценти виборців, які залишалися в опозиції до Гітлера, були занадто роз'єднані й занадто непередбачливі, щоб хоч тимчасово об'єднатися проти нацизму.

Німці самі собі нав'язали нацистську тиранію. Напевне, більшість з них не уявляла собі, що принесе з собою фашизм, коли опівдні 30 січня президент Гінденбург довірив Адольфу Гітлеру уряд рейху...

Перші кроки

Гінденбург призначив Гітлера главою уряду, який мав спиратися на парламентарну більшість. Але нацисти і консервативні націоналісти — єдині партії, представлені в уряді, мали в рейхстагу 247 місць з 583. Тому їм потрібна була підтримка католицької партії центру, яка мала 70 мандатів. Але переговори з цією партією нічого не дали, і Гітлер вирішив розпустити рейхстаг. Після урочистої обіцянки Гітлера не змінювати складу уряду без урахування результатів виборів президент Гінденбург і віце-канцлер Папен дали згоду на розпуск рейхстагу. Нові вибори були призначені на 5 березня. В цих останніх відносно вільних виборах у Німеччині нацистська партія вперше могла використовувати для своєї мети всі державні засоби пропаганди. Геббельс тріумфував. «Тепер, — писав він в щоденнику 3 лютого, — легко вести боротьбу. Радіо і преса до наших послуг. Ми їм покажемо, що таке пропаганда. І на цей раз грошей не бракуватиме». Гроші давали великі промисловці, які надзвичайно раділи з того, що новий уряд візьме в шори організований робітничий клас. Вони погодилися надати нацистам дотації 22 лютого на зборах, головою яких був Герінг. Дебатами керував Ялмар Шахт. Герінг і Гітлер виклали двом десяткам промислових маг-

натів свою лінію. Гітлер запевнив їх, що приватна власність може найкраще розвиватися за авторитарного режиму, обіцяв знищити марксистів і відновити вермахт. Цю останню новину слухали з особливим інтересом представники Круппа, сталевих концернів «І. Г. Фарбеніндустрі». Герінг, в свою чергу, закликав промисловців до «фінансових жертв», причому він підкреслив, що борги нацисти повернуть, бо, мовляв, «вибори 5 березня, напевне, будуть останніми на найближчі 10, а можливо і 100 років».

Все це було цілком ясно, і промисловці з ентузіазмом ухопилися за обіцянку покласти край нескінченним виборам, демократії, роззброєнню і подібним «дурницям».

Густав Крупп, який ще 29 січня не радив Гінденбургу призначати Гітлера, тепер висловив канцлеру подяку від імені всіх присутніх. Шахт тут-таки, на місці, зібрав 3 мільйони марок.

24 лютого поліція Герінга вдерлася до приміщення Комуністичної партії в будинку імені Карла Лібкнехта. Герінг оголосив у офіційному комюніке, ніби він знайшов «документи», які доводять, що комуністи збираються розпочати революцію. Повідомлення це було сприйнято скептично навіть деякими консерваторами в уряді.

Отже, треба було винайти щось більш сенсаційне. Так у нацистів виникла ідея підпалення рейхстагу. В цьому злочині вони цілком звинуватили комуністів.

28 лютого, наступного дня після пожежі, Гітлер умовив Гінденбурга підписати декрет про «Охорону нації і держави», за яким були скасовані статті конституції, що гарантували громадянські свободи, ліквідовані свобода друку і зборів, недоторканість житла, юридичні гарантії для арештованих, тайна пошти. Між іншим, декрет дозволяв центральному уряду взяти в свої руки владу в землях рейху, якщо в цьому буде потреба, і передбачав смертну кару за «небезпечні порушення громадського порядку».

Було заарештовано понад 4 000 комуністів, а також багато соціал-демократів і лібералів, в тому числі депутатів рейхстагу. По всій Німеччині штурмовики вдиралися в квартири, хапали людей і перевозили їх до катівень СА.

Незважаючи на терор і шалену пропаганду, 5 березня 1933 року, в день виборів, більшість проголосувала проти Гітлера. Націонал-соціалісти здобули тільки 44 проценти загальної кількості голосів.

Проте 52 мандати консервативних націоналістів, додані до 288 мандатів нацистів, забезпечили уряду більшість у 16 голосів в рейхстагу.

Дальший план Гітлера був надзвичайно простий. Рейхстаг мав ухвалити декрет про спеціальні уповноваження для уряду строком на чотири роки. Це означало, що німецький парламент мав передати свої функції Гітлеру. Але для ухвалення цього декрету потрібні були дві третини голосів членів рейхстагу.

Частково проблему полегшувала відсутність 81 заарештованих депутатів-комуністів. І взагалі завдяки декрету про «Охорону нації і держави» Гітлер міг забезпечити собі більшість у рейхстагу, ув'язнюючи одного по одному всіх представників опозиції.

28 березня рейхстаг зібрався для ухвалення декрету про спеціальні повноважен-

ня. П'ять коротких параграфів позбавляли парламент законодавчої влади, контролю над бюджетом рейху, права на укладання міжнародних договорів і внесення поправок у конституцію. Всі ці функції надавалися урядові на чотири роки.

Тільки соціал-демократ Отто Уелс (кількох його колег вже заарештувала поліція) запропонував голосувати проти декрету. Депутати партії центру голосували — за. Декрет про спеціальні повноваження був прийнятий 441 голосом проти 84.

Таким чином, в Німеччині була остаточно похована парламентарна демократія.

28 березня 1933 року Гітлер став диктатором.

КАЛЕНДАР КОЛ ВСЕСВІТУ

НЕХОДОВИЙ ТОВАР. Біля будівлі боннського бундестагу є кіоск, де продають портрети західнонімецьких державних діячів. Раніше щодня продавали не менше, як 100 портретів канцлера Аденауера. Купували портрети переважно іноземні туристи. Тепер попит на цей товар знизився.

Портретів боннського канцлера майже ніхто не купує.

ГЕРЦОГ-КОМІВОЯЖЕР. Герцог Бедфордський — цей нащадок однієї з найстаріших англійських дворянських династій — заборгував державі дуже велику суму податків. Щоб зібрати потрібні гроші, він здав один із своїх замків під нічний бар.

Англійське дворянство було шоковане цим вчинком герцога Бедфордського, з ним навіть дехто перестав знатися. Та герцогу довелося піти на нову комерцію. Він найнявся до однієї ве-

ликої торговельної фірми комівояжером. Нічого не поробиш — потрібні гроші!

ПОГАНО З ГЕОГРАФІЄЮ. Швейцарські та шведські туристичні фірми домовилися провести в Сполучених Штатах спільну роз'яснювальну роботу. Справа в тому, що американські туристи настільки слабкі в географії, що плутають Швейцарію з Швецією. Замовивши подорож до Швейцарії, вони часто відправляються в Швецію, і навпаки. На цьому ґрунті виникають різні курйози.

ГУРДІАЛ СІНГХ П Х У Л

БЕРДЕНЬКО

Малюнки А. Арутюнянца

КОМЕДІЯ НА ОДНУ ДІЮ

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Пані Хар Пракаш
Крішан } брати
Балрадж }

Містер Джанеджа
Чету — слуга

Завіса піднімається.

Чепурна, світла вітальня. Зліва відчинені двері, що ведуть на вулицю. На них — завіса з бамбука. Двоє дверей в кімнати — направо і наліво. На них — шовкові порт'єри. На стіні картини. В кутку ліворуч — радіоприймач на столику. Біля столика — два крісла. Посеред кімнати стіл, навколо нього чотири стільці. Коли завіса піднімається, Чету й Балрадж накривають скатертиною стіл. Балрадж включає радіо, підходить до столу, поправляє скатертину.

БАЛРАДЖ. Мерщій витри стільці і почисть одяг.

Чету швидко змитає щіткою порошок з стільців.
З приймача лунає пісенька:

Я весела і вродлива —
Як згадаєш, прийдеш сам...

ЧЕТУ. Пане, послухайте лишень, яка зухвала жінка!

БАЛРАДЖ. Чого-чого, а зухвальства їм не бракує!

ЧЕТУ. З такою наберешся лиха.

В двері стукають. Балрадж виключає приймач.

БАЛРАДЖ. Хто там?

Чету йде у дім. За дверима стукають знову.

БАЛРАДЖ. Агов, Чету!

ЧЕТУ (повертається). Чого, пане?

БАЛРАДЖ. Подивись, хто прийшов.

ЧЕТУ. Слухаю. (Іде.)

БАЛРАДЖ. Хто б це міг бути? Брат ще на службі, та й взагалі він не дуже поспішає додому.

Чету повертається з візитною карткою. Простягає її Балраджу.

БАЛРАДЖ (розглядає картку).
Пані Хар Пракаш, секретар прогресивного товариства? (До Чету.) Запрошуй!

Чету йде. Заходить Хар Пракаш.

ХАР ПРАКАШ. Джай Хінд! ¹

БАЛРАДЖ. Джай Хінд! (Поштиво складає долоні рук.) Сідайте, будь ласка. (Показує рукою на стілець.) Я слухаю вас.

ХАР ПРАКАШ (сідає). Дякую. Річ у тім, що незабаром відбудеться всеіндійська конференція нашого товариства, і я прийшла до вас, щоб одержати внесок.

БАЛРАДЖ (сміється). До мене?

ХАР ПРАКАШ. Авжеж, до вас.

БАЛРАДЖ. А які завдання вашої конференції?

ХАР ПРАКАШ. Основне питання, що стоятиме на порядку денному конференції — визволення жінок з-під чоловічого гніту.

БАЛРАДЖ. Оце здорово!

ХАР ПРАКАШ. Так, жінка мусить бути самостійна! На конференції ми обговоримо, як добитися емансипації жінок. Адже час вже й жінці відчутти себе людиною!

БАЛРАДЖ. Отже, ви хочете ліквідувати домашнє вогнище і сім'ю?

ХАР ПРАКАШ. Ні, чому ж! Ми просто хочемо поліпшити становище жінки. Тепер вона тільки те й робить, що миє, чистить, підмітає, пере. Чим не служниця?

БАЛРАДЖ. Чому ж ви вимагаєте внесків саме від нас — тих, з ким боретеся за свої права?

ХАР ПРАКАШ. Ви освічена людина і мусите знати, що прогрес країни визначається становищем, в якому перебувають жінки. Тому ви повинні взяти участь у русі за жіночу емансипацію!

БАЛРАДЖ. Я вже десь читав про це. Але ж яка мені з цього користь?

ХАР ПРАКАШ. Невже до кожного нашого вчинку треба підходити лише з погляду особистої вигоди? Не завжди плоди з посадженого вами дерева збираєте ви самі. Якщо люди дбатимуть лише про свою вигоду, в світі не жди прогресу. Махатма Ганді боровся за свободу, якою тепер користуємося ми. Кожна людина працює не тільки для себе, а й для всього народу, для всього людства. Робити все тільки для себе — значить уподібнитися тварині!

БАЛРАДЖ. Переконливо.

ХАР ПРАКАШ. Я вважаю, що виховувати дітей — річ потрібна, але ж це роблять і тварини, вони теж дбають про своїх нащадків. А справжнє своє покликання треба вбачати в служінні суспільству. Отже, з вас належить 25 рупій. (Виймає квитанцію.)

БАЛРАДЖ. Будь ласка, не поспішайте! Коли матиму дружину, тоді й платитиму за її емансипацію. А зараз я неодружений, і мені ця ситуація здається досить дивною.

¹ «Хай живе Індія» — традиційне вітання в сучасній Індії.

Хіба ж кличуть лікаря, коли немає хворого?

ХАР ПРАКАШ. А профілактика? Хіба вам в дитинстві не щепили віспу?

БАЛРАДЖ. А хіба жінка і щеплення одне й те саме?

ХАР ПРАКАШ. Приблизно. Треба все передбачити заздалегідь.

БАЛРАДЖ. Може, ви й маєте рацію. Та річ у тому, що в мене є старший брат, і матеріально я цілком залежу від нього.

ХАР ПРАКАШ. Тоді дайте хоч щось — із своїх кишенькових грошей.

БАЛРАДЖ. Зараз канікули, а хто в такий час має гроші? Кишеня порожня, а з голови не йдуть думки про наступні іспити.

ХАР ПРАКАШ. Але ж хоч що-небудь у вас знайдеться?

БАЛРАДЖ. Анічогісінько. А брат ще не повернувся.

ХАР ПРАКАШ. А коли ж він прийде?

БАЛРАДЖ. Ось-ось має бути.

ХАР ПРАКАШ. А в нього можна попросити?

БАЛРАДЖ. Що ж, розкажете йому, і хай він вирішує. Може, дасть дві-три рупії.

ХАР ПРАКАШ. Тільки й того?

БАЛРАДЖ. Ну, це залежатиме від вас.

ХАР ПРАКАШ. Гаразд. Я прийду за півгодини, а ви його підготуйте.

БАЛРАДЖ. Спробую.

ХАР ПРАКАШ. Спасибі. Так я незабаром повернусь!

Пані Хар Пракаш виходить. Балрадж підводиться, кличе Чету, загадує йому накривати на стіл.

ЧЕТУ (вносить чайний сервіз і ставить його на стіл). Чого їй треба, пане?

БАЛРАДЖ. Приходила за пожертвуваннями.

ЧЕТУ. На сиріт?

БАЛРАДЖ. Ні, на конференцію.

ЧЕТУ. Яку конференцію, пане?

БАЛРАДЖ. Та жіноче товариство проводить свою конференцію.

ЧЕТУ. А що там буде?

БАЛРАДЖ. Жінки вироблятимуть плани, як їм визволитися.

ЧЕТУ. Ох, пане, вони й так багато собі дозволяють. Гляньте тільки на них! Їм дозволили носити зачіски на власний смак, то вони й зраділи, до п'ят волосся розпускають! А сарі, ви звернули увагу, які сарі вони носять?! Ходять, куди їм заманеться, крутяться навколо чоловіків. Куди вже далі! (Хапається за голову). Боже мій, вже й не уявляю, що то буде, коли вони стануть ще вільніші.

БАЛРАДЖ. Вони хочуть жити, як їм заманеться.

ЧЕТУ. Ти бач! Мало що їм заманеться! Так вони й чоловіків примусять танцювати

під свою дудку! От ви, пане, ще не одружені і не знаєте... Е, та що там казати!

БАЛРАДЖ. Ти говориш так, ніби все знаєш, а сам переказуєш те, що чув від інших.

ЧЕТУ. Ні, пане, я не тільки чув, я сам бачив, що вони виробляють. Сваряться з чоловіками, лають слуг, обдурюють нашого брата, де тільки можуть. Ох, я все про них знаю! Дай їм волю — і лягай зразу в могилу!

БАЛРАДЖ. Та невже?

ЧЕТУ. А хіба ні? З ними треба бути обережним. Ви дали їй гроші?

БАЛРАДЖ. Звідки вони у мене? Ось брат повернеться, тоді дам.

ЧЕТУ. То вона іще прийде?

БАЛРАДЖ. Обов'язково. За грішми. Ну, ти кінчай швидше роботу!

ЧЕТУ (втирає тарілки і ставить їх на стіл). Скажіть, пане, що то за гість прийде до нас сьогодні?

БАЛРАДЖ. Якийсь начальник, братів знайомий. Я його майже не знаю. Він ось-ось має прийти.

ЧЕТУ. Сам прийде чи з ним ще хтось?

БАЛРАДЖ. Точно не знаю.

Заходить Кришан, віддає Чету кошика з фруктами.

КРИШАН. Балрадж! Страшенна неприємність!

Чету з кошиком іде в двір.

БАЛРАДЖ. Що трапилось? Він не прийде?

КРИШАН. Прийде, але...

БАЛРАДЖ. Що «але»?

КРИШАН. Він хоче, щоб на чаюванні була твоя невістка.

БАЛРАДЖ. Моя невістка?

КРИШАН. Авжеж, моя дружина, а твоя невістка!

Балрадж сміється.

КРИШАН. Бач, я сказав йому, що одружився, ну, а в зв'язку з цим мені потрібна посада, на якій я мав би трохи більше — адже витрати мої зросли.

БАЛРАДЖ. І що ж?

КРИШАН. Він обіцяв дати мені кращу посаду. А сьогодні заявив, що, коли вже буде у нас в домі, то мусить побачити і мою дружину.

БАЛРАДЖ. Сказав би, що вона поїхала до батьків!

КРИШАН. Він попросив би викликати її. Вона обов'язково мусить бути — це його умова.

БАЛРАДЖ. Ото дивина! А він що, — теж прийде з дружиною?

КРИШАН. Ні, сам.

БАЛРАДЖ. Чому ж він ставить таку умову?

КРИШАН. Та все це англійські вибрики і більш нічого!

БАЛРАДЖ. До чого тут англійські вибри-

ки? Хіба він не одружений, що ходить сам у гості?

КРИШАН. Та не знаю я, може, й одружений, але я ніколи не бачив його дружини, хоч і був у нього кілька разів.

БАЛРАДЖ. Певне, посварилися і вона живе у батьків.

КРИШАН. Хто його зна! Скажи-но краще, що нам тепер робити.

БАЛРАДЖ. Нічого не придумую. А може, скажемо, що вона ось-ось прийде?

КРИШАН. Ні, це не годиться.

Заходить Чету.

ЧЕТУ (до Кришана). Шановний пане, що трапилось?

КРИШАН. Та от, вскочив у халепу.

БАЛРАДЖ. Нам треба на дві години дістати жінку, яка б зіграла роль господині.

ЧЕТУ. Нащо це?

БАЛРАДЖ. Начальник твого старшого пана не хоче сідати за стіл, коли поруч не буде господині.

ЧЕТУ. Скажіть йому, щоб він привів свою дружину. Хай теж чаю вип'є. Витрати невеликі.

БАЛРАДЖ. Він прийде один.

ЧЕТУ. Чому?

БАЛРАДЖ. Не знаю.

ЧЕТУ. Бач, який спритний! Хоче тримати свою дружину під замком, а чай пити з чужими жінками? (Сміється.)

КРИШАН. Та що ж нам все-таки робити?

ЧЕТУ. Пане, а що коли я надіну сарі? Я в дитинстві грав Сіту¹ на наших сільських святах. (Закидає хусточкою півобличчя, кокетливо.) Гляньте-но на мене!

БАЛРАДЖ. Чудово.

КРИШАН. А що далі?

ЧЕТУ. Потім я сяду мовчки біля вашого начальника. Ви скажете йому, що дружина у вас дуже соромлива. А я отак і сидітиму цілий вечір — мовчки.

КРИШАН. А коли він звернеться до тебе?

ЧЕТУ. В чужому домі чоловік цього не зробить.

КРИШАН. О, тепер люди на це не зважають. Він заговорить, і все загине.

ЧЕТУ. Я поголю бороду і вуса, нафарбую губи, і тоді зможу відповісти йому.

КРИШАН. Ні, це небезпечно.

БАЛРАДЖ (радісно). Є! Придумав!

КРИШАН. То кажи!

БАЛРАДЖ. Оце тільки приходила якась дівчина, збирає внески на жіночу конференцію, а я їй нічого не дав, сказав, що чекаю брата. Вона обіцяла прийти пізніше. Ми їй дамо грошей і попросимо на кілька годин стати господинею дому!

КРИШАН. А вона погодиться?

БАЛРАДЖ. Будемо сподіватись.

¹ Сіта — героїня староіндійської поеми «Рамаяна».

КРИШАН. Навряд!

БАЛРАДЖ. Чому? Може, їй це навіть сподобається.

ЧЕТУ. Оце правда! Кожна дівчина тільки й думає, щоб вийти заміж. Я гадаю, що внески і всяке інше, то тільки зачіпка, а насправді вона шукає собі чоловіка.

КРИШАН. От якби вона погодилась!

БАЛРАДЖ. Погодиться!

КРИШАН. Скільки вона за це візьме?

ЧЕТУ. А може, вельмишановний пане, ви справді одружитесь? То був би найкращий вихід.

КРИШАН. Не кажи дурниць! Яке там зараз одруження! Балраддж, скільки треба грошей?

БАЛРАДЖ. Та вона візьме, скільки дамо! Головне, щоб їй пощастило обдурити твого начальника!

КРИШАН. А раптом вона одружена?

БАЛРАДЖ. Та що ти!

ЧЕТУ. В наш час, пане, ніяк не вгадаєш, дівчина перед тобою, чи заміжня. Що перша, що друга — всі однаково молоденькі.

БАЛРАДЖ. Нам однаково, заміжня вона, чи ні. Аби допомогла.

ЧЕТУ. Шановний пане, а може, ви все-таки одружитесь?

КРИШАН. Та замовкни!

БАЛРАДЖ. Скільки ж ти тепер одержуватимеш?

КРИШАН. Рупій з п'ятсот на рік.

У двері стукають.

БАЛРАДЖ. Це вона!

Кришан чепуриться. Знову стукіт.

БАЛРАДЖ. Хто там?

ГОЛОС. Відчиніть, будь ласка!

Заходить Хар Пракаш.

БАЛРАДЖ (підводить с я). Ось мій старший брат Кришан.

Кришан підводиться.

А це пані Хар Пракаш, секретар прогресивного жіночого товариства.

Обоє вітаються, потім сідають.

КРИШАН. Дуже радий познайомитися з вами.

ХАР ПРАКАШ (простягає йому список). Ось, пане, список учасників. Сподіваюсь, ви погодитесь внести 25 рупій?

БАЛРАДЖ. Він не згоден і на одну рупію.

ХАР ПРАКАШ. Чому?

БАЛРАДЖ. Каже: «Я не маю права».

ХАР ПРАКАШ. Он що! Він хоче тримати дружину під замком!

БАЛРАДЖ. Та ні, не те!

ХАР ПРАКАШ (до Балрадджа). Здається, ви не виконали мого прохання?

БАЛРАДЖ (бере список). Я все поясню братові. (Розглядає список.) Що це? Тільки п'ять чоловік?

ХАР ПРАКАШ. Дехто робить анонімні внески.

БАЛРАДЖ. Анонімні внески? У наш час? Де ви бачили! Тепер люди дають одну рупію на будівництво храму, а кричать про це на цілий світ!

ХАР ПРАКАШ. Ви помиляєтесь.

БАЛРАДЖ. Гаразд. Ми дамо вам десять рупій, тільки допоможіть нам.

ХАР ПРАКАШ. Як допомогти?

БАЛРАДЖ. Спочатку дайте слово, що допоможете, а потім я скажу.

ХАР ПРАКАШ. Коли зможу, зроблю.

БАЛРАДЖ. Ні дайте слово.

ХАР ПРАКАШ. Ну, гаразд, даю слово.

БАЛРАДЖ. Ми чекаємо гостя, а він висунув одну умову.

ХАР ПРАКАШ. Яку?

БАЛРАДЖ. Він хоче сидіти за столом разом з господинею дому.

ХАР ПРАКАШ. То й що ж? Коли ваша дружина не хоче, то я її переконаю. Мені вона не відмовить. Ось бачите, треба було вам раніше зробити її членом нашого товариства, і все було б гаразд.

КРИШАН. Та її...

ХАР ПРАКАШ (перебиває). Ви, мабуть, чимсь її образили. Не купили їй обновки, не пускаєте до клубу, не дозволяєте брати участь у аматорських виставах...

БАЛРАДЖ. Пробачте, ми відійшли...

ХАР ПРАКАШ (перебиває). Або ви лаяли її батьків. Словом, чимсь її образили. А ми саме й боремося за права жінок!

КРИШАН. Та зовсім не те...

ХАР ПРАКАШ. Ну, то ви не хочете взяти слугу, примушуєте її важко працювати, не пускаєте в кіно. От я й кажу: допоможіть нашому товариству, і все буде гаразд.

КРИШАН. Та ніхто нікого не ображає!

ХАР ПРАКАШ. Значить, ви не дозволяєте подругам ходити до неї. Отакі чоловіки: самі гуляють з друзями, а жіночих подруг бачити не хочуть!

БАЛРАДЖ. Будь ласка, вислухайте нас!

ХАР ПРАКАШ. Кажіть!

БАЛРАДЖ (ніжково). Річ у тім, що її взагалі нема...

ХАР ПРАКАШ. Чому ж ви раніше не сказали! Наше товариство має спеціальний відділ, який дає поради у шлюбних справах. Подайте заяву, і ми підберемо вам освічену, культурну дружину. Таку, яку схочете.

БАЛРАДЖ. Але ж вона потрібна нам сьогодні, о п'ятій годині.

ХАР ПРАКАШ (сміється). Жартуєте! Хочете, щоб на долоні зійшло насіння гірчиці! Та за цей час і бетелю не купиш, а ви хочете жінку!

БАЛРАДЖ. Але нам вона потрібна тільки на сьогодні, на один вечір, і більше не знадобиться.

ХАР ПРАКАШ. Тобто як? Чому «не знадобиться?»

БАЛРАДЖ. Ваші слова справили на нас велике враження. Ми більше не хочемо по-неволувати жінок. Але сьогодні ви вже, будь ласка, якось допоможіть нам.

ХАР ПРАКАШ. Це неможливо. (Дивиться на годинник.)

БАЛРАДЖ. Чому неможливо? А якщо ви самі зіграєте цю роль?

ХАР ПРАКАШ. Я?!

БАЛРАДЖ. Ви. Що ж тут такого!

ХАР ПРАКАШ. Але ж я заміжня!

БАЛРАДЖ. То й що? Уявіть собі, що це вистава. Адже на сцені чужі люди стають і братами, і чоловіками, і жінками. Хіба ви ніколи не грали на сцені?

ХАР ПРАКАШ. Чому ж. Тільки позавчора я грала героїню у виставі «На буксирі».

БАЛРАДЖ. То чого ж ви боїтесь?

КРИШАН. Будь ласка, зробіть це для нас!

БАЛРАДЖ. Ви згодні?

ХАР ПРАКАШ. Просто не знаю... Це так несподівано... О п'ятій годині мені треба бути в одному місці.

БАЛРАДЖ. Ми з братом будемо вам дуже вдячні.

Хар Пракаш мовчить.

КРИШАН. Ну, скажіть що-небудь.

БАЛРАДЖ. Брате, дай десять рупій.

Кришан простягає десять рупій.

ХАР ПРАКАШ. Оце і все?

БАЛРАДЖ. Але ж люди з вашого списку, внесли по п'ять рупій, а ми даємо вдвоє більше.

ХАР ПРАКАШ. Але ж вас двоє, і тому справедливо буде, коли ви дасте двадцять. Це зовсім небагато. (Простягає їм дві квитанції).

БАЛРАДЖ (передає їх братові). Плати, братику.

КРИШАН. Це ж багато!

ХАР ПРАКАШ. За таку роль і сто небагато.

БАЛРАДЖ (до брата). Та давай же швидше!

Кришан простягає гроші. Хар Пракаш ховає їх в сумочку.

ХАР ПРАКАШ. То де мені переодягтися?

КРИШАН. Оце так!

БАЛРАДЖ. Але ж ми вам сказали, що в нашому домі нема жінки, значить нема й жіночого одягу.

ХАР ПРАКАШ. Але ж мій костюм не годиться для такої ролі.

КРИШАН. Що ж робити?

ХАР ПРАКАШ. Купіть у крамниці.

БАЛРАДЖ. Сьогодні неділя, все зачинено.

ХАР ПРАКАШ. Але я не можу грати в оцій одежі. Позичте в сусідів.

БАЛРАДЖ. Жіноче вбрання можуть позичати тільки жінки, а не чоловіки.

ХАР ПРАКАШ. І як це вам, парубкам, пощастило найняти дім у цьому районі?

БАЛРАДЖ. А ми, коли наймали, привели з собою матусю..

ХАР ПРАКАШ. Ну, як хочете, але мені конче потрібний якийсь домашній одяг. Це моя умова.

БАЛРАДЖ (схоплюється). Придумав!

КРИШАН. Кажі швидше!

БАЛРАДЖ. Кравець! Сусіда-кравець!

КРИШАН. А що ми йому скажемо?

БАЛРАДЖ. Скажемо, що нам треба підготуватися до заручин. Хай дасть для зразка кілька сарі. Підеш ти!

ХАР ПРАКАШ. Чудово!

БАЛРАДЖ. Скажеш, що весільне вбрання для своєї нареченої будеш замовляти тільки у нього, і він радо дасть тобі все, що схочеш. (Дивиться на годинник.) Не барись.

Кришан виходить.

ХАР ПРАКАШ. От диваки! Навіщо було запрошувати в гості людину, яка ставить такі умови.

БАЛРАДЖ. І не кажіть. Це все брат. Але сьогодні ви нас мусите виручити.

ХАР ПРАКАШ. Ну, що ж, я готова.

БАЛРАДЖ. За хвилинку брат принесе вбрання.

ХАР ПРАКАШ. Не хвилюйтесь, я все зроблю, як слід. (Пауза.) Аби тільки цей гість не виявився моїм знайомим.

БАЛРАДЖ. Ну, це малоймовірно.

ХАР ПРАКАШ. Все можливо, адже я хожу за внесками до багатьох. В такому разі доведеться сісти біля приймача і запнутися чадрую.

БАЛРАДЖ. Будемо сподіватися на краще.

ХАР ПРАКАШ. Хто цей чиновник?

БАЛРАДЖ. Точно не знаю. Це братів знайомий.

ХАР ПРАКАШ. Але ж чому він поставив таку умову?

БАЛРАДЖ. Сам дивуюсь! Брат оце тільки сказав мені про це.

ХАР ПРАКАШ. Він прийде разом з дружиною?

БАЛРАДЖ. Здається, сам.

ХАР ПРАКАШ. Тим більш дивно. І чому це теперішні чоловіки так прагнуть чаювати з чужими жінками?

БАЛРАДЖ. Погана звичка. Даремно брат дав згоду. Я б на його місці обов'язково відмовився.

Чути, як хтось заходить з вулиці.

ХАР ПРАКАШ. Здається, прийшов ваш гість.

БАЛРАДЖ (схоплюється). Це брат!

Заходить Кришан, несе жіноче вбрання.

БАЛРАДЖ. Ура! А я злякався, думав уже він...

КРИШАН. Він ось-ось прийде.

ХАР ПРАКАШ. Що мені одягти?

КРИШАН. Що вам до вподоби. Тільки швидше!

БАЛРАДЖ. Ідіть в другу кімнату, переодягайтесь.

Хар Пракаш виходить. Балрадж і Чету розставляють тарілки для фруктів.

БАЛРАДЖ. Ух! Ну, здається, діло зроблено!

КРИШАН. Почекай іще!

БАЛРАДЖ. Вона жінка розумна, зразу второпала, що до чого. До речі, боїться, щоб гість не виявився її знайомим.

КРИШАН. То що ж робити?

БАЛРАДЖ. Хай сяде біля приймача і запнеться чадрую.

КРИШАН. І справді. Це ти добре придумав.

БАЛРАДЖ. Це вона така завбачлива. (Гук ає.) Пані! Скоро вже?

ХАР ПРАКАШ (за сценою). Що мені робити? Це не мій розмір!

БАЛРАДЖ. Та вже якось одягніть. Він уже йде.

ХАР ПРАКАШ. Зараз.

Виходить переодягнена Хар Пракаш. Її важко впізнати.

БАЛРАДЖ. Чудово! Наче на вас шили. Сядьте біля приймача спиною до столу.

ХАР ПРАКАШ. Гарзд.

БАЛРАДЖ. Що ж, покладемося на провидіння. А ви не озирайтесь навколо, щоб він нічого не помітив.

Чути гудок автомобіля. Всі прислухаються. Хар Пракаш переходить в сусідню кімнату. Чету з серветкою стає біля дверей. Брати поспішають на вулицю через ліві двері. Чету поправляє стільці. До кімнати в супроводі братів заходить гість. Сідають. Містер Джанеджа оглядається навколо. Заходить Хар Пракаш, обличчя її запнуте чадрую. Вона сідає біля приймача.

КРИШАН. Це моя дружина. Вона — людина старих традицій і ще носить чадру. (Хар Пракаш підводиться, потім сідає.)

ДЖАНЕДЖА (підводиться). Добридень, пані!

КРИШАН. Вона в мене така соромлива!

ДЖАНЕДЖА. Нічого, з часом призвичаїться.

БАЛРАДЖ. Звісно! Вона тільки позавчора приїхала від батьків. От і ніяковіє перед незнайомими.

КРИШАН. Коли б не ви, вона б і досі там гостювала.

Кришан готує чай.

БАЛРАДЖ (ставить тарілку з тістечками). Прошу, призволяйтесь!

ДЖАНЕДЖА (куштує). Дуже смачно! Де це ви купували?

Кришан хоче відповісти, але Балрадж перебиває його.

БАЛРАДЖ. Це наша люба невістка приготувала.

ДЖАНЕДЖА. Та що ви кажете?

БАЛРАДЖ. О, у неї золоті руки!

ДЖАНЕДЖА (куштує пиріжки). Це теж вона?

БАЛРАДЖ. Авжеж, авжеж!

ДЖАНЕДЖА. Надзвичайно!

БАЛРАДЖ. А тепер покуштуйте печиво — теж вона!

ДЖАНЕДЖА (до Кришана). О, у вас гідна подруга життя!

БАЛРАДЖ. Вона все уміє, навіть шити. Мені таких сорочок понашивала! (Показує вишитий край скатертини.) Ось, погляньте, це теж вона вишила!

КРИШАН. Я довго не одружувався. Ніяк не міг знайти дівчини до вподоби. Нарешті зустрів. Тепер шукаю таку ж для Балраджа.

БАЛРАДЖ. А чому ви не взяли з собою дружини, містер Джанеджа? От вони б і зазнайомилися.

ДЖАНЕДЖА (зітхає). Ах, не кажіть мені про дружину! Який ви щасливий, що зустріли таку чудесну жінку!

БАЛРАДЖ. А що, може, ваша дружина хворіє?

КРИШАН. Або, може, вона дуже зайнята?

ДЖАНЕДЖА. Хворіє! Хворіє на громадську діяльність! В голові тільки конференції, товариства, клуби. І всюди вона хоче керувати. А про сім'ю зовсім забула!

БАЛРАДЖ. Ну що ж, це теж непогано. Вона служить суспільству, країні.

КРИШАН. Чету! Принеси гарячої води, ця прохолола.

ЧЕТУ. Слухаю, пане! (Йде і повертається з окропом.)

ДЖАНЕДЖА. А що я маю з тієї біганини? Я хочу теж бачити свою дружину, хочу сидіти поруч з нею. А вона тільки те й знає, що бігає всюди.

БАЛРАДЖ. Он воно що!

ДЖАНЕДЖА. Жінка — це окраса дому, а не вулиць, клубів та всяких збіговиськ. Покликання жінки — радувати сім'ю, радувати чоловіка, а не носити всякі там розписки й квитанції. (До Кришана.) От ви — щасливий!

КРИШАН. Так, мені дуже пощастило.

ДЖАНЕДЖА (до Балраджа). Я хочу попрохати зробити мені одну послугу. Спитайте вашу невістку, чи немає в неї якоїсь подруги, подібної до неї. Адже у хороших людей — хороші друзі.

КРИШАН. О, то ви, може, хочете одружитися вдруге? Що ж, я можу декого поспитати?

ДЖАНЕДЖА. Знаєте, інколи і така думка з'являється. А ваша дружина й співати вміє?

БАЛРАДЖ. Чудово співає, тільки от соромиться.

ДЖАНЕДЖА. Ах, зробіть ласку, розпитайте, може і мені пощастить знайти таку богиню! Я вам буду страшенно вдячний, бо зараз у мене не життя, а пекло.

БАЛРАДЖ. Гарзд.

ДЖАНЕДЖА. Сучасні жінки люблять все показне, вони такі пусті!

БАЛРАДЖ. Абсолютно згоден з вами!

ДЖАНЕДЖА. А справжня жінка та, яка знає ціну любові, знає, як догодити чоловікові, вміє вести господарство в домі і, звичайно, вона мусить бути хорошою матір'ю. А оці, нинішні, як ті метелики: прагнуть взяти від кожної квітки, посидіти на кожній гілочці.

ХАР ПРАКАШ (підводиться). Зате нинішні чоловіки тільки й мріють, щоб почаювати з чужими дружинами.

Балрадж і Кришан вражені. Балрадж підводиться, прямує до Хар Пракаш.

БАЛРАДЖ. Невісточко, чи ви...

ХАР ПРАКАШ. Ну, чого ж ви замовкли?

ДЖАНЕДЖА. Що це значить? (Впізнає

дружину.) Це ти, Пракаш, моє серденько?! Як ти тут опинилася?

ХАР ПРАКАШ. Авжеж, це я, твоє серденько! А ти одружуйся, одружуйся ще раз, скоріше! Згуби мою молодість, захисник сім'ї! Мерзотник!

БАЛРАДЖ. То це ваша дружина?!

Балрадж і Кришан стоять розгублені. Хар Пракаш похапцем збирає в оберемок свої речі.

ХАР ПРАКАШ. Ну, шукайте ж собі нову дружину! Вам ніхто не завадить. Замкнете пташку в клітку, навчите її говорити те, що тільки вам подобається!

ДЖАНЕДЖА (підводиться). Серденько, послухай! (Хапає її за край сари.) Я ж...

ХАР ПРАКАШ. Геть від мене! Пийте чай, розважайтеся. (Швидко виходить.)

БАЛРАДЖ. Та що ж це таке?

ДЖАНЕДЖА (репетує). Ошукали! (До Кришана.) Ви — хуліган! Заманюєте чужих жінок! Та я вас в поліцію!

З вулиці чути, як від'їжджає автомобіль.

Джанеджа біжить на вулицю, за хвилину повертається.

ДЖАНЕДЖА. І не соромно! Гляньте, що ви наробили! Так ошукати порядну людину! Хуліганство!

Вибігає вкрай розгніваний. Брати мовчки дивляться один на одного.

БАЛРАДЖ. А нове сарі?..

ЧЕТУ. Здається, пиши пропало!

ЗАВІСА

З пенджабської переклали
М. КОРСАКОВА, Н. ТОЛСТАЯ, С. НІКІТАШЕНКО

ТЕАТР „АГИР ФИКР“

Про сучасний ефіопський театр майже нічого не відомо. Спеціальних досліджень, присвячених цій галузі культурного життя країни, поки що немає. Ефіопи — дуже музикальний народ. З давніх-давен по країні мандрували народні співці — азмарі. Зупиняючись у містах і селах, вони брали участь в місцевих святах, на яких звичайно виступали з піснями та декламацією, а іноді навіть розігравали невеличкі віршовані п'єси під акомпанемент масанко — однострунного музичного інструмента. Не цурались азмарі і воєнних походів. Їх творчість відображала всі події в житті країни.

Професійний сучасний театр Ефіопії міститься в центрі столиці, на вулиці Джона Меллі. На брамі — назва театру амхарською мовою: «Агир Фикр» — «Рідна країна», сама ж будівля стоїть у саду.

Великий зал для глядачів майже завжди повний. До театру приходять цілими сім'ями, часто з маленькими дітьми. Тут ми вперше побачили двох молодих ефіопок у модних європейських сукнях. Звичайно ж жінки ходять виключно в національних костюмах.

Вистава, що складається з двох відділень: перше — концерт, друге — п'єса, починається о другій годині дня. Конферансьє оголошує про початок, і завіса підіймається. В глибині сцени розмістився оркестр національних інструментів і хор з тринадцяти жінок і шести чоловіків у національному вбранні: жінки в білих сукнях і шаммах з барвистою гаптованою каймою, а чоловіки в штанях, що скидаються на галіфе, білих сорочках і теж у шаммах. Взагалі шамма — необхідна приналежність ефіопського костюма. Це накидка з легкої, схожої на марлю тканини, вкритої розмаїтими узорами.

Під акомпанемент національного оркестру (смичкові інструменти — керар, рабаб, струнний щипковий — масанко) і спів хору на сцену виходять танцюристи. Одна пара — солісти. Танок розповідає про те, як зустрілись і покохали одне одного молоді люди, потім про бучне весілля і на закінчення — радісний танок наречених. Музика дуже приємна, мелодійна, рухи танцюючих плавні й красиві. Другий танок — жіночий, з хустками. Усі ефіопські танці передають побутові сцени з народного життя.

В перерві між номерами виступає конферансьє. Він весело жартує, розмовляючи із залом. Його мова пересипана прислів'ями й приказками. Глядачі зустрічають його дружним сміхом, іноді докидають свої репліки, і таким чином стають нібито учасниками концерту.

Завіса відкривається знову. Цього разу поряд з народним оркестром на сцені — джаз. В його складі два акордеони, три саксофони, барабан, контрабас, ударник і тріскачки. Музиканти вдягнені в європейські костюми. Молодий співак сильним, приємного тембру голосом виконує ліричну пісню про кохання. Його змінює дівчина в національному вбранні, яка виконує веселу пісеньку.

Здалеку раптом лунає бойовий заклик і на сцені з'являється озброєний воїн. Назустріч йому виходить другий воїн, далі третій, четвертий. Актори, що зображують представників різних племен Ефіопії, показують, як через дрібниці виникають міжусобні війни. В епілозі вони пропонують примирення і об'єднання. Ця інтермедія супроводжується грою на керарі.

Знову грає джаз, музиканти народного оркестру відбивають долонями такт, на сцені — естрадний співак.

Ефіопський оркестр, який супроводжує виставу.

Після концерту — антракт, але і під час антракту, не замовкаючи, ллється тиха національна мелодія.

Ефіопський театр ще зовсім молодий, і тому концертна форма виступів природна і зрозуміла. Багато номерів концерту дуже близькі до народних імпровізацій азмарі. На жаль, в репертуар адіс-абебського театру входять також далеко не кращі зразки американської музики. Позначилася на естрадних акторах і заокеанська манера виконання.

Після концерту, що звичайно триває три години, починається спектакль. Сюжет п'єси нескладний і взятий з сучасного життя. Герой п'єси актор Байелю кохає дівчину Гетенеш і мріє одружитися з нею. Але багаті батьки його коханої ніколи не погодяться на цей шлюб; вони вважають, що хлопець-бідняк та ще з такою «легковажною» професією їй не до пари. У п'єсі йдеться про соціальну нерівність, це про-

тиріччя між багатством і бідністю.

Батьки Гетенеш уже підшукали для доньки нареченого — багатого, знатного воїна. А тимчасом Гетенеш і Байелю вже поборались. Вони дуже щасливі, але з тривогою чекають покарання, яке загрожує їм за порушення віковичних традицій. І біда не забарилася.

Родичі Гетенеш дізнаються про її одруження, молодих заарештовують і в супроводі поліцейських приводять у суд. Після суду Гетенеш забирають додому, а Байелю вдається втекти. Вдома невтішна дівчина гірко плаче і вирішує заподіяти собі смерть. Вона посилає приставленого до неї вартового по ліки і, залишившись без нагляду, застрілюється. Остання картина. Цвинтар. У костюмі бродячого ченця до могили Гетенеш приходить Байелю, читає на надгробку напис: «Ця дівчина вмерла через свою любов»...

Автор п'єси Вубешет Варк Алямаяху — той самий конферансьє, що веде програму концерту.

Оформлення спектаклю дуже нескладне. Декорацій мало, і в них багато умовного. Артисти грають у звичайному одязі, без гриму.

Сама п'єса з драматургічної точки зору, звичайно, недосконала. Але окремі сцени в ній досить цікаві. Це, наприклад, «Оглядини нареченої» — справжній скарб для етнографів: тут і народні танці, і традиційний ритуал прийому гостей та нареченого, вшанування батьків тощо. Сцена суду — дошкульна, зла сатира. Прекрасно виліплена постать судді, у якого в руках замість зводу законів — словник, звідки він читає підряд усі слова. Вдаючи з себе поборника справедливості й доброчесності, він, не соромлячись, бере хабарі у батьків Гетенеш і радить отруїти Байелю. Та й інтерес, виявлений ним до підсудної, виходить за рамки його професійних обов'язків. В сцені суду виразно проступають елементи соціальної сатири, і глядачі, яким близькі і зрозумілі ці сцени, немов узяті прямо з життя, з надзвичайним співчуттям і увагою слідкують за дією.

Кінець п'єси трагічний, і це теж характерно. У цьому виявляється прагнення театру до відображення правди життя.

Можна з певністю сказати, що в трупі театру є кілька безумовно талановитих акторів. Їхня гра темпераментна, природна, в них багато гумору і життєрадісності. І незабутнє враження на нас справили глядачі, величезний інтерес, з яким вони дивились виставу свого національного театру.

ІСПАНІЯ

Дуже важко створити в Іспанії фільм, який би правдиво відображав тяжке життя трудового народу під ярмом режиму Франко. Чимало іспанських митців поплавилися вже за подібні спроби своєю свободою.

Але на допомогу іспанським кінодіячам приходять митці інших країн: разом вони долають перешкоди, що їх чинить уряд Франко.

«Земля без сонця» — так називається фільм, створений в такий спосіб. Поряд з іспанцями його авторами були митці з Франції, Італії та НДР. За своїм жанром — це художньо-документальний фільм. Він розповідає про долю звичайної іспанської робітничої родини, але це водночас розповідь про весь трудовий люд країни, його страждання та мрії про краще життя.

ІТАЛІЯ

«Італійський народний театр» — так назвав себе новий театральний колектив, очолений Вітторіо Гассменом. Як заявляють його учасники, він створений для того, щоб нести театральне мистецтво в робітничі маси Італії.

Новий театр не має постійного приміщення. Він мандрує по країні, головним чином, по великих промислових центрах, дає вистави для робітників і їх сімей. У репертуарі театру не лише п'єси, а й концертні програми, літературні вечори тощо.

Митці, очолені Гассменом, виїхали до Сіцилії, щоб приготувати там новий репертуар разом з відомим письменником і громадським діячем Данило Дольчі.

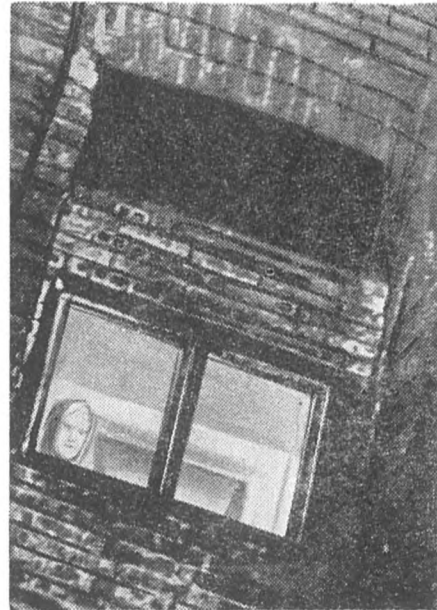
„Мала кінематографія“

Польська «мала кінематографія» привертає увагу не лише великою кількістю творів цього жанру (понад 200 короткометражних фільмів щороку). Останнім часом поляки майже на всіх фестивалях світу показували майстерно зроблені короткометражки.

Тому не дивно, що II Фестиваль короткометражних фільмів у Кракові користувався таким великим успіхом.

Першу нагороду — Великий Приз фестивалю одержав фільм «Ніч» (режисер Тадеуш Макарчинський, оператор Антоні Сташкевич). Цей фільм розповідає про тих жінок — матерів, наречених, дружин, що чекають своїх близьких з війни. Чекають, коли земля ще вкрита руїнами. Чекають, коли із згарищ знову виростає місто. Чимдалі безнадійніше звучать в ефірі голоси дикторів, що не просто називають імена людей, які пропали безвісти, а ніби несуть по світу благання й крихти надій тих, що не забули. Надходить ніч — але не в усіх вікнах гасне світло. Може, саме сьогодні цей вогник побачить здала найдорожча людина...

Як приклад зовсім іншої творчої манери можна назвати фільм «Перший

Кадр з фільму «Ніч».

Т. Макарчинський та А. Сташкевич одержують Великий Приз фестивалю.

крок» — спостереження за першим знайомством дитини з музикою. Це справжній показ особливостей людського, хай ще дитячого характеру: наполегливість людини, що проникає в новий для неї світ — світ гармонійних звуків, ритму, мелодії — і опановує ним.

Загальне схвалення дістав документальний фільм «Куди йдете?» завдяки майстерному монтажу, дотепному тексту.

Польська критика одностайно відзначила, що гірше стоять справи в галузі науково-популярного фільму. Лише два фільми — «І курчата мусять вчитися» та «Рак — пустельник» — відповідають серйозним вимогам, які ставляться до цього жанру.

Великих успіхів досягнуто у мультиплікаційній кінематографії. Тут у польських митців склалася вже певна традиція. Імена Леніці, Боровчика, Василевського, Гаупега в світовій кінематографії пов'язувалися з поняттям «нова хвиля» не лише завдяки технічним знахідкам, новаторству в пластиці образів, а головним чином через глибоку насиченість їх творів хвилюючою думкою. Кращим мультиплікаційним фільмом визнано «Італія-62» — скоріше кіноплакат, ніж фільм, та «Куліси казки» Єжи

Кадена. Це своєрідний репортаж з-за куліс лялькового театру, який розкриває дитині багато цікавого, небаченого

і, можливо, не менш повчального, ніж сама історія, що розігрується над ширмою театру.

Рік народження 1548

Дрезденська опера — найстаріший музичний колектив Німеччини: створення придворного оркестру у 1548 році було початком його існування. Але на-завжди відійшли у минуле часи, коли висока майстерність його митців була втілюючою лише коронованих осіб: Дрезденська опера стала справжнім центром музичного життя Німецької Демократичної Республіки. В її репертуарі — від 30 до 40 вистав, в кожному сезоні відбувається 6—7 прем'єр. В минулому сезоні талановитий колектив опери показав своїм глядачам 34 опери та 4 балети. Широкий творчий діапазон відкриває перед цим колективом невичерпні можливості: в торішньому репертуарі — 5 опер Вагнера, 4 твори Моцарта, 3 — Ріхарда Штрауса, стільки ж опер Верді, Пуччіні, Чайковського і Сметани.

Великим успіхом користується і сучасний репертуар. З піднесенням працював колектив над Яначековою оперою «Записки з мертвого дому» і «Пригода-

ми Швейка» композитора Куркіна. Глядачів познайомили з новим твором популярного в НДР композитора Курта Фюрста «Тай Янг прокидається». Ця опера створена композитором за однойменною драмою Фрідріха Вольфа, героїня якої під впливом ідей китайської революції виростає в полум'яного борця за новий Китай.

В новому сезоні колектив Дрезденської опери також покаже глядачам кілька нових спектаклів. Серед них — «Маріка Вейден» композитора Карла Руді Грізбаха, що розповідає про долю німецьких селян у демократичній республіці, і опера Сергія Прокоф'єва «Сімеон Лагідний». До речі, твори Прокоф'єва, як і інших радянських композиторів, займають постійне місце в репертуарі Дрезденської опери. І в новому сезоні творчий колектив познайомить своїх глядачів з музикою Прокоф'єва, Хачатуряна, та інших радянських композиторів.

Художники Латинської Америки

В Паризькому музеї сучасного мистецтва експонувалися твори ста сорока

художників та скульпторів Латинської Америки.

Антоніо Берні.

Музикант.

* * *

Режисер Нанні Лой зняв фільм «Чотири дні в Неаполі». Це хроніка героїчного повстання населення Неаполя, яке за чотири дні до приходу союзницьких військ піднялося на нерівну боротьбу проти ненависних німецьких загарбників.

Роль Дженнарліно, який з пляшкою бензину виїшов на німецькі танки, грає неаполітанський хлопчик Доменіко-Формато.

У масових зйомках фільму беруть участь прості неаполітанці, їх жінки, діти.

Лой прагнув якнайточніше відтворити в своєму фільмі історичну правду.

У фільмі Лой зімалися й професійні актори. Так, роль матроса виконує актор Жан Сорель.

НІМЕЧЧИНА

НДР

Робітники великого гірничого підприємства, люди, які дбають про інтереси свого заводу, як про свої власні, — ось герої нової п'єси німецького драматурга Петера Хакса «Турботи і сила».

Драматург розповідає історію двох робітників — Макса Фідора і Геде Штолля. Як і попередні п'єси Петера Хакса, його новий твір відзначається цікавим сюжетом, гострими конфліктами.

Прем'єра нової п'єси

відбулася в театрі гірничого центру НДР — міста Зенфтенберга, там, де живуть і працюють герої твору. Тепер цю п'єсу поставив один з провідних театрів республіки — берлінський «Дейче театр».

РУМУНІЯ

Румунські кіномитці готують зараз ряд нових художніх картин. Серед них два двосерійні кінофільми на історико-революційну тему: «Тудор Владіміреску» та «Лупени, 1929». Перший з них розповідатиме про народне повстання 1821 року проти турецьких поневолювачів та бояр-гнобителей. На чолі революційних сил стояв тоді національний герой румунського народу Тудор Владіміреску, роль якого в картині виконує актор Емануїл Петруц. Сценарій написаний письменником Міхня Георгіу, автором збірки віршів і п'єси про Тудора Владіміреску.

Друга картина присвячена страйковим шахтарів долини Жіу в 1929 році. Режисер Сірча Драган прагне показати, як під впливом комуністів у вогні класових боїв зростає революційна свідомість робітників. Основна сюжетна лінія фільму — гірна доля шахтарської вдови. В картині зайняті видатні актори румунського кіно — Ліка Георгіу, Д. Калборяну, Коля Реуту та ін.

* * *

Молода румунська актриса Сільвія Попович зобов'язана своєю популярністю виконанням головної ролі у фільмі «На сценах світу», де вона відтворила образ відомої співачки кінця минулого століття Даркле. Цей останній фільм, присвячений сучасній тематиці, називається «Це трапилося в Біказі». Сільвія Попович з великим успіхом виступає також на сцені Народного театру в Бухаресті.

Сільвія Попович.

Серед найбільш оригінальних творів виставки критика відзначає картини аргентинського художника Антоніо Берні.

Берні є автором хвилюючих гравюр на теми народного життя. Особливо цікава робота «Музикант». На міжнародному конкурсі малюнка та гравюри у Венеції Антоніо Берні був нагороджений першою премією.

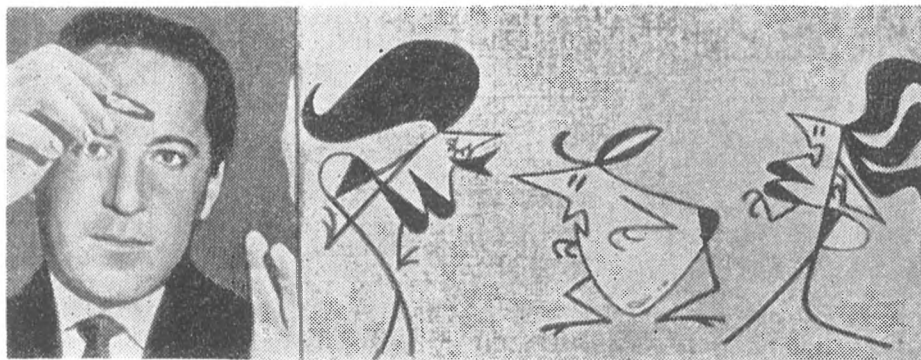
Багато жанрів представлено на цій виставці. Тут напівкартини та напівскульптури мексиканського художника Жіронелла, наївні й поетичні твори ар-

гентинського митця Прата, скульптурні персонажі з байок кубинських скульпторів Лама та Карденаса, картини перуанців Коліна та Еспінози Дуенаса.

Особливий інтерес викликають полотна кубинського художника Камачо, який відобразив поразку контрреволюції в своїй країні, та венесуельського митця Ерміні, який змалював антифашистську демонстрацію в Парижі.

В каталозі виставки вміщено твори революційних латино-американських поетів: Мігеля Астуріаса, Пабло Неруди, Ніколаса Гільєна та інших.

Премія „Оскар“ за фільм „Ерзац“

Найвищу нагороду Американської академії кіномистецтва — премію «Оскар» — одержав на торіщньому фестивалі мультимедійних фільмів югославський художник і режисер Душан Вукотич.

Цей талановитий митець почав працювати в кіно лише з 1956 року і за цей час його фільми — «Корова на місяці», «Пікколо», «Ковбой Джіммі» відзначалися нагородами на різних фестивалях. Останню нагороду Вукотич одержав за фільм «Ерзац».

Душан Вукотич і його малюнки.

«Я хотів би підкреслити, — сказав в розмові з журналістами режисер, — що в одержанні нагороди в такій самій мірі, як і я, «винні» і всі мої колеги, що працювали над фільмом. Хочу ще додати, що особливе задоволення я мав не з того, що одержав вищу нагороду Академії кіномистецтва США, а з того, що фільм був тепло прийнятий численними глядачами світу».

Література під „захистом“... поліції

Тяжкі часи переживає португальська література. Досить лише зазначити, що твори більшості сучасних англійських, американських, французьких та італійських письменників в Португалії заборонені — не кажучи вже про твори письменників країн соціалістичного табору. А якщо ім'я якого-небудь видатного сучасного письменника і проникне через поліцейські рогатки — як це трапилося з Сальваторе Квазімодо, коли його було відзначено Нобелівською премією, — то португальські газети пишуть про нього щось на зразок такого: «Квазімодо є носієм чужих традицій, його стиль небезпечний і антихристиянський».

Найбільшою перешкодою між португальським читачем та літературою є цензура. Отже легко зрозуміти, якими «високими мотивами» керується цей орган, коли виносить подібні вирoki різним творам: «заборонити, як такий, що не відповідає вимогам моральності», «заборонити в ім'я охорони віри». До речі, португальський письменник Сальварес, який перебуває в еміграції в Парижі, аналізуючи подібні висновки цензури, в кожному з них — навіть в найкоротшому — знаходив 8—10 грубих граматичних помилок.

Між іншим, долю Сальвареса поділяє більшість португальських письменників:

вони мають можливість творити лише за межами своєї батьківщини. Ті ж, що намагалися говорити правду своєму народові в самій країні, опинилися в ув'язненні.

На сторінках французької газети «Комба» португальський поет Кастро

Сороменхо досить образно охарактеризував стан сучасної португальської культури: «Культура в моїй країні дихає не легенькими, а зябрами, і трагедія її поглиблюється тим, що її викинуто на розпечений пісок».

На радіофестивалі

Польські митці беруть участь в одному з численних міжнародних фестивалів, що завойовує дедалі більшу популярність. Це — фестиваль радіотворів, де виконують, як і на кінофестивалі, художні твори, написані спеціально для радіо, та радіорепортажі. Першими нагородами по розділу «Оперні твори» відзначено оперу Копалкі «Нефру», по розділу «Музика» — композитора Вишневського.

Великий інтерес викликала представлена по розділу «Радіорепортаж» робота польських майстрів «Чекання». Цю хроніку записано — потай від учасників — в пологовому будинку. Вона включає в себе і перший крик новонародженого, і першу щасливу телефонну розмову молодих матерів з чоловіками. Семеро — з десяти записаних — дали згоду на «публікацію» (без назви імен). І схвилювані слухачі почули «симфо-

нію кохання, щастя та материнства», як назвали цю хроніку журі фестивалю.

На цьогорічний фестиваль польські радіомитці Меріан Бекайла та Анджей Муларчик мають намір представити радіохроніку під назвою «Квартира». Цей репортаж є, власне, ланцюжком коротких оповідань про мешканців будинку, що йде на злам: їх чекають нові, просторі й світлі квартири. Але, як це завжди буває в житті, не всі задоволені: одному ніде тримати собаку, іншому — дуже подобається краєвид з його вузьенького віконця. Та вони самі кепкують з своїх уподобань — попереду справжній комфорт.

Записаний на тлі пожвавлення, що паує серед майбутніх новосельців, з усіма шумами й грюкотом бульдозерів, цей просякнутий гумором репортаж обіцяє бути новим досягненням польських радіожурналістів.

Чехов в інтерпретації Альберто Латтуади

«Взимку 1952 року, працюючи над фільмом «Шинель» за твором Гоголя, я перечитав багато творів інших російських письменників. Тоді я вперше познайомився з повістю А. П. Чехова «Степ». Прочитавши останні рядки цього твору, я в захопленні поцілував сторінки книги. Мною опанував дивний настрій, дивні почуття охопили мене. Я негайно ж сів і почав писати сценарій. Мені здавалося, що я бачу перед собою все, що описував Чехов...»

Це розповідь відомого італійського кінорежисера Альберто Латтуади. Чехівський «Степ» справді опанував думками і почуттями режисера, і лише відсутність продюсера примусила його відкласти на деякий час створення фільму за чудовим твором великого російського письменника.

Але незабаром знайшовся і продюсер — Моріс Ергас, і почалася робота над новим фільмом.

Альберто Латтуада глибоко відчув красу російської природи. В його фільмі з великим смаком відтворено безсмертний чехівський твір.

Італійська критика високо оцінила нову роботу талановитого режисера.

Кадр з фільму «Степ».

США

Одна з найбільших американських кінокомпаній «XX-сенчурі Фокс» на невизначений час закрила свої студії. Річ у тім, що ця компанія закінчила минулий рік із збитками в 90 мільйонів доларів.

Компанія вже звільнила кілька сот працівників. Вона знімає далі лише широко розрекламований фільм «Клеопатра». Решту фільмів законсервовано.

Як повідомляють газети, компанія намагається цими заходами запобігти остаточному банкрутству.

ФРАНЦІЯ

Письменниця Франсуаза Саган заявила, що вона вирішила повністю присвятити себе роботі в кіно. Але вона не хоче обмежуватися лише писанням сценаріїв. Саган хоче спробувати свої сили і як артистка. Найближчим часом режисер Ландру почне ставити новий фільм за її сценарієм, в якому Саган виконуватиме одну з головних ролей.

* *

У Франції провадиться підготовка до зйомок фільму, який являтиме собою своєрідну кіноінтерпретацію байок Лафонтена: замість чотирьох героїв в них виступатимуть люди. Одну з них, новелу «Два голуби», знімає Рене Клер. Другу новелу — «Лисиця та ворона» — знімає Харвей Бромберг. Постановники двох інших новел ще невідомі. Оголошено тільки, що одна з них знімається у ФРН, друга — в Італії.

* *

У Луврському музеї відкрито 26 нових залів. В них експонуються твори мистецтва, меблі, фарфор, кераміка, гобелени XV, XVI, першої половини XVII сторіччя.

Французька преса розповідає цікаві подробиці про долю багатьох експонатів. Деякі з них розшукувалися протягом десятиліть, бо вважалися загубленими. Більшість були вкрадені фашистами в роки другої світової війни. Вважають, що значна кількість експонатів ще й досі не повернулася до музею, а переходується десь у Західній Німеччині.

В театрах країни з великим успіхом йде п'єса відомого словацького драматурга Петера Карваша «Антигона та інші». Цей твір відтворює драматичні події минулої війни, героїчну антифашистську боротьбу патріотів Чехословаччини проти гітлерівських загарбників.

П'єсу Петера Карваша перекладено на кілька іноземних мов. Її з великим успіхом ставлять театри Польщі, Болгарії, Румунії, Німецької Демократичної Республіки.

* *
*

Кіномитці країни працюють над кількома новими документальними фільмами, які викривають злочини гітлерівців у Чехословаччині, розповідають про фашистських катів, що уникли справедливого покарання, а тепер гараздують у Західній Німеччині.

«П'ята колона» — так називається фільм режисера Рудольфа Крейчіка. В ньому розповідається про злочини німецьких судетських фашистів, які й тепер, живучи у ФРН, готують провокації проти Чехословаччини. Режисер Владімір Горак працює над фільмом «Бундесвер марширує» — про відродження німецького милітаризму. Про воєнного злочинця Франца Кармазіна, який лютував у Чехословаччині, а тепер вільно живе в Західній Німеччині, розповідає фільм режисера Йозефа Селлачека.

В нових фільмах буде використано багато кінодокументів, знайдених в архівах нацистської кінохроніки.

ШВЕЙЦАРІЯ

Цюрихське видавництво «Атлантіс-ферлаг» випустило чотиритомне видання творів відомого швейцарського письменника і поета Альбіна Цоллінгера, який помер 1941 року.

Творчий шлях А. Цоллінгера був дуже складним і суперечливим. Його перу належать кілька цікавих романів та багато поетичних творів. Вже перший роман письменника «Половина людини» мав великий успіх у читачів. Наприкінці 30-х років Альбін Цоллінгер на деякий час підпав під вплив фашистської дмагогії. Однак письменник незабаром зрозумів, що став на хибний шлях. Він пробував споконувати свою провину, але пе-

Талант Доріс Абессер

Нещодавно журнал «Нейес лебен» звернувся до своїх читачів із запитанням: «Хто ваші улюблені актори?» Кращою артисткою студії «ДЕФА» за 1961 рік було визнано Доріс Абессер, відому радянському глядачеві з фільмів «Любов у вересні» та «Професор Мамлок».

Доріс Абессер розпочала свою артистичну кар'єру на театральній сцені. Після закінчення театральної школи вона понад три роки грала на сценах Зенфтенберзького і Дрезденського театрів, а потім її запросив столичний театр «Фольксбюне» на роль югославської дівчини Міри в «Равенсбрюкській баладі» Гедди Ціннер.

З дорученою роллю Доріс Абессер справилась блискуче, її Міра ось уже два роки хвилює серця глядачів. Новим творчим успіхом Доріс на столичній сцені була роль Емілії Галотті в одноіменній трагедії Лессінга.

Працюючи в театрі, молода артистка почала водночас зніматися в кіно. Її знають по багатьох фільмах, але широкую популярність принесли їй ролі Фран-

ки («Любов у вересні») і Рут («Професор Мамлок»). До речі, фільм «Професор Мамлок» був відзначений Великим золотим призом на Московському кінофестивалі 1961 року.

Доріс Абессер любить свою професію. «Але як я не люблю кіно, однак все ж таки віддаю перевагу театру», — говорить актриса.

«Я зовсім не радію з нових запрошень кіно і телебачення, — говорить вона в розмові з кореспондентом журналу «Нейес лебен», — коли вони звалюються, як грім з ясного неба, не даючи змоги звикнути до образу, вжитися в нього». Саме через брак часу при створенні образу у фільмі, Доріс і віддає перевагу сцені над екраном. «В театрі, — пояснює свою думку Доріс, — актор не перестає працювати над роллю, навіть коли вистава вже вважається готовою, і через це має змогу весь час відшліфовувати створюваний ним образ».

За творчі успіхи в театрі і кіно Доріс Абессер була відзначена премією мистецтва Спілки «Вільна німецька мо-лодь» і медаллю Еріха Вайнерта.

„Чи залежить письменник від суспільства?“

Орган «Швейцарська партія праці» — газета «Вуа ув'єр» («Голос робітника») звернулася до письменників Андре Моруа, Артура Міллера з проханням висловитися з такого питання: «Чи залежить письменник від суспільства, і чи повинна, на вашу думку, існувати така залежність?»

Вибір саме цих письменників, мабуть, визначився тим, що вони вважаються «лібералами» — тобто тими представниками західної інтелігенції, які, критично ставлячись до дійсності, не вважаються, однак, виразниками ідей жодної партії.

— Незалежно від того, чи живе письменник у Москві, Нью-Йорку чи Парижі, — пише Андре Моруа, — він повинен бути над політикою та над суспільством. Не все є гармонійним у нашому житті, але я певен, що завжди можна знайти щось таке, що навіть оптимізм. А от письменник, що залежить від суспільства, бачить деформовану картину світу і тому робить погану послугу людству... Митець існує не для того, щоб виправдовувати будь-яку політику чи змальовувати уяву картину цієї політики. Він мусить допомогти людям зрозуміти самих себе: коли народи зрозуміють себе і один одного, зникнуть політики з їх проблемами.

І хоча наприкінці письменник заявляє, що він однаково глибоко шанує доброту й щирість російського та мудрість і практичність американського народів, Жан-Поль Сартр не безпідставно назвав відповідь Моруа «вихолощеною й нещирою».

Зовсім іншої думки Артур Міллер.

— Не існує «незалежних» письменників, — заявляє він. — Навіть ті, що пишуть вірші для дітей, зв'язані з суспільством і залежать від нього. Лише усвідомлення того, що не можна жити між Сциллою і Харібдою є свідченням сили письменника... Сліпі духом не створюють літератури — вони лише вкривають білий папір чорними рядками. Але не про них мова. Я хочу говорити про тих, хто вміє бачити і розповісти про бачене. Світ треба міняти — і то якнайшвидше та радикальніше. А «незалежна» література в наш час — це те ж саме, що водна ін'єкція: щось впливає, але це щось — не ліки, воно рівнозначне нулю. Читачеві ж потрібна «залежна» література: він шукає в ній пояснення того, в що сам вірить.

Слід зазначити, що ця відповідь викликала широкі коментарі в США, але навіть реакційні газети не наважилися відверто нападати на Міллера, а обмежилися тільки «дружніми» докорами.

Жан-Поль Сартр і кіно

Під час свого перебування в Польській Народній Республіці відомий французький письменник і драматург Жан-Поль Сартр зустрівся з польськими журналістами. Розмова торкнулася і кіно.

— Що примусило вас писати сценарії для фільмів? — спитали письменника.

— Гадаю, те саме, що й інших письменників, — відповів Сартр. — А саме — можливість віддати свій твір на суд широкої маси і, з другого боку, використати кіно як надзвичайно дійовий засіб впливу на маси.

На запитання, як оцінює Сартр фільми, створені за його сценаріями, письменник відповів:

— Що ж, дуже критично. Фільми виявились, щоправда, непоганими, але надто вже далекими за своєю ідеєю від моїх задумів. На мою думку, розбіжність між сценарієм та фільмом виникає внаслідок тих змін, яких зазнає сценарій, тобто літературний твір, що несе в собі виразні ознаки авторської позиції, коли кінорежисер надає йому, так би мовити, екранного життя. Режисер не стільки дбає про збереження індивідуальності автора, скільки про успіх майбутнього фільму. Саме це призвело до конфлікту між мною й одним американським режисером, для якого я написав сценарій про Зігмунда Фрейда. Сценарій зазнав таких змін, що мені довелося зняти з титрів своє ім'я.

Кадр з фільму «Кістки покинутих», знятого за сценарієм Ж.-П. Сартра.

Але не думайте що це відштовхнуло мене від кіно! — тут же застеріг Сартр. — Восени я починаю роботу над сценарієм сучасного документального фільму.

„Невгамовні“ Радована Ждрале

Видавництво «Освіта» (Югославія) випустило книгу молодого югославського письменника Радована Ждрале «Невгамовні».

Свою літературну діяльність Ждрале розпочав у газеті Белградського університету. Згодом його оповідання з'являються на сторінках різних журналів, але найчастіше — в журналі «Сноп», який виходить у Суботиці і навколо якого об'єдналася група талановитої літературної молоді.

«Невгамовні» — збірка найцікавіших оповідань Радована Ждрале, об'єднаних однією темою: в них переважно йдеться про життя простих людей. Події здебільшого відбуваються в різних державних установах, герої їх — звичайні службовці й ті, кого різні справи привели до

цих установ. Як зазначає югославська критика, письменник досить сміливо торкається сучасності, відверто викриваючи недоліки й труднощі, викликані народженням нової моралі, нових взаємин між людьми. І хоча для його героїв дійсність часто не збігається з їхньою уявою про неї, автор переконливо змальовує неминучість утвердження здорового, чистого суспільства — суспільства соціалістичного.

Критика відзначає і недоліки книжки: авторові не завжди вдається знайти правильне й переконливе рішення окремих конфліктів.

Але, незважаючи на деякі недоліки, оповідання Радована Ждрале свідчать про його гарячі симпатії до своїх героїв та про обдарованість письменника.

редчасна смерть перешкодила йому.

Відомий швейцарський письменник Макс Фріш у передмові до зібрання творів Цоллінгера називає його жертвою фашизму. Фріш вважає, що фашистська отрута загубила в самому розквіті великий талант Цоллінгера, але вказує на те, що й створеного письменником досить, щоб книги його зайняли почесне місце в сучасній літературі Швейцарії.

* *

Нещодавно американську премію «Оскар» за найкраще виконання чоловічої ролі одержав швейцарський актор Максиміліан Шелл за роль адвоката в фільмі Стенлі Кремера «Нюрнберзький процес».

Максиміліан Шелл, як і його сестра, відома актриса Марія Шелл, залишається вірним артистичним традиціям своєї сім'ї. Його батько Герман Фердинанд — швейцарський драматург, мати — австрійка за походженням — багато років виступала на сценах віденських театрів.

Максиміліан Шелл народився 1930 року у Відні (родина Шелл переїхала у Швейцарію 1938 року). Закінчивши школу, він вирішив стати актором. Юнак вчився в акторській школі у Цюриху.

На екрані Шелл дебютував 1955 року в фільмі Ласло Бенедeka «Діти, матері й генерал». Нова його робота — участь у фільмі «Альтонські в'язні» за п'єсою Ж.-П. Сартра.

Максиміліан Шелл.

ШВЕЦІЯ

Шведське статистичне бюро провело цікаві дослідження і підрахунки.

За останні 14 років у світі відкрилося 80 тисяч нових кінотеатрів. Понад

половину цього числа (44 тисячі) припадає на Радянський Союз. Загальне число кінотеатрів на нашій планеті становить тепер 167 тисяч.

Африка за ці ж 14 років подвоїла кількість своїх кінотеатрів, але і тепер їх тут налічується лише 2300. Число кінотеатрів в Європі залишилося на рівні 1948 року, а в Сполучених Штатах за цей час закрилося майже 10 тисяч кінотеатрів.

Число відвідувань кіно виросло за 14 років з одинадцяти з половиною до п'ятнадцяти мільярдів на рік. У Радянському Союзі тепер продають в шість разів більше квитків, ніж у 1948 році. Частота відвідування кіно в СРСР за цей час зросла з 3-х до 16-ти на одну людину. У Сполучених Штатах вона знизилася з 24-х до 10-ти.

Жителі Азії та Африки ще дуже рідко відвідують кіно. Перші — лише два рази на рік, другі — один.

ЯПОНІЯ

«Який фільм дає у нас найбільші касові збори?», — зацікавилась редакція однієї японської газети і провела анкету, наслідки якої були дуже дивними. Виявляється, що цього року найбільший касовий збір японцям приніс старий французький фільм за участю відомого актора Жана Габена «Пепе ле Моно», поставлений ще 30 років тому.

Для цього фільму відбувається в Алжирі. Саме як фільм про Алжир його й рекламували власники кінотеатрів. Звичайно, події у фільмі не мають ніякого безпосереднього відношення до сучасного Алжiru, але, як зазначає японська преса, саме інтерес до Алжiru й був причиною успіху старого фільму.

ЮГОСЛАВІЯ

В місті Суботіца відбулася триденна конференція художників Югославії. Учасники конференції — 130 митців, що представляли найрізноманітніші жанри югославського живопису — вислухали ряд доповідей, по яких розгорнулися жваві дебати. Найбільший інтерес викликали доповіді белградського художника Міодрага Протіча «Проблеми й перспективи сучасного югославського живопису» та доктора естетички Сіда Маріановіча (Сарасво) «Традиції та сучасний живопис Югославії».

Шекспірівський фестиваль в США

Традиційний шекспірівський фестиваль, проведений в американському містечку Стретфорд в штаті Коннектикут, був вичерпаний минулого року постановками лише двох трагедій геніального драматурга. Глядачі побачили «Річарда II» та першу частину «Генріха IV».

Постановку «Річарда II» здійснив американський режисер Аллен Флетчер, керувати підготовкою вистави «Генріх IV» доручили відомому англійському режисеру Дугласу Сілу, спеціалісту-шекспірознавцю.

Оцінюючи гру акторів — учасників фестивалю загалом позитивно, рецензент журналу «Сіетер уорлд» дійсно задоволений виконавською майстерністю лише двох чи трьох акторів старшого покоління, які вже багато років поспіль неодмінно беруть участь в шекспірівських фестивалях.

«Важливий елемент успіху в шекспірівському репертуарі, — зазначає рецензент, — полягає в необхідності постійного складу трупі. Але саме ця проблема і потребує ще свого рішення в коннектикутському Стретфорді».

Сатиричні п'єси Джона Осборна

Лондонський Королівський театр показав глядачам нову виставу «Дві п'єси для Англії». Це два щойно написаних сатиричних твори одного із засновників руху англійських «сердитих молодих людей» Джона Осборна, драматурга, який за одноставним визнанням театрознавців світу, «вдихнув нове життя в англійський театр».

В першій з цих п'єс — «Кров Бембергів» — розповідається про події, які відбуваються в одній, не названій автором, континентальній країні. Кабінет міністрів країни дуже занепокоєний. Річ у тім, що під час автомобільної катастрофи загинув наречений принцеси, принц із сусідньої держави. І от стурбовані міністри умовляють австралійського фотографа Рассела зайняти місце небіжчика — адже з політичних міркувань конче необхідно, щоб ніхто не знав про загибель справжнього принца.

Актори Вів'єн Піклз і Джон Мейлон в сцені з п'єси «Кров Бембергів».

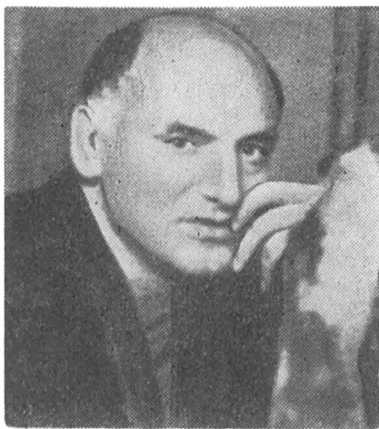
Сцена з п'єси «В тихому болоті...»

Про комічні ситуації, в які потрапляє Рассел, і розповідається в комедії «Кров Бембергів».

Англійська преса вбачає в цій п'єсі недвозначний натяк на недавнє одруження сестри англійської королеви принцеси Маргарет та фотографа Армстронга-Джонса.

Друга з «Двох п'єс для Англії» має назву «В тихому болоті...». Це розповідь про життя молодого подружжя.

«Думки критиків відносно нових п'єс Осборна різко поділилися, — пише рецензент журналу «Сіетер уорлд», — глядачі теж не приходять до однакового висновку. Декому вистава дуже подобається, інші ж висловлюють незадоволення нею».

Ежи Кавалерович

ЕЖИ КАВАЛЕРОВИЧ

Ежи Кавалерович — відомий польський кінорежисер заслужено користується славою видатного майстра польської кінематографії.

Вже перші роботи Є. Кавалеровича — дилогія «Під фригійською зіркою» і «Целюлоза» — відзначалися режисерською зрілістю і впевненістю почерка.

Починаючи з другої половини 50-х років, польське кіно почало приділяти багато уваги трагічній історії Польщі часів другої світової війни, на екран один за одним виходили фільми так званої «чорної серії».

Кавалерович цю тему вирішив по-своєму: для того, щоб нагадати про минуле, він не повертався назад. Його фільм «Справжній кінець великої війни» (у нас він ішов під назвою «Цього не можна забути»), на відміну від фільмів «чорної серії», говорить не про події війни, а про жахливу спадщину її, трагізм її слідів, які неминуче залишаються, хоч війна вже давно скінчилась.

Картини минулого Є. Кавалерович широко використовував і в іншому фільмі «Тінь» («Хто він?»). У фільмі розповідаються різні за часом історії, кожна з них динамічна, напружена, при-

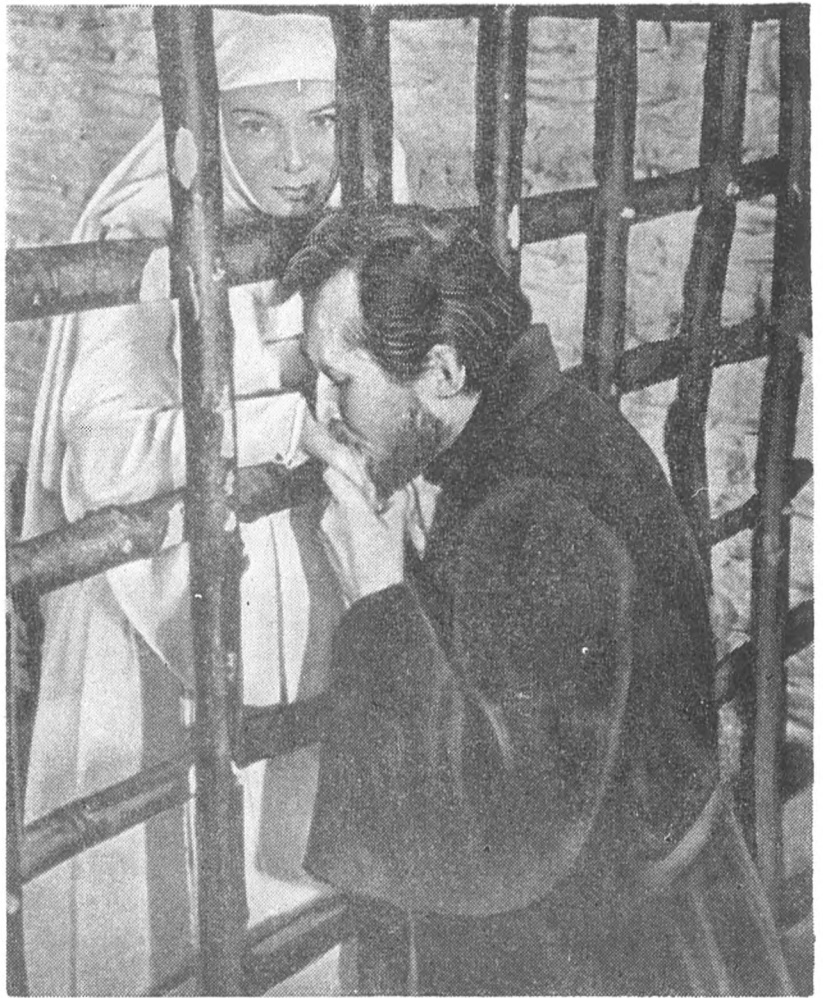
Ежи Кавалерович одержує традиційний польський приз «Золотої Качки» за кращий фільм року, яким було одностайно визнано «Мати Іоанну від ангелів».

мушує глядача весь час слідкувати за дією фільму, запалює громадянським гнівом.

І після цих фільмів раптом — «Поїзд». Поїзд від Варшави до моря. Відходить увечері, прибуває вранці. І за цей коротенький відрізок часу глядач знайомиться з пасажиром одного спального вагона, їх життям і мріями. Переказувати зміст фільму немає сенсу, бо головне, на чому побудував свій твір Кавалерович — це філігранно відшліфовані дрібниці, деталі. Фільм проіннятий глибоким психологізмом, а короткофокусна оптика, за допомогою якої знятий «Поїзд», вдало сприяє відтворенню задуму автора. Люди в дорозі швидко знайомляться, швидко зближаються, але так само швидко й розходяться, щоб більше вже ніколи не зустрітися, не залишити згадки по собі і не зберегти її.

Новий тріумф Є. Кавалеровичу принесла «Мати Іоанна від ангелів». Поляки і глядачі багатьох інших країн світу вважають цей фільм одним з найкращих зроблених у 1961 році. Він нагороджений премією й на Міжнародному кінофестивалі в Канні в 1961 році. У фільмі багато новаторських прийомів. (Сценарій написаний Кавалеровичем разом з відомим польським письменником і сценаристом Тадеушем Конвицьким).

Звернувшись до середньовіччя, автори зовсім не налягали на історизм деталей та музейній конкретності. Мета була інша: створити філософський твір, взяти проблему католицизму і релігії взагалі, в її, так би мовити, чистому вигляді і викрити їх антилюдяну суть. Середньовіччя стало лише декорацією, умовною рамкою. В цьому фільмі знову виявилась різнобічність творчого обдарування Кавалеровича: після сповненого психологізмів «Поїзда», де

Кадри з фільму «Мати Іоанна від ангелів».

автор, намагаючись передати найтонші відтінки почуттів, проникнути у підсвідоме, будує свою картину виключно в емоціональному ключі, з'являється «Мати Іоанна», сенс і стиль якої обмежені чисто інтелектуальною раціоналістичною сферою.

У Польщі «Мати Іоанна» справила надзвичайно сильне враження. Недарма ксьондзи в костьолах, наче змовившись, піддали прок-

ляттю фільм та його постановника.

Творча енергія Єжи Кавалеровича не вичерпується лише постановкою фільмів. Він керівник творчого об'єднання «Кадр», яке збрало кращі сили середнього і молодшого покоління кінематографістів Польщі. Тут ставить свої картини Анджей Вайда, тут працював передчасно загиблий Анджей Мунк, звідси вийшов на світовий екран Казімеж Куц; став самобутнім режисером

літературний керівник «Кадра» Тадеуш Конвицький. Все це заслуга художнього керівника «Кадра» Єжи Кавалеровича, який зібрав таких сильних і таких різних за творчим почерком художників.

Фільми Кавалеровича примушують глядача думати, але не «додумувати» і не вигадувати те, чого не доробив недбайливий художник. В цьому — один із секретів успіху цього видатного майстра кіно.

СУЧАСНІ КОЛУМБИ.

Сім молодих шукачів пригод, на парусному кораблі, який є копією судна Колумба, вирішили повторити подорож великого мандрівника. На кораблі немає ні радіо, ні електрики, ні якихось інших ознак сучасності. Є тут лише карта — точнісінька копія карти, якою користувався сам Колумб. Учасники цього незвичайного морського походу навіть одягнуті так само, як одягалися в часи Колумба.

На кораблі є лише одна сучасна річ — фотоапарат. Не обійшлося без бізнесу: учасники походу вже заздалегідь продали одному американському журналу свої майбутні фотознімки.

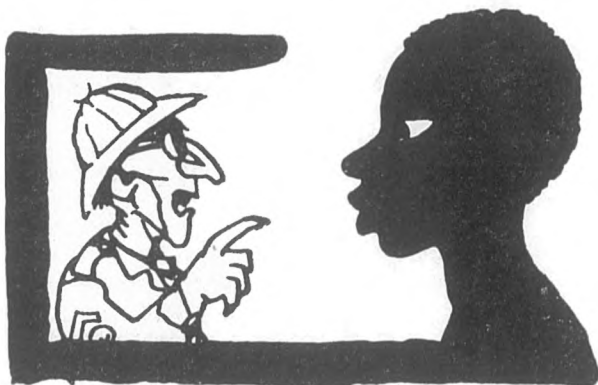
КАЛЕИДОСКОП ВСЕСВІТУ

ОСВІТА Й ЗРІСТ. Ліванці, які хочуть стати жандармами, повинні, крім хорошої характеристики, мати ще й відповідний ріст: 1 м 70 см мусять мати кандидати, які вміють тільки писати й читати. Зріст тих, хто одержав свідоцтво про закінчення початкової школи, може бути 1 м 68 см, жандармам з середньою освітою дозволяється мати ще менший зріст: 1 м 65 см.

ВДОВА ЗБЕРІГАЄ ВІР-НІСТЬ. Аннелія фон Ріббентроп, вдова страченого за злочини міністра закордонних справ Третього рейху, займається бурхливою літературною діяльністю. Допомогає їй у цьому західнонімецьке видавництво «Друффель», яке спеціалізується з публікацій «творів» битих, а також і недобитих гітлерівців (керівником видавництва є Гельмут Зюндерманн, колишній заступник шефа відділу преси в уряді Гітлера). По виданні «Щоденників Ріббентропа» вдова, яка цілком поділяє погляди свого злочинця-чоловіка, написала книжку про причини виникнення другої світової війни. Це «дослідження» має назву... «Змова проти миру».

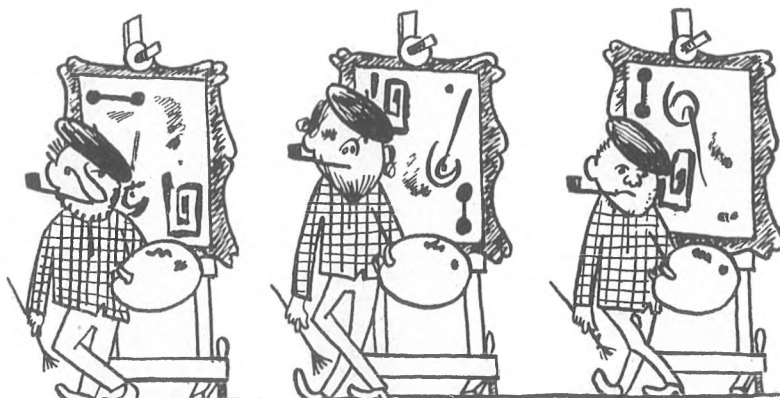
Гумор наших друзів („Рогач“ — Братіслава, „Дікобраз“ — Прага, „Стршел“ — Софія, „Лу-даш Маті“ — Будапешт, „Шпильки“ — Варшава).

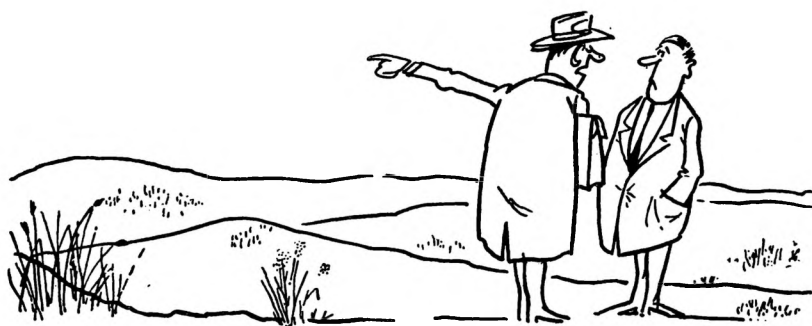
— Не забудь, я — твоє світле минуле!
— Гаразд. А я — твоє темне майбутнє.
(«Стршел»)

— Скандал! То це нам тепер у театр іти, чи що?!
(Ярослав Поп «Рогач»)

В майстерні абстракціоністів
— Ми проти одноманітності соціалістичного реалізму!
(Антон Гахдучік. «Рогач»)

— А тут буде житловий масив на 40 000 мешканців з яслами для 30 діточок.
(В. Главін. «Дікобраз»)

Без слів.
(«Дікобраз»)

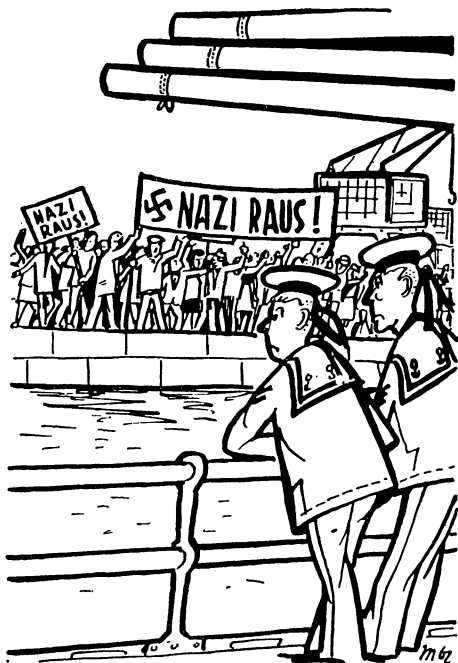
— Обережніше, містер Кеннеді,— якщо підете цією фігурою, дістанете мат.

(Мілан Вавро. «Рогач»)

— Мама з татом пішли в театр, бабуся і дідусь — у кіно, а та тьотя, яка за мною наглядає, вже спить. Але ви заходьте, я зварю по чашечці кави.

(Ян Новак. «Дікобраз»)

Підводний човен НАТО у Данії.

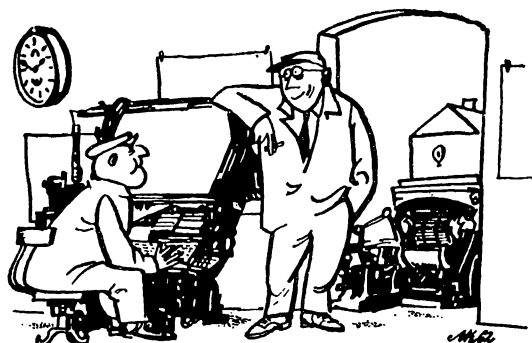
— Невже вони за всю окупацію вивчили тільки два німецькі слова — «Наці раусі» — «Геть нацистів!»?

(Ян Новак. «Дікобраз»)

Змагання на дистанцію 5 км. без ясел.

(В. Лепші. «Дікобраз»)

— Мій хлопець росте, як на дріжджах Він уже заввишки майже 240 цигеро,

«Рогач»

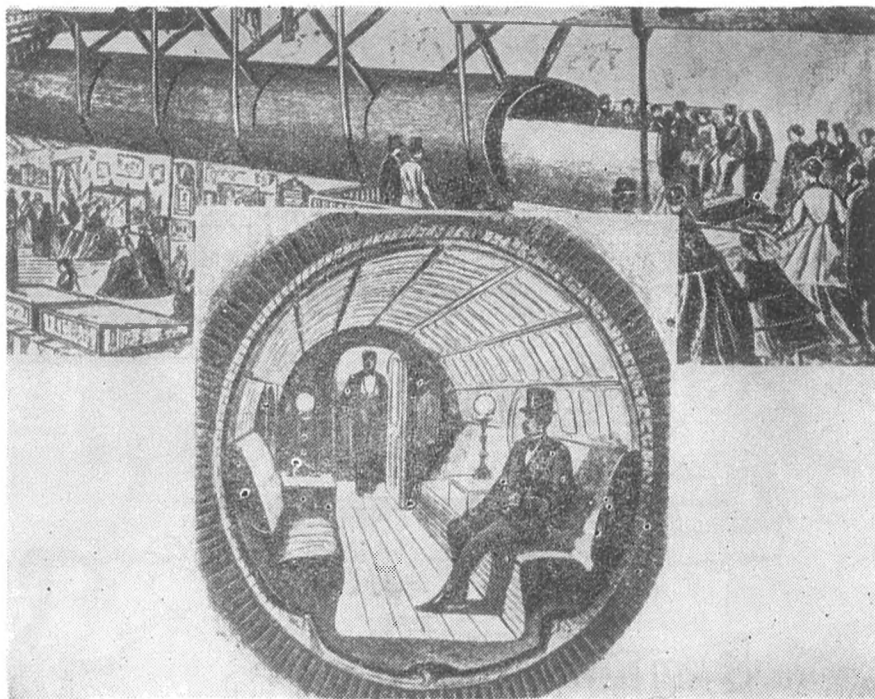

У Боннському садочку.

(Р. Голуб. «Дікобраз»)

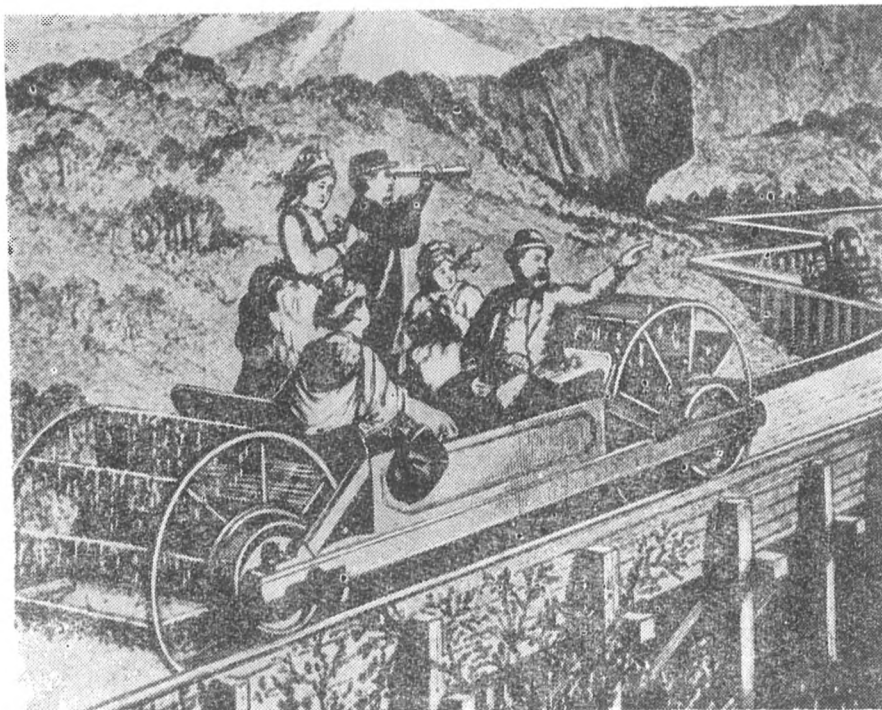
ПРОЩО МРІЯЛИ НАШІ ПРЕДКИ

Це кілька винаходів, що отримали патенти у другій половині XIX століття. Деякі з них знайшли застосування на практиці, інші — так і залишилися у стадії проєктів чи експериментальних моделей. Звичайно, сьогодні всі вони справляють досить кумедне враження.

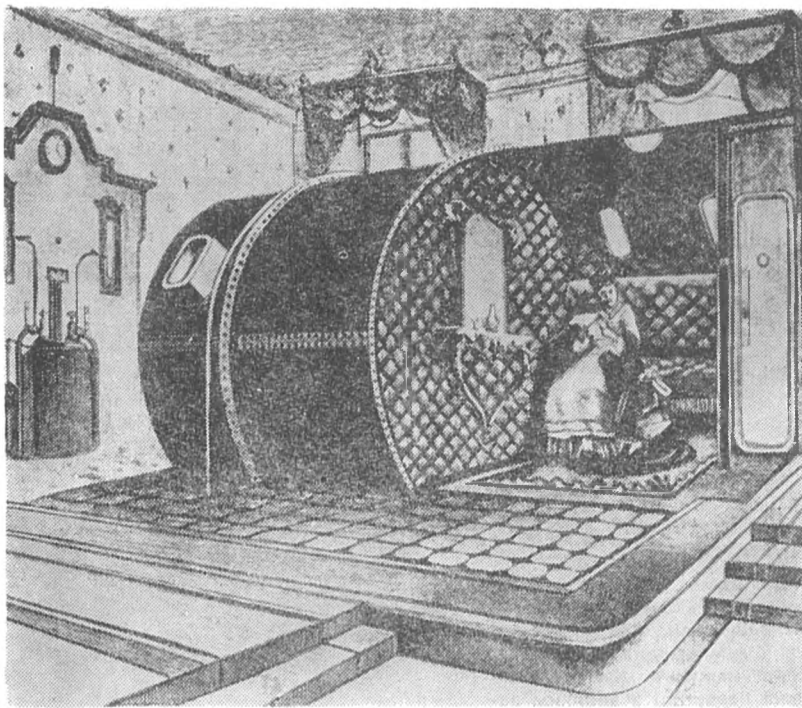
ПНЕВМАТИЧНИЙ ТРАМВАЙ

За зразком пневматичної пошти англієць Раммель збудував у 1867 році пневматичний апарат для перевезення пасажирів. Через три роки у Нью-Йорку інший винахідник М. Біч відкрив свій пневматичний трамвай, вхід до якого значився під номером 260 по вулиці Бродвей.

ГІДРАВЛІЧНА ЗАЛІЗНИЦЯ

1877 року у Сполучених Штатах інженери Ліман і Геккардт збудували гідрравлічний локомотив, який пересувався у водяному кориті, живленому гірськими потоками. Він міг рухатися за течією і проти течії.

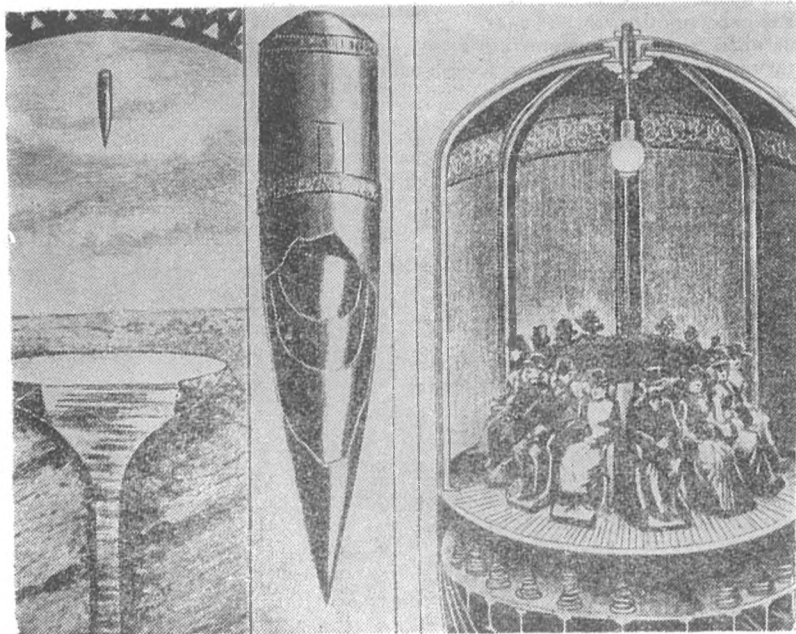
ПНЕВМАТИЧНИЙ КАБІНЕТ

Міланський лікар Форнаміні для лікування деяких хвороб обладнав кабінети із стисненим повітрям — терапія, актуальна і сьогодні.

ПОДОРОЖ У ПРОСТОРІ

Інженер Каррон з Гренобля так пояснював свій «незвичайний пристрій для падіння у просторі»:

«Він складається з 300-метрової башти і закритої клітки. Охочих садовлять до клітки і спускають з башти. Через 300 метрів вільного падіння швидкість складатиме 77 км на секунду. Для забезпечення успіху починання треба, щоб під кінець подорожі пасажиром не було завдано шкоди, а також, щоб можна було одразу підняти клітку на верхівку башти. Першу умову ми виконаємо, якщо надамо клітці форму снаряда і будемо опускати його до колодязя з водою...»

КАЛЕНДАР КОЛО ВСЕСВІТУ

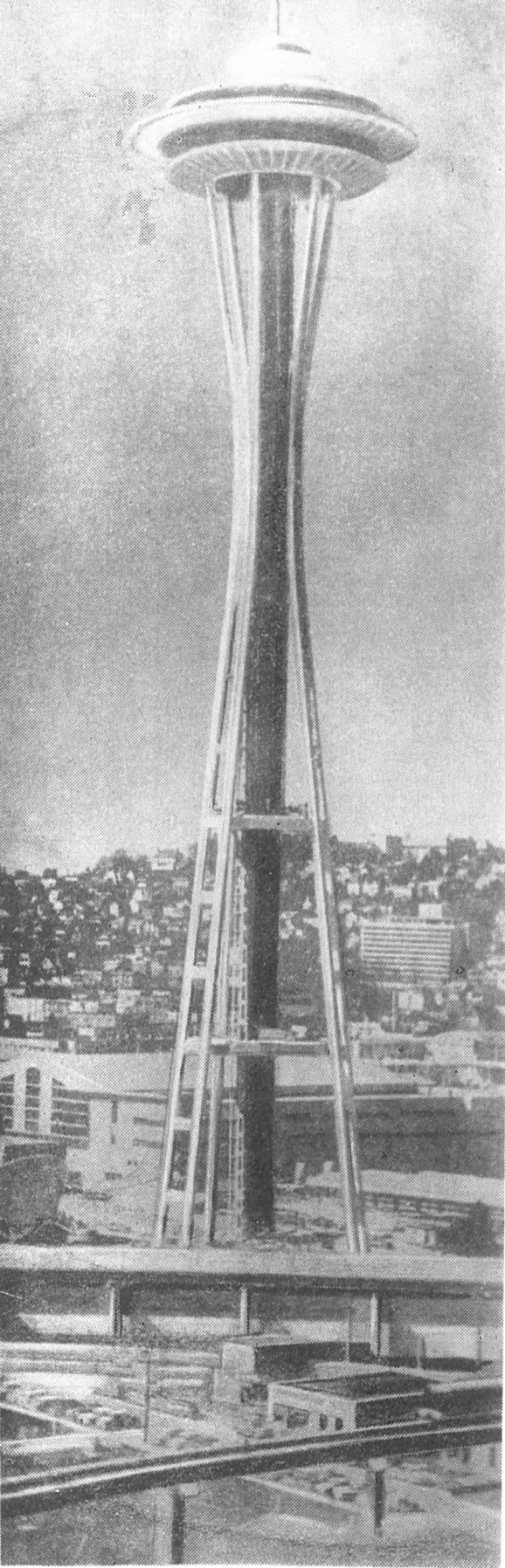
ЗА 1500 РОКІВ ДО ПІФАГОРА! Виявляється, що теорему Піфагора знали наші предки ще 4000 років тому, за 1500 років до народження славетного грецького математика. При розкопках в Тель-Дібае, на південній околиці Багдада були знайдені плитки, що відносяться до першої вавилонської цивілізації, які свідчать, що стародавні математики Іраку знали знамените рівняння.

ХТО Ж ВІДКРИВ АМЕРИКУ? Індійський антрополог Чамау Лал твердить, що Америку в V столітті відкрив один буддійський монах і що задовго до Христофора Колумба у Мексиці і Перу існували індійські колонії. Чамау Лал посилається на деякі знахідки під час розкопок, які дуже нагадують пам'ятники старовинної індійської культури.

ПОКИ ВІДВІДАЄМО ЗІРКИ... Одна американська фірма використовуючи досвід космонавтів, почала випускати для малих дітей їжу у тубиках. Реклама, випущена фірмою, переконує, що під час подорожі літаком або поїздом найзручніше годувати дітей пастою із тубиків.

НАВЗДОГІН МИНУЛОМУ. Чикагські міські власті повідомили, що в 1961 році середня швидкість міських автобусів зросла до 19 кілометрів на годину в порівнянні з 18,8 кілометрів у 1960 році. Середня швидкість кінного транспорту в Чикаго 1907 року досягала 19,5 кілометрів на годину.

ПРАБАБУСЯ-ПІЛОТ. Незвичайний політ відбувся у місті Сан-Дієго (США): прабабуся Міртль Ульріксон з нагоди свого 78-річчя пілотувала спортивний літак!

«Космічний шпиль» — емблема виставки в Сіетлі. Висота башти 190 метрів, нагорі розміщено панорамний ресторан, що обертається навколо осі.

ДВАДЦЯТЬ ПЕРШЕ СТОРІЧЧЯ ?

Головний атракціон виставки — «фантастичний» корабель. Він вміщує сто «космонавтів», які крізь широкі ілюмінатори бачать, як пропливає повз них Земля, Місяць та інші планети. Такий «космічний корабель» можна розглядати як планетарій майбутнього.

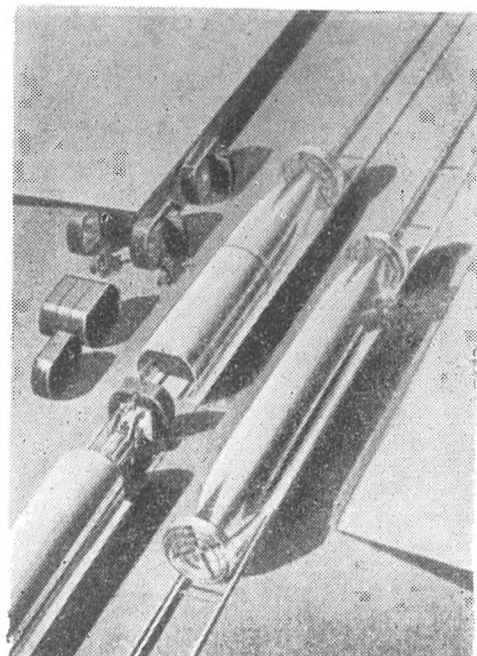
Під такою гучною назвою в американському місті Сіетлі, штат Вашингтон, відкрилася велика міжнародна виставка. Власне кажучи, міжнародною можна назвати її з великим застереженням: крім Сполучених Штатів, у виставці взяли участь Великобританія, Франція, Швеція, Філіппіни, Об'єднана Арабська Республіка та кілька африканських країн, для яких було відведено лише якихось 330 квадратних метрів виставочної площі. І це все.

Багатообіцяюча назва «Двадцять перше сторіччя» наклала певні обов'язки на організаторів виставки. Слід було сподіватися, що там будуть показані нові шляхи підкорення природи людиною; мирне співіснування народів; світ, вільний від експлуатації і злиднів; братерство людей всіх кольорів шкіри. На великий жаль, ці важливі проблеми не знайшли ніякого відображення на виставці. Там експонувалися лише кілька останніх винаходів та кілька «нових ідей», практичну розробку яких буде, напевне, здійснено не в двадцять першому віці, а вже протягом найближчого десятиріччя. Далі американська наукова і технічна думка поки що не сягає. Навіть західна преса визнає, що виставка в Сіетлі перетворилася на звичайне американське «шоу», тобто видовище, яке різні фірми використали для рекламування своєї продукції.

Виставка не стала «світовою сенсацією № 1», як про те мріяли її організатори. Кілька місяців існувала вона і недавно закрилася. ХХІ вік залишився для відвідувачів виставки в Сіетлі такою ж таємницею, якою він був для них й до того.

Так конструктори уявляють собі рейковий транспорт майбутнього. Моторні вагони типу «Аеолус» рухатимуться по тонкій повітряній подушці. Вони зможуть брати 200 пасажирів, або вантаж у стандартних контейнерах. Їх швидкість становитиме 800 кілометрів на годину.

РИБАЛКА АНАНСІ

КАЗКА НАРОДУ АШАНТІ

В країні Ашанті, неподалік від тропічного лісу, жив чоловік на ймення Анансі, якого знали всі люди на багато миль навколо.

Не був він ані вправним мисливцем, ані вмілим землеробом, ані славнозвісним воїном. Зате він був страшенно хитрий. Анансі дуже любив дурити людей і наживатися їх коштом. Його знали дуже добре, тому що він усім завдавав чимало клопоту. А через те, що його всі знали, Анансі змушений був вигадувати все нові способи дурити людей.

Одного разу, сидячи біля своєї хатини, Анансі побачив, що мимо йде чоловік на ймення Осанса.

— Слухай-но,— звернувся до нього Анансі,— давай разом сплетемо вершу, наловимо багато риби і розбагатіємо.

Проте Осанса добре знав хитрого Анансі, а тому сказав йому:

— Е ні. Я й так багатий і маю всього досить — і для себе, і на продаж. А от чому ти сам не сплетеш верші і не рибалиш?

— Чи бач! Щоб я сам рибалив! Та коли це було, щоб я сам щось робив? — відповів Анансі.— Я завжди знайду дурня, який все зробить за мене.

Осанса пішов додому.

Незабаром прийшов інший чоловік, на ймення Анене.

— Маю для тебе вигідну пропозицію,— сказав йому Анансі.— Давай разом сплетемо вершу, наловимо багато риби і розбагатіємо.

Анене також добре знав хитрого Анансі, але удав, немовби зважає його слова.

— Це справді дуже хороша пропозиція,— сказав він нарешті.— Двоє, звісно, наловлять більше риби, ніж один. Згода!

Про їхню угоду незабаром довідалося все село, де жив Анансі. Осанса зустрів Анене і сказав йому: «Ми чули, що ти збираєшся рибалити разом з Анансі. Хіба ти не знаєш, який він хитрун. Він сказав мені, що завжди знайде дурня, який працюватиме замість нього. Він хоче, щоб ти ловив рибу, а він продаватиме її та багатітиме».

— Не турбуйся, друже, Анансі не обдурить мене,— запевнив його Анене.

Рано-вранці Анансі й Анене вирушили в ліс, щоб нарубати гнучкого гілля і сплести вершу. Дорогою Анансі думав, як обдурити товариша і примусити його виконувати всю роботу. Проте, коли вони прийшли в ліс, Анене заявив хитрунові:

— Дай-но мені ножа, Анансі, піду різа-

ти гілля. І, взагалі, давай домовимось: частину роботи зроблю я, частину—ти. Зараз я різатиму гілки, а ти будеш носити і складати їх. І так робитимемо все й далі—по черзі.

Анансі злякався, що йому припаде важча частина роботи, і сказав:

— Зачекай трохи, я подумаю. А чому саме я мушу носити й складати гілля?

— Адже хтось із нас все одно мусить це робити,— сказав Анене.— Отже, різати-му я, а ти —носитимеш.

— Хе-хе! Ти гадаєш, я дурний? — засміявся Анансі.— Давай мені ножа, я різати-му, а ти носитимеш.

І ось Анансі взяв ножа і почав різати гілля. Кожного разу, коли він змахував ножем, Анене сміявся від задоволення. Він сидів у затінку і дрімав, а Анансі аж потім обливався, бо була страшна спека.

Нарешті, нарізавши гілля, Анансі зібрав його і зробив велику в'язку.

Анене підвівся і, почухавши спину, сказав:

— Анансі, облиш, я перший понесу цю в'язку, а потім ти.

— Е ні, друже,— сказав Анансі,— не такий я дурний. Спочатку я нестиму, а потім ти.

Після цього він узяв на плечі в'язку і вони попрямували в село. Анене йшов і стогнав:

— Ох-ох, не поспішай, Анансі, ох-ох!

Коли вони прийшли, Анене сказав:

— Досить, Анансі, тепер я буду плести вершу, а ти відпочивай. А ти понесеш її—готову.

Та Анансі знову відмовився. Він плів вершу, а тим часом Анене лежав під навісом і, заплющивши очі, стогнав від спеки. Іноді він розплющував одне око і, бачачи, як Анансі обливається потом, аж сіпався від задоволення.

Анансі поглядав на нього і думав: «Анене вважає, що він хитріший за мене. Але він помиляється».

Коли верша була готова, Анене підвівся і промовив до Анансі:

— Слухай, друже, давай я понесу вершу, а ти поставиш її у воду.

— Ні-ні,— знову відмовився Анансі.— Ти поки що відпочивай, потім дійде черга і до тебе.

Так вони й прийшли до гирла річки. Анансі ніс вершу, а Анене йшов ззаду і тихенько хихотів.

Коли вони знайшли хороше місце, Анене сказав:

— Зачекай трохи, Анансі, тут, мабуть, є акули. Вони дуже небезпечні. Тому я сам піду в воду і поставлю вершу. Коли зустріну акулу — я вб'ю її.

Анансі обурився:

— Та що це ти кажеш. Я сам піду у воду, а коли зустрінеться акула, це буде моя здобич.

Потім він узяв вершу, зайшов у воду, поставив її і, так і не побачивши акул, вийшов на берег.

Наступного ранку вони знову прийшли до річки і витягли вершу. Спіймалося чотири риби.

Анене сказав:

— Сьогодні тільки чотири риби. Ти віднеси їх на базар. Завтра, може, спіймається більше, тоді понесу я.

— Ти, мабуть, гадаєш, що я зовсім дурний! — відповів Анансі.— Бери сам цю рибу, а завтрашній вилов буде мій!

Узяв Анене рибу, поніс її на базар і продав.

Наступного дня вони знову пішли до річки і знову витягли чотири риби.

Анене зрадив:

— Глянь, сьогодні теж тільки чотири риби! Завтра, певне, буде більше, і вся риба належатиме мені!

— Чекай,— сказав Анансі,— ти хочеш, щоб я забрав сьогоднішню рибу, а ти завтра матимеш більше? Ні! Не вийде, друже! Завтрашній улов буде мій!

І цього разу поніс Анене рибу в місто і продав її.

Минула ще одна ніч. Вранці вони знову пішли до річки, витягли вершу і побачили шістнадцять рибин.

— Друже Анансі,— сказав Анене,— віднеси цю рибу. Сьогодні її ще малувато. Я візьму завтрашню здобич.

— Звичайно, завтрашній вилов — твій,— відповів Анансі.— Потім він помовчав, думаючи: «Мабуть, Анене знову хоче обдурити мене».

— Ти кажеш, щоб я узяв собі шістнадцять рибин, а сам завтра візьмеш іще більше, чи не так? Слухай-но, краще ти бери сьогоднішню рибу, а те, що ми спіймаємо завтра, візьму я.

Анене охоче погодився, забрав шістнадцять рибин і вигідно продав їх у місті.

Знову пішли приятелі до річки, витягли вершу і побачили, що вона розбита.

— Ось,— сказав Анене,— сьогоднішній вилов, безперечно, твій. Глянь, верша поламана і в ній тільки одна рибина. Ми не можемо ще раз поставити вершу. Казав же я тобі вчора, щоб ти забрав рибу. А я б сьогодні продав розбиту вершу і взяв за неї багато грошей. І все було б добре.

— Гм! — мугикнув Анансі і звернувся до Анене: — Не поспішай. Я сам віднесу вершу і сам вигідно її продам.

Кажучи це, він взяв вершу на плечі і попрямував у місто. Анене пішов за ним. Коли вони прийшли на базар, то Анене одразу ж продав спійману рибину, а Анансі

довго ходив по базару і голосно гукав:

— Продаю поламану вершу. Продаю чудову поламану вершу!

Проте ніхто не схотів купити розбитої верші. Більш того, жителі міста дуже розсердилися на Анансі за те, що він вважає їх дурнями, пропонуючи нікому не потрібну річ.

Цілий день ходив Анансі по місту і безнадійно гукав:

— Продаю поламану вершу! Ось продається чудова поламана верша!

Нарешті його крики почув начальник міста. Він страшенно розгнівався і наказав схопити Анансі. Коли Анансі привели, начальник суворо запитав:

— Що ти там іще вигдавав? Знову хитруєш, знову хочеш когось обдурити?!

— Я продаю розбиту вершу,— відповів Анансі.— Чудову розбиту вершу.

— Ти що, за дурнів нас вважаєш?— розлютився начальник.— Твій приятель прийшов і продав хорошу рибу, а ти хочеш продати поламану вершу, нікому не потрібну річ! Ти зробив негідний вчинок, і тебе треба провчити!

Начальник звернувся до поліцаїв, які стояли поруч, і наказав:

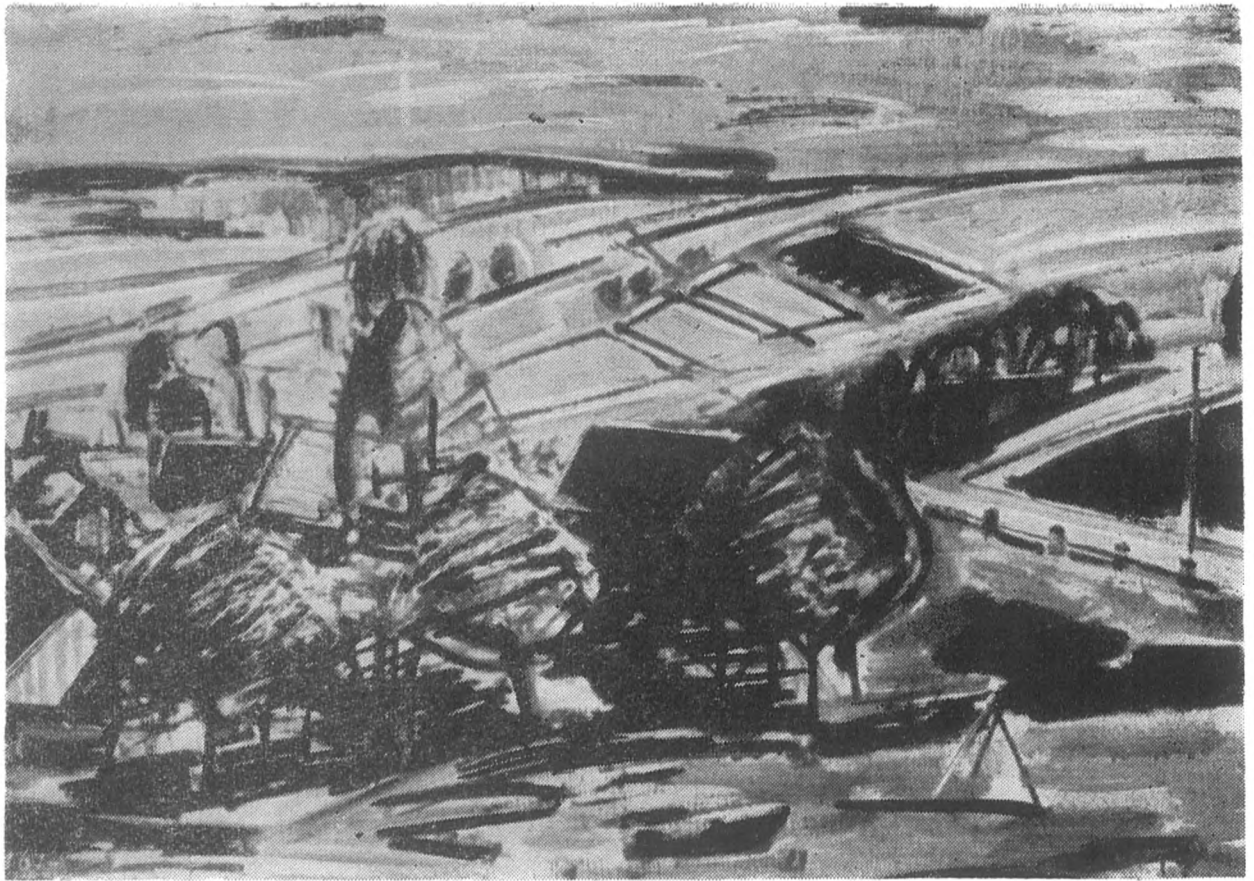
— Візьміть його і дайте йому нагаїв.

Анансі боляче побили. Його шмагали лозинами, висмикнутими з його ж верші. Коли Анансі звільнили, Анансі підійшов до нього і сказав:

— Оце тобі наука, Анансі. Ти хотів знайти дурня, який би працював за тебе, а виявився дурнем сам!

*З суахілі переклали
Віталій СИДОРЕНКО та Петро ІВАСЕНКО*

Ярослав Грус.

Червоний пейзаж на річці Отаві.

ІРЖІ КОТАЛІК

МИТЕЦЬ РАДОСТІ

Вже на протязі багатьох років твори Ярослава Груса є невід'ємною частиною нашого сучасного образотворчого мистецтва. Вони відтворюють темперамент митця, позначені лаконізмом виразових засобів, мелодійністю колориту, своєрідним баченням світу.

Ярослав Грус розпочав свій шлях у мистецтві разом з тим поколінням художників, яке в перші десятиріччя XX століття відкривало новий етап у розвитку чеського образотворчого мистецтва.

Правда, перші творчі кроки художника не відзначалися рішучістю і енергійністю, характерними для чеських майстрів пензля напередодні першої світової

війни. Тільки після багатьох років наполегливої праці, вже сорокалітній Ярослав Грус знайшов свій власний художній «почерк».

На початку тридцятих років в широкий розлив чеського пейзажного живопису вплились неповторно чарівні твори Ярослава Груса.

В картинах художника надзвичайно тонко поєднується детально обміркований задум з безпосередньою інтерпретацією відчуті художником дійсності. Вони є наче стенограмою явищ образів природи, зробленою живим, рухливим пензлем в яскравих і веселих тонах. Кожна картина Груса — це результат глибоких роздумів, але водночас вона завжди вражає глядача свіжі-

стю і безпосередністю — якостями, притаманними творам справжнього таланту.

Перші роботи Ярослава Груса не мають майже нічого спільного з пізнішими його творами. Під час навчання в Празькій академії образотворчого мистецтва в 1906—1912 роках він писав здебільшого картини в дусі свого вчителя Г. Швайгера. Коли 1913 року Груса мобілізували, він і в думці не мав, що йому доведеться одягти солдатський мундир на довгих п'ять років. Закінчилася перша світова війна, і 1918 року Грус знов повернувся до своєї улюбленої справи. У створеній в ці роки картині «Квітучий сад» в пошуках форми і ко-

Ярослав Грус.

На Отаві.

льору вже відчувається натяк на майбутню манеру Груса.

На початку 30-х років остаточно формується його творча манера. Вона проявляється у динамічному ритмі площин, у сміливому розподілі простих кольорових акордів. Найвиразнішого застосування ці прийоми знайшли в картинах «Пейзаж із ставком», «Дорога в полях», «Ріка з мостом».

40-і роки можна назвати початком зрілості художника. В роботах цього періоду багатий життєвий досвід митця поєднується з легкістю і безпосередністю сприйняття світу. Характерною для цього періоду є картина «Парники». В картинах, створених після «Парників», ми пізнаємо вже сьогодення Груса, творчий шлях якого такий прямий і ясний, як і шляхи, зображені ним на багатьох полотнах.

Творчість Ярослава Груса останніх років — свідчення молодечого захоплення навколишнім світом. Поряд з сільськими пейзажами з'являються тепер мотиви промислового пейзажу.

З невеликих ескізів, зроблених митцем під час подорожі по промислових центрах республіки, виростають такі грандіозні робо-

ти, як «Острава», «Чеський мотив» — своєрідний підсумок багаторічного досвіду художника.

Серед наших сучасних митців є і такі, «розбіг» яких був досить сміливим, але з часом вони заспокоїлись на досягнутому. Ярослав Грус, на щастя, до них не належить. Його останні роботи вважаються видатними досягненнями нашого пейзажного живопису, бо саме в них відчуються динамічні ритми сучасності. Це справжнє мистецтво, яке створюється з радістю і приносить радість людям.

Переклад з чеської.

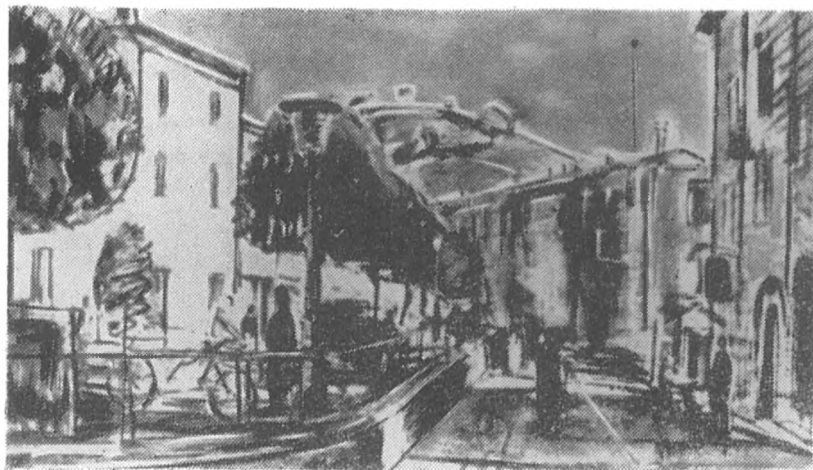

Ярослав Грус.

Ріка з мостом.

Ярослав Грус.

На італійській вулиці.

МАЙСТЕРНІСТЬ ГЛИБОКИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ

Владімір Мінач. Довгий час чекання. 1958.

Владімір Мінач. Живі і мертві. 1959.

Владімір Мінач. Дзвони провіщають день. 1961.

Характерною особливістю всіх творів відомого словацького письменника Владіміра Мінач є їх тісний зв'язок з сучасністю, з нашою епохою. Письменник дебютував повістю «Смерть ходить по горах» (1948), яку присвятив героїчним дням Словацького повстання 1944 року. В наступних романах «Вчора і завтра» (1949) і «Блакитні хвилі» (1951) він розповів про перші роки переходу до будівництва соціалізму. У книзі новел «На зламі» (1954) Мінач відобразив період будівництва соціалізму, розкрив основні конфлікти того часу, коли у складній боротьбі перепліталось старе з новим. У недавно опублікованій трилогії — «Довгий час чекання» (1958), «Живі і мертві» (1959), «Дзвони провіщають день» (1961) — письменник зробив спробу (до речі досить вдалу) синтезувати основні теми і проблеми не тільки своєї попередньої творчості, а й почасти всієї словацької літератури останнього п'ятнадцятиріччя.

Події, про які йде мова в трилогії, відбуваються протягом п'яти років. Це був важкий переламний час у житті словацького народу: кривавий терор фашистсько-

го лакея Тісо, який насмілювався проти волі народу оголосити війну Радянському Союзу, героїчні місяці Національного повстання, що пробудили кращі сили народу, перші післявоєнні роки з їх жорстокою боротьбою проти реакціонерів усіх мастей, нарешті, лютневі події 1948 року, які спрямували країну на шлях будівництва соціалізму.

«Я хотів,— говорить письменник,— щоб люди мого покоління оглянулись на пройдений ними

шлях і замислились над тим, чому ми такі, які ми є. Під час Повстання¹ почалось свідоме життя мого покоління, і все, що трапилось потім і через що ми пройшли, бере свій початок у Повстанні. Якщо ми хочемо усвідомити, які ми, то це найкраще дзеркало, яке допоможе нам з'ясувати сьогоднішню працю, життя, усе, що ми робимо».

Письменник звертається до історії, шукаючи і знаходячи в ній те, що допомагає жити, боротись і перемагати сьогодні.

Показати, як відбивається рух історії на людях, на їх психічному, інтелектуальному житті — ось головна мета, яку ставить перед собою Мінач у трилогії. При цьому всю свою увагу він зосереджує на одному поколінні словацької інтелігенції — своїх ровесниках, проводячи їх крізь пекло окупації, вогонь війни, повстання партизанської боротьби, за перемогу революції. Таким чином, головними героями трилогії є не ті, хто готував зміни в країні, хто мав вирішальний вплив на хід подій — досвідчені комуністи, свідомі бійці за народну справу, а молоді інтелігенти, з їх шуканнями, іноді безсиллям, страхом перед життям у тяжких умовах фашистського терору.

Ключем до вірного розуміння авторського задуму в романі «Довгий час чекання» є, безперечно, сцена пиятики у капітана Лабуди, з якої починається книга. Спокійно, не вдаючись до карикатури, малює Мінач молодих людей, які втратили будь-яку перспективу в житті, віру в самих себе, в зміст свого існування.

Мине якийсь час, і ми побачимо більшість з них на боці повста-лого народу, а декого — в рядах

¹ Йдеться про один з найтрагічніших епізодів в історії словацького народу — Національне повстання 1944 р.

фашистів. А поки що час чекання для них — це втрата будь-яких моральних і інтелектуальних людських якостей. Вони не знають, що робитимуть у майбутньому, й не уявляють, що мають робити тепер.

Вже у тій атмосфері п'яного туману, в якій персонажі трилогії прагнуть сховатися від страху фашизму, відчувається наростання тривоги й страшно, напружене чекання великих змін. Про те, як чекають, готуються, реагують на ці зміни герої твору, і розповідається у першій книзі трилогії. Через ставлення до подій, через болісні шукання молодими інтелігентами відповіді на питання «як жити?», через показ внутрішнього світу людини В. Мінач зумів яскраво передати характерні прикмети епохи, напрямом, яким рухалось життя, нарешті, саму атмосферу чекання.

Та ось чекання закінчилося, настав час випробувань. І люди, які ще зовсім недавно не знали, як їм далі жити, що робити, знаходять своє місце в рядах повсталих. І той, хто розуміє на чиему боці правда, хто віддає великій справі усі свої сили, той переможе. Той же, хто з тих чи інших причин потрапить до табору реакції, буде переможений разом із ладом, перед яким плазував.

Трилогія Мінач, й особливо друга її частина — роман «Живі і мертві», — це гнівний звинувачувальний акт словацьким і німецьким фашистам. Сила цього твору не лише у пафосі пристрасного засудження недавнього минулого, а й у глибокій вірі письменника в сили людини, у непереможність справедливої справи.

Десь уже в середині «Живих і мертвих» стає зрозумілою символічність назви роману. Живі — це ті, хто боровся на боці повсталого народу, хто переможе, за ким майбутнє. Мертві — це не тільки фашистські кати з їхньою ідеологією насильства і смерті, але й ті, хто став в один ряд з ворогами своєї країни і народу. Вони не мають майбутнього, вони приречені самою історією, і тому вони — політичні й моральні мерці.

У порівнянні з першою повістю письменника «Смерть ходить по горах», в романі «Живі і мертві» світогляд В. Мінач збагатився

новою, надзвичайно важливою рисою. В своєму дебюті письменник був повністю заглиблений лише у внутрішню драму своїх героїв Петера і Яна Лотарів. У романі «Живі і мертві» Повстання вже показано як історичний злам в долі людей, усієї країни, як закономірний етап у житті народу. Ще в романі «Довгий час чекання» авторові вдалося добре розкрити, що Повстання не було явищем випадковим, несподіваним, а навпаки, — логічним продовженням тієї боротьби, яку словацький народ вів під керівництвом комуністів проти Тісо та його німецько-фашистських хазяїв.

За долею та внутрішнім світом героїв міначевої трилогії стоять великі проблеми народного життя.

Критик Павол Штевчек мав усі підстави писати, що цінність трилогії полягає не лише в її історичній правді, художній історіографії, а й в об'єктивній повноті показу ключових історичних фактів. Сила трилогії полягає і в тому, що вона «має свою авторську інтерпретацію філософії нації, свій погляд на національну моральність, є оригінальним дослідженням національного характеру і психології» (П. Штевчек. «Проблема Мінач», «Словенське погляди», № 4, 1962 р.).

Узагальненим філософсько-поетичним образом, через який передано рух часу, є Марек Угрін. Кожна сцена з Марком чимсь збагачує нашу уяву про нього, показує нові, або ж висвітлює по-новому вже відомі в ньому риси.

На самому початку першого тома трилогії ми застаємо Марка-студента у стані депресії, заглиблення в свій внутрішній світ. Він приїхав до Братіслави з невеликого містечка Прегіби і в столиці Словащини, де хазяйнують фашисти, потрапляє в середовище самовпевненої «золотої молоді», яка за всяку ціну прагне сховати свою розгубленість під машкарою безтурботності й байдужості. Серед них Марек визначається тим, що болісно, вперто шукає якусь ілюзорну внутрішню «свободу». Автор знайомить нас із складними морально-психологічними процесами, роздумами, ваганнями, пошуками, зрушеннями, знову ваганнями, які весь час тривожать ду-

шу юнака. Охоплений страхом перед життям і людьми, Марек прагне сховатись від запродавців, лицемірів і вбивць під скляним ковпаком самотності.

Пасивність, бездіяльність Марка в першій книзі трилогії якоюсь мірою сприймається як прагнення захистити себе, відгородитися від бруду і п'їми фашизму, що паплюжить мрії юнака про хороше, чесне життя.

Який же вихід бачить автор із становища, в яке потрапляє Марек (образ останнього — це, безперечно, синтетичний образ кращої частини молоді словацької інтелігенції, чия біографія почалась у важкі роки фашистського панування)? На наш погляд, він дуже стисло сформульований у словах вмираючої Ірени, подруги дитинства Марка:

«Ішов би ти до людей, — каже вона Маркові, — ішов би ти далі від себе, розумієш? Самотньому тяжко жити. І вмирати самотньому тяжко».

Ці слова не випадкові в романі. Саме глибоке розуміння їх змісту допоможе в майбутньому Маркові відшукати своє місце в житті.

Героїчні події Повстання до якої міри розкривають очі на ілюзорність його колишнього уявлення про життя. Для Марка таким поверненням до життя стає момент, коли він вирушає на передові позиції разом з солдатами Кози. Саме опинившись пліч-о-пліч з народом, який повстав проти фашистів, він відчув, що здобув щось дуже цінне, те, чого досі марно шукав: зміст життя.

Здавалося б, на цьому авторові можна було і закінчити. Марек позбувся внутрішньої роздвоєності й індивідуалізму, знайшов себе у спільній з народом боротьбі. Зміст життя визначено, герой відчув під ногами твердий ґрунт. Та не такий Мінач-художник. Він чудово розуміє, що в житті подібні речі відбуваються не раптово, що це болісний і складний процес. І саме тому письменник дає зрозуміти читачеві, що участь у Повстанні для Марка — це лише тимчасова перемога над самим собою. У напружені дні Повстання передчуваючи грандіозність історичних

подій, але ще не маючи змоги до кінця зрозуміти їх, Марек знову з великою гостротою переживає деякі з тих настроїв, які були властиві йому в романі «Довгий час чекання». Але тепер це вже не той Марек, який ще недавно бачив усе в темному світі. Повстання значною мірою розворушило його, сповнило надією на щасливе майбутнє. Однак коріння песимізму і самотності ще досить-таки міцні в ньому: Марек то наближається до істини, яку весь час шукає, то віддаляється від неї. Через сумніви і глибокі роздуми приходить він до висновку про те, що «треба жити не для себе, а для всіх».

Важкий шлях Марка від іdealізму й індивідуалізму до колективізму, до народу й Комуністичної партії — все це правдиві, хвилюючі, незабутні картини, змальовуючи які, письменник зазирає в найпотемніші куточки внутрішнього світу героя.

Народження нового Марка Угріна — свідомого комуніста, відбувається, у значній мірі, завдяки комісару Бенде. Комуніст, що пройшов важку школу робітничого руху та революційної боротьби, він бачить в Маркові людину, корисну для справи революції, й саме тому, не шкодуючи сил, воює за нього. Його розмови з Марком належать до найяскравіших сторінок трилогії. Впливає на політичне гартування героя і редактор газети, де працює Марек. Його образ Мінач накреслив хоча й побіжно, однак чітко і ясно.

Іншим персонажем, який також виписаний рельєфно і переконливо, є капітан Лабуда.

У змальованні цього образу відчутні схвилювані авторські роздуми про людину, увага і щире співчуття до людського страждання.

Так само як і Марек, Лабуда болісно шукає моральної підтримки, відповіді на питання «Як жити?».

Виліплюючи образ Лабуди — людини, яка не має певних, чітких

політичних переконань — Владімір Мінач проводить свого героя крізь бурю глибоко протилежних настроїв: тут і розпач, легкодумний цинізм, і періоди високого душевного піднесення, і відчуття приреченості. Така діалектика поведінки Лабуди, в ній виявляється плин самого життя, а не вигаданої автором схематичної конструкції.

У першій і другій частинах трилогії капітан Лабуда є, безперечно, найскладнішим і, водночас, найкраще окресленим персонажем.

Найдокладнішого розвитку образ Лабуди набуває в романі «Живі і мертві» — другій частині трилогії. В часи словацького Національного повстання капітан воює на боці народу.

Якщо у «Живих і мертвих» В. Мінач перевіряє Лабуду, проводячи його крізь біль поразки, то в останній частині трилогії «Дзвони провіщають день» таким екзаменом для капітана стає ставлення до нового життя у післявоєнній республіці. І можна сміливо сказати, що Лабуда цього екзамену не витримує. Він не знає, як жити далі, не вміє та й не хоче знайти шлях до людей.

Деякі критики дорікали Міначеві, що в третій частині трилогії постать комуніста Янка Крапа змальована ізольовано від людей.

Спробуємо розібратись, у якій мірі справедливі ці закиди.

Янко Крап — це людина, яка повністю віддала себе революційній боротьбі. В недавньому минулому робітник, прямий і рішучий, він пройнятий величезною вірою в перемогу справедливої справи.

Не одразу і не зненацька розкриваються головні риси Янка Крапа. З одного боку — наполегливість, сміливість, здатність витримати будь-які випробування, рішучість, міцна віра в правильність обраної мети. А з другого — певна переоцінка своїх сил, самозакоханість, прагнення все підкорити своїй волі. Усе це є свідченням складності образу Крапа. В книзі «Дзвони провіщають

день» ми зустрічаємось з Янком Крапом — секретарем окружного комітету КПЧ в Прегібах. Сцена, коли він приходить у гості до старого друга свого батька — комуніста Чачка, кількома, на перший погляд, незначними деталями передає характер взаємовідносин Янка з людьми. Це вже не той Янко Крап, якого ми бачили під час Повстання. Його турботи про власну велич поступово призводять до того, що він втрачає підтримку з боку старих комуністів. Старих, бувалих комуністів Янко вважає «революціонерами на пенсії».

Прагнення відобразити своїх героїв тверезо, без показної патетики відбилась і на мові трилогії, де письменник тримається подалі від усякої «літературної» вишуканості.

Однією з рис майстерності В. Мінач є широке використання внутрішнього монологу як додаткового засобу ліпки характеру, розкриття внутрішнього світу героя, його душевної динаміки. Монолог письменника завжди глибоко й міцно пов'язаний з концепцією характерів, з філософією людини та цілісним ставленням до дійсності. Цей засіб дає можливість письменнику охарактеризувати образ зсередини, через його психіку, через найсуб'єктивніші реакції людей на навколишній світ.

Композиція трилогії відзначається продуманою злагожденістю, суворою внутрішньою логікою.

Творчість Володимира Мінач, і особливо романи «Довгий час чекання», «Живі і мертві» та «Дзвони провіщають день», в яких письменник виявив себе майстром великих узагальнень, глибокого осмислення життєвих явищ, користуються величезною популярністю в соціалістичній Чехословаччині. У травні 1962 року В. Мінач нагороджено Державною премією імені Клемента Готвальда.

ГЕННАДІЙ КОНОВАЛОВ

ПРО ШЕВЧЕНКА

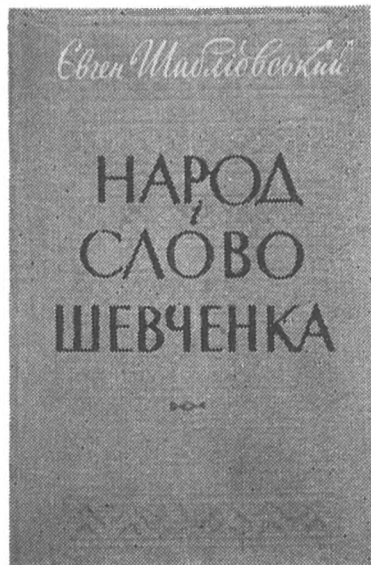
Євген Шабліовський. Народ і слово Шевченка. Київ. Академія Наук УРСР. 1961.

З великим задоволенням і користю щойно прочитав я цю прекрасну книгу, продовження і доповнення до тієї, яку Євген Шабліовський опублікував в 1934 році. Вона мене зачарувала і багато чого навчила. Звичайно, автор вважає, що життя і творчість поета вже знайомі читачам, проте ми повинні визнати, що ця обставина виключається для закордонних читачів і для мене. Але я перенісся думкою до книжечки, виданої французькою мовою Дорошенком, крім того, до біографії Павла Зайцева (1955) і особливо до чудових нарисів Білецького і Дейча. Я знайшов у книзі Шабліовського вірний аналіз, супроводжуваний численними цитатами і поповнений послідовними висновками, які висвітлюють натхнення, майстерність та гуманістичний ідеал Шевченка.

Натхнення цього поета, палке і шире, це натхнення людини, близької до природи. Його мистецтво легко впливає з народного джерела, до якого цей син села припав своїми устами, але ніякою мірою не з келиха книжного фольклору. Його поезія — запальна і виразна, як і ті портрети та пейзажі, що він намалював, бо він був також і художником і до того ж хорошим художником.

Ідеал соціальної справедливості Шевченка був ідеалом сина народу, чие дитинство і юнацтво були напоєні народними легендами про козаків, що захищали свою свободу...

Гуманістичний ідеал, народже-

ний життям, визрів у випробуваннях, у різноманітних обставинах. Маленький селянин-кріпак, що рано став сиротою, учень сільського маляра, козачок, помічник повара, маляр вивісок, який врешті-решт, завдяки Брюлову та Жуковському, звільнився від кріпацтва. А потім він стає студентом Петербурзької Академії мистецтв, і ось він нарешті має в столиці свою майстерню, де він, великий любитель книжок і самоучка в літературі, живе як поет згадкою про рідну Україну і де пише свій «Кобзар».

Шевченко став письменником, якого більше за всіх читали й любили в його країні, він викладав малювання в Київському університеті, перебував в апогеї своєї мо-

лодої слави... Але раптом звинувачення Кирило-Мефодіївського братства у «змові» призвело до його засудження як ворога держави, і в уніформі заарештованого солдата він був засланий у віддалену провінцію Азії. Шевченко повернувся до вільного життя після довгого заслання лише за чотири роки до своєї смерті, яка сталася в Петербурзі, в 1861 році, за кілька днів перед реформою, що скасувала кріпацтво. Створений за життя, таке багате на випробування, великий поетичний доробок Шевченка сприймається як чудо волі та енергії.

Шабліовський розкриває перед своїми читачами творчість, породжену цим чудом. Він подає надзвичайно старанний і глибокий аналіз цієї творчості. Він дошукується до її внутрішніх сил: гостроти почуттів, захоплення природою рідного краю, могутніх пристрастей, любові до простих людей і ненависті до їх ворогів, непохитної відвертості. Шабліовський визначає виразові засоби поета: прості, прямі, повнокровні, завжди ясні, хоч і стислі, економні в словах, вільні від найменшої риторики.

Талант цього поета рівнозначний талантові великих письменників-класиків. Шабліовський разом з Франком констатують цілковиту гармонію форми і думки в Шевченкових творах. Порив натхнення, зліт поетичних крил підкоряють слова, і це натхнення сильне тому, що воно шире і глибоке: *слово правдиве і глибокодумне*. Автор нагадує про пісні, які Шевченко любив і співав самому собі на протязі всього свого життя — шедеври простоти, стрімкого руху і мовної правильності.

Білецький мав рацію, висловивши думку, яку з повним правом нагадує Шабліовський: «Шевченко досказав російській літературі щось таке важливе і необхідне, що досказане не було ні письменниками - белетристами, «борцями з кріпосницькою неволею», ні Кольцовим, ні Некрасовим, ні іншими поетами, що зображували гірку долю селянина»...

АНДРЕ МАЗОН

Переклад з французької («Ероп», липень-серпень 1962 р.)

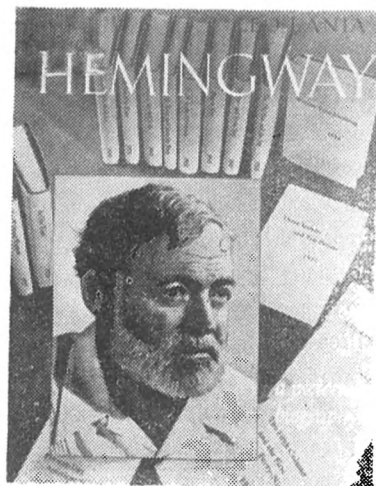
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖИТТЕПИС ХЕМІНГУЕЯ

На фото — чепурний генерал прикріплює цивільній людині до грудей медаль. Підпис під фото: замість військового трибуналу — медаль. Виявляється, що мова йде про видатного американського письменника Е. Хемінгуея.

Коли Сполучені Штати вступили у війну з фашистською Німеччиною, Хемінгуей добровільно взяв участь у великій битві. Він обладнав своє рибальське суденце радіопередавачем, кулеметом та вибухівкою. Судно Хемінгуея мусило стати принадою для німецьких підводних човнів. В разі нападу, Хемінгуей збирався симулювати здачу в полон і підірвати ворожий човен. Два роки патрулював письменник неподалік од берегів Куби. На нього так і не напали, але кілька разів він сигналізував про ворожі підводні човни, які потім були знищені американським військовим флотом. За мужність письменник був нагороджений медаллю.

Коли війська союзників висадилися в Нормандії, Хемінгуей приїхав у Європу як військовий кореспондент. Він постійно перебував на передовій серед солдатів однієї

з піхотних дивізій 1-ої американської армії і завжди обирав найнебезпечніше місце. Очевидно, саме тому, коли передові американські частини зустрілися із загонами французької визвольної армії під командуванням генерала Леклерка, Хемінгуей вже був на окупованій території, в п'ятдесяти п'яти милях попереду американських військ. В складних умовах письменник прийняв командування над групою французьких партизан і організував розвідку. Потім Хемінгуей з двома тисячами ополченців, разом з армією Леклерка вирушив на Париж і, обійшовши ворога з тилу, уві-

рвався в місто раніше, ніж французький генерал.

Історія з медаллю стає зрозумілою, але при чому тут військовий трибунал? Виявляється, що командування провело офіційне розслідування з приводу діяльності Хемінгуея, бо виникла підозра, нібито письменник порушив Женевську конвенцію, яка категорично забороняла кореспондентам носити зброю, але десятки свідків підтвердили, що «та-то» Хемінгуей, як його звали солдати, ніколи не носив зброї.

Фото, з опису якого ми почали свої нотатки, вміщено на сто одинадцятій сторінці чудово виданої книги. Але щоб довідатися, коли ж Хемінгуей вперше виступив проти фашизму, слід повернутися до сторінки п'ятдесяти першої. У 1922 році він був ледве не перший американський журналіст, який застерігав світ проти небезпеки фашизму. Відтоді і до кінця своїх днів Хемінгуей залишався пристрасним антифашистом.

Про це і про багато інших цікавих подробиць біографії письменника і розповідає книга Лео Ланія, видана 1960 року західноберлінським видавництвом «Кіндлер-ферлаг» і перекладена зараз у Лондоні. Вона багато ілюстрована вміло підібраними фото, які показують Хемінгуея в різні періоди його життя. Крім того, автор подав ряд фото, які ілюструють важливі події, пов'язані з життям письменника і його творчістю. З приводу добору фото, на наш погляд, можна зробити одне принципове зауваження. Відомо, що Хемінгуей дуже негативно ставився до Голлівуду і був незадоволений з того, як екранізували його твори. Лео Ланія не міг цього не знати. Тим більш дивно, що він вирішив так широко ілюструвати свою книгу кадрами з філь-

мів, зроблених за романами і оповіданнями Хемінгуея.

Та головні вади цієї книги криються не в доборі фотоілюстрацій, а в тексті, який їх супроводжує.

Зараз вже навряд чи хто-небудь наважиться твердити, що Хемінгуей не був великим письменником. Отже, оцінюючи його творчість, не слід говорити про неї в дилетантському тоні і замість глибокого аналізу обмежуватися голосливими суб'єктивними твердженнями.

В невеликій замітці, звичайно, неможливо докладно проаналізувати кожну помилку Ланія, але деякі з них не можна замовчати.

Передусім, про місце Хемінгуея в літературному процесі XX століття. Ла-

нія намагається довести нібито значення Джеймса Джойса, як новатора, що створив новий тип роману, перевершує значення Хемінгуея, що вплив Франца Кафки, Т. С. Еліота і Дос Пассоса на сучасну літературу був більший, ніж вплив Хемінгуея. Докази? Даремно ми будемо їх шукати.

Далі Ланія намагається видати інтерес Хемінгуея до Африки за спробу втекти від соціальних проблем. Таким чином Африка видається за особисту хемінгуейську башту із слонової кістки. Застереження, які йдуть далі, аж ніяк не знімають цього твердження, а лише у винятково спрощеній формі тлумачать складний творчий шлях Хемінгуея.

Ланія припускається без-

лічі помилок і дуже поверхових тверджень стосовно багатьох подій життя письменника, а також в оцінці окремих його творів. Так, наприклад, роман «Мати чи не мати» він безапеляційно оголошує... творчою невдачею Хемінгуея.

Звичайно, не все в тексті книги погано, але залишає вона дивне враження. Здається, що під однією обкладинкою сховалися дві книжки. Одна радує хорошими ілюстраціями, допомагає краще познайомитися з великим улюбленим письменником, інша — викликає почуття незручності за автора, викликає бажання побачити ті ж самі фото у супроводі нового тексту.

Ю. ЛІДСЬКИЙ

ЦІНА СЛАВИ. Австралієць Едвін Соунс із здивуванням довідався, що його новонароджена дитина є чотиримільйонним немовлятком, яке з'явилося на світ у міській лікарні Мельбурна. На відзнаку цієї події австралійські газети й журнали вмістили фото щасливого батька.

Побачивши це фото, жителька Англії, пані Розмарі Соунс впізнала свого чоловіка, який за таємничих обставин зник кілька років тому. Епілог цієї історії відбувся в суді: Соунса притягли до кримінальної відповідальності за двоєженство.

КАЛЕНДАРЬ ВСЕСВІТУ

ВОДА З... ПІСКУ. Японські техніки сконструювали апарат для одержання води з 1 кв. метра поверхні на добу. Навіть у найбільш посушливих районах поверхня пустелі виділяє водяну пару, яка проникає нагору з глибинних шарів землі. Новий апарат уловлює цю пару й вихолоджує її.

ПРИГОЛОМШИВ. «Панове, хочу повідомити вас про своє рішення. За хвилину я заберу з каси два мільйони доларів. Отже, прошу вести засідання далі без мене, я мушу йти»,— несподівано заявив адміністративній раді американського концерну «Ейсіріз Е. Л. Брус» голова концерну Едвард Гілберт. Після цього він підвівся, надягнув свого капелюха й вийшов. Ця заява так приголомшила членів ради, що, коли вони надумали врешті подзвонити в поліцію, Гілберт сидів уже в літаку, що держав курс на Бразилію.

ОПЛЕСКИ ЗА ГРОШІ

Історія буржуазного театру внесла зовсім нові елементи в прихливе мистецтво Мельпомени. Це нове — не лише реалізм, а також і клака — «буря оплесків», яка знімається в залі для глядачів під час спектаклю, і де за кожен оплеск заплатив автор, актор або директор театру.

Клакер, наймана людина, яка оплесками й вигуками «браво» створює уявний успіх виставі, є породженням Парижа. Ще в XIX сторіччі в Парижі було навіть засновано спеціальне товариство під назвою «Забезпечення театрального успіху». Очолював цю контору якийсь Сотон. За гроші він «постачав» театральним виставкам аплодисменти, або, навпаки — свист і шикання.

Французька клака була добре організована. «Кавалери люстри» поділялися за фахом на так звані «плескальників» — людей, які вміли довго і з великою силою плескати в долоні; «сміхотунів», які своїм реготом спонукали сміятися цілий зал; «плакальників», які могли викликати у глядачів сльози; «настроювачів», які розмовами із сусідами по місцях заздалегідь настроювали їх до позитивного сприйняття спектаклю; «бісерів», які вимагали повторювати окремі місця вистави; і нарешті, «підогревачів», які провадили схвальні розмови про спектакль біля театральної каси або афіш.

Польський журналіст Збігнев Роговський згадує про діяльність клакерів у старій Варшаві.

В двадцятих роках у театрах польської столиці виступали дві артистки — Люціна Мессаль і Казіміра Нев'яровська, які користалися послугами клаки. Та сталося так, що артистки потрапили разом на службу до одного театру. Тоді керівники обох клак з аптекарською точністю поділили між

собою всі «зони впливу»; коли слід було плескати тій або іншій актрисі, не заважаючи одні одним.

Збереглися записки одного з клакерів про те, як його наймали для цієї роботи. От що він писав:

«Біля театральної каси мене зустріла якась пристойно одягнена людина й запропонувала безкоштовний вхід на виставу за участю Нев'яровської, з умовою, що я буду їй аплодувати. Якою приємною нагородою була ця пропозиція для бідного студента! Крім мене завербували ще шістьох молодих людей, і ми всі пройшли до театру за одним квитком. Виходили звідти з попухлими руками. Нами були задоволені й пропонували приходити знову. Отак я став клакером.

Спочатку я гадав, що це дуже проста річ: плескати й усе. Потім з'ясувалося, що це ціла наука, ціла стратегія. Наш шеф ходив на генеральні репетиції і умовлявся про всі деталі клакерської баталії: коли треба плескати, коли викликати на біс, повторення якої пісеньки вимагати з найбільшою енергією. Клакерів розміщали в залі таким чином, щоб не складалося враження, наче весь час плескають одні й ті ж люди. Стратегія вимагала розосередження клакерів, в противному разі публіка легко могла їх розпізнати. Нас розміщали по два-

три чоловіка в різних кінцях зали, ніби кулеметні гнізда. За знаком, який нам подавали (наприклад, піднісши хустку до носа або злегка підвівшись з крісла), ми розпочинали концентрований вогонь оплесків і тим провокували весь зал. Іноді ж бувало так, що оплески наражалися на повну мовчанку глядачів, бо зі сцени віяло нудьгою — і ми бачили десятки здивованих облич, звернених до нас. О, хліб клакера зовсім не був таким легким...»

Другий клакер свідчить, що його професія трималася, в основному, на щирій любові до театру. Гроші одержували тільки шефи клаки, решта «працювала» за дармовий квиток на виставу.

Шефи клаки вміли добре мститися, якщо їх неакуратно сплачували. Вони вміли вигукнути своє «браво» в найбільш невіджджу для того хвилину і тим викликати загальний сміх залу. Вони вміли також нав'язувати свою «співпрацю» акторам, вимагаючи від них оплати послуг. Наприклад, дебютантці кидали на сцену букети квітів, а після вистави повідомляли, що вони придбані на кошти клаки й вимагали відшкодування з процентами. Відтоді актор чи актриса потрапляли міцно до рук клакерівських шефів.

Від клакера вимагалася безпомилкова робота. Наприклад, якщо він починав аплодувати занадто рано, коли ще не закінчилася якась «бойова» сцена — його могли «дискваліфікувати». Тільки після того, як клакер-початківець проходив належну школу аплодування, йому доручали наступну роль — кидати на сцену букети або підносити цілі корзини квітів, які наступного ранку поверталися до магазину...

Отак буржуазний театр бруднить грішми «чисте мистецтво» Мельпомени.

ПОЛЮВАННЯ НА «БІЛОГО ДИЯВОЛА»

Такий вигляд має «білий диявол».

Гарпун для полювання на «білого диявола» дерев'яний, але удар його дошкульний.

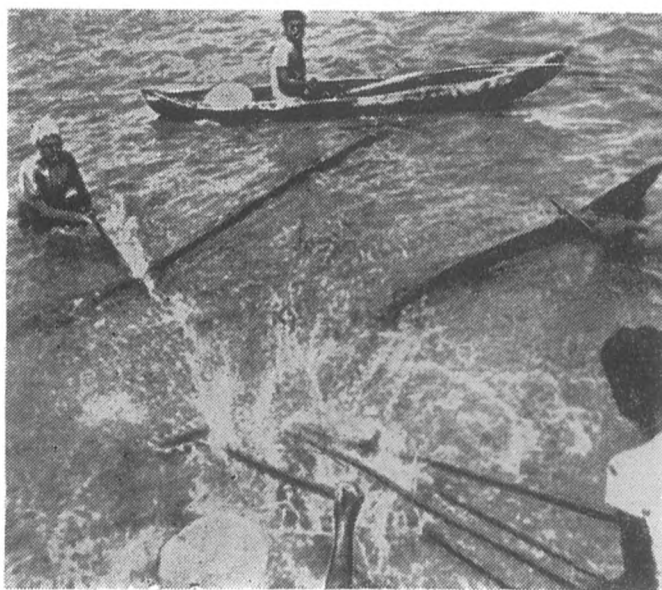
Р

ибалка з гарпуном в руці стоїть на носі човна й напружено чекає тієї миті, коли з води з'явиться «білий диявол». Чотири години тому до однієї з лагун Бенгальської затоки припливла пила-риба. Чотири рибальських човни чекають на неї. Пила-риба не повинна вийти з лагуни. У вузьку протоку опущені чотири гаки на міцних линах. Пила-риба боїться їх і шукає якогось іншого виходу з пастки. І ось вона з'являється на морській поверхні. Зразу ж дерев'яний гарпун глибоко вгрузає в її могутнє, велике тіло. Починається вперта боротьба. Понад дві години «білий диявол» борсається у лагуні, тягнучи за собою човен. Нарешті риба знесилюється і припиняє опір.

Тепер починається найвідповідальніший момент. Пилу-рибу не можна забити, бо власник консервної фабрики купує тільки живих риб: їх м'ясо швидко псується в гарячому кліматі. Рибалки стрибають до лагуни, тримаючи в руках міцні мотузки, і швидко оповивають здобич. Один з них накидає мотузку на гострий меч «білого диявола». Риба намагається відбитися ударом хвоста. Вона може навіть вбити, а якщо хтось потрапить під її меч, то загине напевне.

Врешті пила-риба зв'язана, її тягнуть до берега, де вже чекає автомобіль-холодильник рибного заводу.

Зв'язану пилу-рибу тягнуть до берега, щоб здати живою на рибозавод.

ЗВІДУСІЛЬ ПОТРОХУ • ЗВІДУСІЛЬ ПОТРОХУ •

ЖОРСТОКІ ТРЕНУВАННЯ

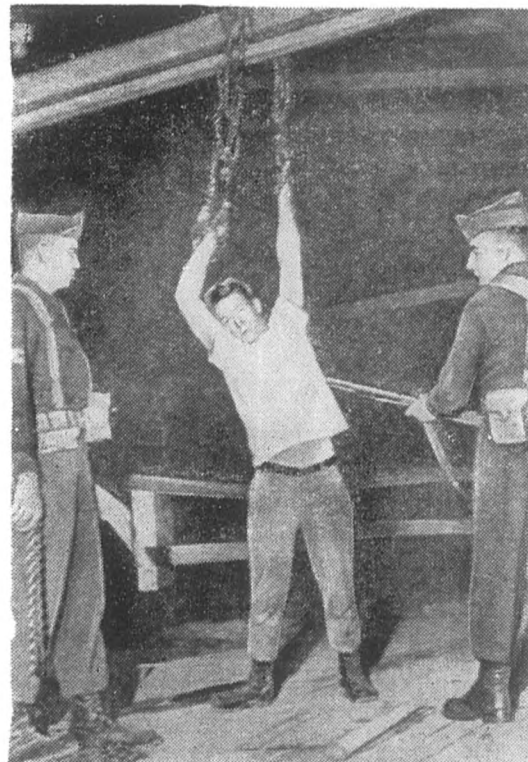
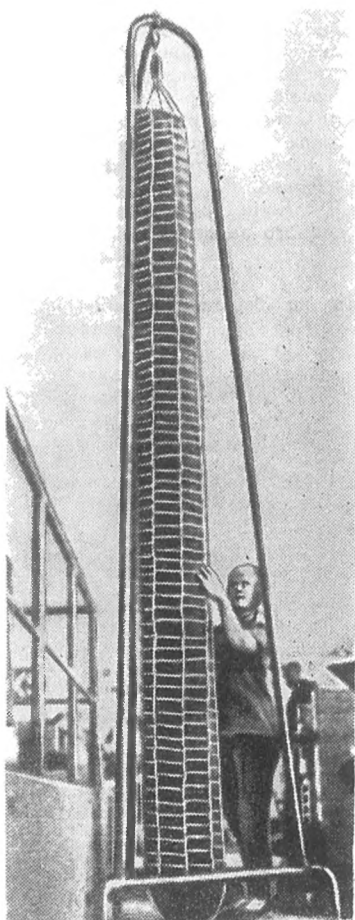
Людину підвішують на ланцюгах, «розтягують кістки» і нещадно б'ють батогами; саджають у вузький ящик і пропускають електричний струм; годують супом з великою кількістю солі та перцю. Це відбувається не два десятиліття тому в гітлерівському гестапо, а сьогодні, в одній з американських військових шкіл. Тут готують «кадри» для Пентагону. На заняттях все робиться як на справжніх допитах, лише роль полонених та заарештованих виконують самі курсанти.

МОВЧАТИ

У венесуельській столиці Каракасі відбулася демонстрація населення проти диктаторського режиму Бетанкура. Демонстранти пов'язали собі обличчя хустками, що мало символізувати придушення свободи думки і свободи слова.

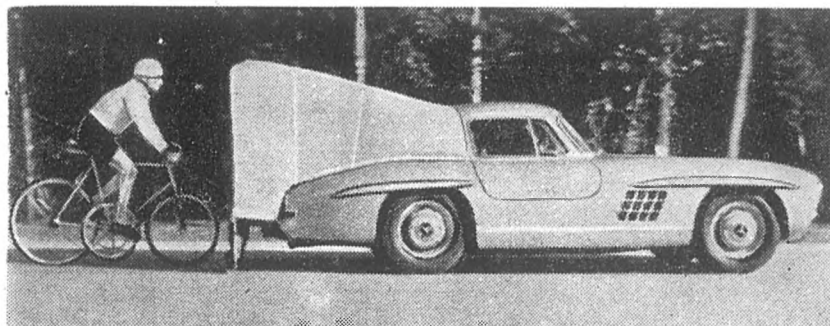
ВЕЛЕТЕНСЬКА КОВБАСА

Ця копчена ковбаса заввишки 3,8 метра демонструвалась на виставці м'ясної промисловості в Мюнхені. Важить вона понад триста кілограмів, тобто більше трьох живих свиней, і виготовлена із справжнього м'яса та сала.

КОМУ ЦЕ ПОТРІБНО!

Велосипед розвиває шалену швидкість: 204,77 кілометра на годину! За його кермом — француз Жозе МейфFRE. Він їхав за автомобілем з пристосованими позаду спеціальними розкрилками. Перед велосипедом створювалась зона розрідженого повітря, його засмоктувало, і це дозволяло розвинути небувалу швидкість. Ніякого спортивного значення цей трюк не має, організувала його велосипедна фірма в Західній Німеччині виключно для реклами. Їзда на велосипеді з такою швидкістю дуже небезпечна. Жозе МейфFRE одного разу розбився так, що пролежав кілька місяців у гіпсі. Та треба ж якось заробляти гроші.

ЗВІДУСІЛЬ ПОТРОХУ • ЗВІДУСІЛЬ ПОТРОХУ •

У видавництві «Молодь» вийшли і виходять друком такі переклади творів зарубіжних авторів:

Понс М. «Швець Арістотель».

Переклад з французької Т. Кучер.

Друкований у «Всесвіті» в 1960 році, цей роман розповідає про сучасну французьку молодь. Його герої — люди різного походження, різних професій, різних інтересів. Тут і мрійливий літератор Ролан Майяр, і син добрих буржуа, фотограф кіностудії Жорж Ортелі, і колишній в'язень німецького концтабору, журналіст-початківець Тренберг. Знайомство з комуністом Фредом Баррелем знімає полуду з їхніх очей, вони починають по-новому розуміти світ, у якому живуть, і піднімають рішучий голос протесту проти ганебної війни в Алжирі.

Бабула В. Пульс Всесвіту.

Переклад з чеської М. Соучек.

Вчений-фанатик працює над винаходом, який, на його думку, дасть змогу навіки звільнити людство від загрози атомної війни. За допомогою свого апарату він хоче усунути, витерти з мозку людини саме поняття війни і замінити його чимось іншим. Під час одного з випробувань мало не гине головний герой повісті. Життя доводить, що вчений стояв на хибному шляху. Ніякі сумнівні експерименти одиниць не позбавлять світ від кошмарів нової війни. Тільки об'єднані зусилля людей усієї землі дадуть змогу збудувати новий світ — світ без воєн, світ комунізму.

Драйзер Т. Негр Джеф.

Переклад з англійської Л. Черненко.

В оповіданні відомого американського письменника викривається расова дискримінація негрів у США.

Молодого негра звинувачують у злочині, якого він не робив. Розлютовані расисти намагаються вчинити розправу. Починається сповнена глибокого драматизму боротьба.

Глибоко психологічний, гостросюжетний твір цей викликає ненависть до тих, хто проповідує расизм.

Козакевич М. Веста не має жалю.

Переклад з польської Є. Савкова.

Пригодницька повість, яка викриває підступні дії імперіалістів щодо країн соціалістичного табору. Діяльність ворогів спрямована на підлив економіки нової Польщі: добре замаскувавшись, злочинці намагаються вивезти за кордон якомога більше дорогоцінних металів. Повість відзначається гострим, напруженим сюжетом.

Балль К., Вайзе Л. Атомний вогонь над Тихим океаном.

Переклад з німецької П. Факторовича.

Знову над Тихим океаном має спалахнути нищівне «Сонце білих людей», як називають тубільці вибух атомної бомби. Американці готують випробування нового виду

ядерної зброї, так званої «чистої» водневої бомби. Вони хочуть фальсифікувати результати вибуху і оголосити на весь світ про винайдення «нешкідливої» атомної зброї. Але син винахідника — молодий вчений, — ризикуючи життям, зриває дослід. Бомба не вибухнула.

Німецькі письменники К. Балль і Л. Вайзе створили захоплюючу книгу про роботу вчених-атомників, про боротьбу всіх прогресивних вчених проти загрози нової війни.

Штефан Г. Золотий ідол.

Переклад з німецької Ю. Авдєєва.

Золота статуетка — зображення індійського бога води Куріпірі — за трагічних обставин потрапляє до рук вченого-етнолога Русселя. Щоб розкрити таємницю походження статуетки, Руссель вирушає у небезпечну експедицію в джунглі, куди ще не ступала нога цивілізованої людини. Після ряду пригод він знаходить невідоме досі індійське плем'я. Виявляється, що це нащадки інків — могутнього колись народу, який майже повністю винищили жорстокі іспанські колонізатори.

Про пригоди вченого під час експедиції і розповідає ця книжка.

«Весь мир» (на українском языке)

Адреса редакції: Київ, вул. Орджонікідзе, 2. Телефони: секретаріат 3-50-85, відділи 3-20-82.

БФ 38294. Підписано до друку 18/XII 1962 р. Формат паперу 60 × 92. Фізичних друк. арк. 20.

• Умовних друк. арк. 20. Тираж 23000. Зам. 702. Ціна 60 к.

Держлітвидав України. Книжково-журнальна ф-ка Головополіграфвидаву Міністерства культури УРСР
Київ, вул. Воровського, 24.

Ціна 60 коп.

74089

967